

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivnictví

Správa mesta Krupina do roku 1526 vo vzťahu k významu krupinského právneho okruhu

Dizertačná práca

Autor: Mgr. Peter Chlepko

Študijní program: P 7105 Historické vedy

Študijní obor: Archivnictvo

Forma štúdia: prezenčná

Školiteľka: doc. PhDr. Jana Vojtíšková Ph.D.

Hradec Králové, 2022

Zadání disertační práce

Autor: Mgr. Peter Chlepko

Studium: F18DP0013

Studijní program: P7105 Historické vědy

Studijní obor: Archivnictví

Název disertační práce: **Správa mesta Krupina do roku 1526 vo vzťahu k významu krupinského právneho okruhu**

Název disertační práce AJ: Administration of the town Krupina until 1526 in relation to the importance of the Krupina legal circuit

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Mesto Krupina sa vyformovalo na pravom brehu riečky Krupinica, v regióne Hont na strednom Slovensku. V stredoveku existovala v lokalite významná saská komunita a okolo mesta sa vyformoval právny okruh, ktorý v sebe zahŕňal mnohé lokality na strednom Slovensku. Cieľom práce je priblížiť a charakterizovať fungovanie samosprávy a práva v meste a jeho okruhu. Prvá časť práce bude venovaná právnym okruhom na stredovekom Slovensku vo všeobecnosti. Ďalšie kapitoly sa budú zaoberať už samotným mestom Krupina a jeho okruhom. Kapitoly budú členené chronologicky a ich podkapitoly budú členené vecne. V kapitolách sa budeme zaoberať samosprávou a charakterom krupinského práva v období 13.-15. storočia. Pramenná báza bude tvorená najčastejšie listinami, listami a mestskými knihami. Väčšina z prameňov už bola publikovaná v rôznych edíciách. Nepublikované pramene, ktoré budeme používať, sú uložené v archívoch, prevažne na Slovensku. Samotný archívny fond mesta Krupina je uložený v štátnom archíve v Banskej Bystrici, pracovisko Zvolen. V rámci výskumu budú uplatňované hlavne metodické prístupy stredovekej diplomatiky, právnych dejín, dejín správy, historickej geografie a urbánnych dejín. Takto komplexne doteraz nebola problematika spracovaná.

LUKAČ, M. 2014. Krupina monografia mesta. Banská Bystrica: Harmony, 2014. 268 s. ISBN 978-80-971624-5-0 MAREK, M. 2006. Cudzie etniká na stredovekom Slovensku. Martin: Matica slovenská, 2006. 520 s. ISBN 80-7090-822-X MARSINA a kol. 1984. Vývoj správy miest na Slovensku. Zborník príspevkov, Martin: Osveta, 1984. 305 s. ISBN 70-111-84 ZREBENÝ, A. 1974. Z feudálnych dejín Krupiny. Martin: Osveta, 1974. 192 s. ISBN 70-061-74 LEHOTSKÁ, D. 1959. Vývoj mestského práva na Slovensku. In: Sborník FFUK - Historica 10, 1959. s.36-114 ŠTEFÁNIK, M. - LUKAČKA, J. a kol. 2010. Lexikón stredovekých miest na Slovensku. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010. 629.s ISBN 798-80-89396-11-5. RATKOŠ, P. 1981. Inštitúcia dedičného a emancipácia meštianstva. In: Slovenská archivistika Vol. XVI, No 2, 1981. s. 7-31 JUCK, Ľ.: Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238-1350) I. Bratislava: Veda, 1984, 200 s. ISBN 83-71-057-84 SEDLÁK, V.: RegestadiploaticanecnonepistolariaSlovaciae I. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1980, 648 s. SEDLÁK, V.: RegestadiploaticanecnonepistolariaSlovaciae II. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1987, 633 s. KUCHAR, R.: Žilinská právna kniha. Bratislava: Veda, 2009, 208s. ISBN 978-80-224-1109-7 GROTHAUSMANN, K.: Das Stadtbuch von Karpfen.. Frankfurt am Main. Bern. LasVegas: Peter Lang, 1977, 342 s. MÁLYUSZ, E. a kol.: Zsigmondkorioklevéltár I-IX. Budapešť 1951-2007 FEJÉR, G.:CodexdiplomaticusHungariaecclesiasticusaccivilis, Tomi I-XI. Budín 1829-1840 MARSINA, R.:Codexdiplomaticus et epistolarisSlovaciae, tomus I. Bratislava: SumptibusAcademiaeScientarumSlovaciae, 1971, 472 s. MARSINA, R.: Codexdiplomaticus et epistolarisSlovaciae, tomus II. Bratislava: SumptibusConsiliinationalisBratislaviensis, CapitalisReipublicaeSocialisticae Slovaciae, editriceLibraria Obzor, 1987, 608 s.

Zadávatel: Katedra pomocných vied historických a archivnictví,
pracoviště: Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 28.2.2019

Prehlásenie

Prehlasujem, že som túto dizertačnú prácu vypracoval samostatne pod vedením školiteľa dizertačnej práce a uviedol som všetky použité pramene a literatúru.

V Hradci Králové dňa 30.05.2022

Anotácia

CHLEPKO Peter, *Samospráva mesta Krupina do roku 1526 vo vzťahu k významu krupinského právneho okruhu*, Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2022, 203 s.

Práca úvodom stručne približuje právne okruhy miest na území Slovensku v stredoveku. V ďalšej časti popisuje samotný vývoj krupinského práva a samosprávy a jeho teritoriálne rozšírenie. Práca skúma problematiku krupinského práva a samosprávy v doteraz najkomplexnejšej forme. Poznatky prezentuje v kapitolách, ktoré sú členené chronologicky a ich podkapitoly vecne. Tie prinášajú detailné informácie o vývoji v meste, v otázke práva a samosprávy s dôrazom na vplyvy, ktoré ich formovali. V prípade šírenia práva prináša podrobné informácie o procese jeho expanzie a zaoberá sa faktormi, ktoré tomu napomáhali. Práca predstavuje komplexný prehľad o charaktere a vývoji krupinského práva, motívoch jeho šírenia a približuje organizáciu správy v kontexte práva a mestského vývoja.

Kľúčové slová: Krupina, stredovek, mestá, právo

Annotation

CHLEPKO Peter, *Administration of the Town of Krupina until 1526 in Relation to the Importance of the Krupina Legal Circuit*, Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2022, 203 p.

In the beginning, it introduces and approaches the legal areas of cities in Slovakia in the Middle Ages. In the next part it describes the development of Krupina law and self-government, as well as its territorial expansion. The thesis aims to study the issues of Krupin law and self-government in the most comprehensive form so far. The thesis presents the findings in chapters, which are divided chronologically and their subchapters divided objectively. They provide detailed information on developments in the city, in matters of law and self-government with an emphasis on the influences that shaped them. In the case of law enforcement, it provides detailed information on the process of its expansion and focuses on the factors which it was supported by. The thesis provides a complex overview of the nature and development of Krupina law, the motives for its expansion and approaches the organization of the administration in the context of law and urban development.

Keywords: Krupina, medieval, cities, law

OBSAH

Zoznam použitých skratiek	6
Úvod	7
1. Krátka charakteristika vývoja práva a samosprávy miest na Slovensku v stredoveku	14
2. Vývoj práva a správy na území Krupiny pred príchodom hostí	27
3. Vývoj práva a samosprávy Krupiny do konca 13. storočia	37
3.1 Príchod zahraničných hostí do Krupiny a situácia pred udelením prvých písomných privilégií	37
3.2 Renovácia privilégií z roku 1244	46
3.3 Vývoj od renovácie do konca 13. storočia	56
4. Vývoj práva a samosprávy Krupiny v 14. storočí	71
4.1 Vývoj v meste Krupina do konca 14. storočia	72
4.2 Šírenie krupinských práv a slobôd v 14. storočí	81
4.2.1 Rozšírenie zákupnej formy krupinských práv a slobôd v 14. storočí	82
4.2.2 Charakteristika zákupnej formy krupinského práva v 14. storočí	88
4.2.3 Rozšírenie krupinských práv a slobôd medzi mestami a mestečkami v 14. storočí	91
4.2.4 Charakteristika krupinského práva v mestách a mestečkách v 14. storočí	98
4.2.5 Pozadie šírenia krupinského práva v 14. storočí	101
4.3 Charakteristika práva a samosprávy Krupiny v 14. storočí	104
4.3.1 Samospráva Krupiny v 14. storočí	104
4.3.2 Krupinské právo a štruktúra súdnictva v 14. storočí	107
5. Vývoj práva a samosprávy Krupiny v rokoch 1400–1526	112
5.1 Vývoj v Krupine v rokoch 1400–1526	114
5.2 Šírenie krupinského práva po roku 1400	134
5.3 Charakteristika práva a samosprávy Krupiny v rokoch 1400–1526	141
5.3.1 Mestská správa v Krupine v rokoch 1400–1526	141
5.3.2 Charakteristika krupinského práva v rokoch 1400–1526	151
5.3.2.1 Súdna agenda Krupiny	155
Záver	174
Resumé	178
Pramene	179
Literatúra	183
Príloha	197
Miestny a menný register	199

Zoznam použitých skratiek

ŠA ZV MMK = Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Zvolen, fond Magistrát mesta Krupina.

CDSI I. = Richard MARSINA, *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie I.* Bratislava 1971.

CDSI II. = Richard MARSINA, *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie II.* Bratislava 1987.

RDSI I. = Vincent SEDLÁK, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I.* Bratislava 1980.

RDSI II. = Vincent SEDLÁK, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae II.* Bratislava 1987.

JUCK, Výsady I. = Ľubomír JUCK, *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350) I.* Bratislava 1984.

JUCK, Výsady II. = Ľubomír JUCK, *Výsady miest a mestečiek na Slovensku II.* (rukopis).

CDH I. – XI. /1–6 = Georgius FEJÉR, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* Tomi I–XI/ vol. 1–6. Budae 1829–1844.

ZsO I. – XII. = Elmer MÁLYUSZ a kol., *Zsigmondkori oklevéltár I.–XII.* Budapešť 1951–2007.

CDAr VIII. = Gusztáv WENZEL, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus VIII.* 1261–1272. Pest 1870.

CDHA I. – VI. = Imre NAGY, *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis I.–VI.* Buda 1878–1891.

DAS STADTBUCH VON KARPFFEN = Karl GROTHAUSMANN, *Das Stadtbuch von Karpffen,* Frankfurt am Main 1977.

ŽPK = Rudolf KUCHAR, *Žilinská právna kniha.* Bratislava 2009.

MVR = László FEJÉRPATAKY, *Magyarországi városok régi számadáskönyvei. (Selmeczbánya, Pozsony, Beszterczebánya, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Körmöczbánya városok levéltáraiból.)* Budapest 1885.

VSO I.–III. = Miroslav KROPILÁK a kol., *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I.–III.,* Bratislava: 1977, 1977, 1978.

DF = Magyar Nemzeti Levéltár DIPLOMATIKAI FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNY.

DL = Magyar Nemzeti Levéltár DIPLOMATIKAI LEVÉLTÁR.

Úvod

Krupina je v súčasnosti nevel'ké okresné mesto na strednom Slovensku, južne od Banskej Bystrice. Stredoveké dejiny mesta sa do povedomia dostali vďaka mestským privilégiam, ktoré patria medzi najstaršie na území Slovenska, a právu, ktoré bolo uplatnené v mnohých lokalitách prevažne na strednom Slovensku. Práve krupinské súdnictvo, právo, jeho náplň, podoby a rozšírenie je predmetom predkladanej dizertačnej práce. V práci sa budeme venovať vývoju tohto právneho systému, vplyvom, ktoré ho formovali, jeho náplni, charakteristike a rozšíreniu. S právom ide ruka v ruke model miestnej správy. Samospráva v lokalite silne závisela od práva, ktoré bolo v lokalite uplatňované, keďže spolu s novým právom sa lokalita neraz zaviazala používať aj nový model samosprávy. Preto popri samotnom práve budeme skúmať samosprávu Krupiny a miestnu správu v lokalitách jej okruhu. Aj v tomto prípade budeme sledovať vývoj tejto správy, vplyvy, ktoré ju formovali, a jej charakteristické črty. Naša práca bude mozaika jednotlivých vyriešených problémov, ktorá vo svojom výsledku prinesie ucelený pohľad na tému práva a samosprávy mesta Krupina v stredoveku. Takto komplexne doteraz problematika nebola spracovaná.

Téma krupinského práva a samosprávy sa už v minulosti stala predmetom historického výskumu, preto si v krátkosti uvedieme najvýznamnejšie práce na túto tému. Prvý slovenský historik, ktorý sa venoval krupinskému právu, bol národovec Pavel Križko. V roku 1897 publikoval v Sborníku Museálnej slovenskej spoločnosti článok *Stredoveké súdnictvo a krupinská pravda*.¹ P. Križko v článku približuje stredoveké uhorské súdnictvo, udeľovanie mestských privilégií a samotné krupinské právo. V prípade krupinského práva spomína odvolania, lokality, ktoré patrili do právneho okruhu a konštatuje, že miestne právo bolo saského pôvodu. Druhá práca, ktorá rozšíri poznatky o krupinskom práve, bola štúdia *Vývoj mestského práva na Slovensku* od D. Lehotskej.² D. Lehotská zastávala postoj, že mestotvorný proces treba skúmať komplexne aj so zreteľom na vývoj samosprávy a práva. D. Lehotská vo svojej práci následne prezentuje jednotlivé etapy mestského vývoja a uvádza,

¹ Pavel KRIŽKO, *Stredoveké súdnictvo a krupinská pravda*, Sborník museálnej slovenskej spoločnosti 2, 1897, s. 3–28.

² Darina LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva na Slovensku*, Sborník FFUK – Historica 10, 1959, s. 36–114.

ktoré mestá získali v danej etape svoje privilégiá. Mestá následne rozdelila na mestá, ktoré sa riadili magdeburským (severonemeckým) právom, banským právom a norimberským (juhonemeckým) právom.³ Autorka v práci rozšírila poznatky o krupinskom právnom okruhu. Priblížila v stručnosti charakteristiku práva (ktoré radila pod magdeburské) a dokonca priniesla poznatky o prechode Žiliny na právo mesta Krupina. V roku 1974 vyšla monografia A. Zrebeného s názvom *Z feudálnych dejín Krupiny*.⁴ Mestskej správe a súdnictvu sa venuje v samostatnej kapitole. Autor vo svojej práci rozlišuje lokality v právnom okruhu mesta, podľa toho či išlo o sídla mestského charakteru alebo lokality so zákupnou formou krupinského práva. Popisuje niektoré rozsudky zaznamenané v najstaršej mestskej knihe Krupiny. V otázke samosprávy približuje poznatky týkajúce sa predovšetkým mladšieho obdobia, ktoré veľmi nereflektujú stav v stredoveku. Predmetnú kapitolu dopĺňa zoznam richtárov mesta. Azda najkvalitnejšia práca, ktorá sa venovala dejinám Krupiny je monografia mesta Krupina od M. Lukáča a kolektívu autorov. Prvé vydanie monografie vyšlo v roku 2006 a druhé, doplnené vyšlo v roku 2014 pri príležitosti 770. výročia obnovy privilégií.⁵ M. Lukáč je autorom kapitol týkajúcich sa stredovekých dejín mesta, práva a samosprávy. Autor v otázke samosprávy a práva precizuje doterajšie poznatky, ktoré v mnohých miestach významne dopĺňa.

Pre lepšie chápanie dejín mesta môžeme spomenúť publikáciu *Letopisowé Krupinsstí* od Ondreja Braxatorisa, ktorá popisuje významné udalosti v meste od najstarších čias do polovice 19. storočia.⁶ Další historik je M. Matunák, ktorého práce sa dotýkajú dejín Krupiny hlavne v kontexte protitureckých vojen.⁷ V roku 1944 bola vydaná vlastivedná práca o dejinách mesta z pera J. Sliáčana.⁸ Neskôr

³ Takéto rozdelenie miest podľa magdeburského, banského a norimberského práva sa už ukázalo ako prekonané. Avšak aj v súčasnosti sa stále objavujú práce, ktoré vychádzajú z rozdelenia D. Lehotskej. Pozri D. LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva na Slovensku*, s. 36–114.

⁴ Alexander ZREBENÝ, *Z feudálnych dejín Krupiny*, Martin 1974.

⁵ Miroslav LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, Banská Bystrica 2014.

⁶ Ondrej Braxatoris bol otec básnika Andreja Sládkoviča. Svoju prácu *Letopisowé Krupinsstí* vydal v Bratislave v roku 1810.

⁷ Michal MATUNÁK, Miroslav LUKÁČ (ed.), *Krupinskí hradní kapitáni – Michal Matunák*, Krupina 2011. Michal MATUNÁK, *Život a boje na slovensko-tureckom pohraničí*, Bratislava 1983. Spomenuté diela patria medzi známejšie. M. Matunák je okrem týchto aj autorom iných historických prác.

⁸ Jozef SLIÁČAN, *Krupina: vlastivedná, propagačná a informačná brožúra*, Krupina 1944. Autor mnohé poznatky čerpal z dochovaných archívnych prameňov mesta. Nedostatkom tejto práce bol fakt, že pramene ako zdroj v práci neuviedol.

v roku 1964 vyšla práca G. Balašu.⁹ Sedemdesiate roky priniesli prácu I. Bakácsa s názvom *Hont vármegye Mohács előtt*. Publikovaná bola v roku 1971 a ide o súpis všetkých archívnych prameňov, ktoré sa týkajú Hontianskej župy.¹⁰ V roku 1995 vyšiel zborník príspevkov s názvom *Pohľady do minulosti Krupiny*.¹¹ V zborníku J. Labuda prezentoval ranohistorické obdobie osídlenia Krupiny, V. Hanuliak sa venoval počiatkom mesta a R. Marsina venoval svoj príspevok náčrtu dejín mesta od počiatku do 16. storočia. Ďalší autori sa vo svojich príspevkoch dotýkali napríklad národnostného vývoja či urbanizmu mesta. V roku 2010 vyšla publikácia s názvom *Zlatá kniha Hontu*.¹² Publikácia prináša zaujímavé poznatky z dejín regiónu Hont, ktoré sú vhodné na celkové pochopenie dejín mesta v kontexte svojho okolia. Taktiež v roku 2010 bol publikovaný *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*.¹³ V jednotlivých kapitolách venovaných konkrétnemu mestu autori informujú o pôvode názvu mesta, etnicite obyvateľov, privilégiách, hospodárskych dejinách, cirkevných pomeroch, mestskom práve či počte študentov na univerzitách. Autorkou kapitoly o Krupine je B. Brezováková. Tu však môžeme konštatovať, že autorka nepriniesla nové poznatky a obmedzila sa len na sumarizovanie. Tvrdenia často prevzala (niekedy aj doslovne) od M. Lukáča z prvého vydania už zmienenej monografie mesta Krupina, neraz bez dostatočnej citácie. Medzi posledné práce, ktoré sa dotkli témy dejín Krupiny a jej práva, patrí štúdia R. Ragáča, ktorá sa venovala mestskému štatútu z roku 1490.¹⁴

Okrem prác zameraných na Krupinu, jej dejiny, právo a samosprávu sa aspoň zmienime o prácach, ktoré boli užitočné pri skúmaní problematiky. V prípade dejín mestského práva na území Slovenska sú relevantné práce: *Dejiny súkromného práva na Slovensku od Š. Lubyho*,¹⁵ *Vznik mestského práva na Slovensku a jeho pramene* od J. Holáka,¹⁶ *Ius tavernicale* od Š. Mertanovej.¹⁷ K poznaniu problematiky

⁹ Gejza BALAŠA, *Krupina vo svetle minulosti*, Zvolen 1964.

¹⁰ István BAKÁCS, *Hont vármegye Mohács előtt*, Budapešť 1971.

¹¹ Milan GAJDOŠ (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Krupina 1995.

¹² Peter URBAN a kol., *Zlatá kniha Hontu*, Martin 2010.

¹³ Martin ŠTEFÁNIK – Ján LUKAČKA a kol., *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, Bratislava 2010.

¹⁴ Radoslav RAGAČ, *Krupinský štatút z roku 1490 o predaji vína ako prameň k počiatkom našich miest*, *Studia Historica Tyrnaviensia* 7, 2011, s. 170–187.

¹⁵ Štefan LUBY, *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, Bratislava 1946.

¹⁶ Ján HOLÁK, *Vznik mestského práva na Slovensku a jeho pramene*, *Sborník Matice Slovenskej* 16–17, 1938–1939, č. 3–4, s.203–226.

mestského práva významne prispeli svojimi prácami aj V. Segeš¹⁸ či F. Uličný.¹⁹ V prípade zahraničných autorov sú pre problematiku mestského práva na Slovensku relevantné práce napríklad maďarských historikov A. Czimadia,²⁰ K. Szende,²¹ M. Radyho,²² a maďarsko–nemeckej dvojice K.Gonczi a W.Carls.²³ V prípade vývoja miest a ich správy vo všeobecnosti je dôležité sa oboznámiť s prácami R. Marsinu,²⁴ P. Ratkoša,²⁵ F. Uličného,²⁶ a L. Sokolovského.²⁷ Je nutné spomenúť aj monografie týkajúce sa správy mesta Košice v stredoveku od D. Magdoška,²⁸ správy mesta Bardejov v stredoveku od M. Fedorčákovej.²⁹ V prípade štúdií sú zaujímavé práce od V. Rábika³⁰ a D. Lehotskej.³¹ Tieto práce môžu byť inšpiráciou pre spracovanie problematiky aj v prípade iných miest. Zo zahraničných autorov sú pre nami skúmanú problematiku relevantné napríklad práce J. Kejřa³² a H. Planitza.³³

Esenciálnym zdrojom informácií sú pre historika bez pochýb historické pramene. V prípade písomných prameňov bol pre nás azda najdôležitejším zdrojom

¹⁷ Štefánia MERTANOVÁ, *Ius tavernicale. Štúdie o procese formovania práva tavernických miest v etapách vývoja tavernického súdu v Uhorsku (15. – 17. storočie)*, Bratislava 1985.

¹⁸ Vladimír SEGEŠ, *Zločin a trest v uhorskom feudálnom trestnom práve*, in: Leon Sokolovský (ed.), *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*, Bratislava 2003, s. 23–35.

¹⁹ Ferdinand ULIČNÝ, *Meštianske právo na Slovensku v stredoveku*, Mesto a dejiny, 2014, č. 3, s. 6–22. Ferdinand ULIČNÝ, *Obyčajové právo mešťanov do 13. storočí*, Historický časopis 66, 2018, č. 3, s. 219–239.

²⁰ Andor CSIZMADIA, *A magyar városi jog: reformtörvények a magyar városi közigazgatásban*, Kolozsvár 1941.

²¹ Katalin SZENDE, *Iure Theutonico? German settlers and legal frameworks for immigration to Hungary in an East-Central European perspective*, Journal of Medieval History 45, 2019, s. 1–20.

²² Martyn RADY, *Hungarian Procedural Law and Part Two of the Tripartitum*, in: János M. Bak (ed.), *Custom and law in Central Europe*, Cambridge 2003, s. 47–70.

²³ Katalin GONCZI – Wieland CARLS. *Sächsisch-magdeburgisches Recht in Ungarn und Rumänien Band 3.*, Berlin 2013.

²⁴ Richard MARSINA, *Reforma stredovekých miest v Uhorsku*, Historický časopis 31, 1983, č. 2, s. 164–180. Richard MARSINA, *K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia*, Historický časopis 21, 1973, č. 3, s. 337–367.

²⁵ Peter RATKOŠ, *Inštitúcia dedičného richtárstva a emancipácia mešťianstva*, Slovenská archivistika 16, 1981, s. 7–31.

²⁶ Ferdinand ULIČNÝ, *Výsadný a samovoľný rozvoj mešťianstva a miest na Slovensku v 14. storočí*, Historický časopis 61, 2013, č. 4, s. 437–466.

²⁷ Leon SOKOLOVSKÝ, *Dejiny správy a diplomatika*, Slovenská archivistika 18, 1983, s. 47–54. Leon SOKOLOVSKÝ, *Správa stredovekej dediny na Slovensku*, Bratislava 2002.

²⁸ Drahoslav MAGDOŠKO, *Samospráva mesta Košice v stredoveku*, Košice 2017, s. 303.

²⁹ Mária FEDORČÁKOVÁ, *Civitas nostra Bardfa vocata: Správa mesta Bardejov v stredoveku (1320–1526)*, Košice 2021.

³⁰ Vladimír RÁBIK, *Mestská správa Trnavy v stredoveku*, Historické štúdie 47, 2013, s. 47–71.

³¹ Darina LEHOTSKÁ, *Bratislavská mestská správa a jej predstavitelia v 15. storočí*, Historické štúdie 20, 1976, s. 27–52.

³² Jirí KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.

³³ Hans PLANITZ, *Die deutsche Stadt im Mittelalter: von der Römerzeit bis zu den Zunftekämpfe*, Graz – Köln 1954, s. 520.

archívny fond Magistrát mesta Krupina.³⁴ Fond uchováva Štátny archív Banská Bystrica, pracovisko Archív Zvolen. Fond je spracovaný a písomnosti v ňom sú uložené podľa toho, či ide o privilégia alebo o ostatné listy, listiny a príbuzné písomnosti. Vo fonde sa taktiež nachádza najstaršia zachovaná mestská kniha Krupiny. Samozrejme, písomnosti, ktoré sa týkajú našej témy, je možné nájsť aj v iných archívnych fondoch. Ide napríklad o fondy Magistrát mesta Nemecká Ľupča³⁵ alebo Magistrát mestečka Hybe.³⁶ Veľmi dôležitým zdrojom bol aj archívny fond Magistrát mesta Banská Štiavnica. V tomto smere môžeme konštatovať, že v prípade slovenských archívnych fondov boli najrelevantnejšie fondy lokalít, ktoré parili do právneho okruhu mesta, prípadne išlo o fondy lokalít, ktoré ležali blízko mesta alebo s ním úzko spolupracovali. V prípade zahraničných prameňov išlo o fondy uložené v archívoch v Česku a v Maďarsku. V prípade Česka sa písomnosti vzťahujúce sa na udalosti v Krupine nachádzali vo fonde Archiv rodiny Seilernové a Archiv rodiny Révay. Tieto fondy sú uložené v Štátnom archíve v Brne. V prípade Maďarska bolo najviac listín uložených vo fondoch Maďarského národného archívu (Magyar Nemzeti Levéltár). Výhodou Maďarského národného archívu je sprístupnenie listín v digitálnej podobe na portáli www.hungaricana.hu. Maďarský národný archív okrem písomností uložených vo vlastných fondoch sprístupňuje na spomenutom portáli aj fotokópie písomností, ktoré sú uložené v iných fondoch či už v Maďarsku alebo zahraničí.³⁷

Mnohé pramene súvisiace s dejinami Krupiny a jej právom boli publikované v rôznych edíciách, preto uvádzame tie, s ktorými sme pracovali najčastejšie. V prípade listín medzi relevantné k našej téme patria *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II.* od R. Marsinu,³⁸ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I. a II.* od V. Sedláka³⁹ a napokon veľmi dôležitá bola edícia Ľ. Jucka

³⁴ Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Zvolen, fond Magistrát mesta Krupina (ďalej len ŠA ZV MMK).

³⁵ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko archív Liptovský Mikuláš, fond Magistrát mesta Nemecká (Partizánska) Ľupča.

³⁶ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko archív Liptovský Mikuláš, fond Mestečko Hybe.

³⁷ Pre použitie fotokópií písomností bolo potrebné povolenie, ktoré sme neobdržali.

³⁸ Richard MARSINA (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie I.* (ďalej len CDSI I.), Bratislava 1971. Richard MARSINA, *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie II.* Bratislava 1987. (ďalej len CDSI II.).

³⁹ Vincent SEDLÁK, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I.* Bratislava 1980 (ďalej len RDSI I.).

Výsady miesta mestečiek na Slovensku.⁴⁰ V prípade maďarských edícií, listinných prameňov išlo najčastejšie o edície zo sérií Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis a Zsigmondkori oklevéltár. V prípade mestských kníh ako prameňov môžeme konštatovať, že všetky relevantné knihy boli nejakým spôsobom už publikované v edíciách. Najstaršia zachovaná mestská kniha Krupiny bola spracovaná K. H. Grothausmannom a jej edícia bola publikovaná ako *Das Stadtbuch von Karpfen* v roku 1977.⁴¹ Veľmi cenným prameňom bola Žilinská právna kniha. V knihe sú záznamy zapísané v nemeckom, latinskom a slovenskom jazyku. Hoci knihu edoval už V. Chalupecký v roku 1934 pri našej práci sme používali edíciu R. Kuchara z roku 2009.⁴² Prínosný bol aj preklad nemecky písaných zákonov zo Žilinskej knihy od M. Paponovej z roku 2014.⁴³ V prípade mestských kníh neďalekých miest ako Banská Bystrica či Banská Štiavnica sme použili edíciu L. Fejérpatakyho, *Magyarország régi városok régi számadáskönyve*.⁴⁴

Historická práca vyžaduje aplikovanie rôznych metód a postupov. Pri našom skúmaní problematiky bola veľmi dôležitá dôkladná diplomatická a právno–historická analýza prameňov. Menšie množstvo prameňov nám umožnilo vo väčšine prípadov prísť k prameňom ako k jednotlivinám. Kritikou a podrobnou analýzou sme lepšie porozumeli formulácii v prameni a okolnostiam jeho vzniku. Tento postup sa ukázal ako efektívny. Porovnanie takejto analýzy s prameňmi práva alebo doteraz zistenými poznatkami často prinieslo novú interpretáciu prameňa a následne nové poznatky. Vďaka podrobnej analýze sme okrem iného mohli vďaka indukčnej metóde vyvodiť závery širšie platné pre problematiku krupinského práva a samosprávy. V prípade nedostatku prameňov sme skúmali dobový kontext mesta

Vincent SEDLÁK, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae II*. Bratislava 1987 (ďalej len RDSI II.).

⁴⁰ Lubomír JUCK, *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350) I*. Bratislava 1984 (ďalej len JUCK, Výsady I.).

Lubomír JUCK, *Výsady miest a mestečiek na Slovensku II*. (rukopis) (ďalej len JUCK, Výsady II.).

⁴¹ Karl GROTHAUSMANN, *Das Stadtbuch von Karpfen*, Frankfurt am Main 1977 (ďalej len DAS STADTBUCH VON KARPfen).

⁴² Rudolf KUCHAR, *Žilinská právna kniha*. Bratislava 2009 (ďalej len ŽPK).

⁴³ Mária PAPONOVÁ, *Sasko-magdeburské právo na Slovensku. Krajinské právo v Žilinskej knihe*, Žilina 2014, s. 304.

⁴⁴ László FEJÉRPATAKY, *Magyarország régi városok régi számadáskönyvei. (Selmeczbánya, Pozsony, Besztercebánya, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Körmöcbánya városok levéltáraitól.)* Budapest 1885 (ďalej len MVR).

a metódou dedukcie sme sa snažili priblížiť aspoň v hrubých rysoch chýbajúce časti historickej mozaiky. Poznatky o problematike získané počas bádania sme v nejednom prípade porovnávali so známymi analogickými procesmi a situáciami. Takouto komparáciou bolo možné lepšie pochopiť unikátne prvky krupinského práva a samosprávy. Svoju úlohu zohral aj pohľad z perspektívy historickej geografie, kde samotná poloha lokality, jej vzťah k cestám či prírodné pomery v okolí často indikovali skutočnosti, ktoré neboli zachytené v písomných prameňoch. Metódy sme vždy volili so zreteľom na prameň, dobu jeho vzniku a celkový kontext predmetu nášho skúmania. V prípade prekladu sme sa prikláňali k originálnej formulácii textu v prameni. Miestne názvy v prameňoch sme v prípade, kedy to bolo možné, uvádzali v ich súčasnej podobe. Osobné mená v nemeckom, maďarskom, latinskom a slovenskom jazyku majú svoje ekvivalenty a v niektorých prípadoch by to mohlo zvädzať k dezinterpretácii v otázke etnicity mešťanov. V prípade Krupiny a jej mešťanov sme preto uvádzali osobné mená tak, ako boli zachytené v prameni.

Práca je členená na päť kapitol. V prvej kapitole v krátkosti prejdeme vývoj práva a samosprávy miest na území Slovenska v stredoveku. Po tejto kapitole nasledujú kapitoly, ktoré sú delené chronologicky. Druhá kapitola sa zaoberá vývojom na území Krupiny pred príchodom hostí. Tretia kapitola sa zaoberá obdobím do konca 13. storočia, pričom je chronologicky rozdelená na tri podkapitoly. Štvrtá kapitola sa zameriava na obdobie 14. storočia je rozdelená na podkapitoly, kde približujeme vývoj v meste, šírenie práva a charakteristiku práva a samosprávy. Záverečná piata kapitola sa venuje právu v rokoch 1400 až 1526. Aj táto kapitola je rozdelená na podkapitoly, v ktorých venujeme pozornosť vývoju v meste, šíreniu práva a charakteristike práva a samosprávy. V tejto kapitole približujeme aj samosprávnu a súdnu agendu mesta. Celá práca je doplnená schémami, mapami a obrázkami. V prílohe práce je zoznam richtárov Krupiny v stredoveku. Tento zoznam vychádzal z doterajších poznatkov a je doplnený o nové mená.

1. Krátka charakteristika vývoja práva a samosprávy miest na Slovensku v stredoveku

Predtým, ako sa budeme venovať vlastnej téme dizertačnej práce, si aspoň stručne priblížime vývoj práva a samosprávy miest na Slovensku v stredoveku. Pokladáme za dôležité, lepšie si priblížiť kontext, v ktorom sa právne a samosprávne vyvíjalo mesto Krupina. Kapitola nemá za cieľ podrobne rozobrať tento vývoj a z toho dôvodu charakterizuje len v niekoľkých bodoch jeho najdôležitejšie črty a v krátkosti približuje najvýznamnejšie právne okruhy.

Medzi najstaršie mestá na Slovensku patrí nepochybne Nitra a Bratislava, ktoré sa ako významné sídla formovali už od 9. storočia.⁴⁵ Išlo prakticky o hospodárske a správne centrá.⁴⁶ Kontinuitu osídlenia z obdobia Veľkej Moravy až do vzniku Uhorského kráľovstva poznáme aj v prípade iných lokalít, avšak v čase Veľkej Moravy nešlo o mestské sídla a vhodnejšie by bolo tieto lokality chápať ako opevnené slovanské osady, respektíve hradiská. Sídla, z ktorých sa neskôr vyvinuli mestá, často ležali na dôležitých križovatkách ciest, brodoch či v blízkosti významných hradov. Tieto lokality sa postupne stali prirodzeným miestom výmeny tovarov. Diaľkový alebo miestny obchod bol dôležitou súčasťou života v Uhorskom kráľovstve prakticky od jeho počiatku.⁴⁷ Pramene dokonca spomínajú uhorských kupcov už v 10. storočí.⁴⁸ Panovníci sa snažili držať trhy pod kontrolou rôznymi nariadeniami a reguláciami, pretože z nich plynul do kráľovskej pokladne zisk. Lokality, kde sa konal trh, priťahovali rôznych remeselníkov, obchodníkov či kupcov. Domáce obyvateľstvo postupne posilňovali aj cudzinci, známi aj ako hostia⁴⁹ často prichádzajúci zo zahraničia. Prinášali so sebou rôzne zvyky či nové postupy v oblasti práva a samosprávy. Obyvatelia, ktorí sídlili v trhových lokalitách, sa krok za krokom snažili od panovníka získať rôzne výhody, ktoré by im zjednodušili či zvýhodnili ich činnosť. V 11. a 12. storočí sa tak v zárodkoch začala

⁴⁵ Ján STEINHÜBEL, *Hrady a podhradia, cesty a trhy. Od kupeckého podhradia k mestu*, in: Martin Štefánik (ed.) *Stredoveké mesto a jeho obyvatelia*, Bratislava 2017, s. 202–206.

⁴⁶ Richard MARSINA, *O kategóriach a typoch miest na Slovensku do polovice 14. storočia*. Folia Historica Bohemica, Praha 1986, s.109.

⁴⁷ Ferdinand ULÍČNÝ, *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*, Bratislava 2013, s. 465.

⁴⁸ J. STEINHÜBEL, *Hrady a podhradia, cesty a trhy*, s. 198.

⁴⁹ V prameňoch sa toto obyvateľstvo nazývalo „*hospes*“. V neskoršom období výraz *host* viac odkazoval na právnu príslušnosť konkrétnej osoby ako na etnikum. Tomuto problému sa ale budeme venovať v inej časti našej práce.

formovať platforma, z ktorej vyrastajú mestá. Vrstva obyvateľstva, z ktorej neskôr vznikli mešťania, sa z počiatku formovala viac–menej samovoľne, bez významnejších zásahov, ktoré by presnejšie určili právny alebo sociálny rámec tejto skupiny obyvateľstva.⁵⁰ Jediným dôležitým atribútom bola zrejme len osobná sloboda, ktorá umožňovala obchodníkovi či remeselníkovi rozvíjať svoje aktivity. Z 11. a 12. storočia sa nezachovali písomne zachytené zvyky, normy či privilégia tejto vrstvy obyvateľstva. Samosprávne a súdne pravidlá či obyčaje už zrejme existovali v nejednej lokalite, avšak zvyk spisomniť dôležité záležitosti sa silnejšie začal presadzovať až počas panovania Bela III. (1172–1196).⁵¹

Uhorskí panovníci už skôr udeľovali výsady komunitám, z ktorých sa neskôr vyformovali mešťania. Urobili tak napríklad v Dalmácii či Slavónii, avšak udelené privilegialne listiny ešte nemali ustálenú formu.⁵² Dôležitým míľnikom pre rozvoj miest bola nepochybne vláda panovníka Bela IV. (1235–1270). Ten sa snažil hospodársky pozdvihnúť kráľovstvo a zároveň nájsť oporu v sporoch so šľachtou. Nie je preto prekvapivé, že rôznymi privilégiami a svojou kráľovskou mocou začal podporovať budúcich mešťanov. Bolo to obojstranne výhodné. Panovník podporou tejto skupiny obyvateľstva získaval ďalšiu oporu svojej kráľovskej moci, zlepšil hospodárstvo krajiny a získal zdroj príjmu. Mešťania zase získali veľkú mieru samostatnosti, väčšie možnosti na rozvoj svojich záujmov a kráľovskú pomoc v sporoch so šľachtou. V tomto smere išlo očividne o cieľavedomú politiku panovníka.⁵³ Obdobie panovania Bela IV. môžeme chápať ako obdobie, v ktorom mnohé mestá v Uhorskom kráľovstve nadobudli jednu hlavnú črtu mestskosti – privilégia. Tie určovali mestskej komunite podstatnú časť stredoveku právny a samosprávny rámec a práve v čase panovania Bela IV. nadobudli svoju ustálenú formu.⁵⁴

⁵⁰ F. ULÍČNÝ, *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*, s. 463–474.

⁵¹ Richard MARSINA, *Štúdie k slovenskému diplomatáru I. – druhá časť*, Historické štúdie 18, 1973, s. 8.

⁵² Richard MARSINA, *Najstaršia fáza vývoja výsadných miest na Slovensku*, Historické štúdie 46, 2010, č. 2, s. 265.

⁵³ Tamtiež, s. 266.

⁵⁴ Ako sme už uviedli, lokality, z ktorých sa neskôr vyvinuli mestá, museli dosiahnuť určitý stupeň hospodárskeho a ekonomického rozvoja. Takáto komunita mala dostatočný potenciál na to, aby získala vlastné privilégia od panovníka, ktoré ju právne vymedzili a definovali. Panovník mohol byť garantom slobôd v prípade, že sám mal dostatočne upevnenú moc v kráľovstve. Preto by sme ako hlavné črty mestskosti v stredovekom Uhorskom kráľovstve mohli považovať hospodársko-ekonomické zázemie a vlastné mestské práva garantované panovníkom. V podstate na rovnaké

Na Slovensku medzi prvými dostali svoje privilégia meštianske komunity z Trnavy (1238),⁵⁵ Starého Tekova (1240),⁵⁶ Zvolena, Krupiny a Banskej Štiavnice (pravdepodobne 1238).⁵⁷ Sľubný vývoj v udeľovaní privilégií však narušil vpád Mongolov v rokoch 1241 až 1242. Kráľovstvo bolo po vpáde zdevastované, utrpelo nesmierne škody a mnohé privilégia boli počas vpádu stratené. Panovník po odchode Mongolov pomerne rýchlo nadviazal na udeľovanie privilégií alebo ich renováciu. Po vpáde získali od Bela IV. svoje privilégia napríklad Nitra (1248),⁵⁸ Dobrá Niva a Babiná (1254),⁵⁹ Banská Bystrica (1255)⁶⁰ či Nemecká Ľupča.⁶¹ Počas panovania Bela IV. sa písomné potvrdenie meštianskych slobôd stalo bežnou súčasťou panovníckej agendy. Medzi ďalšie významnejšie lokality, ktoré získali svoje výsady do konca 13. storočia, patrili napríklad spišské mestá, Košice, Gelnica, Komárno, ale aj Bratislava.⁶² Ťažko povedať, či dávali privilégia mestským komunitám nové slobody alebo len petrifikovali existujúci stav. Pravda bude zrejme niekde na pomedzí, nakoľko je pravdepodobné, že privilégiami si komunita prilepšila, ale zároveň upevnila už používané slobody. Žiaľ, nedostatok prameňov nám neumožňuje bližšie poznať reálne pomery v lokalitách.

V druhej polovici 13. storočia panovníci neudeľovali privilégia iba na základe staršej tradície či vývoja, ale silne sa odzrkadlil aj banský motív. Banská činnosť poskytovala kráľovi značný príjem, preto bolo potrebné zaručiť lojalitu obyvateľstva, ktoré sa venovalo banskej činnosti. Ideálnym nástrojom boli privilégia. Tie zaručili banským lokalitám slobody a zároveň motivovali k príchodu nových obyvateľov zo zahraničia. Hostia, ktorí prišli z dôvodu banskej činnosti, prinášali nové technológie a zefektívňovali ťažbu. Najväčší rozmach udeľovania privilégií z banských motívov

podmienky určenia mestskosti môžeme naraziť aj v prípade českej historiografie. Medzi hlavné črty mestskosti sa v tomto prípade považuje dostatočné hospodárske zázemie, rozvinutá ekonomika, stabilná panovnícka moc a právny rámec, tj. mestské právo podchytené práve privilégiami. J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 44. Zdenka HLEDIKOVÁ – JÁN JANÁK – JÁN DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, 2007, s. 235–236.

⁵⁵ CDS I II, s. 30–31, č. 44.

⁵⁶ Tamtiež, s. 56–57, č. 79.

⁵⁷ D. LEHOTSKÁ, *Vývoj městského práva na Slovensku*, s.72.

⁵⁸ CDS I II, s. 208, č. 298.

⁵⁹ Tamtiež, s. 313–314, č. 450.

⁶⁰ Tamtiež, s. 340–341, č. 491.

⁶¹ Vladimír RÁBIK, *Partizánska Ľupča*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, Bratislava 2010, s. 314–322.

⁶² D. LEHOTSKÁ, *Vývoj městského práva na Slovensku*, s.73.

nastal hlavne po roku 1327, kedy panovník Karol I. (1301–1342)⁶³ umožnil ťažbu drahých kovov súkromným vlastníkom.⁶⁴ Práve v prvej polovici 14. storočia získali svoje privilégia napríklad Pukanec, Kremnica či Smolník.⁶⁵ Celkovo možno povedať, že v období od panovania Bela IV. až po koniec vlády Karola I. získali svoje privilégia prakticky všetky významné mestá stredovekého Slovenska.⁶⁶

V 14. storočí sa udeľovanie rôznych slobôd stalo bežnou praxou, nielen v prípade panovníka, ale aj v prípade šľachty. Bolo nedostatok obyvateľstva a šľachta preto hľadala spôsoby, ako prilákať na svoje majetky nové obyvateľstvo, prípadne ako skultivovať nevyužitú pôdu. Postupne sa objavujú listiny, v ktorých miestny zemepán zaručoval obyvateľom svojho majetku určité výhody a zároveň lákal nových obyvateľov na úľavy z platieb, od ktorých by boli noví obyvatelia na istý čas od svojho príchodu oslobodení. Obdobie od polovice 14. storočia do konca stredoveku prišlo formovaniu menších miest a mestečiek.⁶⁷ Mnohé lokality získali svoje práva a slobody samostatne. Vo významnejšej miere sa však objavuje prepožičiavanie vlastných mestských práv a slobôd iným lokalitám. Veľký vplyv na vývoj mestského práva v Uhorsku malo nepochybne mesto Budín, ktorého výsady boli častým vzorom aj pre mestá na Slovensku. Budín ale nebol jediným vzorom, a podobné procesy sa odohrávajú aj okolo iných privilegovaných miest. Vznikajú tak právne okruhy, na ktorých čele stojí mesto, ktoré lokalitám vo svojom okruhu vo väčšej či menšej miere poskytlo svoje práva a slobody. Aspoň v stručnosti si preto predstavíme najvýznamnejšie právne okruhy.

Na západnom Slovensku vznikol právny okruh okolo mesta Trnava a Bratislava. V prípade Trnavy v sebe okruh zahŕňal viac ako desiatku lokalít prevažne na Považí, Záhorí a Ponitří. Trnava svoje silné právne postavenie čerpala z výsad získaných v roku 1238, ktoré mestu prepožičali silnú súdnu a samosprávnú autonómiu. Podľa privilégia bol richtár volený. Na svojom súde mal súdiť všetky spory, ktoré mali mešťania medzi sebou, ale aj s cudzincami. Proti rozsudku sa bolo

⁶³ Karol I. bol korunovaný niekoľkokrát. Ako začiatok jeho vlády ale uvádzame rok 1301, nakoľko v tomto období začal zasahovať do diania v krajine. Enikő CSUKOVITS, *Karol I. a obdobie jeho vlády (1301–1342)*, Bratislava 2017, s. 55–80.

⁶⁴ Pavel DVOŘÁK – Vincent SEDLÁK a kol. (edd.), *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. – Pod vládou anjouovských kráľov*, Bratislava 2002, s. 98.

⁶⁵ D. LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva na Slovensku*, s. 76–77.

⁶⁶ R. MARSINA, *O kategóriach a typoch miest na Slovensku do polovice 14. storočia*, s. 113–118.

⁶⁷ Tamtiež, s.109.

možné odvolať pred panovníka. Proti Trnavčanom nesmel svedčiť nik, iba vtedy, ak mal rovnaké práva. Súboj bol zakázaný a takýto spor malo rozhodnúť dvanásť váženejších obyvateľov Trnavy.⁶⁸ Trnavské právo obsahovalo prvky uhorského obyčajového práva, trhového práva, práva hostí a možno predpokladať aj isté zahraničné importy. Neskôr v 15. storočí mesto významne participovalo pri vzniku tavernikálneho práva.⁶⁹ Mešťania z Trnavy zrejme prepožičiavali svoje práva, azda v snahe uplatniť svoje záujmy aj v iných mestských lokalitách.

V druhej polovici 14. storočia sa malý právny okruh vytvoril aj okolo mesta Bratislava.⁷⁰ Okruh obsiahol len poddanské obce a niekoľko ďalších lokalít. Výsady podľa Bratislavy v roku 1360 získali osady Blumenau a Vydrica.⁷¹ Neskôr v roku 1361 sa do okruhu dostala aj Modra. Avšak len čiastočne, keďže mešťania z Modry mali riešiť pred súdom v Bratislave len väčšie spory týkajúce sa majetku, menšie spory im mal vyriešiť súd v Trnave.⁷² Základné privilégium udelil bratislavskej komunite Ondrej III. v roku 1291. Mešťania mohli byť súdení ich richtárom v prítomnosti aspoň dvoch svedkov z mesta, prípadne z iných lokalít, ktoré užívajú rovnaké slobody. Súdení ich richtárom mali byť aj v prípade sporov, ktoré vznikli mimo mesta. V prípade odvolania sa nedovoľovala stránka sporu, ale súdaci richtár a prísazní. Židia mali rovnaké práva ako ostatní príslušníci komunity. Bratislavskí mešťania boli vyňatí spod súdnej právomoci palatína. Richtár bol volený každý rok na sviatok sv. Juraja a spolu s prísaznými vykonávali súdnu právomoc a dohliadali na poriadok v meste.⁷³ V porovnaní s inými lokalitami dostala miestna komunita svoje privilégiá pomerne neskoro, azda kvôli blízkosti kráľovského hradu a vyššej

⁶⁸ CDSI II, s.30–31, č. 44.

⁶⁹ Vladimír RÁBIK, *Trnava*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*, Bratislava 2010, s. 526–527. Tavernikálne právo, bolo právo uplatňované tavernikálnym súdom, ktorému podliehali mešťania. Podľa Menšieho Dekrétu z roku 1405 mali pred tento súd smerovať ich odvolania. Pre mešťanov išlo prakticky o najvyššiu súdnu inštanciu. Tavernikálnemu súdu sa však budeme venovať neskôr, v inej časti práce na strane 112.

⁷⁰ Bratislava sa už v stredoveku po slovensky nazývala Prešporok.

Nakoľko považujeme za vhodné používať pri názvoch jednotný postup a keďže nie je možné nájsť a uplatniť stredoveký názov pri všetkých zmienovaných lokalitách, budeme lokality nazývať ich súčasným menom. V prípade, že názov známy z prameňov nemá svoj súčasný ekvivalent, uvedieme názov tak ako sa zachoval v prameňoch. Vladimír SEGEŠ, *Súdne konanie a trestné exekúcie v stredovekom Prešporoku*, in: Lukáš Paluga – Katarína Répásová, *Spravodlivosť pre všetkých...*, Komárno 2020, s. 115.

⁷¹ Žofia LYSÁ, *Bratislava*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*, Bratislava 2010, s. 110.

⁷² DL 6173.

⁷³ JUCK, *Výsady I.*, s. 74–76, č. 77.

koncentracii obyvateľstva s rozličným právnym postavením.⁷⁴ V každom prípade, privilégium určilo Bratislave právny rámec, ktorý dal základ mestským slobodám, na ktoré sa mesto odvolávalo prakticky až do konca stredoveku. Právo sa v Bratislave postupne vyvíjalo, hlavne pod vplyvom hospodárskych privilégií, obchodných zvyklostí, uhorského zvykového práva, starších miestnych obyčajov a nepochybne svoju úlohu zohrala neďaleká Viedeň so svojím juhonemeckým právom. Bratislava patrila medzi mestá, ktoré participovali na utvorení tavernikálneho práva. Z mesta Bratislava poznáme tzv. Bratislavskú právnu knihu.⁷⁵ Ide o právnu knihu, ktorá vznikala už v prvej polovici 15. storočia, pravdepodobne z internej potreby mesta. Obsahuje rôzne ustanovenia týkajúce sa rodinného, osobného, majetkového, dedičského, trestného či procesného práva.⁷⁶ Bratislavskí mešťania profitovali predovšetkým z vína a obchodu. Rôzne hospodárske privilégiá im v tomto smere zabezpečili určitú exkluzivitu v porovnaní s inými mestami.⁷⁷ V Bratislave nebol zrejme záujem o konkurenciu. Svoju autoritu si mesto budovalo na rôznych výsadách a silnom hospodárskom zázemí. To bol azda aj dôvod, prečo sa bratislavské právo prakticky nerozšírilo mimo bezprostredného okolia mesta.⁷⁸

Na severe Slovenska, na Považí, Kysuciach, Turci a Orave sa v priebehu 14. storočia rozšírilo žilinské právo.⁷⁹ Do okruhu, na čele ktorého stálo mesto Žilina, patrilo vyše 40 lokalít. Najstaršie privilégium pre Žilinu sa nezachovalo. Obsahovalo zrejme ustanovenia o dedičnom richtárstve a súdnych kompetenciách richtára. Odvolacím súdom pre žilinských mešťanov bol Tešín, od ktorého Žilina prevzala svoje právo. V prípade tešínskeho práva išlo o právo flámskeho pôvodu, ktoré bolo vhodné na kolonizáciu vidieku, preto až na niekoľko výnimiek bola väčšina lokalít v okruhu Žiliny vidieckeho charakteru. Pre žilinské právo bola typická dedičná funkcia richtára, ktorý mal len zriedka plnú súdnu právomoc a komplikovanejšie spory išli pred odvolací súd mesta Žilina.⁸⁰ V druhej polovici 14. storočia panovník Ľudovít I. nariadil zmeniť mestu právny systém a vybrať si právo, ktoré sa používalo

⁷⁴ Juraj ŠEDIVÝ, *Najstarší patriciát v stredovekej Bratislave: šľachtici alebo mešťania?*, Forum historiae 2/2, 2008, s. 1–21.

⁷⁵ Darina LEHOTSKÁ, *K počiatkom vedenia mestských kníh na Slovensku*, Historické štúdie 5, 1959, s. 327–328.

⁷⁶ Ž. LYSÁ, *Bratislava*, s. 113.

⁷⁷ Darina LEHOTSKÁ, *Stredoveké privilégiá Bratislavy*, Bratislava 1990.

⁷⁸ D. LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva na Slovensku*, s. 101.

⁷⁹ Mária JERŠOVÁ, *Žilinské právo na Slovensku*, Sborník Matice slovenskej 15, 1937, s. 235–238.

⁸⁰ Vlasta KRISTENOVÁ a kol., *Žilina v minulosti a dnes*, Žilina 1964, s. 26–34.

v uhorskom kráľovstve. Žilina si zvolila krupinské právo.⁸¹ Tomu sa postupne podriadilo mesto a všetky lokality okruhu. Pre mešťanov, ktorí nemohli profitovať z banských slobôd alebo z výhodných obchodných privilégií, mohlo byť prepožičiavanie svojho práva zaujímavým zdrojom príjmov. Okrem práva mohlo mesto Žilina poskytovať aj určité hospodárske výhody, či už pre svojich mešťanov alebo pre obyvateľov lokalít v rámci svojho okruhu. V prípade Žilinského práva preto môžeme predpokladať, že za jeho šírením pravdepodobne stál zatiaľ nešpecifikovaný hospodársky model.

Na strednom Slovensku bolo rozšírené aj právo mesta Krupina. Súčasťou krupinského právneho okruhu boli lokality, ktoré sa nachádzali na Považí, Turci, Ponitří, Pohroní, Gemeri, Liptove a Honte. Neskôr, ako už bolo spomenuté, pribudla do sféry krupinského práva Žilina a lokality jej okruhu. Krupina sa tak mohla na počiatku 15. storočia pýšiť najväčším právnym okruhom na území stredovekého Slovenska a svojím právom mala vplyv na takmer stovku lokalít. Základné privilégium mesta sa stratilo počas vpádu Mongolov, zachovala sa ale jeho renovácia z roku 1244.⁸² Podľa nej si Krupinčania mohli každoročne voliť svojho richtára. Boli vyňatí spod právomoci zvolenského župana a podliehali len súdu svojho richtára. Richtár ich smel súdiť vo všetkých zločinoch a ťažké prípady mal prenechať na súd panovníkovi. Neskôr funkciu odvolacieho súdu prevzal tavernikálny súd. Súboj bol zakázaný a takýto spor malo vyriešiť dvanásť starších mužov svojou prisahou. Svedectvo Uhra bolo neprípustné, právnou silu malo len zmiešané so svedectvom Nemca alebo Sasa. Krupinské právo možno charakterizovať ako uhorský derivát sasko-magdeburského práva, ktoré bolo ovplyvnené kupeckými právnymi zvyklosťami, zákupným a banským právom.⁸³ Zákony pôvodom z Krupiny sa zachovali v tzv. Žilinskej právnej knihe. Tomuto kódexu ako vzor slúžila podľa všetkého krupinská predloha.⁸⁴ Krupinské právo sa tešilo značnej popularite a ukázalo svoju silnú flexibilitu, keďže po právnej stránke vedelo pokryť mestské, ale aj vidiecke lokality. Motívy šírenia, rozsah, náplň a charakter tohto práva je predmetom tejto dizertačnej práce.

⁸¹ CDH XI., s. 522. Podrobnejšie na strane 96.

⁸² CDSI II., s. 113–114, č. 168.

⁸³ Peter CHLEPKO, *Krupinské právo v stredoveku*, ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA 21, 2018, č. 1, s. 4–25.

⁸⁴ Michal BADA, *Žena v systéme Žilinského magdeburského práva*, in: Tünde Lengyelová (ed.), *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 27.

V období stredoveku existoval na strednom Slovensku ešte jeden menší právny okruh, ktorý sa vytvoril na Liptove okolo vtedajšieho mesta Nemecká Ľupča.⁸⁵ Ten zahrňoval mesto Ružomberok, mestečko Trnovec a dediny Poruba pri Palúdzke a Okoličné.⁸⁶ Najstaršie privilégium udelené komunite v Nemeckej Ľupči sa nezachovalo. Hodnoverné privilégium je až z roku 1270 a udelil ho panovník Štefan V. Podľa neho si mohli mešťania voliť svojho richtára s plnou súdnou právomocou. Privilégium obsahovalo aj banské slobody.⁸⁷ Nemeckoľupčianske právo malo základ v nemeckom práve, banských zvyklostiach a bolo formované aj rôznymi hospodárskymi výsadami. Významné boli práve banské slobody a zrejme aj to bol dôvod, prečo sa toto právo významnejšie nerozšírilo, keďže na území vtedajšieho Liptova nebolo veľa lokalít, ktoré by dokázali významnejšie profitovať z takýchto slobôd.

Východne od Liptova, v podtatranskom regióne nepochybne dominoval právny okruh sformovaný okolo spoločenstva spišských Sasov. Tento právny systém bol rozšírený predovšetkým v regióne Spiš a Šariš. Riadila sa ním niekdajšia provincia 24 spišských miest a mimo provinciu prinajmenšom ďalšia desiatka lokalít.⁸⁸ Niektoré mestá však svoju príslušnosť k spoločenstvu spišských Sasov často menil. Hoci viaceré lokality v okruhu získali svoje privilégiá samostatne, oporným bodom pre toto právo bolo privilégium z roku 1271, ktoré udelil Štefan V. spoločenstvu spišských Sasov. Privilégium nadväzovalo na staršie slobody a umožnilo Sasom voliť svojho grófa, ktorý mal nad nimi súdnu právomoc. Súdení mali byť podľa vlastného zvykového práva.⁸⁹ Právo používané v tomto okruhu malo teda svoj pôvod v saských právnych zvyklostiach, ktoré postupne obohatili prvky mestského práva, uhorského zvykového práva a rôzne hospodárske výsady. Kodifikované bolo v 14. storočí v právnej zbierke zvanej Zipser Willkühr.⁹⁰ Vo všeobecnosti možno povedať, že právny systém provincie spišských Sasov bol atraktívny pre mnohé lokality, ktoré hľadali lepšie postavenie a zároveň oporu pre svoje záujmy, ktorú poskytovalo spoločenstvo spišských Sasov. Negatívny dopad na

⁸⁵ Dnes Partizánska Ľupča.

⁸⁶ Ferdinand ULIČNÝ, *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*, Liptovský Hrádok 2014, s. 167.

⁸⁷ ŠA LM MMPL, inv. č. 2.

⁸⁸ Peter CHLEPKO, *Právny systém Provincie spišských Sasov v stredoveku*, Vlastivedný zborník Spiš 10, 2020, s. 29–46.

⁸⁹ JUCK, *Výsady I.*, s. 55–56, č. 43.

⁹⁰ Martin HOMZA – Stanislav SROKA a kol., *Historia Scepusii I.*, Bratislava 2009, s. 353.

tento právny systém malo zálohovanie 13 spišských miest panovníkom Žigmundom poľskému panovníkovi Vladislavovi Jagelovi v roku 1412.⁹¹ Právo sa následne už ďalej nešírilo a udržalo sa len v lokalitách, ktoré ho získali pred zálohom.

Na východnom území Slovenska sa sformoval právny okruh okolo mesta Košice. Právny okruh Košíc mal veľkosť necelých desiatky lokalít a regionálne bol rozšírený v Above, Spiši a Šariši. Najstaršie privilégia získalo mesto ešte pred rokom 1249.⁹² Privilégia sa však nezachovali a navyše, existuje predpoklad, že neboli udelené v písomnej podobe.⁹³ K najstarším slobodám a právam sa postupne pridávali ďalšie a v roku 1347 získali Košice od panovníka Ľudovíta I. výsady podľa mesta Budín.⁹⁴ V polovici 14. storočia teda miestni mešťania podliehali v súdnych záležitostiach svojmu richtárovi, ktorého si mohli voliť. V prípade sporu sa mohli odvolať pred súd kráľa alebo taverníka. Košické právo sa formovalo na nemeckom základe, postupne bolo ovplyvňované obchodnými zvyklostiam, uhorským zvykovým právom, rôznymi čiastkovými privilégiami a nepochybne významnú úlohu zohralo právo mesta Budín, ktoré bolo silne ovplyvnené juhonemeckým právom. Košice patrili medzi mestá, ktoré zakladali a podliehali tavernikálnemu súdu.⁹⁵ Okruh, ktorý vznikol okolo mesta Košice, nebol početný, avšak popri samotnom meste Košice obsiahol aj mesto Bardejov. Prepojenie s mestom Budín ukazuje, že autoritu košickému okruhu teda dodávali tri zo siedmich slobodných kráľovských miest.⁹⁶ Hospodárske výsady a silná právna autorita robila právny okruh atraktívnym, avšak zrejme konkurencia práva spišských Sasov a banského práva neumožnila širšie rozšírenie Košického práva. Otázne je, aj do akej miery bolo mesto Košice ochotné prepožičiavať svoje slobody.

Okrem spomenutých právnych okruhov existovali ešte okruhy, ktoré vznikli okolo banských miest. Najvýznamnejšie okruhy okolo seba vytvorili mestá Banská

⁹¹ P. CHLEPKO, *Právny systém Provincie spišských Sasov*, s. 29–46.

⁹² D. MAGDOŠKO, *Samospráva mesta Košice*, s. 31–32.

⁹³ Ján LUKAČKA, *Košice v anjouovskom období s osobitným zreteľom na obchodné kontakty mesta v rámci stredovýchodnej Európy*, in: Mária Hajduová – Martin Bartoš (Ed.), *Košice v súradniciach európskych dejín*, Košice 2014, s. 79.

⁹⁴ JUCK, *Výsady I.*, s. 147–149, č. 188.

⁹⁵ Renáta SKORKA, *A városok és a tárnoki ítélőszék együttműködésének kadete*, in: Lukáš Paluga – Katarína Répásová, *Spravodlivosť pre všetkých...*, Komárno 2020, s. 16.

⁹⁶ Július BARTL, *K problémom diferenciácie miest a mestečiek na kral'ovskej pôde v 15. storočí a na začiatku 16. storočia*, in: Richard Marsina (ed.), *Vývoj správy miest na Slovensku*, 1984, s. 69.

Štiavnica, Gelnica a Kremnica.⁹⁷ Banské práva získali mnohé lokality ako súčasť hospodárskych privilégií. Často sa však stávalo, že baníctvo postupne stratilo v lokalite hospodársky význam a upadlo. V lokalitách, kde banská činnosť tvorila podstatnú časť hospodárstva, banské právo trvalejšie určilo charakter miestnej právnej zvyklosti. Banské právo však vychádzalo z potrieb baníctva a banskej činnosti. Nebolo to právo, ktoré by vzniklo na základe trhových alebo iných hospodárskych potrieb mešťanov. Z toho dôvodu sa právu používanému banskými lokalitami nebudeme bližšie venovať.

Počiatok 15. storočia priniesol pre mestá a ich obyvateľov určité uznanie práv a postavenia. V roku 1405 vydal panovník Žigmund Luxemburský takzvaný Menší dekrét, v ktorom stanovil v súdnej otázke postupnosť odvolania. Prvou odvolacou inštanciou bol súd mesta, ktorého slobody užívali lokality v jeho právnom okruhu. V najväčších prípadoch sa stránka sporu mohla odvolať až pred súd taverníka alebo panovníka.⁹⁸ Mestá sa aj v záverečnej fáze stredoveku tešili rôznym privilegiám, ktoré im udeľoval panovník a neraz sa stávali zdrojom jeho prostriedkov. Možno v krátkosti povedať, že na území Slovenska koncom stredoveku rozlišujeme niekoľko základných právnych kategórií miest. Prvou boli tavernikálne, ktoré podliehali súdu magistra taverníka.⁹⁹ Druhou kategóriou boli personálne, tie sa odvolávali k súdu panovníka.¹⁰⁰ Tretou kategóriou boli banské mestá, riadiace sa banským právom.¹⁰¹ Poslednou kategóriou boli zemepanské mestá a mestečká.¹⁰² Tie silne podliehali vplyvu miestneho zemepána, hoci mali neraz rozsiahle výsady a slobody od panovníka. Celkovo možno povedať, že právne postavenie mešťanov ako sociálnej vrstvy nebolo jednotné a líšilo sa podľa jednotlivých lokalít.¹⁰³

Uhorskí panovníci na rozdiel od zahraničných trendov udeľovali privilégia osobitne. Vymedzenie mestského práva vyslovene podľa magdeburského práva

⁹⁷ D. LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva na Slovensku*, s. 92–95.

⁹⁸ Miriam LACLAVÍKOVÁ – Adriana ŠVECOVÁ, *Pramene práva na území Slovenska I.*, Trnava 2007, s. 116.

⁹⁹ Š. MERTANOVÁ, *Ius tavernicale*, s. 22.

¹⁰⁰ J. BARTL, *K problémom diferenciácie miest a mestečiek*, s. 69.

¹⁰¹ D. LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva na Slovensku*, s. 92–95.

¹⁰² Július BARTL, *Vznik a vývoj zemepanských miest a mestečiek*, *Historické štúdie* 46, 2010, s. 131–153.

¹⁰³ R. MARSINA, *O kategóriach a typoch miest na Slovensku*, s. 124.

alebo švábskeho práva bolo v porovnaní so zahraničím raritou.¹⁰⁴ Práve táto skutočnosť robí právo v jednotlivých okruhoch jedinečným, pretože sa odvíjalo od zvyklosti materského mesta a jeho slobôd. Rozdiel medzi zahraničím a Uhorským kráľovstvom je aj v prenose hospodárskych slobôd. V zahraničí sa udelenie práva podľa vzoru materského mesta týkalo hlavne samosprávneho a právneho rámca.¹⁰⁵ V Uhorskom kráľovstve takéto udelenie v sebe popri právnom a samosprávnom rámci nieslo neraz aj hospodárske výsady materského mesta prípadne výsady špecifické pre právny okruh, ku ktorému lokalita prislúchala.¹⁰⁶

Pozornosť musíme venovať aj mestskej samospráve a jej vývoju. V najstaršom období musela existovať určitá forma správy v lokalitách, ktorých obyvatelia neskôr získali privilégia, avšak ťažko povedať, čo bolo ťažiskom tejto správy, keďže sa nezachovali pramene. V 13. storočí sa objavujú prvé privilégia, ktoré určujú základný rámec miestnej samosprávy. Postupom času sa samospráva vyvíjala. Dalo by sa povedať, že čím väčšie a bohatšie mesto bolo, tým väčší a sofistikovanejší aparát úradov a funkcií si mohlo dovoliť. Aj v tomto prípade popíšeme len veľmi stručný náčrt vývoja, ktorý má za cieľ priblížiť niekoľko základných charakteristických črt mestskej správy na Slovensku v stredoveku.

Mestská správa v stredoveku by sa dala rozdeliť na dve hlavné kategórie. Prvou kategóriou boli mestá s možnosťou voľby richtára. Podľa najstarších privilégií z 13. storočia vieme, že udelené slobody umožňovali meštianskym komunitám voliť si svojho richtára. Okrem richtára sa spomínajú obvykle aj dvanásť mužov z komunity, ktorí pomáhali pri rozhodovaní v sporoch.¹⁰⁷ Hlavným správnym orgánom bola komunita, ktorá volila richtára a dvanásťčlennú radu. Tento model sa objavuje v mnohých privilegovaných komunitách a je často smerodajný aj v lokalitách patriacich do okruhu mesta, ktoré tento model používalo. Postupom času

¹⁰⁴ Udelenie magdeburského práva na území slovenska poznáme len v prípade Podolíncu. Právo však neudelil domáci panovník. JUCK, *Výsady I.*, č. 71, s. 71–72, JUCK, *Výsady I.*, č. 79, s. 79–80.

¹⁰⁵ Josef ŽEMLIČKA, *Království v pohybu: Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014, s. 214–235.

¹⁰⁶ Napríklad v prípade lokality Hybe vieme, že miestni mešťania boli oslobodení od mýt na základe Krupinských slobôd z roku 1265. F. ULÍČNÝ, *Dejiny Liptova*, s. 68. V prípade žilinského práva sa ako špecifická hospodárska výsada objavuje tzv. šiesty denár pre richtára, výsada postaviť krčmu či oslobodenie od poplatkov nových osadníkov na určitý čas. V. KRISTENOVÁ a kol., *Žilina v minulosti a dnes*, s. 45–47.

¹⁰⁷ Voľbu richtára a prisažných poznáme napríklad z Bratislavy. JUCK, *Výsady I.*, s. 74–76, č. 72, Krupiny CDSI II., s. 113–114, č. 168. alebo Trnavy CDSI II., s. 30–31, č. 44.

vzniká potreba lepšej kontroly riadenia mesta a narastá agenda. Popri dvanásťčlennej mestskej rade, ktorá sa začala nazývať vnútorná, sa vo väčších mestách vyformovala aj takzvaná vonkajšia mestská rada.¹⁰⁸ V niektorých mestách sa dokonca vyformoval úrad mešťanostu. Ten mal hlavne administratívnu a kontrolnú funkciu nad orgánmi mesta.¹⁰⁹ Popri správnych orgánoch existovali v mestách ešte ďalšie pomocné funkcie, išlo napríklad o notára, rôznych sluhov, podstarostov mestských štvrtí, vyberačov daní a podobne.¹¹⁰ Množstvo a rôznorodosť funkcií závisela od veľkosti a možností mesta. Medzi mestá prvej kategórie, teda tie ktoré mali podľa najstarších písomných privilégii možnosť voliť si richtára, patrila napríklad Trnava¹¹¹ a Krupina.¹¹²

Druhou kategóriou boli mestá s dedičným richtárom. Dedičný richtár mohol so svojím úradom disponovať, mohol ho odpredať alebo ho mohli dediť jeho potomkovia. Richtárstvo v tejto forme väčšinou dostávali za odmenu lokátori, ktorí pomohli so zakladaním alebo s rozvojom lokality, prípadne mohol byť takýto úrad udelený ako odmena za služby. Preto sa s ním popri mestách najčastejšie stretieme pri mestečkách a dedinách. Aj v tomto prípade sa pochopiteľne na dianie v meste chcela podieľať celá mestská komunita, preto aj v mestách s dedičným richtárstvom nachádzame mestskú radu.¹¹³ Tú tvorili najčastejšie príslušníci mestskej komunity. Aj v prípade tejto kategórie miest nachádzame iné menšie úrady a funkcie, ktoré pochopiteľne záviseli od veľkosti a majetku mesta. Ďalším vývojovým stupňom pre tieto mestá už nebolo rozširovanie mestskej rady alebo ustanovenie nových úradov, ale vymanenie sa spod úradu dedičného richtára. V prípade, že mala mestská komunita dostatočný kapitál, odkúpila od dedičného richtára jeho úrad a na jeho miesto začala richtára voliť. Od tohto momentu sa správa mesta vyvíjala tak, ako v prípade miest prvej kategórie – smerom k samospráve. Príklad mesta Bardejov dokladuje, akú úroveň mohlo mesto dosiahnuť po vykúpení z dedičného richtárstva.¹¹⁴ Dedičné richtárstvo sa v stredoveku uplatňovalo napríklad aj

¹⁰⁸ V. RÁBIK, *Mestská správa Trnavy*, s. 47–71. D. LEHOTSKÁ, *Bratislavská mestská správa a jej predstavitelia*, s. 27–52.

¹⁰⁹ Vendelín JANKOVIČ, *V období vrcholného feudalizmu*. in: *Dejiny Bardejova*, Košice 1975, s. 45–102. V. RÁBIK, *Mestská správa Trnavy*, s. 54.

¹¹⁰ Richard MARSINA, *Vývoj správy miest na Slovensku*, Banská Bystrica 1984, s. 40.

¹¹¹ CDSI II., s. 30–31, č. 44.

¹¹² Tamtiež, s. 113–114, č. 168.

¹¹³ R. MARSINA, *Vývoj správy miest na Slovensku*, s. 36.

¹¹⁴ M. FEDORČÁKOVÁ, *Správa mesta Bardejov*, s. 27–36.

v Podolínci¹¹⁵ a Žiline.¹¹⁶ Vo všeobecnosti možno spomenúť, že dedičné richtárstvo sa objavovalo a pretrvalo hlavne v lokalitách, ktoré nedosiahli vyšší stupeň mestského vývoja.

Úroveň mestskej správy bola vždy silne ovplyvnená vnútornými pomermi v lokalite a jej vzťahom k zemepánovi. Uvedený prehľad mestskej správy je preto naozaj len rámcový. V nejednom prípade by sme našli prieniky, napríklad keď jeden rod zastával funkciu voleného richtára, prípadne keď dedičný richtár nemal prakticky žiadnu moc. Každé mesto a mestečko je v otázke samosprávy istým spôsobom unikátne. Pri skúmaní mestskej správy je preto dôležité sledovať kontext vývoja miestneho vývoja a procesy, ktoré tento vývoj ovplyvňovali.

¹¹⁵ Karin FÁBROVÁ, *Podolínc*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, Bratislava 2010, s. 326.

¹¹⁶ V. KRISTENOVÁ a kol., *Žilina v minulosti a dnes*, s. 31.

2. Vývoj práva a správy na území Krupiny pred príchodom hostí

Krupina je mesto v regióne Hont, ktoré leží v údolí riečky Krupinica. Svojou polohou sa nachádza na rozhraní Krupinskej planiny a Štiavnických vrchov. Nadmorská výška v strede mesta je 262 metrov nad morom a v chotári sa táto výška pohybuje od 253 až do 739 metrov nad morom.¹¹⁷ Okolie Krupiny poskytuje priaznivé prírodné podmienky, keďže leží na rozhraní teplej, mierne vlhkej oblasti s chladnou zimou a v súčasnosti sa priemerná ročná teplota sa v tejto oblasti pohybuje okolo 8°C.¹¹⁸ Geologické podložie tvoria prevažne tufy a horniny sopečného pôvodu.

119

Okolie ponúkalo človeku dostatok možností obživy. Údolie riečky Krupinica umožňovalo poľnohospodársku činnosť a možnosti chovu zvierat. Okolité hory zase poskytovali suroviny ako drevo, kameň alebo kovy, čo mohlo priaznivo ovplyvňovať remeselnú činnosť. Osídlenie sa v tejto oblasti sústreďovalo predovšetkým popri riečke Krupinica. V tomto priestore vznikali najskôr menšie či väčšie dedinky. Aj osídlenie, z ktorého sa neskôr vyvinulo mesto, vzniklo na pravom brehu rieky Krupinice, na svahu mierneho návršia.¹²⁰ V chotári Krupiny sa našlo mnoho archeologických nálezov, ktoré dokladajú prítomnosť človeka v týchto miestach v podstate od doby kamennej až po obdobie sťahovania národov.¹²¹ V prípade archeologických nálezov z mladšieho obdobia poznáme veľké množstvo črepov, ktorých pôvod bol z rôznych kultúr. Z doby bronzovej sa našli popolnice, rôzna keramika, bronzové nádoby, nástroje či šperky. Od doby železnej, približne do 1. storočia pred naším letopočtom, svedčia nálezy o prítomnosti Keltov. Nálezy kovových predmetov nasvedčujú, že v okolí mesta zrejme prebiehala ťažba nerastných surovín. Z doby rímskej zase máme nálezy mincí, ktoré by svedčili o čulom obchodnom styku a využívaní miestnych ciest.¹²²

¹¹⁷ VSO II., s. 37.

¹¹⁸ Tamtiež.

¹¹⁹ Július VACHOLD, *Prírodné pomery regiónu Hont*, in: Milan Gajdoš (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Krupina 1995, s. 3–6.

¹²⁰ Blanka BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, s. 242.

¹²¹ Jozef LABUDA, *Praveké a ranohistorické osídlenie Krupiny a okolia*, in: Milan Gajdoš (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Kupina 1994, s. 9.

¹²² M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 22–23.

Postupom času prichádzajú na územie Krupiny Slovania.¹²³ Prítomnosť Slovanov indikujú archeologické nálezy z 9. a 10. storočia. Tieto nálezy nevykukajú početnosťou, avšak svedčia o existencii trvalého osídlenia. Územie, na ktorom sa nachádza mesto, bolo aj so svojim osídlením pravdepodobne súčasťou Pribinovo Nitrianskeho kniežatstva a neskôr, keď túto Pribinovu dŕžavu zabrali Moravia, sa stalo súčasťou Veľkej Moravy. Najneskôr v tomto období mohla lokalita dostať svoj názov, zrejme podľa už spomínanej riečky Krupinice.¹²⁴ Slovo *Krup* v staroslovanskom jazyku označovalo niečo hrubé, hrubozrnné. Riečka mala zrejme hrubé kamenisté dno a na základe toho získala svoje meno. Iná interpretácia hovorí, že slovo *Krup* možno interpretovať významom krátky.¹²⁵ V tomto čase sa predpokladá aj osídlenie územia ďalších lokalít v okolí. Ide o osídlenie Sebechlieb, Hontianskych Nemiec, Devičia či Bzovíka.¹²⁶ Všetko nasvedčuje tomu, že po rozklade Veľkej Moravy spomínané osídlenie pretrvalo až do vzniku Uhorského kráľovstva, do ktorého bolo neskôr začlenené. Nie je však jasné, kto ovládal územie Krupiny od rozkladu Veľkej Moravy až po jeho včlenenie do Uhorského kráľovstva. Existuje len hypotéza, podľa ktorej si niektorí veľkomoravskí veľmoži udržali istú formu vlády na svojom území aj po rozpade Veľkej Moravy. Medzi týchto veľmožov možno patril aj Hunt, podľa ktorého údajne dostal región Hont svoje pomenovanie.¹²⁷

Krupina sa neskôr stala súčasťou Uhorského kráľovstva. Nižší počet listín z obdobia 11. a 12. storočia, ktoré dokladajú existenciu sídel, nemá súvis s tým, že by sídla v tomto období neexistovali. Dôvodom nedostatku písomných prameňov je fakt, že v tomto období sa v Uhorskom kráľovstve ešte nezvyklo listinami zaznamenávať majetkové zmeny. V tomto čase bol hlavným vlastníkom pôdy panovník a v prípade, že lokalitu mal vo svojom vlastníctve, nebola potreba zaznamenať túto skutočnosť písomne.¹²⁸ Spisomňovanie sa významnejšie uplatnilo

¹²³ Pre prehľad o včasnostredovekom osídlení slovenska pozri Dušan ČAPLOVIČ, *Včasnostredoveké osídlenie Slovenska*, Bratislava 1998.

¹²⁴ M. LUKÁČ, *Krupina*, in: Peter Urban (ed.), *Zlatá kniha Hontu*, Martin 2010, s. 136.

¹²⁵ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 242.

¹²⁶ D. ČAPLOVIČ, *Včasnostredoveké osídlenie Slovenska.*, s. 176.

¹²⁷ František MUSIL, *Pronikání moci raně středověkých Uher na území dnešního Slovenska v 11. století a anonymova bitva o Nitru – legenda vs. skutečnost ve světle historické geografie*, in: Eva Semotanová (ed.), *Hranice v krajinách*, Praha 2020, s. 55–56.

¹²⁸ Richard MARSINA, *O osídlení Slovenska od 11. do polovice 13. storočia*, *Historické štúdie* 27, 1984, č. 2, s. 45.

až neskôr. V období 11. storočia až do tretej tretiny 12. storočia sa kancelárska činnosť v Uhorskom kráľovstve ešte len vyvíjala a pozvoľne narastala. Razantnejšia zmena prišla v čase panovania Bela III. (1172–1196), keď na jeho dvore vznikla stála kráľovská kancelária. V nasledujúcom období narastala produkcia listín a začali sa spísomňovať dôležité skutočnosti.¹²⁹ V širšom kontexte máme pre okolie Krupiny z 12. storočia len jednu písomnú zmienku, ktorá sa týka riečky Krupinica. Ide o listinu z roku 1135 vydanú pre kláštor premonštrátov v Bzovíku.¹³⁰

V tomto čase už môžeme predpokladať existenciu murovaného kostola, ktorý sa nachádzal v lokalite Na Petre, približne tri kilometre západne od centra terajšieho mesta. Existencia kostola je spoľahlivo preukázaná archeologickým výskumom. Kostol v lokalite Na Petre bol pôvodne postavený v románskom slohu, neskôr prešiel prestavbou v gotickom štýle. Kostol zrejme nevznikol na staršom sakrálnom objekte či pohrebisku. V okolí kostola sa počas archeologického výskumu odkrylo viacero hrobov. Odkryté hroby ešte rešpektovali pôdorys románskej stavby a všetko nasvedčuje tomu, že sa v okolí kostola pochovávalo až po jeho postavení.¹³¹ Najstaršie hroby boli z 12. storočia a boli v nich objavené mince z čias panovania Štefana II. (1116–131) a Bela II. (1131–1141).¹³² Kostol Na Petre bol s veľkou pravdepodobnosťou postavený v blízkosti starých sídiel obývaných, pravdepodobne, slovanským obyvateľstvom. Tento predpoklad dokazuje aj skutočnosť, že viaceré chotárne názvy v okolí kostola sú slovanského pôvodu, zatiaľ čo ďalšie názvy v chotári Krupiny sú jednoznačne nemeckého pôvodu.¹³³ Vo všeobecnosti môžeme povedať, že región Hont patril v prvých dvoch storočiach existencie Uhorského kráľovstva medzi jeho hustejšie osídlené územia.¹³⁴ Spomenuté skutočnosti nám dovoľujú konštatovať, že chotár mesta a rovnako aj jeho okolie bolo osídlené už

¹²⁹ Richard MARSINA, *Štúdie k slovenskému diplomatáru I. – druhá časť*, Historické štúdie 18, 1973, s. 8.

¹³⁰ CDS I., s. 71, č. 74. „*Fluvium Corpona*.“ Henrieta LÁSZLÓOVÁ, *Dejiny premonštrátskeho prepoštvstva v Bzovíku*, Studia Historica Tyrnaviensia 3, 2003, s. 113–129.

¹³¹ Václav HANULIAK, *K problematike počiatkov mesta Krupiny*, in: Milan Gajdoš (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Krupina 1995, s. 19.

¹³² Tamtiež, s. 19–20.

¹³³ Tamtiež, s. 21.

¹³⁴ R. MARSINA, *O osídlení Slovenska*, s. 45.

veľmi dlhú dobu pred príchodom zahraničných hostí.¹³⁵ Ako sa neskôr ukázalo, práve zahraniční hostia dali neskôr miestnemu osídleniu nový impulz.

Dôležitú výpovednú hodnotu o stupni rozvoja určitého regiónu alebo územia má nepochybne cestná sieť. Sledovaním rozvinutosti cestnej siete môžeme získať aspoň základnú predstavu o vtedajšej infraštruktúre. Cesty boli veľmi dôležité, keďže sa po nich presúvalo obyvateľstvo, pohybovali sa po nich domáci či zahraniční kupci, prúdil nimi rôzny tovar a informácie, prípadne sa dali využiť na vojenské účely. Frekventovaná cesta v okolí sídla priaznivo ovplyvňovala miestnu ekonomiku, ba dokonca aj osídlenie samotné neraz vzniklo práve pri starých komunikáciách.¹³⁶ Cesty sú typický zásah človeka do krajiny. Po ich vzniku sa následne často stávajú trvalejšou geografickou charakteristikou miestnej krajiny a niekedy sú konkrétne cesty využívané celé stáročia. Preto cestná sieť v 14. a 15. storočí, ku ktorej máme dochované písomné pramene, môže do značnej miery zodpovedať cestnej sieti z 12. a 13. storočia, pre ktorú je písomných prameňov dochovaných menej. Územie Krupiny už dlhú dobu pred príchodom zahraničných hostí pretínalo niekoľko cestných komunikácií.¹³⁷ Z južného smeru viedla cez Krupinu cesta, ktorá ďalej pokračovala cez Dobrú Nivu a Babinú až do Zvolena.¹³⁸ Ďalšie významné cesty prepájali Krupinu s Banskou Štiavnicou. Jedna cesta išla z Krupiny smerom do Babinej a Dobrej Nivy, tam sa však táto cesta stáčala na západ a pokračovala smerom na Banský Studenec, odtiaľ napokon pokračovala až do Banskej Štiavnice. Podobná cesta viedla západným smerom z Krupiny, pokračovala až do Ilije, odkiaľ smerovala na sever do Banskej Štiavnice.¹³⁹ Dôležité bolo napojenie Krupiny na rieku Dunaj, ktorý bol hojne využívaný ako cesta medzinárodného charakteru už v časoch Veľkej Moravy.¹⁴⁰ Cesta z Krupiny k Dunaju išla popri riečke Krupinica do Šiah a odtiaľ pokračovala až do Ostrihomu. Táto cesta bola neskôr zmienená ako hlavná cesta z Krupiny do Ostrihomu. Spomínaná cesta prepájala Zvolen, Dobrú

¹³⁵ Téma vidieckeho osídlenia v stredoveku. Alojz HABOVŠŤIAK, *Středověká dědina na Slovensku*, Bratislava 1985.

¹³⁶ R. MARSINA, *O osídlení Slovenska*, s. 40.

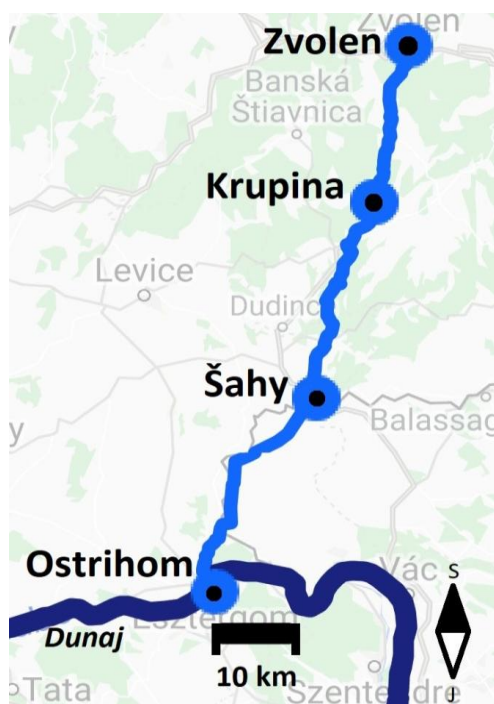
¹³⁷ M. LUKÁČ, *Krupina*, s. 138.

¹³⁸ Peter IVANIČ, *Středověká cestná sieť na Pohroní a Poiplí*, Nitra 2011, s. 52.

¹³⁹ Tamtiež s. 44.

¹⁴⁰ Ferdinand ULIČNÝ, *Trhy a mestá na Slovensku v 9.–12. storočí*, in: Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc, Bratislava 1998, s. 54–55.

Nivu spolu s Babinou, Krupinu, Šahy a Ostrihom.¹⁴¹ Vďaka prevozom v okolí Ostrihomu bolo možné prepraviť sa na druhú stranu rieky Dunaj. Dôležitý prevoz existoval v dnes už zaniknutej osade Kakat.¹⁴² O význame tejto cesty svedčí aj privilégium panovníka Bela IV. (1235–1270) pre Dobrú Nivu a Babinú z roku 1254. V privilégii panovník miestnych hostí oslobodzuje od platenia poplatkov na ceste k Dunaju.¹⁴³ Mala zrejme dôležitý regionálny význam. Najvýznamnejšia cesta, ktorá prechádzala Krupinou, je v prameňoch označovaná ako *Via Magna*. Spájala centrálnu časť Uhorského kráľovstva so severnými a pripájala sa na cesty, ktoré viedli až na sever k pobrežiu Baltského mora.¹⁴⁴ Predtým spomínaná cesta k Dunaju bola zrejme jedným z jej úsekov. Trasy, ktoré spájali Krupinu so Zvolenom a Ostrihomom, boli v podstate súčasťou tejto diaľkovej dopravnej tepny. Na spomínané cesty sa napájalo ešte viacero ciest menšieho lokálneho významu. Z uvedeného vyplýva, že Krupina bola dobre napojená nielen na domácu cestnú sieť, ale aj na zahraničnú.

Mapa č. 1. Cesta Zvolen – Krupina – Šahy – Dunaj

V prípade Krupiny je zaujímavá aj poloha v rámci spomenutej cestnej siete. Stredoveké cestovanie často trvalo až niekoľko dní a neraz zabralo celé týždne alebo mesiace. Cestujúci potrebovali na svojej zdĺhavej ceste miesto s možnosťou odpočinku, najčastejšie nocľahu. Z toho dôvodu k rozrasteniu či vzniku sídel mohol dopomôcť jednoduchý fakt, že boli odpočinkovým miestom.¹⁴⁵ Samozrejme, nešlo len o odpočinok, ale cestujúci potrebovali niekde doplniť svoje zásoby na cestu a neraz využil služby miestnych remeselníkov na starostlivosť o svoje

¹⁴¹ P. IVANIČ, *Stredoveká cestná sieť na Pohroní a Poipli*, s. 52.

¹⁴² VSO III., s. 142.

¹⁴³ CDSI II., s. 313 č. 450. „Item, quod tributum solvere in eundo et redeundo usque Danubium minime teneantur.“

¹⁴⁴ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 242.

¹⁴⁵ R. MARSINA, *K vývoju miest na Slovensku*, s. 343.

dopravné prostriedky či už išlo o podkutie koňa, alebo údržbu voza. Zdá sa, že Krupina bola vhodným miestom na poskytnutie služieb alebo nocľahu pocestným, pretože vzdialenosť medzi Ostrihomom a Šahami bolo možné prekonať približne za dva dni a za rovnaký čas bolo možné prekonať aj vzdialenosť medzi Šahami a Krupinou.¹⁴⁶ Jeden deň by bol pre cestujúceho dostatočný na prekonanie vzdialenosti medzi Krupinou a Zvolenom. Môžeme teda predpokladať, že Krupina bola v stredoveku bežnou zástavkou cestujúcich.¹⁴⁷

Svoju úlohu zohrali aj miestne obchodné a trhové možnosti. Obchodovanie a trhy mali pri vzniku a vývoji miest veľký význam, pretože rozvoj miestneho obchodu podnecoval rozvoj mestského zriadenia.¹⁴⁸ Boli to práve trhy, vďaka ktorým máme z 9. a 10. storočia zachované najstaršie stredoveké zmienky o lokalitách na území Slovenska, ktoré sa neskôr stali mestami.¹⁴⁹ V čase Pribinovho Nitrianskeho kniežatstva a Veľkej Moravy bolo obchodovanie a trh bežnou súčasťou života miestneho obyvateľstva a podľa všetkého si zachoval svoju kontinuitu aj po ich zániku. Ani po vzniku Uhorského kráľovstva počiatkom 11. storočia obchod neskončil, ba práve naopak, začal ešte viac naberať na intenzite. Domáci a zahraničný obchod začal prekvitať a rozvíjať sa.¹⁵⁰ Panovníci arpádovskej dynastie tento nárast obchodu pozorne sledovali. Postupom času nepísané pravidlá zvykového práva už nestačili právne pokryť obchodnú činnosť, keďže sa obchod rozvíjal, získaval väčší význam a stával sa čoraz komplikovanejším. V právnej oblasti vznikali nové problémy, uhorskí panovníci preto v 11. a 12. storočí vydali viacero nariadení, ktorých cieľom bolo regulovať obchodnú činnosť.¹⁵¹ To svedčí o postupnom zvyšovaní úrovne práva, hlavne toho obchodného, keďže tieto nariadenia zasiahli hlavne kupcov, ktorí sa im prispôbovali. Pre obchod tak postupne začali

¹⁴⁶ Pozri Mapa č. 1.

¹⁴⁷ Vzdialenosť denného pochodu bola približne 16 až 19 kilometrov. V podmienkach uhorského kráľovstva sa formovala sieť trhov tak, aby bolo možné v hustejšie osídlených oblastiach dosiahnuť významnejší trh po jednom dni pochodu, v redšie osídlených oblastiach po dvoch či troch dňoch cesty. Martin ŠTEFÁNIK, *Mesto, jeho pojem a vývoj v stredoveku*, in: Martin Štefánik (ed.), *Stredoveké mesto a jeho obyvatelia*, Bratislava 2017, s. 11–64.

¹⁴⁸ M. ŠTEFÁNIK, *Mesto, jeho pojem a vývoj*, s. 15.

¹⁴⁹ Za tieto zmienky vďačíme napríklad aj arabským cestovateľom, ktorí svoje skúsenosti a poznatky písomne zaznamenali. Niektoré tieto správy vydal J. Pauliny ako pramene v edícii. Ján PAULINY, *Arabské správy o Slovanoch: 9–12. storočie*, Bratislava 1999.

¹⁵⁰ F. ULÍČNÝ, *Trhy a mestá na Slovensku*, s. 60.

¹⁵¹ Tamtiež, s. 55–56.

platiť špecifické právne normy, vznikali rozdiely medzi právom, ktorým sa riadili kupci a právom iných sociálnych skupín obyvateľstva v kráľovstve.

Trh mal dôležitý význam v živote obyvateľstva aj preto, lebo počas jeho konania sa oznamovali rôzne dôležité novinky ako správy, súdne predvolania, zákazy alebo kráľovské nariadenia.¹⁵² Trhové miesta vznikali v lokalitách, pri ktorých bola prirodzene vyššia koncentrácia ľudí. Išlo o brody, podhradia, križovatky významnejších ciest a v najstaršom období sa veľmi často obchodovalo pri kostoloch.¹⁵³ Na predchádzajúcich stranách sme už spomínali kostol, ktorý sa nachádzal v lokalite Na Petre. Môžeme pokojne predpokladať, že trhy sa bežne konávali aj okolo tohto kostola.¹⁵⁴ To naznačuje, že na území neskoršieho chotára Krupiny sa obchodná a trhová činnosť prirodzene koncentrovala najneskôr v 12. storočí. Ak sa na tomto mieste koncentroval a rozvíjal obchod, môžeme tiež predpokladať rozvoj a istú koncentráciu remesiel,¹⁵⁵ pretože remeselníci sa často sústreďovali okolo trhových miest, kde jednoduchšie nachádzali odbytko pre svoje výrobky. Zdá sa, že trh na území Krupiny vznikol samovoľne. Nemáme žiadne informácie o výsadách alebo slobodách, ktoré by ho tu predtým nejakým spôsobom ustanovili alebo povoľovali. V nejednom prípade ale vieme, že lokality nemuseli byť nutne zvlášť určené, aby sa v nich konal trh.¹⁵⁶ Okrem iného, starobylosť miestneho obchodu dokazuje aj existencia početných archeologických nálezov v okolí. Asi najznámejší je strieborný poklad, ktorý neďaleko Krupiny zanechal neznámy kupec niekedy koncom 7. storočia. Kupec bol pravdepodobne z Byzancie a možno smeroval do nám neznámeho slovanského centra, azda aj v širšom okolí Krupiny.¹⁵⁷ Nami spomenuté tvrdenia sa nevymykajú ani všeobecnému predpokladu, že ešte pred príchodom hostí zo zahraničia bola na území Slovenska rozvinutá trhová a obchodná

¹⁵² Ondrej R. HALAGA, „*Ius Sclavorum*“ a „*Platea Sclavorum*“ stredovekých miest Uhorska, *Historické štúdie* 12, 1967, s. 142.

¹⁵³ Pravidelné bohoslužby sa konali v nedeľu. Vyššia koncentrácia ľudí v okolí kostola bola priam ideálna aj na obchodnú činnosť. Veľmi dobrý dôkaz o takejto obchodnej praxi poskytuje maďarský výraz pre nedeľu – vasárnap. Tento výraz sa dá doslovne preložiť aj ako trhový deň. Kolektív autorov, *Maďarsko-slovenský slovensko-maďarský šikovný slovník*, Bratislava 2013, s. 202, s. 286.

¹⁵⁴ M. LUKÁČ, *Krupina*, s. 138.

¹⁵⁵ F. ULIČNÝ, *Výsadný a samovoľný rozvoj meštianstva*, s. 459.

¹⁵⁶ Richard MARSINA, *Mesto a trh na Slovensku do konca 13. storočia*, *Historický časopis* 26, 1978, č. 1, s. 78.

¹⁵⁷ M. LUKÁČ, *Krupina*, s. 136.

sieť, ktorá sa vyvinula prirodzene z domácich potrieb a približne zodpovedala vtedajšej hustote osídlenia.¹⁵⁸

Rôzne dôležité aspekty miestneho vývoja sme už predstavili. Teraz je potrebné aspoň v náznakoch priblížiť prvotné právne podmienky a miestnu správu v období 12. storočia, teda v dobe pred príchodom hostí, keďže minimálne v prvých dekádach spomenutého storočia sa v oblasti nepredpokladá ich významnejšia prítomnosť.

Môžeme sa domnievať, že miestne obyvateľstvo sa mohlo v tomto období držať v súdnej a správnej otázke kráľovských inštitútov. V tomto prípade miestneho hradského špana, ktorý ako kráľovský poverenec zasahoval do správy tunajších vidieckych lokalít.¹⁵⁹ Počas tohto obdobia sa postupne veľké množstvo osobne slobodných ľudí začalo dostávať donáciami do poddanskej závislosti od svojich zemepánov a tým aj pod ich politickú, súdnu a správnu zvrchovanosť. Bolo to spôsobené tým, že hradské španstvá¹⁶⁰ poslúžili ako zdroj donácií, ktorými niektorí panovníci odmieňali svojich verných. Z tohto dôvodu začal pozvoľný presun správnej moci z hradského španstva na šľachtickú stolicu, pričom tento proces sa doviedol neskôr v 14. storočí.¹⁶¹ Obyvateľstvo, ktoré sídlilo na území neskoršieho krupinského chotára, muselo ostať nejakým spôsobom previazané s kráľovskou mocou, pretože nemáme informácie, že by toto územie spolu s obyvateľstvom bolo predmetom donácie. V prípade, že predsa len bolo predmetom donácie, muselo byť znova navrátené pod kráľovskú právomoc, a to najneskôr v čase príchodu hostí. Tieto predpoklady potvrdzuje aj skutočnosť, že hostia, ktorí sa tu neskôr usídlili, podliehali právomoci panovníka.¹⁶²

V každej komunite obyvateľov sa objavovala určitá forma práva, pretože právo samotné slúži na dosiahnutie želateľného správania. Inak to zrejme nebolo ani na území Krupiny dávno pred príchodom prvých hostí. Miestne obyvateľstvo sa, prirodzene, potrebovalo riadiť istými pravidlami. V tomto období boli tieto pravidlá, pravdepodobne, priamo previazané so zvykovým právom. Zvykové právo sa utvorilo

¹⁵⁸ R. MARSINA, *K vývoju miest na Slovensku*, s. 343.

¹⁵⁹ Leon SOKOLOVSKÝ, *Grad – španstvo – stolica – župa (Príspevok k terminológii dejín správy)*, *Slovenská archivistika* 16, 1981, č. 2, s. 102.

¹⁶⁰ V literatúre sa niekedy označujú ako kráľovské komitáty.

¹⁶¹ L. SOKOLOVSKÝ, *Grad – španstvo – stolica – župa*, s. 104.

¹⁶² CDSI II., s. 113–114, č. 168.

na základe dlhodobého vývinu a malo charakter nepísaných zákonov a pravidiel.¹⁶³ Následný rozvoj obchodu v Uhorskom kráľovstve a činnosť s ním spojená priniesla nové normy, ktoré si osvojili podľa všetkého aj miestni obyvatelia. Postupne teda dochádzalo k formácii a vývoju práva. V tomto období obyvateľstvo žijúce na území neskoršieho krupinského chotára určite malo svoje právne obyčaje a podliehalo nejakej súdnej autorite. Môžeme sa len domnievať, že táto autorita bola previazaná na kráľovské súdne štruktúry. Žiaľ, pre nedostatok konkrétnejších prameňov už nie je možné túto súdnu autoritu bližšie špecifikovať.

Podobná situácia nastáva aj v prípade miestnej správy. Je veľmi pravdepodobné, že obyvatelia sa združovali do obecnej komunity. Určitý organizačný stupeň v miestnej komunite môžeme predpokladať, keďže bolo treba napríklad vyberať dávky pre zemepána.¹⁶⁴ Môžeme sa teda domnievať, že vo vzťahu ku komunite existovala zemepánom poverená osoba, ktorá dohliadala na komunitu a do istej miery koordinovala jej činnosť. Pre nedostatok prameňov ale nevieme hlbšie priblížiť, ako v tomto období fungovala miestna správa.

V prípade cirkevnej správy sa kostol Na Petre nachádzal na území, ktoré v tomto čase organizačne patrilo k Ostrihomskej arcidiecéze.¹⁶⁵ Je veľmi pravdepodobné, že tento kostol slúžil ako farský kostol pre viacero lokalít, ktoré sa nachádzali v jeho okolí.¹⁶⁶ V takomto prípade by do jeho sféry pravdepodobne spadali aj sídla na území neskoršieho chotára mesta. Kostol, ak však aj mal funkciu farského, postupne ju musel stratiť.¹⁶⁷ Dôvody mohli byť rôzne, no zrejme ho o takúto funkciu pripravili novopostavené kostoly, ktoré sa v prvej polovici 13. storočia už bežne stavali v sídlach a z verejných priestranstiev okolo nich sa neraz formovali aj prvé námestia. Aké vzťahy boli vo farnosti, do ktorej kostol Na Petre

¹⁶³ L. SOKOLOVSKÝ, *Správa stredovekej dediny*, s. 44.

¹⁶⁴ Tamtiež, s. 63–69.

¹⁶⁵ Richard MARSINA, *Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku v staršom stredoveku (od najstarších čias do začiatku 12. storočia)*, in: Vladimír Rábik a kol., *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*, Trnava 2010, s. 28.

¹⁶⁶ V 11.–12. storočí sa zvykli kostoly stavať tak, aby slúžili viacerým lokalitám v okolí. Uplatňovalo sa pravidlo, podľa ktorého si desať dedín malo postaviť kostol. Nevieme či bolo toto pravidlo striktné dodržané v otázke počtu dedín, avšak môžeme predpokladať existenciu viacerých sídel v okolí kostola. Nora BEREND – Przemyslaw URBAŇCZIK – Przemyslaw WISZEWSKI, *Central Europe in the High Middle Ages: Bohemia, Hungary and Poland, c.900–c.1300*, Cambridge 2013, s. 346.

¹⁶⁷ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 243.

patril, nevieme. Nevieme ani aké lokality prislúchali do jeho kompetencie. Kvôli absencii prameňov to už zrejme ani nezistíme.

Môžeme konštatovať viacero tvrdení. Osídlenie v okolí neskoršieho mesta jestvovalo v podstate od praveku a udržiavalo si svoju kontinuitu až do príchodu hostí. Táto dlhá prítomnosť človeka nám dokazuje, že v okolí boli pre ľudí priaznivé podmienky. Bolo tu dostatok možností obživy a surovín na remeselnú–hospodársku aktivitu miestneho obyvateľstva. Okrem toho išlo zrejme aj o starobylé obchodné miesto a trhy, ktoré sa tu konali, spolu s dobrým napojením na cestnú sieť poskytovali priaznivé podmienky na obchod tak domáci, ako aj zahraničný. V hrubých črtách sme preukázali, že tu nejaký čas mohol prebiehať právny vývoj a existovala tu určitá súdna štruktúra. Rovnako predpokladáme určitú organizačnú úroveň správy, či už svetskej alebo cirkevnej.

3. Vývoj práva a samosprávy Krupiny do konca 13. storočia

3.1 Príchod zahraničných hostí do Krupiny a situácia pred udelením prvých písomných privilégií

Hostia boli v Uhorskom kráľovstve osobitnou a špecifickou sociálnou skupinou. Často išlo o nové obyvateľstvo, ktoré prišlo do kráľovstva zo zahraničia. Nebolo však pravidlom, že medzi hostí patrili iba prisťahovalci z cudziny. Hostia boli niekedy aj domáceho pôvodu a svoj host'ovský status nadobudli. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že hostia boli často ľudia prisťahovaní na nový majetok, ktorým boli udelené práva hostí alebo išlo o ľudí, ktorí ostali na pôvodnom mieste a tieto práva im boli udelené.¹⁶⁸ Hlavnou a azda najcharakteristickejšou črtou tejto sociálnej skupiny teda bolo, že mohli žiť a riadiť sa podľa práva hostí. Podmienky práva im boli špecifikované a udelené pri príchode alebo pri nadobudnutí statusu hostí.¹⁶⁹ V prípade Krupiny bola veľká časť hostí saského, respektíve nemeckého pôvodu.¹⁷⁰

Hostia prišli do Krupiny pravdepodobne niekedy na prelome 12. a 13. storočia.¹⁷¹ Bolo to obdobie vlády panovníka Bela III. (1172–1196) a Imricha I. (1196–1204). Spomenutí panovníci príchod zahraničných hostí vnímali priaznivo. Zahraniční hostia sa okrem Krupiny usadili aj v Sebechleboch a pravdepodobne aj v Hontianskych Nemcoch. Postupom času toto obyvateľstvo prenikalo do ďalších okolitých lokalít.¹⁷²

Z dôvodu nedostatku prameňov, príčiny príchodu a usadenia hostí saského pôvodu v Krupine nie sú úplne jasné. Možno v hrubých črtách by sme mohli niektoré dôvody aspoň sčasti predpokladať, stále však pôjde o hypotézy. Porýnske a saské

¹⁶⁸ Erika JAVOŠOVÁ, *Hostia na Slovensku pred tatárskym vpádom roku 1241*, Historický časopis 46, 1998, č. 1, s. 3.

¹⁶⁹ Richard MARSINA a kol., *Dejiny Slovenska I.*, Bratislava 1986, s. 280.

¹⁷⁰ Nemeckým etnikom v regióne Hont a na území Zvolenskej župy v stredoveku sa zaoberali historici M. Marek a V. RÁBIK. Miloš MAREK, *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, Martin 2006. Vladimír RÁBIK, *Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy v stredoveku*, Historický časopis 49, 2001, č. 1, s. 37–61.

¹⁷¹ Nevieme presne, odkiaľ hostia pochádzali. Nezachovali sa písomné pramene, ktoré by obsahovali informácie o ich pôvode. Nemáme ani dostatočné archeologické nálezy z chotára Krupiny, ktoré by mohli bližšie identifikovať ich pôvod. Na základe neskorších písomných prameňov vieme o prítomnosti saského etnika. Je teda pravdepodobné, že aj títo noví hostia boli Sasi. B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 246.

¹⁷² M. MAREK, *Cudzie etniká*, s. 111.

mestá v 12. storočí boli preľudnené a okrem toho medzi týmito mestskými komunitami narastala hospodársko–ekonomická konkurencia. Z tohto dôvodu miestni mešťania hľadali ďalšie spôsoby, ako preniesť svoje finančné a obchodné záujmy do teritórií s väčšou perspektívou.¹⁷³ Ďalším, nemenej závažným problémom, mohol byť aj systém dedenia v nemeckých krajinách, v ktorom majetok po otcovi dedil najbližší mužský príbuzný, často to bol najstarší syn. Určité možnosti riešenia tejto situácie priniesol rozvoj diaľkového obchodu.¹⁷⁴ Diaľkoví kupci so sebou prinášali správy o vzdialených krajoch, kde bolo možné usadiť sa. Tieto správy obsahovali informácie aj o Uhorskom kráľovstve a o možnostiach, ktoré Uhorsko poskytovalo zahraničným prisťahovalcom. Hostia zo zahraničia s obľubou vyhľadávali trhové miesta, pri ktorých by sa usadili a mohli obchodovať.¹⁷⁵ Prirodzene sa snažili nadviazať na činnosť, ktorej sa venovali vo svojej pôvodnej vlasti, preto vyhľadávali lokality, kde na to boli priaznivé podmienky. Nešlo iba o možnosti obchodovania, ale záujem vzbudzoval aj miestny remeselný, poľnohospodársky alebo bankský potenciál. Už skôr sme spomenuli, že územie budúceho mesta malo dobré napojenie na cestnú sieť, bolo obchodne a podľa všetkého aj remeselne rozvinuté. Popritom poskytovalo poľnohospodárske a azda aj bankské možnosti. Nie je teda prekvapením, že u potenciálnych nových hostí vzbudzovalo značný záujem.

Samotný príchod hostí sa odohral zrejme postupne, hostia sa v Krupine usadzovali vo viacerých vlnách a nešlo o jednorazovú záležitosť. Príchod nových hostí často prebiehal koordinovane. V prípade okolností príchodu a usadenia hostí v Krupine môžeme s istou dávkou zdržanlivosti predpokladať prítomnosť osoby, respektíve viacerých osôb vplyvného postavenia, ktoré dopomohli ich príchodu a usadeniu. V Uhorskom kráľovstve bol takýto zásah podľa všetkého bežným javom. Ako príklad z okolia Krupiny môžeme spomenúť istého nemeckého rytiera Rudgera, ktorého rodina získala od panovníka Imricha časť Sebechlieb. Rudger si priviedol na osídlenie darovaného majetku nových obyvateľov – Sasov. Tí sa v roku 1222 spomínali ako hostia.¹⁷⁶ Veľmi podobný zásah šľachtica, respektíve šľachtickej

¹⁷³ J. ŽEMLIČKA, *Království v pohybu*, s. 65.

¹⁷⁴ Miloš MAREK, *K procesu zaraďovania príslušníkov cudzích etník do stredovekej uhorskej spoločnosti*, *Studia Historica Tyrnaviensia* 6, 2006, s. 123.

¹⁷⁵ E. JAVOŠOVÁ, *Hostia na Slovensku*, s. 4.

¹⁷⁶ M. MAREK, *Cudzie etniká*, s. 111.

rodiny, ktorá dopomohla priviesť do lokality nových obyvateľov a získať pre nich ďalšie výsady, sa predpokladá aj v prípade Trnavy. V tomto prípade existuje dokonca domnienka, že richtársky úrad v Trnave v najstaršom období obsadzovali príslušníci jedného šľachtického rodu, ktorý zároveň tvoril najstarší mestský patriciát.¹⁷⁷

V Uhorskom kráľovstve sa hosťom už od najstarších čias povoľovalo riadiť sa právom hostí, čo v praxi znamenalo riadiť sa hospodársko–právnymi zvyklosťami, ktoré si sami priniesli alebo výsadami, ktoré im boli udelené.¹⁷⁸ Takéto možnosti pre hostí spomína dokonca aj zlatá bula Ondreja II. z roku 1222.¹⁷⁹ Saskí hostia mohli preto so sebou priniesť nové, neznáme a vyspelejšie právno–organizačné prvky, ktoré sa snažili uplatňovať vo svojej komunite. Tieto importované prvky mohli napomôcť konštituovanie budúceho mesta.¹⁸⁰ Nemôžeme však tvrdiť, že za vývoj miest v Uhorskom kráľovstve môžu len hostia nemeckého pôvodu. Je ale na mieste uznať, že rozličné právno–organizačné prvky, ktoré poskytli dôležitý impulz pre formáciu miest, sprostredkovali a priniesli práve hostia nemeckého pôvodu.¹⁸¹ Tieto vplyvy nemeckých hostí určite nemohli uniknúť pozornosti panovníkov. Podľa všetkého môžeme predpokladať, že uhorskí panovníci boli k týmto novým prvkom zhovievaví.¹⁸² Určite sa ale usilovali o udržanie kontroly nad takýmito zahraničnými importmi. Panovníci z toho dôvodu udeľovali privilégia tak, že hosťom zaručovali určité slobody a výsady, no zároveň ich práva ohraničovali.¹⁸³ Panovník v niektorých prípadoch zbral ohľad aj na rovnaký etnický pôvod hostí a umožnil im riadiť sa ich vlastnými právnymi zvyklosťami. V takýchto prípadoch svojou panovníckou mocou obmedzil pôsobnosť týchto právnych zvyklostí len na určité teritórium, respektíve iba na konkrétnu komunitu alebo spoločenstvo hostí.¹⁸⁴ Treba spomenúť, že v stredoveku aj zahraniční panovníci bežne usadzovali nových hostí, respektíve

¹⁷⁷ Richard MARSINA, *Porovnanie podmienok vzniku Trnavy a slovenských miest*, Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 12, 2009, s. 15.

¹⁷⁸ K. GONCZI – W. CARLS. *Sächsisch-magdeburgisches Recht*, s. 82. R. MARSINA a kol., *Dejiny Slovenska I*, s. 253–254.

¹⁷⁹ CDS I., s. 200, č. 270. „*Si hospites, videlicet boni homines, ad regnum venerint, sine consilio regni ad dignitates non promoveantur.*“

¹⁸⁰ Josef ŽEMLIČKA, *Markomané, Němci a středověká kolonizace (K historiografii jednoho problému české medievalistiky)*, Český časopis historický 97, 1999, č. 2, s. 270.

¹⁸¹ Richard MARSINA, *Národnostná štruktúra miest na Slovensku v stredoveku*, Studia Historica Tyrnaviensia 6, 2006, s. 61.

¹⁸² R. MARSINA a kol., *Dejiny Slovenska I*, s. 254.

¹⁸³ Katalin SZENDE, *Power and Identity: Royal privileges to the towns of medieval Hungary in the thirteenth century*, in: Michel Pauly – Alexander Lee (ed.), *Urban Liberties and Civic Participation from the Middle Ages to Modern Times*, Trier 2015, s. 59.

¹⁸⁴ K. SZENDE, *Power and Identity*, s. 60.

kolonistov podľa nemeckého práva. Pričom toto právo kolonistom vymedzovalo právny rámec.¹⁸⁵

Aké konkrétne boli nové právno–organizačné prvky, ktoré si do Krupiny priniesli saskí hostia, je otázne. Ak si chcel uhorský panovník udržať ich priazeň, pravdepodobne im ponúkol výhodnejšie podmienky, ako mali vo svojej pôvodnej domovine. Môžeme len predpokladať, že v prípade Krupiny si miestni hostia ponechali hlavne také právno–organizačné prvky, ktoré im viac vyhovovali. Prvky, ktoré ich kedysi vo svojej pôvodnej vlasti obmedzovali a prekážali im, sa podľa všetkého v novej domovine nesnažili a ani nepokúšali uplatňovať. Krupinskí hostia sa pravdepodobne už od začiatku mohli riadiť svojimi právnymi zvyklosťami, ktoré zodpovedali ich sociálnemu postaveniu. Hostia okrem právno–organizačných výhod pri svojom príchode získali zrejme ďalšie výhody, ktoré boli zamerané na hospodárske záležitosti. Pramene z obdobia príchodu hostí sa nám nezachovali azda aj preto, že ako sme už zmienili, v Uhorskom kráľovstve v tom čase ešte nebol ustálený zvyk písomne zachytiť takéto právne vymedzenie kolonistov voči ich nadriadenej vrchnosti. Takéto spísomnenie práv pri kolonizácii v tomto čase ešte nebolo zvykom ani v okolitých kráľovstvách.¹⁸⁶

Ďalšie otázky sa týkajú vzťahu medzi prichádzajúcimi hosťami a pôvodným obyvateľstvom. Hostia, ktorí prišli na územie Krupiny tu pravdepodobne našli niekoľko slovanských osád.¹⁸⁷ Možno práve jedna z týchto osád Krupine predala svoj názov, ktorý si Sasi zakrátko ponemčili na *Karpfen*.¹⁸⁸ Usadenie nových hostí pri starších sídlach, bolo v prípade nemeckej kolonizácie bežným javom.¹⁸⁹ Rovnako nebolo ničím výnimočným, keď novousadení Sasi alebo Nemci začali presadzovať svoje požiadavky priamo v lokalite a jej okolí na úkor iného etnika, respektíve pôvodného obyvateľstva.¹⁹⁰ Tieto tendencie zrejme neminuli ani Krupinu. V tomto prípade sa však nemusel domáci obyvateľ dostať pod saský alebo nemecký tlak. Byť hosťom znamenalo určitý právny status, avšak v Uhorskom kráľovstve v období 13.

¹⁸⁵ V poľskom kráľovstve sa nemecké právo ako právny rámec pri kolonizácii používalo bežne, pričom existovalo jeho niekoľko derivátov. Ľudovo sa tu nemecké právo nazývalo „landrecht“. Józef MATUSZEWSKI, *Nazwy administracyjne osad lokowanych na prawie niemieckom*, Lodž 1974, s. 43.

¹⁸⁶ N. BEREND – P. URBAŃCZIK – P. WISZEWSKI, *Central Europe in the High Middle Ages*, s. 215.

¹⁸⁷ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 244.

¹⁸⁸ V. RÁBIK, *Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy*, s. 37.

¹⁸⁹ J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 117.

¹⁹⁰ R. MARSINA, *Národnostná štruktúra miest*, s. 64.

storočia tento status už v plnej miere nezohľadňoval etnický pôvod či príslušnosť.¹⁹¹ Možno preto predpokladať, že aj osoba iného etnika, respektíve osoba domáceho pôvodu, mohla byť začlenená do komunity saských hostí v Krupine. Predtým však zrejme musela prijať a akceptovať zvyklosti platné v saskej komunite, do ktorej chcela patriť. Niektoré indície nás nútia predpokladať, že komunita miestnych Sasov naozaj medzi seba prijala obyvateľov domáceho pôvodu, ktorí to dokonca dotiahli až na úrad richtára.¹⁹² Na druhej strane sa zas objavujú dôkazy, že miestne saské etnikum vynakladalo nemalé úsilie na získanie dominancie v lokalite na úkor iných národností.¹⁹³

Rovnako otáznym je aj právno–organizačný vývoj v Krupine od usídlenia saských hostí až do udelenia prvých písomných privilégií. Výsady, ktoré komunita nadobudla pri svojom príchode, sa snažila zrejme rôzne vylepšiť a zároveň získať viac autonómie. Emancipačné snahy miestnych hostí napríklad naznačuje vyňatie Krupiny spod kompetencie Hontianskeho hradu a jej presunutie do kompetencie Zvolenského hradu, Zvolenskej župy.¹⁹⁴ Takáto zmena kompetencií môže svedčiť o lepších vzťahoch so zvolenským županom, no hlavne napovedá o dobrom vzťahu s panovníkom a jeho inštitúciami. Vyňatie mohlo indikovať presun Krupiny na kráľovskú pôdu, a teda aj kráľovské záruky pre hostí. Prípadne takéto vyňatie mohlo súvisieť s tým, že v otázke vojenskej povinnosti hostia z Krupiny podliehali pod veliteľskú právomoc zvolenského hradu.¹⁹⁵ Absencia prameňov nám však nedovoľuje poznať bližšie dôvody tohto presunu. V každom prípade zlepšenie vzťahov s vrchnosťou mohlo krupinským hostom priniesť lepšie podmienky na presadenie svojich záujmov. Emancipačné snahy prebiehali aj v okolitých lokalitách, v ktorých bola komunita saských hostí. Príkladom môžu byť Sebechleby, ktoré boli v tej dobe majetkom ostrihomskej kapituly, a zrejme to bol dôvod vzbury, čo malo za následok vyhnanie hostí zo sídla. Napokon sa miestni hostia v roku 1233 za nových podmienok vrátili späť.¹⁹⁶ Krupinská komunita Sasov sa zrejme nedostala až do takto

¹⁹¹ E. JAVOŠOVÁ, *Hostia na Slovensku*, s. 3.

¹⁹² Martin MAJTÁN, *Národnostný vývin v Krupine vo svetle vlastných mien*, in: Milan Gajdoš (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Krupina 1995, s. 55.

¹⁹³ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 247.

¹⁹⁴ V. HANULIAK, *K problematike počiatkov mesta Krupiny*, s. 15.

¹⁹⁵ N. BEREND – P. URBAŇCZIK – P. WISZEWSKI, *Central Europe in the High Middle Ages*, s. 154.

¹⁹⁶ M. MAREK, *Cudzie etniká*, s. 111.

vyhrotenej situácie. Vývoj v Krupine postupne vyústil až k udeleniu prvých písomných privilégií. Tieto privilégiá sa väčšinou udeľovali komunitám obyvateľstva, ktoré už dlhšiu dobu sídlili na konkrétnom území, pričom sa miestna komunita snažila mať určité slobody už pred udelením písomných privilégií. Udelenie písomných privilégií bolo vo svojej podstate určitým potvrdením dovtedajšieho vývoja a stavu.¹⁹⁷ Z roku 1238 máme zachovanú listinu, v ktorej sa spomína rozsudok sporu medzi Sasmi z Krupiny na jednej strane a opäť spolu s bratmi z kláštora v Bzovíku na strane druhej.¹⁹⁸ Sasi z Krupiny v tomto spore proti kláštoru vystupovali ako komunita, teda právny subjekt. Z toho dôvodu sa môžeme oprávnene domnievať, že už v tomto období museli mať svoje postavenie potvrdené panovníkom.¹⁹⁹ Prvé písomné privilégiá pre komunitu preto museli byť vydané podľa všetkého ešte pred týmto sporom, teda najneskôr v roku 1238.²⁰⁰ Historik R. Marsina predpokladá vydanie prvých písomných privilégií pre hostí v Krupine v roku 1238. Podľa jeho názoru tak urobil panovník Belo IV. (1235–1270), ktorý vydal privilégiá počas svojho pobytu na Zvolenskom hrade alebo počas cesty cez Krupinu.²⁰¹ Neskoršia renovácia týchto privilégií z roku 1244 hovorí o tom, že staršia privilegialna listina sa stratila počas vpádu Mongolov v roku 1241.²⁰²

¹⁹⁷ R. MARSINA, *Reforma stredovekých miest v Uhorsku*, s. 172.

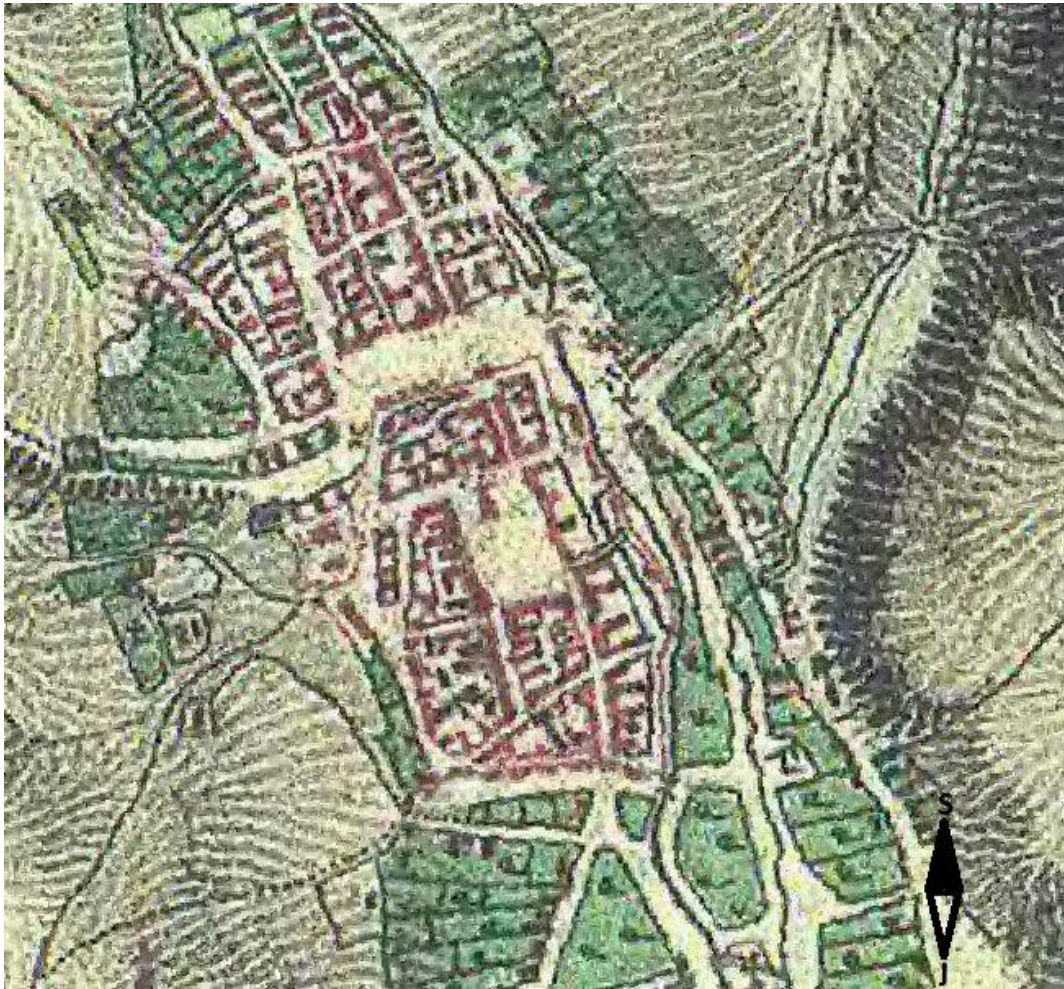
¹⁹⁸ CDSI II., s. 31–32, č. 45. Táto listina je zároveň prvou písomnosťou, ktorá nás bližšie informuje o etniku, ktoré dominovalo v komunite hostí v Krupine. Podľa listiny išlo o Sasov.

¹⁹⁹ R. MARSINA, *Najstaršia fáza vývoja výsadných miest*, s. 267.

²⁰⁰ CDSI II., s. 24, č. 32.

²⁰¹ Richard MARSINA, *Dejiny Krupiny do začiatku 16. storočia – stručný náčrt*, in: Milan Gajdoš (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Krupina 1995, s. 27.

²⁰² CDSI II., s. 113–114, č. 168. *Privilegium ipsorum tempore Tartarorum amissum*.

Mapa č. 2. Krupina na druhom vojenskom mapovaní z 19. storočia

Určitú pozornosť musíme venovať aj urbanistickému formovaniu mesta. Mestské jadro zohľadňovalo miestnu situáciu, koryto riečky Krupinica, členitý terén a cestu vedúcu z juhu na sever do Zvolena, ktorá v podstate doteraz tvorí hlavnú dopravnú os celého mesta.²⁰³ Miestni Sasi si niekedy v prvej polovici 13. storočia v intraviláne mesta postavili vlastný kostol. Tento kostol sa nachádza na vyvýšenine na západe, len kúsok od centra. Zasvätený bol Panne Márii.²⁰⁴ Kostol je, pravdepodobne, dielom banskoštiavnickej stavebnej huty, keďže sa viaceré architektonické prvky a detaily podobajú prvkom na sakrálnych stavbách v Banskej Štiavnici. Okrem tejto podobnosti architektúra kostola vykazuje podobnosť aj s inými kostolmi v okolí, a to v Hontianskych Nemcoch, Babinej, Sebechleboch,

²⁰³ Stanislav DÚBRAVEC, *Urbanizmus a pamiatky Krupiny*, in: Milan Gajdoš (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Krupina 1995, s. 66. Cesta ako dopravná os mesta je dobre viditeľná na mapách druhého vojenského mapovania ktoré prebehlo v rokoch 1806 až 1869. Pozri mapu č. 2.

²⁰⁴ M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 132. Treba podotknúť, že mariánske patrocínia boli saskými a nemeckými komunitami pomerne obľúbené.

Dobrej Nive či Sáse. Kostol bol pôvodne postavený v románskom slohu, neskôr prešiel rôznymi úpravami a prestavbami, avšak už v iných architektonických štýloch. Môžeme predpokladať, že v priestore okolo kostola sa zvykli konávať trhy.²⁰⁵ Kostol a jeho bezprostredné okolie v tomto období slúžilo aj ako miesto pre miestnu komunitu saských hostí.²⁰⁶ Usporiadanie mesta vo vzťahu ku kostolu je konsolidované, rovnako aj ulice pod ním a v jeho okolí. Okolo pravidelného námestia boli postavené domy, ktorých fasády sa striedali so vstupmi do hospodárskych častí. Tento druh zástavby je charakteristický pre mestá s výraznejším rozvojom remesiel a obchodu, ku ktorým patrila evidentne aj Krupina.²⁰⁷ Spomenutá zástavba tvorí centrum, z ktorého vychádzajú zo všetkých strán ulice ďalej do mesta. Krupina bola takýmto spôsobom budovaná zrejme už pred mongolským vpádom. Centrum sa už v tomto období mohlo nachádzať tam, kde je v súčasnosti.²⁰⁸ Žiaľ, nezachovali sa nám písomné pamiatky a ani dostatočné množstvo archeologických nálezov, ktoré by ozrejmili počiatočný stavebný vývoj mesta.

Pokúsme sa zhrnúť a priblížiť krupinské právo v období krátko pred udelením prvých písomných privilégií. Načrtne jeho charakteristiku a štruktúru. Na základe argumentov uvedených v predchádzajúcich častiach môžeme predpokladať, že krátko pred udelením prvých písomných privilégií, krupinské právo obsahovalo prvky domáceho – uhorského zvykového práva, prvky kupeckého práva, prvky Saského zvykového práva, a azda aj prvky vyplývajúce z host'ovských výsad. Keďže zvykové právne normy majú punc nevyhnutnosti,²⁰⁹ ľahko sa mohlo stať, že pôvodne domáca právna norma sa stala nevyhnutnou pre činnosť novousadených hostí.²¹⁰ Norma vlastná pre nových obyvateľov sa zas mohla stať inšpiráciou pre pravidlo, ktoré prevzalo miestne zvykové právo. Takto teda mohlo do istej miery prebiehať vzájomné vymieňanie zvykov alebo právnych noriem a ich následné uznanie za vlastné. Výmena dovolila pôvodnému obyvateľstvu a host'om postupné právne zjednocovanie, pričom tomuto procesu zrejme prispievalo aj podriadenie sa právu

²⁰⁵ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 245.

²⁰⁶ A. ZREBENÝ, *Z feudálnych dejín Krupiny*, s.85. J. ŽEMLIČKA, *Království v pohybu*,. 73.

²⁰⁷ S. DÚBRAVEC, *Urbanizmus a pamiatky Krupiny*, s. 73.

²⁰⁸ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 245.

²⁰⁹ Leopold POSPÍŠIL, *Etnologie práva – Teze ke studiu práva z mezikulturní perspektivy*. Praha 1997, s. 68.

²¹⁰ V prípade Krupiny by išlo napríklad o zvyk usporiadať trhy v určitý deň. Hostia by si v tom prípade pomerne rýchlo osvojili pravidlo obchodovať v stanovený deň.

miestnej komunity saských hostí. Tento proces vyústil do spoločného vystupovania komunity voči iným. Komunita sa teda právne vymedzila. Samotné snahy o vlastnú súdnu autonómiu a vlastnú súdnu hierarchiu komunity v podstate prirodzene viedli k tomuto vymedzeniu. Právo malo v tomto období platnosť pravdepodobne len v rámci komunity a nie je známe ako sa postupovalo, ak nastal spor medzi príslušníkom komunity a osobou, ktorá do nej nepatrla. Keďže miestna saská komunita si držala dominanciu, môžeme predpokladať, že súdna prax sa podobala tej z vtedajšieho saského súdnictva. Príslušníci komunity pravdepodobne spadali už od svojho príchodu pod súdnu právomoc svojho richtára. Richtár ich súdil podľa saských právnych zvykov za pomoci starších príslušníkov komunity, ktorí užívali autoritu ako prísažní.²¹¹ Tento richtársky súd bol zrejme prvou súdnou inštanciou, na ktorej mohli príslušníci komunity predložiť svoje spory. Súd sa odohrával s veľkou pravdepodobnosťou pred kostolom, čo bolo typické zhromaždisko saských komunit.²¹² Kostol, ako sme spomínali, už musel byť v tom čase postavený. Keďže udelenie privilégia predpokladalo hostí usadených na kráľovskej pôde, môžeme predpokladať, že súd nadriadený richtárskemu bol pod záštitou panovníka. Ťažko však povedať, či bol tento súd priamo v kompetencii panovníka, alebo bol prenechaný vyššiemu úradníkovi. Taktiež nevieme, aké vzťahy boli medzi jednotlivými súdmi a ani to, akú súdnu kompetenciu mali tieto súdy. Pramene nám neumožňujú bližšie špecifikovať súdnu štruktúru a hierarchiu v tomto období.

V otázke samosprávy môžeme v tomto období pokladať za základný prvok správy komunitu hostí, ktorá tu nepochybne bola prítomná. Táto komunita pravdepodobne už vtedy mala svoj úrad richtára.²¹³ Ťažko však povedať, akým spôsobom bol tento úrad obsadzovaný. Richtár okrem spomínanej súdnej kompetencie musel dohliadať na poriadok v komunite, dohliadať na vyberanie poplatkov alebo sa starať o spoločný majetok komunity. Nie je známe, či v tomto období existovali v Krupine popri richtárovi ďalšie samosprávne funkcie. Azda by nebolo na škodu vysloviť predpoklad, že v tomto období richtár v Krupine, zrejme už citeľne reprezentoval záujmy miestnej komunity, čoho dôkazom by mohli byť neskoršie úspechy v otázke emancipácie miestnej komunity.

²¹¹ M. PAPSONOVÁ, *Sasko-magdeburgské právo na Slovensku*, s. 20–21.

²¹² J. ŽEMLIČKA, *Království v pohybu*, s. 73.

²¹³ A. ZREBENÝ, *Z feudálnych dejín Krupiny*, s. 77–78.

V otázke vlastných duchovných potrieb môžeme predpokladať určitý posun. Výstavbou vlastného kostola sa krupinskí Sasi vydali na cestu emancipácie spod pôvodnej farnosti, ktorá sa pravdepodobne koncentrovala okolo kostola v lokalite Na Petre. Zdá sa, že nový kostol demonštroval snahy o vlastnú farnosť. Ťažko však hovoriť o vzťahoch miestnej komunity s farnosťou, pod ktorú patrili, pretože kvôli absencii prameňov nemôžeme tieto vzťahy priblížiť.

Na základe uvedených argumentov môžeme predpokladať, že v Krupine už dlhšiu dobu pred udelením prvých písomných privilégii aktívne prebiehal mestotvorný proces. Získanie prvých písomných privilégii tak pre lokalitu neznamenal začiatok, ale jej prechod do novej, mestskej podoby.²¹⁴ Môžeme sa domnievať, že minimálne v období krátko pred udelením prvých písomných privilégii bola Krupina značne rozvinutá.²¹⁵ Najneskôr od roku 1238 môžeme Krupinu považovať za mesto, keďže miestna komunita získala svoje práva. Ako sme uviedli vyššie, hoci nemáme pramene, ktoré by to priamo dosvedčovali, Krupina už mala značne rozvinutú samosprávu a vlastný právny systém. Dôležité však je, že miestna komunita sa emancipovala po právnej a samosprávnej stránke a takéto vlastné vymedzenie si uvedomovala. Komunita teda nadobudla vlastnú identitu. Viacero miest v strednej Európe malo v období 13. storočia vlastné inštitucionálne prvky a vystupovali ako svojbytné obce s určitými výsadami a imunitami od panovníka.²¹⁶ Podľa všetkého aj Krupina dosahovala vývojový stupeň takýchto miest.

3.2 Renovácia privilégii z roku 1244

V období od roku 1244 do konca 13. storočia už môžeme priblížiť miestny vývoj na základe písomných prameňov. Prelomovým momentom je práve rok 1244, kedy máme zachované prvé znenie privilégii pre miestnu komunitu. Privilégium podrobíme dôkladnej analýze, kde sa budeme snažiť rozobrať všetky nariadenia, týkajúce sa predovšetkým práva a samosprávy. Takáto analýza a jej zhodnotenie je

²¹⁴ Ferdinand ULÍČNÝ, *Pôvod a vývoj miest na Slovensku od 9. do 14. storočia*, Historické štúdie 46, 2010, č. 2, s. 326.

²¹⁵ F. ULÍČNÝ, *Obyčajové právo mešťanov*, s. 237. Miestna komunita mohla mať isté výsady aj pred rokom 1238. Bezpečne však môžeme hovoriť až o výsadách z roku 1238.

²¹⁶ J. ŽEMLIČKA, *Kráľovství v pohybu*, s. 439.

mimoriadne dôležité, keďže ide o prameň, ktorý na dlhú dobu predurčil smerovanie miestneho vývoja.

O pripravovanom vpáde Mongolov sa v krajine už nejakú dobu vedelo. Napätá vnútorná situácia, chabá zahraničná pomoc, nekonsolidované vzťahy, podcenenie nepriateľa či spory medzi panovníkom a šľachtou spôsobili, že krajina čelila vpádu nepripravená. Nie je teda prekvapením, že v apríli 1241 boli vojská uhorského kráľovstva, ktoré viedol panovník Belo IV., porazené v bitke na rieke Slanej.²¹⁷ Následky porážky boli pre krajinu katastrofálne. Krajina prišla v bitke o veľké množstvo významných svetských, ale aj duchovných hodnostárov. Samotný Belo IV. sa ledva zachránil a prenasledovaný Mongolmi ušiel najskôr k rakúskemu vojvodovi Fridrichovi Babenberskému a odtiaľ sa uchýlil až na ostrovy Dalmácie.²¹⁸ Panovník teda stratil možnosť riadiť situáciu v krajine a tá zostala vydaná napospas pustošeniu. Väčšina hradov a miest bola dobytá, veľké množstvo dedín bolo vypálených a celé kraje vyplienené. Menej zasiahnuté boli horské oblasti, kde na ťažšie prístupných miestach obyvateľstvo hľadalo útočisko. Mongoli spustošili veľké územie Slovenska a prenikli aj do Zvolenskej kotliny, pravdepodobne z juhu, zo Šiah. Tento vpád zasiahol aj Krupinu. Mongoli nakoniec z vnútorných pohnútok odišli, avšak krajinu zanechali spustošenú a v Uhorskom kráľovstve zavládol hladomor a núdza.²¹⁹

Hoci bol vpád hrozivou udalosťou, jeho následky mohli obyvatelia výsadných lokalít využiť. Pred kráľom mohli prehlásiť, že ich pôvodné písomné privilégia boli stratené alebo zničené počas vpádu. Z tohto dôvodu mohli požadovať ich opätovné vydanie alebo renováciu. V takomto prípade sa im naskytila príležitosť presadiť si do svojich privilégií ďalšie výhody. Takáto možnosť sa podľa všetkého naskytila aj krupinským hostom. Nemôžeme s istotou povedať, či miestni hostia takto konali. Otázne ale ostáva, prečo sa v krupinskom archíve dochovala listina z roku 1238 týkajúca sa sporu s kláštorom v Bzovíku?²²⁰ Z obdobia pred vpádom máme doložené vydanie dvoch listín pre miestnu saskú komunitu. Ide o spomenutú listinu s rozsudkom spomínaného sporu a privilégiá, ktoré spomína renovácia. Prečo sa teda

²¹⁷ Ferdinand ULÍČNÝ, *Vpády Mongolov na Slovensko v roku 1241*, *Vojenská história* 8, 2004, č. 3, s. 3–19.

²¹⁸ Richard MARSINA – Miloš MAREK, *Tatársky vpád*, Budmerice 2008, s. 16.

²¹⁹ Tamtiež, s. 18–17.

²²⁰ ŠA ZV MMK, inv. č. 1.

jedna listina stratila a druhá sa zachovala? Skutočnosť, prečo to tak je, zrejme už neodhalíme. Nepoznáme ani presný obsah stratených privilégii. Môžeme len predpokladať, že prinajmenšom niektoré slobody boli podobné tým, ktoré sa spomínajú v renovácii z roku 1244. Nemôžeme povedať, že by boli rovnaké, keďže okolnosti straty prvých privilégii nás v takomto tvrdení značne limitujú. Okrem toho, v prípade prvých privilégii vydaných pre hostí v Krupine, sú predpoklady, že boli obsahovo veľmi blízke privilégiám, ktoré získala komunita hostí v Banskej Štiavnici. Môžeme sa domnievať, že tieto komunity, krupinská a banskoštiavnická, v otázke pôvodných výsad vystupovali spoločne.²²¹

Nemôžeme ani tvrdiť, že situácia v Krupine v čase renovácie zodpovedala situácii v čase udelenia prvých písomných privilégii. Vpád významne narušil prvé nemecké osídlenie nielen v samotnej Krupine, ale aj v okolitých lokalitách. Po odchode Mongolov však došlo k prílivu nového nemeckého obyvateľstva, ktoré spomenuté lokality v tomto smere posilnilo. Do Krupiny teda prichádzalo nové obyvateľstvo, ktoré tu už nachádzalo určité zázemie.²²² Prílev nových osadníkov teda ľahko mohol posilniť postavenie Sasov v Krupine a z tohto dôvodu mohli vzniknúť podmienky odlišné od tých, ktoré boli pred vpádom.

Teraz však venujeme pozornosť už niekoľkokrát zmienenej renovácii. Túto vydal panovník Belo IV. v Krupine 15. decembra 1244.²²³ Listina spomína miestnu privilegovanú komunitu ako hostí.²²⁴ Nedefinuje ju ale etnicky, preto nemôžeme tvrdiť, že by sa komunita v tomto období skladala výlučne zo Sasov, i keď zrejme práve oni tvorili jej väčšinu a boli hlavní tvorcovia požiadaviek pri získavaní slobôd. V uhorských podmienkach by nešlo o výnimočný jav a snaha o dominanciu bola pri nemeckej kolonizácii bežná aj v zahraničí.²²⁵ Napriek takejto prevahe a predpokladanej väčšine saského etnika v Krupine sa môžeme domnievať, že v čase vydania renovácie sa medzi týchto hostí radili aj Slováci alebo Maďari.²²⁶

²²¹ Vladimír RÁBIK, *Belo IV. a protomestské sídla v roku 1238*, in: Júlia Ragačová – Vladimír Rábik, *Trnava 1238–2018 ...úspešný európsky príbeh...* s. 28–29. Dostupné na portáli www.academia.edu.

²²² V. RÁBIK, *Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy*, s. 38.

²²³ CDSI II., s. 113–114, č. 168.

²²⁴ Tamtiež. „*Fidelium hospitum nostrorum de Cvrpuna.*“

²²⁵ R. MARSINA, *Národnostná štruktúra miest*, s. 63–65.

²²⁶ E. JAVOŠOVÁ, *Hostia na Slovensku*, s. 9.

Podľa obsahu listiny vieme, že tunajší hostia mali možnosť voliť si kňaza, ktorého chcú a nemajú byť nútení k prijatiu kňaza. Mohli si spomedzi seba vyvoliť richtára, ktorý bol zvolený do svojej funkcie na jeden rok. Richtár mal byť predstavený kráľovi na schválenie a v prípade prehrešku mali možnosť odvolať ho z funkcie.²²⁷ Krupinskí hostia boli povinní dostaviť sa len na súd ich vlastného sudcu, teda pred súd richtára. Boli vyňatí spod súdnych kompetencií zvolenského župana. Richtár ich súdil aj v prípade hrdelných zločinov a v prípade, že bol prípad náročný alebo príliš komplikovaný, bolo možné s ním predstúpiť pred kráľovský súd.²²⁸ Ďalšie ustanovenia sa týkali súdnej prísahy a súboja. Súboj ako spôsob riešenia sporu bol zakázaný a mal sa riešiť prísahou dvanástich starších (významnejších) mužov vybraných spomedzi komunity.²²⁹ V listine sa ďalej dozvedáme, že miestni hostia mohli rúbať stromy a skaly na území svojej zeme. Boli oslobodení od platenia kráľovských poplatkov v celej krajine, okrem mýtnych poplatkov na hranici. Miestni hostia nemali povinnosť hostiť zvolenského župana, ak sa zdržiaval v meste. V prípade, že sa župan so svojimi ľuďmi v meste zdržiaval, bol povinný všetko riadne zaplatiť.²³⁰ Listina obsahuje aj veľmi zaujímavé ustanovenie týkajúce sa svedectiev. Toto ustanovenie sa zmieňuje, že svedectvo Uhrov nie je tak veľmi prípustné, ale kombinované so saským alebo nemeckým nadobúda riadnu platnosť.²³¹ Opustené domy, pri ktorých sa neozval dedič ani po tretej výzve, sa mali prenechať iným prichádzajúcim, ktorí sa chceli v lokalite usadiť.²³² Ďalej sa z listiny dozvedáme, že panovník udelil krupinským host'om zem zvanú Pomaj, ktorá bola vyčlenená z majetku Hontianskeho hradu a umožnil im obklopiť sa starými medzami. Okrem tejto donácie im prisľúbil udeliť zem zvanú Brač, ktorá vtedy bola

²²⁷ CDS I II., s. 113–114, č. 168. „*Presbiterum ipsi sibi eligant, quem voluerint*“. „*Iudicem de eadem villa quemcunque voluerint libere sibi assumant quem confirmandum nobis presentent et quod annuatim possint illum removere, sed si ante anni complementum culpae exigentibus suum iudicem voluerint amovere.*“

²²⁸ Tamtiež. „*Item quoti nullius iudicis neque comitis de Zolum, nec alterius iudicio asstare teneantur preter suum iudicem specialem, qui tam in causa sanguinis quam in aliis causis ipsos debeat iudicare, nisi forte adeo ardua et notoria sit causa, quae nostram audientiam requirat.*“

²²⁹ Tamtiež. „*Duellum non iudicetur inter ipsos, sed super iuramento duodecim hominum maiorum ex ipsis etiam magne cause decidantur.*“

²³⁰ Tamtiež. „*Comes de Zolum vel curialis comes non possint violenter descendere super eos vel in domo alicuius ipsorum tamquam super ipsorum consuetudinem exercendo sed petendo de voluntate ipsorum descendere poterunt, omnia necessaria iusto ab ipsis pretio comparando.*“

²³¹ Tamtiež. „*Testimonium Hungarorum tantum contra eos non admittatur, sed mixtorum cum Saxonibus vel Teutonicis vigorem obtineat prout decet.*“

²³² Tamtiež. „*Domos vacuas defunctorum, quarum legitimi successores posttrinom proclamationem in eas venire neglexerint, facultatem habeant aliis supervenientibus conferendi.*“

v držbe kláštora v Bzovíku.²³³ Nakoniec im kráľ ešte uložil povinnosť slúžiť v kráľovskom vojsku, pričom ich z tejto povinnosti na prvých päť rokov oslobodil.²³⁴ Obsah týchto privilégií bol potvrdený do konca 13. storočia ešte trikrát. Prvýkrát v roku 1270 panovníkom Štefanom V. (1270–1272)²³⁵ a druhýkrát 17. augusta 1274 panovníkom Ladislavom IV. (1272–1290).²³⁶ Tretíkrát panovník Ladislav IV. v roku 1278 znovu potvrdil, že miestna komunita podlieha pod právomoci kráľa.²³⁷ V žiadnej z týchto konfirmácií neprišlo k zmenám ustanovizní z roku 1244.

S obsahom renovácie sme sa oboznámili. Teraz postupne jednotlivé ustanovenia podrobíme analýze, v ktorej sa pokúsime bližšie interpretovať ich výpovednú hodnotu a význam.

Prvá ustanovizeň umožňuje miestnej komunite vlastný výber kňaza. Latinský pojem presbyter,²³⁸ ktorý je použitý v listine, možno preložiť vo význame kňaz.²³⁹ Len o pár rokov staršie privilégiá vydané Belom IV. pre hostí v Trnave umožnili miestnej komunite výber vlastného farára, v tejto listine spomínaného ako plebanus, farár. Ten mal byť predstavený ostrihomskému arcibiskupovi na schválenie.²⁴⁰ Trnavské privilégiá teda zachytávajú proces voľby farára a jeho potvrdenie v úrade. V prípade Krupiny listina niečo také nespomína a zmieňuje sa len o presbyterovi, kňazovi, čo je cirkevná hodnosť, avšak nie úrad. Môžeme preto konštatovať, že v čase udelenia renovácie komunita nemala vlastnú farnosť, mala len možnosť voľby vlastného kňaza. V otázke farskej organizácie patril kostol v Krupine s veľkou pravdepodobnosťou do farnosti koncentrovanej okolo už spomínaného kostola v lokalite Na Petre.

²³³ CDSI II., s. 113–114, č. 168. „*Terram Pomag, vicinam eis et commetaneam, eximendo a castro Huntensi eis, ut melius congregantur, dedimus perpetuo possidendam, terre ipsorum antiquis metis circumcincte eam de benignitate regia ꙗconiungendo et terram monasterii de Bozouk nomine Brech sive per concambium sive per emptionem, sicut poterimus dabimus eisdem.*“

²³⁴ Tamtiež. „*Cum expedierit, procurare et servire nobis in exercitu nostro. Verum tamen quinque annos, ne intra eorum spatium ad exercitum veniant, eis ex liberalitate regia indulgemus.*“

²³⁵ JUCK, Výsady I., s. 54, č. 40.

²³⁶ Tamtiež, s. 59, č. 49.

²³⁷ Tamtiež, s. 63–64, č. 57.

²³⁸ CDSI II., s. 113–114, č. 168. „*Presbiterum ipsi sibi eligant, quem voluerint.*“

²³⁹ Miloš MAREK, *Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku*, Trnava 2017, s. 923.

²⁴⁰ CDSI II., s. 30–31, č. 44. „*Ut ipsi libertam eligendi plebanum habeant facultatem, quem archiepiscopo Strigoniensi representent, si idoneus fuerit confirmandum, salvo in omnibus iure Strigoniensis ecclesie super redditibus, quos de eadem ecclesia percipere consuevit.*“

Ďalší bod sa týkal voľby richtára, ktorý mal byť predstavený kráľovi a v prípade problémov mohol byť odvolaný.²⁴¹ Tento bod nám svedčí o tom, že hostia v Krupine sa snažili vyvážiť právomoc úradu richtára a zrejme sa chceli viac podieľať na rozhodnutiach obce. Veľmi dôležitým krokom k takejto vyváženosti bola práve požiadavka, aby bol richtár vybraný spomedzi nich.²⁴² Čo sa týka kráľovského postoja k tejto možnosti, je evidentné, že panovník to akceptoval a právomocou odvolania richtára si ponechal možnosti zásahu do vnútorných záležitostí komunity.

V otázke súdnych záležitostí môžeme analýzou zistiť viacero skutočností. Hostí súdil richtár prakticky vo všetkých prípadoch a len v ťažšom prípade sa spor dostal až pred panovnícky súd. Zvolenský župan nemal nad hosťami žiadnu súdnu moc, pričom túto emancipáciu spod právomoci župana dopĺňa aj oslobodenie od povinnosti hostiť ho počas jeho prítomnosti v meste. Hostia teda mali vlastný súd so súhlasom kráľa, čo im dalo nesmierne široké možnosti riešenia vlastných vnútorných záležitostí, bez významnejšieho vonkajšieho zásahu. Kráľ si však ponechal určitú súdnu kompetenciu, ktorá by mu umožňovala v prípade potreby zasiahnuť. Je ale evidentné, že miestni hostia mali vlastný právny status, ktorý garantoval samotný panovník. V prípade sporu, ktorý sa obvykle riešil súbojom, sa zase objavuje súdna prísaha. Zákaz súbojov a prísaha majú svoj pôvod v kupeckom práve, ktoré bežne užívali obchodníci v nemeckých krajinách.²⁴³ Podľa tohto práva kupec nesmel byť zatiahnutý do súboja a akýkoľvek spor mal byť riešený očistnou prísahou. Ak sa Sasi, ktorí prišli do Krupiny, zaoberali obchodom, nie je veľkým prekvapením, že si mohli so sebou priniesť právne zvyklosti, ktoré boli bežné pre obchodníkov v ich pôvodnej vlasti. Takýto zákaz súboja okrem iného svedčí aj o postupnej racionalizácii miestneho súdu. Pred súdom boli potrebné už logické tvrdenia, výpovede overené prísahou a dôkazy. Takáto racionalizácia umožňovala ďalšie možnosti vývoja práva v komunitě a svedčí aj o jeho právnej vyspelosti.²⁴⁴ Nariadenie regulujúce súboj nachádzame aj v privilégiách pre komunitu saských hostí v Banskej Bystrici z roku 1255. V ich znení sa dozvedáme, že súboj sa

²⁴¹ V listine sa richtár spomína ako *Iudex*. CDSI II., s. 113–114, č. 168. „*Judicem de eadem Villa*.“

²⁴² Václav VOJTÍŠEK, *Soud a rada v královských městech českých*, in: Zdeněk Fiala (ed.), *Výbor rozprav a studií*, Praha 1953, s. 241.

²⁴³ H. PLANITZ, *Die deutsche Stadt im Mittelalter*, s. 112.

²⁴⁴ J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 149.

povoľuje a má byť vykonaný podľa saských zvyklostí s okrúhlym štítom a mečom.²⁴⁵ V Krupine a Banskej Bystrici bolo saské etnikum hojne zastúpené. Ak však porovnáme nariadenie o súboji v privilégiách pre krupinských hostí s nariadením, ktoré je v privilégiách pre hostí v Banskej Bystrici, môžeme konštatovať, že právne zvyky komunity v Krupine boli vyspelejšie a racionálnejšie ako v Banskej Bystrici. Vyspelosť právnych zvykov krupinských Sasov pravdepodobne pramenila v obchodno-právnych zvyklostiach. Keďže hostia v Banskej Bystrici sa orientovali viac na banskú činnosť ako na obchod, takýto právny kontrast v otázke súboja by nebol prekvapivým.

Listina okrem toho v otázke súdnictva rieši aj platnosť svedectiev. Svedectvo Uhra nebolo plne platné a takúto platnosť získalo len zmiešaním so svedectvom Nemca alebo Sasa. Ako si teda Uhor mohol nárokovať na spravodlivosť? Svedectvo Uhrov v tomto kontexte mohlo označovať aj uhorské právne zvyky a obyčaje. Neprípustnosť svedectva uhrov teda mohla znamenať, že pred súdom v Krupine sa mohlo súdiť jedine podľa právnych zvyklostí mesta, nie podľa iných právnych zvyklostí.²⁴⁶ Toto tvrdenie by mohla podložiť neskoršia analógia z mesta Žilina, ktoré si v stredoveku po prijatí krupinského práva nechalo odpísať ustanovizne a nariadenia podľa krupinskej predlohy.²⁴⁷ V Žilinskej právnej knihe nachádzame zákonný článok, ktorý nariaďuje obom sporným stránkam súdiť sa podľa práva, ktoré je používané mestským súdom, pred ktorým sa sporné stránky súdia. To všetko bez ohľadu na ich vlastné právne zvyklosti a národnosť.²⁴⁸ Článok zo Žilinskej právnej knihy potvrdzuje naše tvrdenie, že pojem Sas v takomto kontexte nemusí byť len označenie etnickej skupiny, ale môže vyjadrovať aj nositeľa a pôvodcu miestneho typu nemeckého práva.²⁴⁹ Druh právnej zvyklosti, ktorú používal krupinský súd, podľa znenia dochovaných listín teda určovali miestni Sasi, ktorí tu

²⁴⁵ CDSI II., s. 240–241, č. 491. „*In omni causa, que ad examen duelli iudicatur, si persona illa, que ipsos impetit, sit de ipsis vel libertatis ac nacionis eorum, illud duellum cum scuto rotundo et gladiis debet pugnari, prout Saxonum optinet consuetudo.*“

²⁴⁶ M. PAPSONOVÁ, *Sasko-magdeburské právo na Slovensku*, s. 27.

²⁴⁷ Július SOPKO, *Pisári a vznik Žilinskej knihy*, in: Richard Marsina (ed.), *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918*, Martin 1984, s. 64.

²⁴⁸ M. PAPSONOVÁ, *Sasko-magdeburské právo na Slovensku*, s. 135.

²⁴⁹ M. ŠTEFÁNIK, *Mesto, jeho pojem a vývoj*, s. 28.

dominovali. Predpokladá sa však, že prvé písomné privilégia pre krupinských hostí neobsahovali ustanovenie o neprípustnosti svedectva Uhrov.²⁵⁰

Aký ale mala táto časť o svedectve dopad na vtedajšiu súdnu prax? Saské súdnictvo bolo v tej dobe pomerne formálnou záležitosťou. Ak sa človek pred súdom zakoktal alebo sa nejakým spôsobom pomýlil v reči, mohlo to mať nepriaznivé následky na výsledky sporu alebo to mohlo dokonca zapríčiniť prehru sporu. Sporné stránky sa z toho dôvodu obracali na rečníkov, ktorí často pochádzali z radov prísazných a boli schopní adekvátne deklarovať právne skutočnosti pred mestským súdom.²⁵¹ Rečník bola osoba známa miestnych právnych zvykov, preto vedel zabezpečiť tlmočenie právnych požiadaviek svojej strany pred mestským súdom v súlade s právom, ktoré sa na tomto súde používa. Rečník teda zastupoval svoju stranu sporiacu sa na súde a vystupoval, respektíve svedčil v jej prospech. Takýmto spôsobom teda dochádzalo k zmiešaniu svedectva. Ustanovenie o neprípustnosti svedectva v tomto kontexte podľa všetkého vyjadruje skutočnosť, že pred súdom miestneho richtára sa používa len právo miestnej mestskej komunity. Ustanovenie o zmiešanom svedectve zase vyjadruje to, že ak chcel Uhor riešiť nejaký spor pred súdom v Krupine, potreboval mať pred ním svojho zástupcu, ktorý poznal miestne právne zvyky. Musel sa teda obrátiť na rečníka, ktorý bol Sas alebo Nemeč a vyznal sa vo svojom práve. Takýmto spôsobom sa mohli riešiť aj spory, ktoré vznikli medzi členom komunity hostí v Krupine a človekom, ktorý do nej nepatril.

Nariadenie týkajúce sa opustených domov, pri ktorých sa neozval dedič, zase svedčí o určitej otvorenosti komunity. Tieto domy, ak sa neprihlásil ich dedič, mali byť podľa listiny prenechané tým, ktorí by sa chceli do Krupiny prisťahovať. Môžeme predpokladať, že každý, kto sa chcel prisťahovať, musel splniť určité podmienky. Toto nariadenie sa dostalo do obsahu renovácie pravdepodobne kvôli svojej aktuálnosti, keďže po mongolskom pustošení mohla miestna komunita zaznamenať úbytok obyvateľstva, po ktorom ostali prázdne domy a usadlosti. Zaujímavosťou je, že pokročilejšie formy dedičského práva sa nezriedka viazali na

²⁵⁰ V. RÁBIK, *Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy*, s. 38.

²⁵¹ M. PAPSONOVÁ, *Sasko-magdeburské právo na Slovensku*, s. 22.

vikbildné právo.²⁵² Tento druh práva bol úzko spätý s nemeckou a saskou kolonizáciou, pričom táto zmienka svedčí o tom, že príslušníci miestnej komunity pomerne slobodne disponovali vlastným majetkom. Vlastníctvo nehnuteľného a hnutel'ného majetku môžeme považovať aj za prvotné súčasť práva mešťanov v Uhorskom kráľovstve.²⁵³ Ako sme spomínali, na území Krupiny už prebiehal istý vývoj dávno pred príchodom saských hostí. Vlastníctvo nehnuteľného či hnutel'ného majetku tu mohlo byť samozrejmosťou už v čase ich príchodu. Neskôr mohla byť participácia na výsadách miestnej komunity podmienená práve vlastníctvom majetkov v meste. Hostia zrejme nepriniesli veľa novinek v oblasti vlastníctva, ale priniesli zrejme zmeny v spôsobe dedenia.

Z hospodárskych výsad je zaujímavé oslobodenie od kráľovských poplatkov v krajine, s výnimkou mýta na hranici. Toto nariadenie svedčí o čulom obchodnom záujme miestnych hostí. Hoci v listine nenachádzame žiadnu zmienku o trhoch, neznamená to, že by sa trhy v Krupine nekonali. Trh mohol mať v Krupine už dlhšiu tradíciu a bol považovaný za stálu súčasť miestneho života. Azda preto nevznikla potreba túto skutočnosť nejakým spôsobom zaznamenávať v listine.²⁵⁴ Rovnako listina nestanovuje spôsob platby dane kráľovi, pričom je nepravdepodobné, že by bola miestna komunita od tejto platby oslobodená.

Právo na ťažbu dreva a skál na území mesta umožňovalo rozvinúť remeselnícku činnosť. Ako jasný dôkaz vymedzenia krupinského chotára môžeme zase považovať možnosť obklopiť sa starými hranicami. Panovník im dokonca prideliť zem Pomaj a sľúbil prideliť zem Brač. Takéto územné zisky indikujú snahu miestnej komunity získať vďaka renovácii nové výhody.²⁵⁵ Taktiež môžu svedčiť o rozširovaní chotára ako príprave na príchod nového obyvateľstva. Kráľ napokon komunite uložil aj vojenské povinnosti, čo nebolo nič nezvyčajné v prípade hostí, ktorí sídlili na území Uhorského kráľovstva.

²⁵² Vikbildné právo okrem toho obsahuje ustanovenia o neprípustnosti svedectva, ktoré zabezpečovali komunite výlučné uplatnenie vlastného práva na svojich súdoch. J. ŽEMLIČKA, *Kráľovstvá v pohybu*, s. 283.

²⁵³ F. ULIČNÝ, *Obyčajové právo mešťanov*, s. 238.

²⁵⁴ F. ULIČNÝ, *Pôvod a vývoj miest na Slovensku*, s. 328.

²⁵⁵ Podobné snahy poznáme aj v prípade zvolenských mešťanov. V. RÁBIK, *Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy*, s. 43–44.

V otázke súdnictva a práva na základe analýzy privilégií z roku 1244 môžeme povedať, že krupinskí hostia dostali široké možnosti uplatnenia svojich právnych či samosprávnych zvyklostí. Krupinskí hostia neboli povinní ísť pred iný súd a spolu s výsadou voľby richtára, ktorý ich mohol súdiť podľa vlastných obyčají, získali postačujúcu garanciu pre autonómne uplatňovanie svojho práva a samosprávy.²⁵⁶ Pôsobnosť krupinského práva sa v tomto období, pravdepodobne, obmedzovala na teritórium mesta.²⁵⁷ Z privilégia z roku 1244 môžeme predpokladať, že právne obyčaje v Krupine pochádzali z kupeckého práva, mestského práva a saských obyčají, ktoré si priniesli hostia z pôvodnej vlasti. Niektoré právne prvky, ktoré sa už predtým vyvinuli na území Krupiny samovoľne, zrejme taktiež tvorili jeho súčasť. Historik a lingvista I. T. Piirainen konštatuje, že ustanovenia spomínané v privilégiách pre krupinských hostí z roku 1244 sa neodlišujú od ustanovení, ktoré boli neskôr v stredoveku kodifikované v sasko–magdeburskom práve.²⁵⁸ Privilégiá pre krupinských hostí umožnili vznik autonómneho mestského súdu a správy, ktoré mali pre mestá zásadný význam, dovoľovali sa im vymaniť spod vrchnosti. Je to ďalšia deliaca čiara od miest a obyčajných trhových lokalít. Kupecké slobody a práva boli pre budúcich obyvateľov mestských lokalít mimoriadne atraktívne, pretože im umožňovali rozvíjať svoje obchodné záujmy.²⁵⁹ Spomínané kupecké právo sa vo všeobecnosti považuje za akéhosi predchodcu mestského práva.²⁶⁰ Toto právo však samo o sebe nemalo mestotvornú silu, keďže upravovalo hlavne vzťah kupcov medzi sebou, prípadne medzi inými osobami. Tieto právne zvyklosti, okrem panovníka či vyššieho kráľovského úradníka, nepoznali napríklad úrad vlastného richtára, ani iného sudcu ako najvyššieho predstaviteľa vlastnej súdnej hierarchie. Ak teda došlo k prevzatiu prvkov kupeckého práva, mohlo to byť jedine komunitou, ktorá už bola samosprávne a právne vyššie organizovaná. Preto právo a miestna samospráva tvoria priam až nerozlučnú dvojicu a ich vývoj je do istej miery od seba závislý. Ako sme sa už zmienili, vyššia organizácia bola na našom území rozvinutá, pravdepodobne už

²⁵⁶ D. MAGDOŠKO, *Samospráva mesta Košice*, s. 47.

²⁵⁷ K. SZENDE, *Power and Identity*, s. 48.

²⁵⁸ Vikbildné právo je jednou z blízkyh derivácií magdeburského práva, ktoré má taktiež pôvod v saskom zvykovom práve. Ilpo Tapani PIIRAINEN, *Začiatky a ranný vývoj stredoslovenských miest podľa archívnych prameňov*, Ružomberok 2009, s. 118.

²⁵⁹ Matthias PUHLE, *Magdeburg – Medieval Metropolis and the Cradle of Magdeburg Law*, in: *European cities of Magdeburg law. Tradition, Heritage, Identity*, Krakow 2007, s. 109.

²⁶⁰ J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 140.

pred príchodom zahraničných hostí.²⁶¹ Takto rozvinutá organizácia už bola zrejme schopná prevziať nové právne a samosprávne prvky, respektíve poslúžiť ako platforma, na ktorej sa tieto prvky mohli zachytiť. Právne a samosprávne zvyky pôvodom z nemeckých krajín boli pravdepodobne inkorporované už do jestvujúceho systému, pričom ho významne obohatili a ovplyvnili jeho ďalší vývoj. Toto všetko nám v podstate potvrdzuje aj znenie renovácie z roku 1244.

3.3 Vývoj od renovácie do konca 13. storočia

Ďalšie písomné pramene týkajúce sa Krupiny z 13. storočia už neobsahujú také množstvo zásadných informácií, ktoré hovoria o prvotnom charaktere práva a samosprávy. Majú výpovednú hodnotu predovšetkým v otázke stavu a ďalšieho vývoja súdnictva a samosprávy v Krupine. Informujú nás o situáciách, s ktorými sa stretávali krupinskí predstavitelia v každodennom živote a spomínajú aj to, v akom kontexte bola Krupina zmienená v iných listinách. Taktiež sú cenným svedectvom o uplatňovaní krupinského práva.

Prvý zachovaný písomný prameň po renovácii z roku 1244 týkajúci sa Krupiny sú privilégia pre Dobrú Nivu a Babinú z roku 1254.²⁶² Budeme sa aspoň v stručnosti venovať ich obsahu, analýze a ich komparácii so slobodami pre Krupinu. V listine sa spomína, že panovník Belo IV. miestnej komunite udelil výsady, podľa ktorých sa už dávnejšie riadila. Jej členovia si mohli zvoliť vlastného kňaza, ktorý odovzdával platbu vo výške jednej hrivny za každých päťdesiat usadlostí ostrihomskému arcibiskupovi. Mohli si zvoliť vlastného richtára, ktorý mal nad nimi plnú súdnu právomoc a v prípade ťažkého sporu sa mali obrátiť na kráľovský súd. Boli vyňatí zo súdnej kompetencie zvolenského župana, rovnako nemali byť týmto županom nútení do akýchkoľvek povinností. Svedectvá Uhrov a Nemcov mali byť vynášané spolu.²⁶³ Ktorýkoľvek slobodní ľudia mali možnosť odísť alebo sa prisťahovať a po zaplatení dane užívať slobody miestnych hostí. V otázke nástupu do vojska mali ísť v jednom šíku s hosťami z Krupiny. V prípade hospodárskych výsad boli oslobodení od poplatkov na ceste k Dunaju a bol im potvrdený pôvodný chotár, kde mohli slobodne rúbať stromy či kamene. O týchto privilégiách môžeme

²⁶¹ F. ULIČNÝ, *Dejiny Slovenska*, s. 456–475.

²⁶² JUCK, *Výsady I.*, s. 45, č. 24. CDSI II., s. 313, č. 450.

²⁶³ CDSI II., s. 313, č. 450. „*Ex Vngaris et Teotouicis simul testimonia proferantur.*“

konštatovať viacero tvrdení, ktoré majú určitú výpovednú hodnotu vo vzťahu k situácii v Krupine. V oboch prípadoch tu bol richtár s úplnou súdnou kompetenciou, pričom nadriadený súd bol jedine kráľovský súd. Boli vyňatí spod kompetencie zvolenského župana, mali potvrdený chotár, v ktorom mohli ťažiť potrebný materiál a mali spoločnú vojenskú povinnosť.²⁶⁴ Privilégiá pre obe lokality tiež spomínajú možnosť príchodu nových obyvateľov. Privilégium pre Dobrú Nivu a Babinú spomína aj podmienky príchodu, pričom dobre ilustruje spôsob nadobudnutia statusu hosťa, ktorý bol v tomto prípade podmienený platbou. V týchto lokalitách bola hosťom umožnená voľba vlastného kňaza, avšak zrejme ani v jednej ešte nebola zriadená samostatná farnosť. V prípade poplatkov na cestách mali hostia z Dobrej Nivy a Babinej horšie postavenie ako hostia z Krupiny, keďže bezplatne mohli užívať len cestu k Dunaju. Najväčší a azda najzásadnejší rozdiel je však v prípade svedectva Uhra a Nemca, ktoré majú byť prednášané spolu. Takéto zrovnoprávnené svedectvo svedčí o tom, že v lokalite nemecké etnikum nedosiahlo rozhodujúcu prevahu a miestny súd musel brať do úvahy aj právne zvyky hostí iného pôvodu. Miestny súd zaznamenal silný odklon od nemeckej súdnej zvyklosti. Toto nariadenie tak predurčilo Dobrej Nive a Babinej iný právny vývoj ako v Krupine, a ten sa postupne odzrkadlil na rozdielnosti tunajšej právnej praxi a právnej praxi v Krupine. Porovnanie Privilégií nám ukazuje určité spoločné znaky, ktoré naznačujú spoločnú východiskovú situáciu, no zároveň nám ukázalo zásadné rozdiely v právnej otázke, čo tak trochu podčiarkuje unikátnosť práva v Krupine.²⁶⁵ Záverom môžeme spomenúť, že Dobrá Niva a Babiná sa často zaraďovali do právneho okruhu Krupiny.²⁶⁶ Privilégium ale nespomína žiadnu súdnu kompetenciu súdu z Krupiny a rozdielnosť ustanovení o svedectvách potvrdzuje rozdielnosť právnej praxe. Preto môžeme bezpečne vylúčiť príslušnosť Dobrej Nivy a Babinej v krupinskom právnom okruhu. Ani neskôr tieto lokality neprešli pod kompetenciu súdu Krupiny.

²⁶⁴ V prípade spoločnej vojenskej povinnosti v jej pozadí mohol stáť obyčajný fakt, že išlo o zvýšadené lokality so značnou autonómiou, ktoré boli blízko seba.

²⁶⁵ State o zmiešanom svedectve z renovácie pre Krupinu a o spoločnom prednese svedectva z Dobrej Nivy a Babinej indikujú skutočnosť, že v lokalitách sa stretávalo viacero právnych systémov. Privilégiá v tomto prípade okrem slobôd a výhod pravdepodobne slúžili aj na stabilizáciu miestnych právnych pomerov, nakoľko upravujú vzťahy medzi osobami, ktoré podliehali rôznym právnym systémom.

²⁶⁶ D. LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva na Slovensku*, s. 84.

Veľmi zaujímavá je listina vydaná ostrihorským arcibiskupom Filipom 9. apríla 1263.²⁶⁷ Listina sa týkala cirkevnej správy a bola vydaná obyvateľom Nemeckej Ľupče.²⁶⁸ Filip im na žiadosť panovníka Bela IV. povolil postaviť si vlastný farský kostol a vysluhovať v ňom všetky sviatosti. Ich farár mal za každých päťdesiat usadlostí ročne platiť ostrihorskému arcibiskupovi jednu hrivnu striebra. Farár bol vyňatý spod právomoci archidiakona a mal slobodný desiatok ako farári v Krupine a Banskej Štiavnici.²⁶⁹ Hoci nás listina informuje hlavne o dianí v Nemeckej Ľupči, podáva zároveň stručnú a jasnú správu o existencii farnosti v Krupine. Pričom farár v Krupine mal podľa listiny slobodný desiatok.

Slobody podľa krupinskej predlohy sú prvýkrát spomínané v prípade **Hýb**. Miestni hostia mali získať tieto slobody v roku 1265. V otázke nadobudnutia slobôd miestnou komunitou hostí existujú určité nejasnosti, predovšetkým v otázke ich chotára. Ľ. Juck upozorňuje, že údajný originál z roku 1265 je falzum z polovice 14. storočia, interpolované hlavne v častiach týkajúcich sa chotáru.²⁷⁰ Samotná lokalita sa prvýkrát spomína v roku 1239, kedy panovník Belo IV. získal Hybe späť do kráľovskej držby po revízii majetkov.²⁷¹ Nemeckí hostia začali prichádzať do lokality niekedy od polovice 13. storočia, dovtedy boli Hybe, pravdepodobne, staré trhové miesto, v ktorom sídlilo slovanské obyvateľstvo.²⁷² Lákadlom tejto lokality bolo azda nerastné bohatstvo v okolí. Podľa dochovaných prameňov, v roku 1265 dostali miestni hostia na vlastnú žiadosť od panovníka Bela IV. slobody a výsady krupinských hostí.²⁷³ Túto skutočnosť potvrdzujú aj neskoršie odpisy konfirmácií z rokov 1270, 1285 a 1297.²⁷⁴ Hostia z Hýb si mohli voliť spomedzi seba richtára, ktorý ich mohol súdiť vo všetkých prípadoch.²⁷⁵ V prípade sporu host'a z Hýb s niekým iným, mali tento spor riešiť richtár z Hýb spolu s richtárom (sudcom) alebo

²⁶⁷ JUCK, Výsady I., s. 46, č. 30.

²⁶⁸ Dnes ide o obec Partizánska Ľupča.

²⁶⁹ JUCK, Výsady I., s. 46, č. 30. „*Confirmamus, ut eadem ecclesia parochialis liberis decimis perfruatur pro ut ecclesie de Corpona et Sebnuchbana.*“

²⁷⁰ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ďalej ŠA ZA), pracovisko archív Liptovský Mikuláš (ďalej p. ALM), fond Mestečko Hybe, inv. č. 1. JUCK, Výsady I., s. 48–49, č. 33.

²⁷¹ DL 40848. CDSI II., s. 39, č. 54. „*In Lyptow Hiba.*“

²⁷² F. ULIČNÝ, *Dejiny Liptova*, s. 67.

²⁷³ ŠA ZA, ALM, fond Mestečko Hybe, inv. č. 2. JUCK, Výsady I., s. 48–49, č. 33.

²⁷⁴ ŠA ZA, ALM, fond Mestečko Hybe, inv. č. 2, inv. č. 3.

²⁷⁵ ŠA ZA, ALM, fond Mestečko Hybe, inv. č. 2. „*Hospites villicum inter se quem voluerint eligant, qui omnes causas inter ipsos ortas possit et debeat iudicare.*“

županom cudzinca.²⁷⁶ Hostia si mohli vyvoliť kňaza alebo farára, ktorý mal platiť jednu hrivnu striebra za každých päťdesiat usadlostí ostrihomskému arcibiskupovi.²⁷⁷

Je pravdepodobné, že ostatné zvyklosti, hoci sa nespomínajú, skutočne fungovali podľa vzoru z Krupiny. Napríklad vieme, že v Hybiach stála kráľovská mýtna stanica, pričom poplatky na tejto stanici miestni hostia neplatili.²⁷⁸ To potvrdzuje skutočnosť, že ustanovenie o oslobodení od kráľovských poplatkov, známe z privilégií pre krupinských hostí, platilo aj na tunajších hostí. Hybe sú prvou lokalitou, kde sa stretávame s krupinským právom uplatneným mimo Krupinu. Zachované znenie privilegií pre hostí v Hybiach oproti pôvodným krupinským výsadám sa zaoberá len troma aspektmi súdnictva a samosprávy. Spomínané aspekty sa týkajú voľby richtára a jeho súdnej právomoci. Ďalší z aspektov upravuje spôsob riešenia sporu medzi členom komunity a osobou mimo nej. Posledný aspekt spomína farské slobody.

Voľba richtára a jeho právomoci sa v privilegiách spomínali zrejme preto, lebo išlo o ťažisko vlastnej súdnej autonómie, pričom zároveň ustanovovali zánik dedičného richtárstva v lokalite a začiatok vlastnej samosprávy.²⁷⁹ Súdna právomoc richtára a postup pri spore miestneho host'a s cudzincom sa spomínal pravdepodobne preto, lebo miestne podmienky nedovoľovali postupovať striktne podľa krupinských zvyklostí. Upravená zvyklosť v Hybiach napríklad v spore s cudzincom už nevyžadovala rečníka, ale požadovala prítomnosť sudcu druhej spornej strany. Z tohto dôvodu sa takáto úprava musela zaznamenať v privilegiách. Môžeme však predpokladať, že miestna komunita bola vyňatá spod súdnej kompetencie liptovského župana a v prípade vnútorných sporov postupovala podľa zvykov

²⁷⁶ ŠA ZA, ALM, fond Mestečko Hybe, inv. č. 2. „*Sed si aliqua causa inter extraneum et ipsos hospites, vel aliquem ex hospitibus, contingeret exoriri, extunc illam causam villicus et comes illius extranei, qui agit vel contra quem agitur, pariter iudicabunt et iudicium hospitis perdpiet villicus, iudicium vero extranei comiti suo debeat provenire.*“

²⁷⁷ ŠA ZA, ALM, fond Mestečko Hybe, inv. č. 2. „*Plebanus de singulis quinquaginta mansionibus domino archiepiscopo Strigoniensi in una marca fini argenti tenebitur respondere.*“

²⁷⁸ F. ULÍČNÝ, *Dejiny Liptova*, s. 68.

²⁷⁹ Toto nariadenie poznáme aj z privilegií pre hosti v Krupine, avšak voľba richtára sa možno spomína zámerne, nakoľko v tomto období bolo bežné doživotné richtárstvo a až po smrti pôvodného richtára začala obsadzovať richtársky úrad obecná pospolitosť. L. SOKOLOVSKÝ, *Správa stredovekej dediny*, s. 113.

uplatňovaných v Krupine.²⁸⁰ Farské slobody a povinnosti sa spomínajú azda preto, lebo krupinské slobody z roku 1244 síce spomínali voľbu kňaza, ale nezmienili nič o poplatkoch alebo voľbe farára, a preto ich bolo potrebné zaznamenať.

Nenachádzame bližšie informácie o právnom vzťahu Krupiny a Hýb. Podľa krupinských výsad miestni hostia pravdepodobne spadali pod kompetenciu súdu vlastného richtára a kráľa. Je preto otázne, či súd richtára z Hýb bol v nejakom právnom vzťahu so súdom v Krupine, keďže člen krupinskej komunity tiež podliehal v súdnej otázke len súdu svojho richtára alebo kráľa. Ako sme ukázali, určité odchýlky od krupinských výsad sa zaznamenali, avšak, nie sú medzi nimi ustanovenia, ktoré by vymedzili kompetenciu krupinského súdu voči súdu v Hybiach. Skôr by sa patrilo prikloniť k tvrdeniu, že v tomto období Krupina zrejme poslúžila predovšetkým ako vzor pre výsady a nevystupovala ešte v úlohe odvolacieho miesta. Hybe preto môžeme označiť za prvú lokalitu krupinského okruhu len s istou dávkou opatrnosti. Hoci kompetencie krupinského súdu voči súdu v Hybiach zrejme neboli vymedzené, samotný fakt, že krupinské výsady boli pre komunitu hostí v Hybiach vzorom, dosvedčuje silnú spriaznenosť medzi oboma lokalitami.

Ďalšia listina týkajúca sa Krupiny je z roku 1266 a zachytáva právne pokonanie medzi vlastníkmí majetku Svätý Anton, ktorí boli šľachtici z rodu Hunt-Poznanovcov na strane jednej a mešťanmi z Banskej Štiavnice a Krupiny na strane druhej.²⁸¹ V listine je zachytené vytýčenie hraníc tohto majetku, ktorú riešili kráľovskí ľudia, dekan Wyck a komes Michael, syn Jacka.²⁸² V spore ako zástupcovia za seba aj iných spolumešťanov figurovali richtár Detrico, Hench Diuite, Cristian, syn Albrechta a Hermann, mešťania z Krupiny.²⁸³ Metácia nám podáva informáciu o existencii kúrie Herborda, mešťana z Krupiny. Tá susedila s majetkom

²⁸⁰ V Hybiach môžeme predpokladať silnú prítomnosť saského elementu, ktorú zachytil ešte aj Matej Bel, ktorý zaznamenal, že v lokalite kedysi žili Sasi. Vo vnútri komunity teda mohli byť saské právne zvyklosti bežne uplatňované. Matej BEL, *Liptovská stolica*, Čadca 2014, s. 203.

²⁸¹ Originál z roku 1266 sa nezachoval, poznáme len neskorší odpis z roku 1274, ktorý vystavil prepošť Gregor a ostrihomská kapitula. CDAr VIII., s.151–153, č. 106. DL 40117. „*Homo noster Wycke decanus, quem de mandato regio, vnacum comite Michael filio Jaco homine domini regis.*“ Mikuláš ČELKO, *Príspevok k stredovekým dejinám Svätého Antona*, Zborník Múzea vo Svätom Antone 16, 2004, s. 163–172.

²⁸² CDAr VIII., s. 151–153, č. 106.

²⁸³ Tamtiež. „*Item Detrico villico, Hench diuite, Cristian filio Albrechti, et Hermanno ciuibus dc Corpona, pro se et pro aliis conciuibus eorum.*“

Žibritov, ktorý patril Desiderovi a Petrovi z rodu Hunt–Poznan.²⁸⁴ Ďalej sa spomína úsek hranice, ktorá viedla od Krnišova smerom na východ a viedla cez starú cestu, kde napokon dosiahla údolie, ktoré bolo pred kúriou richtára Detrica.²⁸⁵ Odtiaľ hranica smerovala k ďalším bodom, kde údolie klesalo na západ, až na jeho koniec. Tam bol prvý hraničný bod, ktorý bol na sútoku riečky Štiavnice a hraničného potoka, na ktorom hranica začala.²⁸⁶ Z metácie sa dá určiť, že majetky Herborda ležali severozápadne od centra mesta a majetky richtára Detrica približne juhozápadne od centra Krupiny.

Listina nám prvýkrát spomína meno richtára a ďalších mešťanov z Krupiny. Ako richtára spomína listina Detrica a aj jeho majetok. Ostatní mešťania sa nespájajú so žiadnou funkciou, zrejme mali len dohliadnuť na správnosť metácie. Zaujímavé sú prívlastky niektorých mešťanov. Cristian sa spomína ako syn Albrechta, znamená to, že jeho otec už mohol byť známy mešťan z Krupiny. Cristian bol teda zrejme príslušník prinajmenšom druhej generácie svojho rodu v Krupine. Rovnako zaujímavovo vyznie aj označenie Hencha ako bohatého, keďže „diuite“ z latinčiny možno preložiť ako bohatý. Pri nemeckej kolonizácii sa hovorilo, že prvá generácia pozná smrť, druhá generácia pozná núdzu a až tretia si užije chlieb.²⁸⁷ Bohatý človek zrejme núdzu nepoznal. To naznačuje, že Hench mal v Krupine pravdepodobne širšie zázemie, ktoré bolo budované už dlhšiu dobu. To jasne kontrastuje s menami banskoštiavnických mešťanov, z ktorých niektorí mali prívlastok podľa etnika či miesta, odkiaľ pôvodne do Banskej Štiavnice prišli.²⁸⁸ Môžeme predpokladať, že v prípade Krupiny išlo o mešťanov, ktorí dobre poznali miestny chotár a patrili medzi miestne authority. To, že poznali chotár, svedčí o tom, že poznali jeho rozsah, ktorý bol určený ešte pred mongolským vpádom a po vpáde bol rozšírený. Svedčí to o určitej kontinuite komunity pred a po mongolskom vpáde. Možno preto predpokladať, že spomínaní mešťania pochádzali z rodov, ktoré prišli do Krupiny ešte pred vpádom.

²⁸⁴ CDAr VIII., s. 151–153, č. 106. „*Qui separat curiam Herbordi ciuis de Corpona iam notata a villa Petri et Desiderij Comitum prefatorum Seurdfolua uocata.*“

²⁸⁵ Tamtiež. „*Ad vallem, que est ante curiam Detrici viliici de Corpona.*“

²⁸⁶ Tamtiež. „*Incipit vbi Megepotoka cadit in aquam Seunche.*“

²⁸⁷ J. ŽEMLIČKA, *Království v pohybu*, 672 s.

²⁸⁸ CDAr VIII., s. 151–153, č. 106. „*Iwan et Pertholdo filiis Saas, Helmano filio Logueg de Olph ciuibus de Bana.*“

Z roku 1270 sa nám zachovala konfirmácia krupinských slobôd z roku 1244, ktorú udelil panovník Štefan V. na žiadosť richtára a hostí z Krupiny.²⁸⁹ Ďalšia konfirmácia slobôd sa uskutočnila o štyri roky neskôr, a to 17. augusta 1274. Túto konfirmáciu vydal panovník Ladislav IV. na žiadosť hostí a richtára Ditrice z Krupiny, ktorí pred ním predstúpili.²⁹⁰ Ako sme sa už skôr zmienili, listiny nemenili žiadne ustanovenia, skôr svedčia o spôsobe, ktorým sa Krupina reprezentovala. Posledná známa listina z 13. storočia, ktorá potvrdzuje slobody krupinských hostí bola vydaná panovníkom Ladislavom IV. v Temešvári 7. mája 1278. Listina nám približuje spor medzi krupinskými mešťanmi a šľachticmi z rodu Hunt–Poznanovcov. Z obsahu sa dozvedáme o sťažnosti krupinského richtára Herborda s bratom, farárom z peštianskeho vrchu a ďalších spolumešťanov, ktorí prišli za kráľom.²⁹¹ Krupinčania sa sťažovali na to, že Demeter z rodu Hunt–Poznan rozšíril svoju právomoc na ich chotár bez oprávnenia.²⁹² Panovník na základe listín Bela IV. a Štefana V. rozhodol v prospech hostí z Krupiny a potvrdil neodvolateľnosť ich výsad.²⁹³ Táto listina spomína farára z peštianskeho vrchu, ťažko ale povedať, či je to narážka na jeho pôvod alebo súčasné pôsobisko, keďže sa spomína ako brat. V listine sa ďalej dozvedáme meno ďalšieho richtára, ktorý sa volal Herbord. Svedčí to o personálnej výmene v richtárskom úrade. Táto listina je zároveň posledná listina týkajúca sa diania v Krupine v období 13. storočia.²⁹⁴

Listiny, ktorými sme sa doteraz zaoberali, nám poodhalili dianie a vývoj v Krupine. Priblížili nám samosprávu, formovanie práva a vzťah Krupiny k lokalitám, ktoré prebrali jej právo alebo ním boli ovplyvnené. Ich obsah poznáme, a preto sa teraz ešte hlbšie zameriame na ich analýzu. Ako sme spomínali, právo v Krupine malo svoj pôvod v obchodných, domácich, no hlavne v saských

²⁸⁹ JUCK, Výsady I., s. 54, č. 40.

²⁹⁰ Tamtiež, s. 59, č. 49. CDH V/2, s. 199–201. „*Quod Ditricus Villicus et hospites nostri de Corpona, ad nostram accedentes praesentiam.*“

²⁹¹ Tamtiež, s. 63–64, č. 57. „*Quod Herbordus villicus de Korpona cuma fratre plebano de monte Pestiensi, et aliis conciuibus suis, ad nostram accedens praesentiam.*“

²⁹² Tamtiež. „*Quod comes Demetrius, filius comitis Hunth de genere Hunthpaznan, exhibitis quibusdam litteris nostris tacita veritate impetratis, ipsos hospites nostros de Corpona, ac terram seu villam de Corpona intenderet, seu uiteretur sue iurisdictioni penitus aplicare, in preiudicium libertatis sue minimum et gravamen.*“

²⁹³ Tamtiež. „*Duximus concedendum, quod in nullo articulo series libertatis ipsorum, per dominos illustres reges Hungarie, progenitores nostros carissimos concessa, infringi valeant, aut in nichilum revocari.*“

²⁹⁴ Krupina sa do konca 13. storočia ešte spomína v niekoľkých listinách. Avšak iba v súvislosti s blízkosťou majetku „*Nempti et Tothy*“ (dnešné Hontianske Nemce). Predmetné listiny nepodávajú bližšie informácie o jej predstaviteľoch alebo diania v meste. CDH VI/1, s. 156.

zvyklostiach. Saská dominancia spôsobila exkluzivitu saského práva na mestskom súde, pričom tento stav pretrval takmer po celý zvyšok stredoveku, keďže nariadenie o zmiešanom svedectve bolo zrušené až v roku 1517.²⁹⁵ V súdnej hierarchii bol najvyššie kráľovský súd, na ktorý bolo možné posunúť komplikovaný prípad. O stupeň nižšie bol súd richtára. Preukázali sme, že najstaršie zachované privilegium z roku 1244 priamo či nepriamo spomínalo viacero funkcií v štruktúre krupinského súdu. Tieto funkcie mali rôzny význam, účel v závislosti od druhu sporu, ktorý bol na súde riešený. Čo sa týka sporov riešených krupinským súdom, z hľadiska spôsobu riešenia ich možno rozdeliť do troch hlavných skupín.

V prvej skupine boli ťažké spory, ktoré sa v saskom práve obyčajne riešili súbojom. V prípade Krupiny to privilegium zakazovalo, preto sa postupovalo tak, že miesto súboja mal o výsledku rozhodnúť súdny orgán, respektíve rada skladajúca sa z dvanástich starších mužov, členov komunity.²⁹⁶ Títo mali svojou prísahou pred súdom vyriešiť spor. Ak išlo o komplikovaný prípad, bolo možné ho posunúť pred kráľovský súd. Sporné stránky mohol zastupovať aj rečník, ale jeho prítomnosť zrejme nebola nevyhnutná.²⁹⁷ V stati o súdnej prísaha nachádzame v podstate akýsi základ pre neskoršie charakteristické rozdelenie súdnych funkcií na richtára a prísazných.²⁹⁸

Druhou skupinou boli spory, ktoré vznikali medzi členom komunity krupinských Sasov a osobou, ktorá sa neriadila saským alebo nemeckým právom. V tomto prípade to bola s najväčšou pravdepodobnosťou osoba, ktorá nebola členom komunity. Takáto osoba sa musela obrátiť na rečníka, ktorý zabezpečil tlmočenie jej právnych požiadaviek pred krupinským súdom. Išlo o zmiešanie svedectva a podľa privilegia musel byť rečníkom Nemeck alebo Sas. Azda v tejto možnosti mohol byť komplikovaný prípad posunutý na kráľovský súd. Listina to síce priamo nespomína,

²⁹⁵ ŠA ZV MMK, inv. č. 33. DL 274518. „*Judicet contra ipsos civis vel eorum alterum testimonium solummodo hungarorum fieri possit sed mixtum cum saxonibus sew teutonicis admittatur.*“ Dôležitosť saskej dominancie sme už spomínali v predošlej časti práce. Pozri stranu 36–42.

²⁹⁶ Zrejme išlo o váženejších členov komunity, ktorí predstavovali autoritu. V prameňoch sa spomínajú ako „*duodecim hominum maiorum*“. CDSL II., s. 113, č. 168.

²⁹⁷ Pre prehľad základnej štruktúry súdu v ťažkom riešeného rozhodnutím dvanástich starších pozri Schéma č. 1.

²⁹⁸ M. PAPSONOVÁ, *Sasko-magdeburské právo na Slovensku*, s. 22.

no ani v tomto prípade však nemožno vylúčiť dvanástich starších ako poradný orgán, hoci ich prítomnosť nebola požadovaná.²⁹⁹

Posledná, tretia skupina, v sebe zahŕňala spory, ktoré vznikli v rámci komunity krupinských hostí, prípadne medzi členom komunity a osobou, ktorá sa riadila saským alebo nemeckým právom. Išlo o spory, ktoré sa obvykle neriešili súbojom. V takýchto sporoch podliehali členovia komunity len svojmu richtárovi, ktorý ich súdil. V listinách nenachádzame informáciu o nutnej potrebe dvanástich starších a rečníka. Hoci ich prítomnosť nebola nutná, služby rečníka alebo rozhodnutie dvanástich sa mohlo použiť s cieľom spravodlivejšieho výsledku.³⁰⁰ Ako miesto súdu v tomto období slúžil priestor pri kostole a územná platnosť práva sa zrejme už v tomto čase vzťahovala na územie chotára mesta.

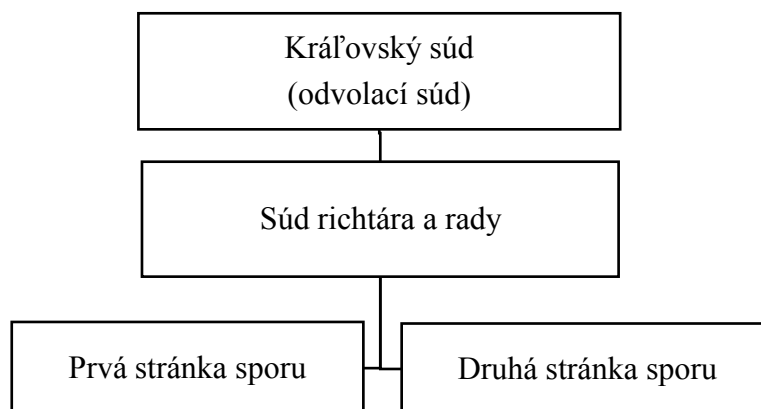

Schéma č. 1 Základná štruktúra súdu v Krupine v prípade ťažkého sporu riešeného rozhodnutím dvanástich starších.

²⁹⁹ Pre prehľad základnej štruktúry súdu v prípade sporu medzi členom komunity v Krupine a osobou nepodliehajúcej právu komunity pozri Schéma č. 2.

³⁰⁰ Pre prehľad základnej štruktúry súdu v prípade sporu medzi členmi komunity v Krupine pozri Schéma č. 3.

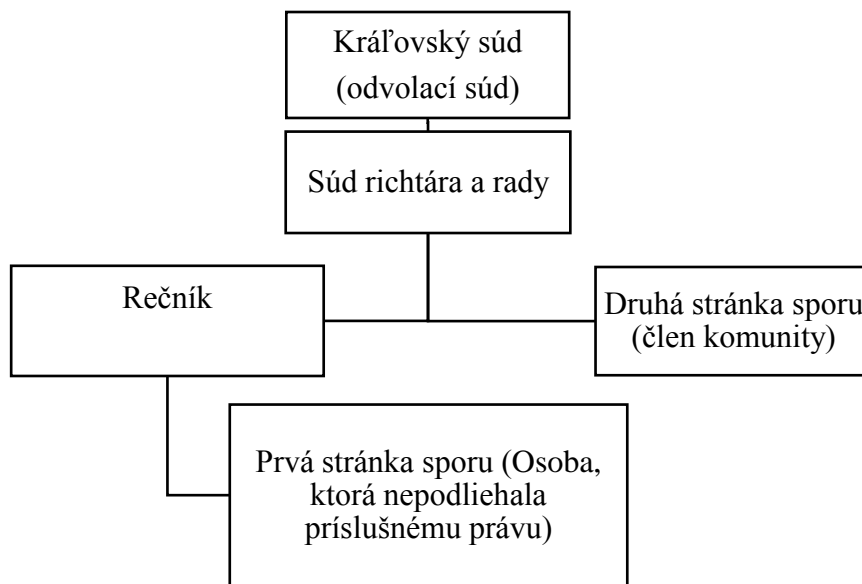

Schéma č. 2. Súd v prípade sporu medzi členom komunity v Krupine a osobou nepodliehajúcou právu komunity.

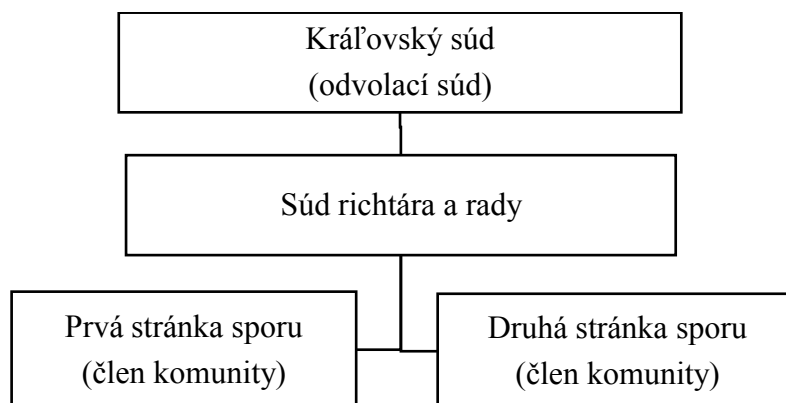

Schéma č. 3. Štruktúra súdu v prípade sporu medzi členmi komunity.

Pre porovnanie, v prípade Hýb a privilégií tunajších hostí už nachádzame prvý právny derivát krupinského práva.³⁰¹ Tento derivát sa líši predovšetkým v sporoch vzniknutých medzi členom komunity hostí z Hýb a osobou, ktorá do tejto komunity nepatrila. Takýto druh sporu sa podľa privilégií z roku 1265 riešil súdom, na ktorom rozhodoval richtár z Hýb ako zástupca prvej stránky sporu a nadriadený

³⁰¹ Privilégiami komunity v lokalite Hybe sme sa už bližšie zaoberali. Pozri stranu 51–53.

sudca druhej stránky sporu. Obaja sudcovia museli spoločne vyniesť verdikt sporu.³⁰² Ak hosť z Hýb podliehal kráľovi, je pravdepodobné, že aj v takomto spore sa mohla sporná vec dostať až pred kráľa. V iných prípadoch sa v lokalite zrejme uplatnili krupinské zvyklosti. Hybe však podľa znení privilégii zrejme mali vlastné súdnictvo, formálne nezávislé od krupinského súdu.³⁰³

Schéma č. 4. Štruktúra súdu v prípade sporu medzi členom komunity v Hybiach a osobou nepatriacou do komunity.

Môžeme konštatovať, že krupinský súd mal stanovené spôsoby riešenia sporov. Každý z týchto spôsobov vytváral špecifické podmienky, v ktorých bolo možné riešiť konkrétny spor so zachovaním právnych požiadaviek sporiacich sa strán s racionálnejším postupom. Na čele krupinského súdu stál súd richtára, nadriadený súd bol už súd kráľa. Privilégiá pre hostí z Hýb dokazujú formáciu krupinského práva a práve vývoj či prispôsobovanie sa novým podmienkam je jedna z charakteristických črt mestského práva.³⁰⁴ Možno teda povedať, že krupinský právny systém mal už v tomto období prepracované postupy pri riešení rôznych sporov. V prípade, že sa právo začalo uplatňovať aj mimo Krupiny, bolo možné ho upraviť v súlade s miestnymi podmienkami. Právo, ktoré sa v meste používalo, sa podľa všetkého najviac podobalo saskému právu, avšak značne modifikovanému.

V prípade samosprávy môžeme konštatovať, že na jej čele stál richtár. S richtárom sme sa stretli pri spore so šľachticmi z rodu Hunt–Poznanovcov, kedy

³⁰² Pre prehľad základnej štruktúry súdu v prípade sporu medzi členom komunity v Hybiach a osobou nepatriacej do komunity pozri Schéma č. 4.

³⁰³ V prípade lokality Hybe možno v črtoch vidieť podobnú situáciu ako v prípade Dobrej Nivy a Babinej. V oboch prípadoch sa osobám, ktoré podliehali pod iný právny systém umožňoval rovnocenný súd. V dobrej Nive a Babinej to to garantuje stať privilégia o spoločnom prednášaní svedecitiev a v prípade Hýb to garantuje stať privilégia o spoločnom rozsudku richtárov.

³⁰⁴ J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 139.

dohliadal na správne vytýčenie hranice majetku susediaceho s chotárom Krupiny. V ďalších listinách richtár predstupuje pred kráľa, kde prednáša požiadavky spolu s mešťanmi. Richtár teda vystupuje ako zástupca záujmov celej komunity, ktorý dohliada na jej práva a majetok. Spolu so súdnou úlohou bol richtársky úrad funkciou, ktorá v sebe kumulovala značnú moc. Z toho však vyplývali aj povinnosti, ktoré sa týkali zachovania práva a poriadku v komunite a starostlivosti o spoločný majetok. Nevieme, akým spôsobom richtár v tomto období vykonával svoju funkciu. Podľa privilégií z roku 1244 sa mal richtár voliť na obdobie jedného roka. Miestna prax však mohla byť v tomto prípade spočiatku odlišná od ustanovenia v privilégiách, pretože v listinách narážame na richtára Ditrica hneď dvakrát. Prvý raz v roku 1266 a druhýkrát v roku 1274. Ak by ale nešlo o toho istého Ditrica v oboch listinách, mohli by sme predpokladať, že by sa pri tomto mene objavil nejaký prívlastok, ktorý by bližšie identifikoval konkrétnu osobu. Nedá sa to potvrdiť definitívne, avšak je možné, že išlo o tú istú osobu a spomenutý Ditric bol doživotným richtárom, po ktorého smrti začala každoročná voľba do úradu richtára.³⁰⁵ Podobná situácia sa odohrala aj v Banskej Bystrici. Miestna komunita vo svojom privilégiu z roku 1255 mala možnosť každoročnej voľby richtára.³⁰⁶ Vieme, že v Banskej Bystrici túto úlohu dlhú dobu zohrával richtár Ondrej. Ten bol podľa všetkého aj šľachticom a hral významnú úlohu pri rozvoji lokality. Je nepochybné, že Ondrej bol súčasťou najstaršieho patriciátu v meste a pozitívne pôsobil na jeho vývoj. V Banskej Bystrici sa s voľbou richtára začalo až po Ondrejovej smrti.³⁰⁷ Prítomnosť šľachty v meste nebola neobvyklá. Avšak niekedy takáto prítomnosť pôsobila negatívne. Práve kvôli komplikáciám s nobilezovanou či privilegovanou vrstvou obyvateľstva udelil panovník Ondrej III. Privilégiá komunite v Bratislave v porovnaní s Krupinou a Banskou Bystricou až omnoho neskôr, v roku 1291.³⁰⁸ Takéto analogické procesy vo viacerých lokalitách, týkajúce sa vývoja richtárskeho úradu nás teda oprávňujú predpokladať aspoň v hrubých rysoch podobný vývoj aj v prípade Krupiny. V lokalite nebola predtým silnejšie prítomná privilegovaná či

³⁰⁵ Ako sme už spomínali v prípade mestečka Hybe, doživotná funkcia richtára nebola výnimočný jav. Spravidla sa začalo s každoročnou voľbou až po jeho smrti. L. SOKOLOVSKÝ, *Správa stredovekej dediny*, s. 113.

³⁰⁶ CDSI II., s. 341, č. 491. „*Preterea villicum vel iudicem de universitatis consilio eligant et consensu, per spacium unius anni permansurum.*“

³⁰⁷ Marián SKLADANÝ, *Banská Bystrica*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, s. 44–45.

³⁰⁸ J. ŠEDIVÝ, *Najstarší patriciát v stredovekej Bratislave*, s. 1–21.

nobilizovaná vrstva obyvateľstva, ktorá by proces udelenia privilégii spomalila. Môžeme však vysloviť domnienku, že Ditric bol azda šľachticom, ktorý pomáhal pri rozvoji lokality, a preto zastával richtársky úrad v Krupine doživotne. Avšak pre nedostatok prameňov by boli ďalšie takéto úvahy o Ditricovi a jeho úlohe v najstaršej fáze richtárskeho úradu v Krupine v podstate len špekuláciou. O personálnej výmene v richtárskom úrade vieme na základe už spomenutej listiny z roku 1278, kde sa ako richtár spomína Herbord.³⁰⁹ Možno preto predpokladať, že sloboda voliť richtára bola koncom 13. storočia v Krupine uplatňovaná.

Z prameňov ďalej vyplýva, že richtár pri plnení svojich povinností nebol sám a vždy konal za asistencie niekoľkých mešťanov. Takáto asistencia mešťanov naznačuje postupné formovanie mestskej rady, ktorá vznikla zrejme prirodzene z potreby výpomoci richtárskemu úradu, no zároveň mohla byť dobrou protiváhou richtárskej moci. Mestská rada sa konštituovala pravdepodobne z dvanástich starších (*maiores*) mešťanov, ktorých spomína aj renovácia a neskôr sa označovali ako prísazní, pričom v neďalekej Banskej Štiavnici vieme o existencii mestskej rady skladajúcej sa z dvanástich prísazných už v roku 1275.³¹⁰ Je veľmi pravdepodobné, že mestská rada bola v Krupine na konci 13. storočia už sformovaná a podieľala sa na správe mesta. Akým spôsobom sa mešťan mohol stať členom mestskej rady nevieme, no zrejme muselo ísť o váženu osobu, ktorá bola rešpektovaná.

Základným kameňom samosprávy bola stále obecná pospolitosť – komunita. Komunita spomedzi seba vyberala vo voľbách richtára, rovnako to bolo aj v prípade starších mužov, ktorí riešili spory svojou prísahou. Niet pochýb, že aj neskoršia mestská rada pochádzala z členov komunity. Podľa renovácie z roku 1244 vieme, že existovala možnosť nasťahovať sa do prázdnych domov v meste. Museli teda existovať aj nám neznáme podmienky, za ktorých bolo možné stať sa jej členom. Z písomných prameňov môžeme zistiť, že mešťania sa aktívne zapájali do diania v meste a vystupovali v jeho záujmoch. Zaujímavé je aj to, že pojem host' sa postupne nahrádza pojmom mešťan, čo svedčí o živom utváraní meštianskeho povedomia, pričom komunita samú seba v tomto smere vymedzovala ako mešťanov.

³⁰⁹ JUCK, Výsady I., s. 63–64, č. 57.

³¹⁰ M. ŠTEFÁNIK, *Banská Štiavnica*, s. 63.

Pozornosť musíme venovať aj otázke pečate používanej komunitou v Krupine v tomto období. Mestá na území Uhorského kráľovstva používali svoje pečate pravdepodobne už od polovice 13. storočia. Tieto pečate ale nemali ešte definované postavenie v právnej hierarchii.³¹¹ V tomto období mali tieto pečate zrejme len reprezentačnú funkciu. Pečať sa okrem iného používala aj na označenie tovaru, ktorý pochádzal z mesta.³¹² Preto môžeme predpokladať existenciu pečate v Krupine už v 13. storočí. Motív typária predpokladanej krupinskej pečate v tomto období nie je známy, azda išlo o motív baránka ako v prípade mladších pečatí.³¹³

Popri pečati môžeme predpokladať aj zárodky mestskej kancelárskej činnosti. V druhej polovici 13. storočia sa v Uhorskom kráľovstve už stretávame s listinami vydávanými predstaviteľmi mestskej komunity.³¹⁴ Napríklad z blízkej Banskej Štiavnice poznáme listinu z roku 1275, ktorá bola vydaná richtárom spolu s mestskou radou.³¹⁵ Zároveň ide o najstaršiu dochovanú listinu vydanú richtárom a mestskou radou na území Slovenska.³¹⁶ Krupina v tomto období mohla mať v otázke administratívy niektoré zvyky podobné s Banskou Štiavnicou. Je teda možné, že Krupina mohla vydávať svoje písomnosti už koncom 13. storočia.³¹⁷ Kancelária ešte nemusela byť pevnou súčasťou správneho aparátu miestnej komunity.³¹⁸ Rozvoj a upevnenie kancelárskej činnosti predpokladáme až v nasledujúcom storočí.

Posledný aspekt správy, ktorý v tejto kapitole rozoberieme, sa bude týkať cirkevných záležitostí. Hostia v Krupine si postavili vlastný kostol zasvätený Panne Márii už v prvej polovici 13. storočia a podľa privilégii z roku 1244 mali právo zvoliť si vlastného kňaza. Ich kostol v čase získania renovácie, ako sme už spomínali, nebol farským a ustanovizeň privilégia zachytávala ešte stav pred mongolského vpádu. Príchod ďalšej vlny hostí a opustené sídla po vpáde mohli

³¹¹ Vladimír RÁBIK, *Právna autentifikácia mestských pečatí na Slovensku v stredoveku*, in: *Znaki i symbole w przestrzeni publicznej od średniowiecza do czasów współczesnych*, Varšava 2016, s. 256.

³¹² Vladimír Rábik, *Pečať v stredovekom uhorskom zákonodarstve*, in: Júlia Ragačová (ed.), *Pečate Pečate a ich používatelia*, Bratislava 2007, s. 114.

³¹³ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 247.

³¹⁴ Katalin SZENDE, *Trust, Authority, and the Written Word in the Royal Towns of Medieval Hungary*, Turnhout 2018, s. 61–120.

³¹⁵ CDH V/2, s. 308–309.

³¹⁶ M. ŠTEFÁNIK, *Banská Štiavnica*, s. 63.

³¹⁷ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 247. Najstaršie písomnosti vydané Krupinským richtárom a mestskou radou pochádzajú až z počiatku 14. storočia.

³¹⁸ Pre všeobecný prehľad o problematike pozri. Darina LEHOTSKÁ, *Počiatky a vývoj mestskej listiny a listu na Slovensku do roku 1526*, Sborník archivních prací 14, 1964, č. 1, s. 88–118.

významne narušiť pôvodnú farnosť, pod ktorú hostia v Krupine patrili. To umožnilo vyňať Krupinu spod jej kompetencie a získať vlastnú farnosť. Kedy došlo k osamostatneniu krupinskej farnosti nevieme. S istotou vieme, že sa tak udialo niekedy pred rokom 1263, keďže v tomto roku sa farár z Krupiny spomína ako vzor pre farnosť v Nemeckej Ľupči.³¹⁹ Miestny kostol bol teda povýšený na farský a Krupina sa stala farnosťou. V Krupine sa podľa všetkého uplatnilo patronátne právo. Farára si volila komunita a bol vyňatý spod právomoci archidiacona. V úrade ho potvrdzoval podľa všetkého ostrihomský arcibiskup. Patronátne právo okrem voľby farára v sebe zahŕňalo nárok pochovávať v okolí farského kostola, právo farára vysluhovať všetky bohoslužby, sviatosti, právo vychovávať katechumenov a právo rozsudzovať duchovné spory.³²⁰ Krupinský farár mal aj nárok na slobodný desiatok. To znamenalo, že príjem z desiatku farnosti ostával v majetku mešťanov, ktorí ale príslušnému ordinárovi platili dohodnutú čiastku. V tomto prípade platili ostrihomskému arcibiskupovi, ktorý bol nadriadeným farnosti v Krupine. Výška cirkevného poplatku pre komunitu v Krupine bola pravdepodobne jedna hrivna striebra za päťdesiat usadlostí.³²¹ Farár mal vo svojej kompetencii hospodárske a duchovné záležitosti farnosti.

Môžeme povedať, že samospráva aj právo v Krupine prešli v priebehu 13. storočia vývojom. Ukázala sa životaschopnosť miestnej komunity, ktorá sa postupne definovala ako komunita mešťanov. Predpokladáme, že už koncom 13. storočia v jednoduchších formách existovali viaceré úrady a súdne štruktúry známe aj v neskorších obdobiach. Krupina sa vyvíjala zrejme podobne ako iné stredoveké mestá v tomto období. Podobnú úroveň samosprávy ako v Krupine možno teda predpokladať aj v prípade Košíc³²² či Trnavy.³²³ V prípade expanzie práva mimo Krupiny sa nezachytával bližšie právny vzťah vzorového mesta a lokality, kde sa jeho právo a samospráva uplatnili, avšak je zreteľné, že krupinské právo muselo byť určitým spôsobom pre iné komunity atraktívne.

³¹⁹ JUCK, *Výsady I.*, s. 46, č. 30.

³²⁰ Vladimír RÁBIK – Darina FRIDRICHOVÁ, *Patronátne právo mestských sídlisk na Slovensku v stredoveku a mestská societa*, in: Martin Štefánik a kol., *Stredoveké mesto a jeho obyvatelia*, Bratislava 2017, s. 97.

³²¹ Tamtiež, s. 100.

³²² D. MAGDOŠKO, *Samospráva mesta Košice*, s. 77–78.

³²³ V. RÁBIK, *Mestská správa Trnavy*, s. 47–71.

4. Vývoj práva a samosprávy Krupiny v 14. storočí

Počiatok 14. storočia v Uhorskom kráľovstve priniesol zmenu panovníckej dynastie. Smrťou panovníka Ondreja III. (1290–1301)³²⁴ sa v kráľovstve ešte viac zintenzívil boj o moc a každá frakcia sa snažila presadiť svojho kandidáta.³²⁵ Víťazne z tohto súperenia nakoniec vyšiel panovník Karol I. z Anjou (1301–1342).³²⁶ Arpádovská dynastia teda vymrela po meči a v kráľovstve po väčšinu 14. storočia vládli panovníci Anjouovskej dynastie, ktorých vystriedala dynastia Luxemburgovcov. Obdobie 14. storočia sa môže právom označiť aj ako epocha hospodárskeho rastu. Popri panovníkovi začali lokalitám intenzívne udeľovať výsady aj miestni zemepáni, ktorí takto podporili hospodársky rast svojich majetkov. Karol I. v roku 1327 vydal zákon, ktorý umožňoval ťažbu drahých kovov súkromným vlastníkom na ich majetkoch. Podmienkou takejto ťažby bolo odovzdať dve tretiny vyťaženého kovu panovníkovi.³²⁷ Tento zákon otvoril nové možnosti podnikania nielen šľachte, ale aj mestskému obyvateľstvu, ktoré vedelo poskytnúť potrebné banské vedomosti a kapitál. Karol I. postupne inicioval viaceré reformy. Medzi najhlavnejšie patrila menová reforma a reforma výberu daní, ktoré sa dotkli aj miest.³²⁸ Vo všeobecnosti môžeme povedať, že panovníci v 14. storočí podporovali rozvoj miest. Mestá ich za to podporovali politicky, vojensky a hlavne finančne, keďže so svojimi daňami predstavovali významný zdroj príjmov do kráľovskej pokladnice. V dekrétu panovníka Ľudovíta I. už nachádzame dokonca aj určitú kategorizáciu dedín, mestečiek a miest.³²⁹

Mestá sa stali centrami narastajúcej remeselnej výroby. Počet remeselníkov začal rásť a postupne svoju výrobu orientovali podľa požiadaviek trhu. Banská činnosť spôsobila, že sa postupne osídlili aj redšie osídlené územia Slovenska.³³⁰ S rozvojom remesla a baníctva došlo k ďalšiemu rozvoju obchodu či už domáceho

³²⁴ Juraj SRNKA, *Panovníci na území Slovenska*, Nesvady 2018, s. 19.

³²⁵ Vincent SEDLÁK, *Pôsobenie Pápežskej stolice v boji Anjouovcov o uhorský trón*, Trnava 2008, s. 47–61.

³²⁶ Karol I. bol korunovaný niekoľkokrát. Prvýkrát bol korunovaný v roku 1301, preto tento rok uvádzame ako rok počiatku vlády. Tento rok môžeme uviesť aj z dôvodu, že Karol I. začal aktívne zasahovať do diania v kráľovstve, hoci ešte nebol riadne uznaný. R. MARSINA a kol., *Dejiny Slovenska I*, s. 308–320.

³²⁷ P. DVOŘÁK – V. SEDLÁK a kol., *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV.*, s. 98.

³²⁸ E. CSUKOVITS, *Karol I.*, s. 55–80.

³²⁹ Vladimír SEGEŠ – Božena ŠEĎOVÁ, *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2. 1000–1387*, Bratislava 2011, s. 193.

³³⁰ Juraj ŽUDEL, *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*, Bratislava 2010, 320 s.

alebo zahraničného. Územie dnešného Slovenska sa stalo hospodársky najvyvinutejším územím v rámci vtedajšieho Uhorského kráľovstva a bolo pomerne vysoko urbanizované.³³¹ Mestá sa stali významným hospodárskym činiteľom. Rozvoj neminul ani mestské právo a samosprávu. 14. storočie bolo významným obdobím rozvoja aj pre Krupinu.

4.1 Vývoj v meste Krupina do konca 14. storočia

Zo 14. storočia sa pre samotnú Krupinu nezachovalo veľa písomných prameňov. Niekoľko písomností sa uchovalo v archívnom fonde Magistrát mesta Krupina. Ide predovšetkým o privilégia, ktoré komunita získala od panovníkov. Ďalšie písomnosti v súvislosti s Krupinou sa zachovali v iných archívnych fondoch, avšak stále nejde o vysoké číslo. Z tohto dôvodu môžeme ku každej písomnosti pristúpiť ako k jednotlivine a podrobnejšie ju analyzovať, čo pomôže aj rekonštrukcii historického vývoja Krupiny.

Prvá známa listina, ktorá približuje dianie v Krupine, je zo 6. júna 1311.³³² Listinu vydal konvent v Šahách a dozvedáme sa v nej, že Dytric, brat Laurenca, kedysi predstaveného kláštora v Bzovíku, so svojimi synmi Iakowom, Laurencom a Andreom, predali Iwanovi, synovi Iwancu, ktorý bol mešťan Krupiny, zem zvanú Uňatín o veľkosti jedného poplužia.³³³ V listine sa ďalej dozvedáme, že ak by Iwan chcel niekedy oddeliť túto časť zeme od mesta, spomenutí Dytricovi synovia sú zaviazaní stanoviť toto delenie.³³⁴ Môžeme predpokladať, že Iwan už mal nejaké majetky, ktoré boli súčasťou chotára mesta. Lenže nadobudnutá zem Uňatín ležala mimo chotára mesta, a keďže chotár bol garantovaný kráľom, bolo potrebné v listine určiť, akým spôsobom sa vytýčia majetky, ktoré mešťan vlastní mimo chotára mesta. Takéto ustanovenie malo zrejme za úlohu zabrániť úbytku mestského chotára, ak by v budúcnosti mešťan chcel svoje majetky predať, prípadne mohlo byť použité pri snahe nadobudnúť status mešťana. V prípade samotného mešťana Iwana môžeme konštatovať, že nami spomenutý predpoklad o získaní slobôd osobou, ktorá nebola

³³¹ R. MARSINA a kol., *Dejiny Slovenska I*, s. 306.

³³² DL 1777. RDSI I., s. 375, č. 880. CDHA I., s. 228, č. 209.

³³³ RDSI I., s. 375, č. 880. „Dytricus, frater Laurencii, quondam prepositi de Bozok, cum filiis suis, videlicet Iacow, Laurencio et Andrea, terram unius aratri [...] ad usum unius aratri sufficientem, de terra ipsorum empticia, Wnecen vocata separando, Iwan, filio Iwanca, civi de Corpona dederunt.“

³³⁴ Tamtiež. „Quandocunque idem Iwan cum predictis filiis comitis Dytricy divisionem [facere voluerit] a parte civitatis de Corpona, iidem filii comitis Ditricy separare et distinguere tenebuntur.“

saského či nemeckého pôvodu, mal svoje opodstatnenie, keďže meno Iwan – Ivan je slovanského pôvodu. Na základe listiny vieme, že mešťania z Krupiny zrejme bežne kupovali majetky mimo chotára mesta. Takáto majetková transakcia zrejme nebola vo vtedajšom meštianskom prostredí ničím výnimočná.³³⁵ Okrem spomenutého, listina svedčí aj o určitom finančnom zázemí mešťanov a ich možnostiach na investície.

Druhá listina, ktorej venujeme pozornosť, je z 25. februára 1316. Ide o prvú známu listinu vydanú richtárom, prísaznými a ďalšími spolumešťanmi Krupiny.³³⁶ Ako na čas stanovený richtár (*Judex*) sa spomína Nicolaus z Krupiny (de Corpona) a spolu s ním sa spomínajú prísazní Cristilinus, syn Rymara, Andreas Pellifex (Kožušník), Peter Gener Tryling (z rodu Trylingov) a Henrcus Institor (Kupec). Spomenutí sú ešte mešťania Prethold a Walter.³³⁷ Listina zachytáva predaj mlyna na rieke Krupinica, ktorý sa odohral v dvoch etapách. Prvá etapa sa uskutočnila pravdepodobne v roku 1311. Nicolaus, syn Petra Sutorisa (Ševca), kedysi spolumešťana,³³⁸ mal podľa práva polovičnú časť mlyna na rieke Krupinica na území bzovického kláštora. Túto časť predal bratovi Michalovi, predstavenému spomínaného kláštora, za štyri a pol hrivny čistého striebra. Po uplynutí piatich rokov Jakub, predstavený spomenutého kláštora, kúpil druhú polovicu mlyna za dve a štvrt' striebornej hrivny od mešťana z Krupiny menom Fridricus.³³⁹ Richtár a prísazní v listine potvrdili práva predstaveného z kláštora v Bzovíku na tento mlyn. Listina spomína, že prvá kúpa sa uskutočnila o päť rokov skôr, môžeme preto predpokladať, že táto transakcia majetku bola riadne spisomnená. Žiaľ, listina k prvej kúpe sa nezachovala. Toto písomné svedectvo nepriamo hovorí, že prísazní a richtár vystupovali ako právna záruka v otázke konania mešťanov z Krupiny. V tomto smere

³³⁵ Dokonca by sme v mestách blízkych Krupine vedeli v tomto období predpokladať aj ďalšie sofistikovanejšie majetkové a finančné transakcie. V neďalekej Banskej Štiavnici a okolitých banských mestách predpokladáme prítomnosť talianskych rodín, ktoré boli úzko previazané so severotalianskymi bankami. Svedčí o tom prípad z roku 1319, kedy istý Henricus Marsilii de Scenicz (pravdepodobne z Banskej Štiavnice) doplatil pápežský desiatok za gelinckého farára Sibota. Transakcia bola vykonaná cez florentskú banku Bardiocov. Prítomnosť príslušníkov rodu Marsilii máme písomne zachytenú aj v prípade Novej Bane a Kremnice. M. ŠTEFÁNIK, *Banská Štiavnica*, s. 70.

³³⁶ DL 1865. CDHA I., s. 391, č. 354. RDSI II., s. 57, č. 85. RDSI I., s. 407, č. 950.

³³⁷ DL 1865. CDHA I., s. 391, č. 354. RDSI I., s. 407, č. 950. „*Nos Nicolaus Judex de Corpona pro tempore constitutus. Cristlinus filius Rymar. Andreas pellifex. Petrus Gener Tyrling et Henricus Institor Jurati. Pretholdus et Walterus ac ceteri Ciues de eadem.*“

³³⁸ Tamtiež. „*Nicolaus filius Petri Sutoris quidam conciuus noster.*“

³³⁹ DL 1865. CDHA I., s. 391, č. 354. RDSI II., s. 57, č. 85. „*A nostro conciuu Fridrico nomine.*“

museli byť miestni prísazní a richtár rešpektovaní aj inými autoritami, ktoré sa dostali do styku s mešťanom z Krupiny a jeho právami.

Formulovanie listiny sa nevymyká dobovým zvyklostiam. V listine sa dozvedáme, že bola spečatená pečaťou mesta Krupina.³⁴⁰ Žiaľ, z pečate sa zachovalo len torzo, na ktorom badať, že mala pravdepodobne okrúhly tvar a možno rozoznať pozostatky písmen z kruhopisu. Pečať bola z vosku prírodnej farby, privesená na pergamenovom prúžku, ktorý bol prevlečený cez pliku na spodnej strane listiny. Písacia látka listiny je pergamen a písaná je gotickou kurzívou. Rovnakým písmom je na dorse listiny napísané „*super molendino*“.³⁴¹ Poznámka heslovite vyjadrovala obsah. Listina získala túto, z nášho pohľadu, registračnú poznámku zrejme nedlho po svojom vydaní a uložení. Hoci máme v Krupine z tohto obdobia zachovanú len jednu listinu vydanú v mene richtára, prísazných a mešťanov, môžeme predpokladať, že takýchto listín bolo viacero. Tomu nasvedčuje zmienená poznámka na dorse listiny, ktorá napovedá, že v Krupine bolo v prvej štvrtine 14. storočia uložených dosť písomností na to, aby sa heslovite označovali za cieľom zlepšenia orientácie v uložených písomnostiach. Žiaľ, nevieme, kde v meste boli tieto listiny uchovávané, pretože nemáme správy o radnici ani o úložisku v kostole či inej budove. Z tohto obdobia máme dôkazy o kancelárskej činnosti už pre viacero stredovekých miest na území Slovenska. Ide napríklad o neďalekú Banskú Štiavnicu, ale aj o mestá ako Trnava či Košice.³⁴² Popri samotných listinách sa objavujú aj prvé zmienky o notároch pôsobiacich v službách miest. Z roku 1327 vieme o notárovi z Gelnice a o Mikulášovi, notárovi, ktorý pôsobil v Smolníku, máme zmienku z roku 1340.³⁴³ Predpoklad existencie kancelárskej činnosti podporuje aj fakt, že mestá na území stredovekého Slovenska v tomto období už bežne používali vlastné pečatidlá.³⁴⁴ Avšak stále sa nedá presne určiť, či bol na takúto kancelársku činnosť ustanovený notár alebo bola takáto činnosť stále na pleciach inej, avšak adekvátne vzdelanej osoby. Ľahko mohlo ísť o miestneho farára, vzdelaného mešťana, prípadne mohol byť na takýto počin najatý pisár.

³⁴⁰ DL 1865. CDHA I., s. 391, č. 354. „*Presentes litteras cum Sygillo Civitatis duximus confirmandas.*“

³⁴¹ DL 1865. Rovnakým spôsobom bola označená aj najstaršia zachovaná listina mesta Košice, vydaná richtárom Arnoldom v istom súdnom rozhodnutí v roku 1321. DL 60177.

³⁴² V. RÁBIK, *Trnava*, s. 538. D. MAGDOŠKO, *Samospráva mesta Košice*, s. 155–159.

³⁴³ K. SZENDE, *Trust, Authority*, s. 123.

³⁴⁴ V. RÁBIK, *Právna autentifikácia mestských pečatí*, s. 265.

Ďalšou zachovanou listinou je potvrdenie krupinských privilégií panovníkom Karolom I. Panovník vydal toto potvrdenie na žiadosť hostí z Krupiny 2. decembra 1326 a potvrdil v ňom predchádzajúce privilégiá vydané Belom IV. z roku 1244.³⁴⁵ V listine nenachádzame žiadne zmeny v udelených slobodách a povinnostiach. Hoci listina nepodáva nové informácie, samotný fakt, že konfirmuje dovtedajší stav, svedčí o tom, že mešťania z Krupiny boli schopní udržať si svoje postavenie. Toto konštatovanie je dôležité, ak berieme do úvahy, že v tomto období pozvoľna začínala významná expanzia krupinského práva.

Zaujímavú zmienku v spojitosti s Krupinou a jej mešťanmi máme v jednej listine zo Spiša z roku 1329.³⁴⁶ Listina zachytáva dedičské usporiadanie majetkov po zosnulom Detricovi z Klčova.³⁴⁷ Na jednej strane vystupujú jeho synovia so svojou matkou a sestrou, na druhej strane vystupuje Conrad z Hrhova, syn HENCH z Krupiny. Konrád bol iobagión komesa Štefana, syna Eliáša.³⁴⁸ Štefanov otec Eliáš bol syn Jordana z Hrhova a v druhej polovici 13. storočia bol grófom spišských Sasov.³⁴⁹ Eliáš mal okrem Štefana ešte dvoch synov, Jordana a Arnolda. Jordan zahynul v bitke pri Rozhanovciach v roku 1312 a Arnold zahynul počas výpravy panovníka Karola I. do Slavónie.³⁵⁰ Štefan bol taktiež grófom spomenutej saskkej komunity.³⁵¹ Conrad bol, ako sme už spomenuli, jeho iobagión, pričom tento pojem možno vykladať rôzne, avšak pri každej interpretácii narazíme na určitý vazalský vzťah medzi iobagiónom a jeho pánom.³⁵² V tomto prípade by sme mohli predpokladať, že Conrad sa dostal do vazalského vzťahu buď ako vojak v službách pánov z Hrhova alebo ako nemecký kolonista. Ako slobodný mešťan mohol vyhl'adávať vojenskú službu. Preto by nebolo prekvapením, keby vstúpil do služieb pánov z Hrhova, ktorí sa zúčastňovali na vojenských výpravách panovníka. V prípade, že prišiel ako kolonista, mohol byť vítanou posilou saského elementu na majetkoch Štefana.

³⁴⁵ DL 50550. JUCK, *Výsady I.*, s. 108–109, č. 128.

³⁴⁶ DL 83201.

³⁴⁷ Tamtiež. „*Detrici de Kolchuan.*“

³⁴⁸ Tamtiež. „*Conrado de Gargov filio HENCH de Corpona, Iobagione comitis Stephani filii Helye.*“

³⁴⁹ Peter LABANC, *Vývoj šľachty na spiši do začiatku 14. storočia*, Trnava 2013, s. 51.

³⁵⁰ Tamtiež.

³⁵¹ JUCK, *Výsady I.*, s. 88–90, č. 100. Štefan sa spomína ako gróf Spoločenstva spišských sasov.

³⁵² F. ULÍČNÝ, *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*, s.206. Dušan ŠKVARNA a kol., *Lexikón slovenských dejín*, Bratislava 2007, s. 246–247.

Zaujímavú informáciu máme pre roky 1332–1337, kedy sa uskutočnilo sčítanie príjmov pápežských desiatkov. Každý príjem farnosti závisel od množstva a bohatstva farníkov, preto na základe údajov v súpise možno porovnávať hospodársku silu jednotlivých lokalít. Z tohto sčítania sa dozvedáme, aké príjmy mali farári v jednotlivých lokalitách na území Slovenska v druhej štvrtine 14. storočia. Zo súpisu sa tiež dozvedáme, že v Krupine bol farárom Teodor, ktorý sa vyjadril, že jeho príjmy nie sú vyššie ako dvadsaťštyri hrivien.³⁵³ Ak by sme sa držali predpokladu, že farár v Krupine dostal hrivnu za päťdesiat usadlostí,³⁵⁴ môžeme predpokladať, že miestnej farskej kompetencii podliehalo vyše 1150 usadlostí. Pre porovnanie, v Trnave mal miestny farár príjem tridsať hrivien.³⁵⁵ Farár v Plešivci mal príjem približne desať,³⁵⁶ v Nemeckej Ľupči deväť³⁵⁷ a v Hybe štyri.³⁵⁸ Z príjmov krupinského farára môžeme usudzovať, že miestna farnosť patrila medzi tie s lepším príjmom. Výška príjmu nám nepriamo potvrdzuje, že v Krupine sa kumuloval kapitál, ktorý mohol byť dobrý základ pre neskoršie investície.

Dôležitá listina pochádza z roku 1354. V jej obsahu sa spomínajú predstavitelia Krupiny ako svedkovia pri vydávaní privilégií. V listine sa píše, že predstavený kláštora v Bzovíku, Egídius, videl spustnosť dediny Bzovík. Z tohto dôvodu sa rozhodol udeliť miestnym obyvateľom slobody a rôzne úľavy chcel udeliť aj novým obyvateľom, ktorí by sa tam prisťahovali. V koroborácii listiny zistíme, že listina bola spečatená pečaťou kláštora a pečaťou mesta Krupina.³⁵⁹ V listine sa ďalej píše, že viaceré významné osobnosti z vtedajšej Krupiny boli ako svedkovia tejto právnej udalosti. Išlo o Cristiana, zvaného Farkas – richtára (*iudicis*) Krupiny, Johanna – dávnejšieho richtára, prísazných (*iuratorum*) – Cristiana, Henrica, Pogniceja spolu s ďalšími dôveryhodnými mužmi (*virorum fidedignorum*) z mesta.³⁶⁰

³⁵³ Vincent SEDLÁK, *Monumenta Vaticana Slovaciae Tomus I.*, s. 98, č. 576. „*Teodoricus plebanus.*“

³⁵⁴ V. RÁBIK – D. FRIDRICHOVÁ, *Patronátne právo mestských sídlisk*, s. 100.

³⁵⁵ V. SEDLÁK, *Monumenta Vaticana Slovaciae Tomus I.*, s. 34, č. 86.

³⁵⁶ Tamtiež., s. 41, č. 140.

³⁵⁷ Tamtiež., s. 51, č. 205.

³⁵⁸ Tamtiež., s. 49, č. 192.

³⁵⁹ CDHA VI., s. 175, č. 109. DL 25117. „*Robore perpetue muniatur, nostri appensi sigilli, cum appensione sigilli civitatis Corpone, presentes literas fecimus roborari.*“

³⁶⁰ Tamtiež. „*In presencia Cristiani dicti Farkas iudicis in Corpona, Johannis antiqui iudicis, Cristiani, Henrici, Pogniceji i(uratorum ac aliorum virorum fidedignorum in predicta civitate plurimorum.*“

Listina nám okrem mien richtárov a prísazných poskytuje jasný dôkaz používania pečate mesta aj v záležitostiach, ktoré nespádali priamo do jeho kompetencie. Môžeme teda predpokladať, že predstavení z Krupiny boli minimálne vo svojom okolí považovaní za dôveryhodné osoby. Čo sa samozrejme odzrkadlilo na právnej sile mestskej pečate. Snaha miest o emancipáciu, zrovnoprávnenie s ostatnými zložkami a inštitútmi kráľovstva sa preukazovala aj v snahe získať plnú autenticitu svojej pečate.³⁶¹ Listina bola spečatená dvoma pečaťami, jedna patrila kláštoru a druhá mestu. Pečať mesta sa nezachovala, podľa všetkého bola privesená zelenými šnúrkami na plike listiny Kláštorná pečať, zrejme nemala dostatočnú právnu silu, a zrejme preto Egídius požiadal o súčinnosť Krupinu. Je teda evidentné, že pečať Krupiny bola vnímaná s veľkou vážnosťou a Egídiovi ako predstavenému kláštora slúžila Krupina so svojou pečaťou ako garancia jeho rozhodnutia.

Ďalšia listina z 27. júla 1357 nám ukazuje záujem panovníka o ochranu slobôd mešťanov z Krupiny. Panovník Ľudovít I. potvrdil svojou listinou zákaz, ktorý predtým vydali predstavitelia Krupiny. Išlo o nariadenie, ktoré zakazovalo bzovickemu kláštoru na čele s predstaveným Egídiom zabrať akúsi časť zeme, kedysi patriacu ku kláštoru. Ako svedkovia za stranu mesta sa spomínajú richtár Krupiny Johannes, brat Schraybera (Pisára), jeho brat Jakus, Herbord, Henrich zvaný Balch, Laurenc brat Sthyhea, Nicolaus zvaný Nedel, Nicolaus zvaný Prunner, Mykees zvaný Segete, Nicolaus zvaný Pugnicher a Nicolaus zvaný z Krupiny.³⁶² Z listiny jasne vyplýva, že v prípade, keď niekto neakceptoval rozhodnutie richtára a prísazných z Krupiny, mohol čeliť nariadeniu zo strany panovníka, ktoré už musel akceptovať. Krupinská komunita si takto vedela vydoberať potrebný rešpekt a uznanie. V listine sa dozvedáme, že richtár Johannes bol bratom Pisára. Ťažko povedať, či bol jeho brat pisárom v meste, prípadne vykonával úradnícku funkciu inde. Ako už bolo spomenuté, v Krupine už predpokladáme osobu zaistujúcu písomnú agendu.

Keďže v meste fungovala cirkevná správa, spomenieme aj listinu z roku 1358. V predmetnej listine je zmienka o krupinskom farárovi. Z obsahu listiny sa dozvedáme, že Johannes, farár z Krupiny, vystupuje pred vacovskou kapitulou ako

³⁶¹ V. RÁBIK, *Právna autentifikácia mestských pečatí*, s. 266.

³⁶² DL 41317. CDH IX/7, s. 168. „*Johanem fraterem Schraybery judex de Corpona, Jakus fratrem eiusdem, Herbordum, Henrichum dictum Balch, Laurencium fratrem Sthyehi, Nicolaum dictum Nedel, Nicolaum dictum Prunner, Mykees dictum Segete, Henricus Pugnicher dictum, Nicolaum dictum de Korpona, ac vniueros alios ciues et hospites.*“

svedok prísahy Mikuláša, opáta kláštora svätého Benedikta.³⁶³ V tomto spore išlo o majetok Kováčová.³⁶⁴ Farár Johannes je druhý krupinský farár, ktorého poznáme po mene. Dôvody, prečo figuroval ako svedok prísahy opáta Mikuláša, nepoznáme.

Ďalšie informácie o dianí v meste sa týkajú sporu o hranice chotára, ktorý vznikol medzi mešťanmi z Babinej a Krupiny. Táto listina je zaujímavá tým, že sa v nej prvýkrát ako poverený sudca spomína taverník a za Krupinu sa prvýkrát objavuje jej zástupca – prokurátor. Spor bol najskôr predložený panovníkovi Ľudovítovi I. Výsledok sporu je zaznamenaný v listine zo 6. októbra 1361, vydanéj panovníkom vo Vyšehrade. Riešením spomínaného sporu bol poverený taverník Ján, syn magistra Mikuláša.³⁶⁵ Ten stanovil hranice chotárov medzi týmito lokalitami a urobil tak na základe svedectiev a privilegiálnych listín, ktorými sa postupne preukazovali sporiace sa strany pred konventom v Šahách.³⁶⁶ V listine sa ako richtár v Krupine spomína Nicolaus.³⁶⁷ Zaujímavé je, že počas dosvedčovania nárokov sa spomína mešťan Henthman, ktorý vystupoval ako prokurátor (*procurator*) mesta Krupina.³⁶⁸ V prípade Henthmana išlo zrejme o osobu, ktorá bola poverená zastupovať Krupinu. Z listiny vyplýva, že jeho úlohou bolo osobne tlmočiť požiadavky mesta pred súdom a zabezpečiť dôveryhodné výpovede či predkladať písomné dôkazy. Zdá sa, že v tomto období prisažní a richtár už nemuseli nutne zastupovať mesto na súde osobne, keďže na to mali svojho prokurátora. Nevieme, či bol prokurátor mesta pevne stanovená funkcia, alebo bola osoba touto funkciou poverená len dočasne, prípadne na konkrétny spor. Listina už bližšie nešpecifikuje úlohu prokurátora. Je veľmi pravdepodobné, že prokurátor bol mešťan, ktorý veľmi dobre poznal pomery v meste, miestne právne zvyky a mal značnú dôveru mestských zástupcov. Funkcia prokurátorov, ako právnych zástupcov v spore, sa v Uhorskom kráľovstve vyskytovala už v 13. storočí a ani v prípade miest nešlo o výnimočný jav.³⁶⁹

³⁶³ Zrejme Hronský Beňadik.

³⁶⁴ Pál PALÁSTHY, *Palásthyak. 3 kötet*, Budapest 1890, s. 126, č. 89. „*Johanne plebano de Korpona.*“

³⁶⁵ Pozri stranu 112.

³⁶⁶ ŠA ZV MMK, inv. č. 43. CDH IX/7, s. 504. DL 41495.

³⁶⁷ Tamtiež. „*Nicolaus Judex de Korpona.*“

³⁶⁸ Tamtiež. „*Henthmanum similiter procuratorem predictorum ciuium de Korpona in persona.*“

³⁶⁹ M. FEDORČÁKOVÁ, *Správa mesta Bardejov*, s. 101.

V roku 1365 vieme o ďalšom právnom konaní, ktoré viedli mešťania z Krupiny. Išlo o povinnosti voči kláštoru v Bzovíku, ktorý zastupoval predstavený Juraj. V tomto prípade situáciu riešil krajinský sudca Štefan Bubek.³⁷⁰ V listine sa dozvedáme, že Krupinu v spore zastupoval mešťan Stephanus, syn Tomáša.³⁷¹ Aj v tomto spore Stephanus ako zástupca podložil právne požiadavky mesta listinami.³⁷² V listine sa už iná osoba z Krupiny nespomína. Na základe listiny môžeme konštatovať, že Štefan mal obdobnú funkciu prokurátora, s ktorou sme sa stretli už v listine z roku 1361.

Postupom času v Krupine vznikla potreba revízie platobných povinností voči kráľovi kvôli rozrastaniu mesta a odlišnej hospodárskej situácii. Krupina podľa dekrétu z roku 1342 platila panovníkovi 35 hrvien striebra.³⁷³ K ďalšej zmene platobnej povinnosti Krupiny došlo 12. júla 1369, o čom nám svedčí zachovaná listina. Na žiadosť richtára a prisažných mesta panovník Ľudovít I. určil pre mesto novú kráľovskú daň vo výške 48 zlatých florénov.³⁷⁴ Ako prisažní sa v listine spomínajú Nicolaus Pereegh a Nicolaus Pugnicher.³⁷⁵ Vo funkcii richtára Krupiny sa listina zmiňuje o Andreovi.³⁷⁶ Tá istá zostava, richtár Andreas spolu s prisažnými Nicolaom Pereeghom a Nicolaom Pugnicherom, žiadala aj o potvrdenie privilégií. Panovník Ľudovít I. im vyhovel a v ten istý deň im vydal listinu, v ktorej potvrdil krupinskej komunite renováciu privilégií z roku 1244.³⁷⁷

Z 9. júla 1385 sa v krupinskom archíve zachoval list, ktorý nám podáva svedectvo o prípade odvolania riešenom na súde v Krupine. Žilinskí prisažní a richtár poslali do Krupiny list, v ktorom žiadali o rozhodnutie v susedskom spore medzi Jánom Divinským a istou Stenczlovou. Spomenutý Ján sa sťažoval pred súdom Žiliny, že časť jeho kúrie neoprávnene zaberá Stenczlová. Členovia mestskej rady v Žiline osobne preskúmali sťažnosť. Nariadili vymerať presnú rozlohu Jánovho

³⁷⁰ Monika SKALSKÁ, *Rod Bubekovcov z Plešivca do začiatku 15. storočia*, Historický zborník 20, 2010, č. 2, s. 25.

³⁷¹ DL 249114. „*Stephanus filius Thomae.*“

³⁷² Tamtiež. „*Litterarum regalum.*“

³⁷³ Branislav VARSÍK, *Vznik a rozvoj miest na slovensku v 13. a 14. storočí*, Historický časopis 6, 1958, č. 2, s. 189.

³⁷⁴ DL 105238. „*Lucrum camere. Quatraginta octo florenos aureas.*“

³⁷⁵ Tamtiež. „*Nicolaus dictus Pereegh et alter Nicolaus dictus Pugnicher iuratorum.*“

³⁷⁶ Tamtiež. „*Andreas iudex de eadem Korpona.*“

³⁷⁷ DL 50272. JUCK, *Výsady II.*, s. 153, č. 83. „*Andreas iudex, Nicolaus dictus Pereegh et alter Nicolaus dictus Pugnicher iurati cives de Corpona.*“

majetku, po ktorej sa preukázalo, že Stenczlová skutočne neoprávnene zaberá jeho časť. Mestská rada Žiliny nariadila zabratú časť majetku vrátiť. Sporiaca sa suseda ale nechcela nič vracat', preto sa znovu odvolala pred ďalší súdny tribunál mesta, ktorý rozhodol rovnako. Stenczlová ale vytrvalo odmietala čokoľvek vrátiť a odvolala sa aj pred tretí súdny senát mesta Žilina, ktorý dal znovu za pravdu Jánovi. Mestská rada Žiliny trikrát vyzvala Stenczlovú na vrátenie zabratej časti, tá však vytrvalo odmietala argumentujúc, že pred Jánom Divinským bývali na spornom majetku už dvaja hostia a žiaden z nich sa nesťažoval, jedine Ján sa sťažoval. Keďže Stenczlová odmietala čokoľvek vrátiť, odvolala sa napokon pred súd do Krupiny.³⁷⁸ Z uvedenej listiny vyplýva, že zrejme išlo o viacročný spor, keďže v prípade sa spomínajú tri mestské rady Žiliny. Výsledok sporu, žiaľ, nepoznáme. List je významný tým, že najneskôr v roku 1385 dokladuje prax odvolania pred súd v Krupine.

Na základe listiny z roku 1388 vieme, že sa v Krupine zdržiaval panovník Žigmund Luxemburský.³⁷⁹ Azda už vtedy ho mešťania oboznámili s niektorými svojimi žiadosťami. Neskôr, 21. mája 1393, udelil panovník Žigmund Luxemburský miestnej komunite právo konať dva výročné jarmoky.³⁸⁰ Prvý jarmok sa mohol konať v stredu po Nanebovzatí Panny Márie a druhý na sviatok svätého Michala.³⁸¹ Dva jarmoky nám dokazujú, že Krupina bola vo svojom okolí hospodársky a obchodne významnou lokalitou.

Krupinskí mešťania sa vo svojom okolí pomerne živo angažovali. Z roku 1370 máme zachované znenie dohody o prenájme časti vrchu zvaného Plosberg, ktorý sa nachádzal na majetkoch bzovického kláštora. Tento vrch si prenajali krupinskí mešťania Hertel a Henselmus, ktorí na ňom chceli pestovať vinič.³⁸² Rôzne hospodárske či obchodné záujmy krupinských mešťanov môžeme v druhej polovici 14. storočia sledovať napríklad aj v Banskej Štiavnici alebo Banskej Bystrici. V prípade Banskej Štiavnice sa v jej mestskej knihe spomína Mirteinn z Krupiny, ktorý v roku 1364 mestu platil daň. V rovnakom kontexte sa spomína aj o rok

³⁷⁸ ŠA ZV MMK, inv. č. 60. Vladimír RÁBIK, *Neznáme listiny mesta Žiliny z roku 1385 a 1503. Sonda do diplomatiky žilinských stredovekých listín*, Vlastivedný zborník Považia 22, 2004, s. 65–81.

³⁷⁹ DL 248901.

³⁸⁰ ZsO I., s. 323, č. 2944.

³⁸¹ M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 30.

³⁸² DL 249112.

neskôr.³⁸³ V roku 1366 sa zas spomínajú Herword a Hirbord.³⁸⁴ V roku 1373 sa znovu uvádza Mirtel.³⁸⁵ O aktivitách krupinských mešťanov nám hovoria aj zápisy v účtovnej knihe mesta Banská Bystrica. Tu sa dozvedáme, že Krupinčania neraz požičali tunajším mešťanom peniaze. Z roku 1393 sa zachoval záznam, v ktorom sa dozvedáme, že dom Ondreja Kernerera bol zaťažený sumou 1500 denárov v prospech Glettzela z Krupiny.³⁸⁶ V rokoch 1397 a 1398 zase peniaze miestnym mešťanom požičiaval Ulman z Krupiny.³⁸⁷ V knihe sa ešte dozvedáme aj o kúpno–predajných aktivitách Pavla z Krupiny.³⁸⁸ Na základe týchto záznamov možno usudzovať, že v meste bývalo viacero mešťanov, ktorí mali dostatočné prostriedky na investície. Možnosti investície sa pochopiteľne mohli prejaviť aj pri šírení práva. Viaceré lokality, ktoré boli založené na krupinskom práve sa zrejme neobišli bez počiatočnej investície, ktorá by prekryla prvotné náklady na jej založenie a ďalší rozvoj.

4.2 Šírenie krupinských práv a slobôd v 14. storočí

Prvou lokalitou, pri ktorej sme sa stretli so šírením krupinských slobôd, boli už spomínané Hybe, ktoré získali právo v druhej polovici 13. storočia, avšak v 14. storočí sa právo šírilo ďalej. Vo vidieckych lokalitách sa krupinské právo šírilo vo svojej zákupnej, respektíve kolonizačnej forme, keďže bolo podľa všetkého vhodné na založenie novej lokality alebo na hospodárske pozdvihnutie už existujúceho sídla. V tomto prípade išlo často o lokality, kde neboli komunity obyvateľov, ktoré by sa výrazne snažili emancipovať a väčšinou nemali výraznejšiu ambíciu stať sa mestskou komunitou. Iný prípad bolo krupinské právo uplatňované v mestách a mestečkách. V tomto prípade išlo o lokality, kde jestvovala komunita, ktorá už dosiahla určitý stupeň emancipácie a získanie krupinského práva by pomohlo miestnemu rozvoju. Iniciatívu v tomto prípade niekedy preukázal aj zemepán, ktorý mal záujem, aby na jeho panstve existovalo mestečko, z ktorého výsad by nepochybne profitoval aj on. Vo väčšine prípadov sa ale komunity snažili získať tieto výsady z vlastnej vôle.

³⁸³ MVR, s. 1, s. 2. „*Mirteinn de Korpona.*“

³⁸⁴ Tamtiež, s. 6, s. 8. „*Herword de Korpona Hirbordus de Korpona.*“

³⁸⁵ Tamtiež, s. 19. „*Mirtel von Korpen.*“

³⁸⁶ Tamtiež, s. 83. „*Andrae domus Kerner obligata est Glettzel de Corpona pro 1500 denar.*“

³⁸⁷ Tamtiež, s. 84, s. 85. „*Ulmanno de Corpona.*“

³⁸⁸ Tamtiež, s. 87. „*Paulo in Corponam.*“

Dalo by sa povedať, že vlastná iniciatíva komunity pri získavaní práv a slobôd je akoby deliacou čiarou medzi zákupnou formou a mestskou formou krupinského práva. V prípade zákupnej formy sa často stretávame s podmienkami, ktoré boli pripravené, aby ich noví obyvatelia prijali a riadili sa nimi. V prípade mestskej formy sa stretávame s tým, že komunita javí záujem o slobody, ktoré by chcela získať, a tým realizuje svoje predstavy o stave, ktorý by v budúcnosti chcela dosiahnuť. Taktiež možno predpokladať, že za šírením práva a slobôd Krupiny stál aj finančný a hospodársky záujem mešťanov z Krupiny, ktorí takto rozširovali svoje možnosti.

4.2.1 Rozšírenie zákupnej formy krupinských práv a slobôd v 14. storočí

Ako sme už spomenuli, zákupná forma krupinského práva sa uplatnila predovšetkým vo vidieckych lokalitách. Táto forma práva prinášala obyvateľom určité úľavy, ktoré mali za cieľ prilákať do lokality nové obyvateľstvo a vo všeobecnosti napomôcť jej rast. V tejto forme práva sa nezvykli udeľovať vyššie hospodárske slobody a v otázke súdnictva sa väčšinou objavovala len nižšia súdna právomoc. Úrad richtára bol často dedičným.

Prvou známou lokalitou, o ktorej vieme, že sa v nej uplatnila zákupná forma krupinského práva, bola **Dobšiná**, ktorá sa nachádza v regióne Gemer. Jágerská kapitula v roku 1326 spísomnila rozhodnutie Mikuláša, zvaného Kun, magistrov Ladislava a Jána, synov komeša Benedikta syna Ditricha za seba a za ich brata Petra, udeliť právo na založenie novej osady v hustom lese pri hraniciach spišskej zeme synovi Radislava Mikulášovi, v slobodách Nemcov z Krupiny.³⁸⁹ Obyvateľom novozaloženej osady sľúbili, že v týchto slobodách ostanú a budú im zachovávané. Noví osadníci získali na šesťnásť rokov úľavu od poplatkov a po jej uplynutí mali platiť poplatok šesťnásť grošov za lán, podľa nemeckého zvyku. Ďalej mali za jeden lán platiť groš ako dar pre svojho pána na Veľkú noc, ďalší mali platiť na sviatok Michala archanjela. Desiatok z úrody a drobností mal zostať kostolu.³⁹⁰ Tretia časť dane, rovnako ako poplatok zo súdu, mala pripadnúť richtárovi Mikulášovi a jeho

³⁸⁹ JUCK, Výsady I., s. 109–110, č. 129. „*In libertate Teutonicorum de Corpona.*“

³⁹⁰ Tamtiež. „*Sedecim annos nullam collectam eisdem solvere teneantur. Elapsis autem hiis sedecim annis unusquisque hospitem commorans in porcione sua, que more Theutonico laan dicitur magnum, sedecim grossos ipsis solvere tenebuntur. Item de una terra laan pro muneribus suis in Pasca domini unum grossum et in festo beati Mychaelis archangeli alium grossum sibi solvere tenebuntur. Decime vero frugum et aliarum minutarum salve ecclesie remanebunt.*“

dedičom.³⁹¹ Rovnako to bolo aj v prípade drahých kovov z bane, kde mal Mikuláš nárok na tretinu zisku.³⁹² Mikuláš mal okrem toho výlučný nárok na dva slobodné lány, pivovar a mlyn, za ktoré do smrti nemusel platiť žiadne poplatky.³⁹³ Miestni obyvatelia si ďalej mohli vyvolať svojho farského kňaza.³⁹⁴ Mikuláš a jeho nasledovníci mali právo odpredať všetky svoje stavby a slobody. Listina ešte vymedzuje chotár, v ktorom mala nová usadlosť vzniknúť a na základe metácie môžeme konštatovať, že novozaložená usadlosť sa neskôr začala nazývať Dobšina, podľa riečky v jej chotári.³⁹⁵

Oproti krupinským privilégiám sa táto listina svojím znením líši. V listine spomínajú predovšetkým ustanovenia, ktoré sú odlišné od tých v privilégiách pre krupinských hostí. Slobody neudelil panovník, ale miestni vlastníci pôdy. Listina nespomína súdne kompetencie richtára, zmieňuje sa len o tretine z pokuty, ktorá mu patrila. Môžeme predpokladať, že richtár mal určitú súdnu kompetenciu, ale nevieme, aká bola jeho pozícia v miestnej súdnej hierarchii. Úlohou richtára v novozaloženej osade bolo zrejme doviest' nových osadníkov, ktorí by skultivovali neosídlený les, ťažili by drahé kovy v miestnych baniach a odvádzali poplatky a dane. Richtár by mal za to určité výhody, avšak osadníci by po právnej stránke nutne nepodliehali výhradne jemu, ale zrejme súdu v Krupine, pričom je dosť možné, že by mali možnosť participovať na niektorých slobodách z Krupiny. V založenej osade tak vznikla zvláštna situácia. Obyvatelia mali slobody podľa Nemcov z Krupiny, ale podľa zakladacej listiny nemali možnosť voliť si richtára a mali iné platobné povinnosti. V prípade založenia novej osady je ešte jedna zvláštnosť. V roku 1326 ešte nebola vyhlásená banská sloboda, pretože tú panovník uzákonil až o rok neskôr. Listina však spomína bane, a preto je na mieste uvažovať, či listina nezaznamenáva prezieravosť majiteľov pôdy. Zemepáni možno očakávali zmenu legislatívy a slobodami Nemcov z Krupiny by pritiahli do osady banských odborníkov. Na druhej strane možno práve výsady Krupiny zabezpečovali možnosť

³⁹¹ JUCK, Výsady I., s. 109–110, č. 129. „*Tercia pars tam collectarum quam munerum, nec non iudiciorum de ipsis hospitibus proveniendum, eidem Nycolao et suis heredibus cederent.*“

³⁹² Tamtiež. „*Nycolao et suis heredibus de Bana omnium metallorum ubi existendum similiter terdam partem libere perdpere et possidere.*“

³⁹³ Tamtiež. „*Duas laanas terre, domus brasicos et molendina absque aliquo tributo usque ad vitam eorum conservare.*“

³⁹⁴ Tamtiež. „*Item sacerdotem parochialem, quem ipsi voluerint, liberam habeant recipere et eligendi facultatem.*“

³⁹⁵ Tamtiež. „*Fluvii Dobsyna.*“

ťažby, a vďaka týmto slobodám by mohol miestny zemepán ťažiť drahé kovy. Výsada ťažby drahých kovov mohla byť súčasťou prvotných privilégií krupinských hostí, ktoré nadobudli ešte pred vpádom Mongolov. Nasvedčovali by tomu Hybe, kde je predpoklad, že miestnych Sasov do lokality prilákalo nerastné bohatstvo. Okrem toho, ako sme už skôr spomínali, hostia z Banskej Štiavnice mohli získať svoje slobody spoločne s hosťami z Krupiny.³⁹⁶ Hoci najstaršie privilégiá nie sú zachované, v prípade Banskej Štiavnice nepochybujeme, že obsahovali ustanovenie umožňujúce ťažbu drahých kovov.³⁹⁷ Dobšina sa riadila krupinským právom do roku 1411. V tom roku bola povýšená na mesto a získala možnosť riadiť sa sasko-magdeburským právom komunity spišských Sasov.³⁹⁸

Zákupná forma krupinského práva sa uplatnila aj v regióne Horehronie. Zo 14. augusta 1358 sa zachovala listina vydaná panovníkom Ľudovítom I. Listina hovorí o tom, že panovník chcel osídliť jeho les blízko potoka Lopej. Novým obyvateľom, ktorí by sem prišli, udelil lehotu dvadsať rokov, počas ktorej mu nemuseli odovzdávať daň. Ďalej im boli prisľúbené práva a slobody mesta Krupina.³⁹⁹ Úlohou založiť osadu a priviesť sem obyvateľov bol poverený Petrik, richtár z Predajnej. Ten mal ako richtár dostať svoj úrad do dedičnej držby so slobodnou kúriou, právom na postavenie mlyna a jatiek podľa nemeckého práva.⁴⁰⁰ Z tejto škultécie neskôr vznikli lokality **Dolná Lehota, Lopej a Horná Lehota**.⁴⁰¹ V tomto prípade panovník sledoval možnosti osídliť inak málo využité zalesnené územie a je možné, že na osídľovaní týchto lokalít sa podieľal nemecký živel.⁴⁰² Listina nespomína súdne kompetencie richtára, tie boli zrejme už známe a zaužívané, preto ich zrejme nebolo treba bližšie zaznamenávať. Listina je zaujímavá aj tým, že založením novej osady poveruje Petrika panovník. Petrik bol richtárom Predajnej a asi už mal skúsenosti s krupinským právom, preto môžeme predpokladať, že istá forma krupinského práva sa uplatňovala aj v Predajnej.

³⁹⁶ V. RÁBIK, *Beľo IV.*, s. 28–29.

³⁹⁷ M. ŠTEFÁNIK, *Banská Štiavnica*, s. 55.

³⁹⁸ D. LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva na Slovensku*, s. 90.

³⁹⁹ CDH IX/2, s. 671–672. „*Faciendant, vt ipsi per spacium viginti annorum ab omni solutione debiti, collecte, ac lucri Camere sint exempti, et aliis eciam omnibus eisdem graciis et libertatum prerogatiuis, quibus ciuitas nostra Karpona vocata.*“

⁴⁰⁰ Tamtiež. „*Eidem Petrik et suis heredibus Scultetiam, seu iudicatum eiusdem ville ibidem congregande, et vnam curiam integram liberam, et vnum molendinum et macellum more Teutonicali perpetuo iure dedimus.*“

⁴⁰¹ VSO I., s. 330.

⁴⁰² M. MAREK, *Cudzie etniká*, s. 222.

Krupinské právo vo svojej zákupnej forme sa uplatnilo vo viacerých lokalitách aj v regióne Turiec. V roku 1361 sa stretávame s odpredaním dedičného richtárstva v prípade lokality **Dolná Štubňa**. Mikuláš, syn Kozmov, odpredal svoje dedičné richtárstvo Mikulášovi, synovi Mateja.⁴⁰³ Richtárstvo predal za 10 zlatých a tento predaj potvrdili aj zemepáni z Mútneho, ktorí túto transakciu potvrdili pred konventom v Kláštore pod Znievom. Lokalita už pred odpredajom užívala krupinské právo. Pramene, ktoré by ozrejmili, kedy ho nadobudla, sa nezachovali. Matej ako richtár mohol súdiť všetky spory, s výnimkou vraždy. V prípade vraždy mali súdiť previnilca zemepáni spolu s richtárom. Richtár mal nárok na jednu tretinu z udelených pokút, zvyšné dve tretiny pripadli zemepánovi.⁴⁰⁴ Mikuláš, syn Mateja, svoje richtárstvo neobmedzil len na Dolnú Štubňu. O štyri roky neskôr, v roku 1364, odkúpil richtárstvo v **Hornej Mútnej**. V tomto prípade bol pôvodným vlastníkom miestnych richtárskych práv opäť Mikuláš, syn Kozmu, ktorý Mikulášovi, synovi Mateja z Kňažej, predal richtárstvo za 10 zlatých. Matej si v tejto obci mohol vybudovať mlyn, jatky a krčmu. Obyvatelia tejto osady platili dávky aj richtárovi, podľa zvyku Žiliny. Lokalita podľa listiny používala právo mesta Krupina.⁴⁰⁵ Zmiený Mikuláš, syn Kozmu, bol zrejme pôvodným richtárom Dolnej Štubne a Hornej Mútnej. Práve on mohol byť osobou poverenou doviest' do lokalít nové obyvateľstvo.

Z 21. septembra 1390 máme listinu týkajúcu sa **Hornej Štubne**. Turčiansky prepošťa Štefan na príkaz zemepána Hájskeho panstva Mikuláša vydal listinu na dedičné richtárstvo Bartošovi v lokalite Wylehota⁴⁰⁶. Lokalita sa nachádzala v hraniciach majetku Háj.⁴⁰⁷ Úlohou Bartoša bolo priviesť do lokality nových obyvateľov. Svoje richtárstvo mohol získať do dedičného vlastníctva a mohol ho odpredať. Spolu s richtárstvom získal jeden slobodný lán a právo na postavenie mlynu a pivovaru.⁴⁰⁸ Súdiť sa malo spôsobom podľa mesta Krupina.⁴⁰⁹ Noví osadníci boli na šesťnásť rokov oslobodení od platenia poplatkov. Po uplynutí tejto doby mali

⁴⁰³ A. ZREBENÝ, *Z feudálnych dejín Krupiny*, s.83.

⁴⁰⁴ P. KRIŽKO, *Stredoveké súdnictvo a krupinská pravda*, s.14.

⁴⁰⁵ Vladimír RÁBIK, *Nemecké osídlenie na území veľkej Zvolenskej župy do konca 14. storočia*. Diplomová práca, Trnava 1999, Príloha č. 2.

⁴⁰⁶ Dnešná Horná Štubňa.

⁴⁰⁷ ZsO I., s. 187, č. 1665. „Wylehota vocate intra metas et terminos predictae possessionis eorundem Gay nominate.“

⁴⁰⁸ Tamtiež. „Perpetuo possidendi cum libero laneo, brasatorio et molendino similiter liberis.“

⁴⁰⁹ Tamtiež. „Libertatis civitatis Corponensis in iudicatii tantummodo perfruendi.“

platiť jednu hrivnu v denároch za každý lán v dvoch termínoch. Prvú polovicu na svätého Michala archanjela a druhú na sviatok svätého Juraja.⁴¹⁰ Boli povinní platiť aj vojenskú daň a z iných povinností boli oslobodení. Okrem toho mohli slobodne predať alebo kúpiť majetky v lokalite. Mikulášov syn Peter mal v lokalite výnimku na slobodný lán a kúriu za účelom postavenia kostola.⁴¹¹ Bartoš so svojimi prísaznými mohol súdiť všetky zločiny do výšky šesťdesiat denárov.⁴¹² Mohol si ponechať tretinu z prisúdených pokút, zvyšné dve tretiny pripadli zemepánovi. V prípade ťažkých zločinov súdil spolu so zemepánom, kedy zemepán mal dva súdne hlasy a tretí súdny hlas mal richtár.

Z listín vyplýva, že zákupná forma krupinského práva sa v regióne Turiec šírila zrejme z iniciatívy miestnych zemepánov. Zaujímavá je zmienka o platbách podľa vzoru Žiliny. Žilinské právo bolo v regióne Turiec rozšírené.⁴¹³ Richtár v lokalitách, ktoré používali žilinské právo, mal najčastejšie nárok na takzvaný šiesty denár. Patrili mu teda vyberané poplatky od každého šiesteho lánu.⁴¹⁴ Je dosť pravdepodobné, že aj v prípade Hornej Mútnej richtárovi pripadal poplatok z každého šiesteho lánu. Nevieme, čo spôsobilo, že mešťania z Krupiny prepožičali svoje právo osadám v Turci. Možno však predpokladať, že za tým boli hospodárske a finančné motívy.

Existuje dôkaz aj o tom, že hoci bola snaha založiť novú lokalitu, nie vždy to dopadlo podľa predstáv. Takýto prípad poznáme z roku 1379 neďaleko dediny Bziny na Orave. Novú osadu mal založiť Pavol, syn Byacha, sudcu z Magradu. Pavla založením poveril magister Ditrich Bubek, ktorý bol poverený panovníkom osídliť nevyužitú lesy na Orave. Pavol získal slobodný lán, právo na mlyn a ďalšie úžitky vyplývajúce z funkcie richtárstva. Každý, kto by chcel do tejto novej osady prísť a usadiť sa tu, mal byť oslobodený od poplatkov na 20 rokov. Lokalita mala byť

⁴¹⁰ ZsO I., s. 187, č. 1665. „*In festo beati Michaelis archangeli et alyam dimidiam partem in festo beati Georgii martiris.*“

⁴¹¹ Tamtiež. „*Pro ecelesia illic construenda ipse ydem Petrus filius Nicolai liberum laneum et liberam curiam integram.*“

⁴¹² Tamtiež. „*Item idem villicus cum iuratis suis non maiores causas preterquam ad sexaginta denarios, possit iudicare.*“

⁴¹³ D. LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva na Slovensku*, s. 88.

⁴¹⁴ V. KRISTENOVÁ a kol., *Žilina v minulosti a dnes*, s. 45.

založená podľa nemeckého práva a slobôd mesta Krupina.⁴¹⁵ Nevieme ale s istotou určiť, o akú lokalitu išlo, podľa všetkého postupom času zanikla.

O založení novej osady na krupinskom práve, tentokrát v regióne Horného Ponitria, vieme aj z roku 1393. V tomto roku vlastnil dedičné richtárstvo v Tužine istý Hermman Heckel. Kedy získal richtárstvo, nevieme.⁴¹⁶ V tom istom roku je Hermman Heckel spomínaný aj ako spolumešťan z Pravna.⁴¹⁷ Spomenutý Hermman dostal povolenie od Jakuba Abraháma, kastelána hradu Bojnice, na vyklčovanie a osídlenie hustého lesa povyššie už spomenutej osady **Tužina**.⁴¹⁸ Táto nová lokalita mala užívať nemecké právo podľa spôsobu a mravov Tužiny.⁴¹⁹ Obyvatelia boli oslobodení na 17 rokov od platenia dávok. Po uplynutí tejto lehoty malo platiť v lokalite rovnaké právo, ako užívajú hostia v Tužine, a obyvatelia novej obce zvanej Heckelshau⁴²⁰ majú byť chránení krupinským právom.⁴²¹ Hermman sa teda stal dedičným richtárom tejto novej lokality. Mal k dispozícii dva slobodné lány, mal možnosť postaviť krčmu, tri mlyny s jedným kolesom, jatky, kováčstvo, mal nárok loviť ryby, mohol vydržiavať krajčira a obuvníka. Richtár mal okrem iného k dispozícii služby a platby z každého šiesteho lánu ako v Tužinej. Kostol mal byť zabezpečený slobodným lánom a kúriou. Listina ďalej ešte vymedzuje niektoré nariadenia týkajúce sa sporov. Každý mal nárok užívať v obci azyl po dobu troch dní, aby bolo umožnené zmierenie obom stránkam sporu. Richtár spolu s prísaznými mohol súdiť akýkoľvek spor a mohol si nechať tretinu z udelenej pokuty, pričom zvyšné dve tretiny pripadli zemepánovi.⁴²² Nesmel však súdiť tri hrdelné zločiny⁴²³ a zneuctenie. V prípade týchto zločinov súdil previnilcov richtár a jeho prísazní spolu s kastelánom, pričom na tomto súde mal richtár jeden hlas a kastelán dva. Pre tieto zločiny boli stanovené ročne tri súdne dni ako v iných obciach. Počas týchto troch dní prišiel do dediny vyriešiť spory kastelán alebo jeho poverenci.⁴²⁴ Náklady im

⁴¹⁵ DL 94904. „*More Teutunicorum ac libertatum civitatis de Corpona.*“

⁴¹⁶ Tužina sa v dobových písomnostiach spomína ako Schmiedshau alebo villa Fabri. Rudolf KURBEL, *Tužina*, Stuttgart 1980, s. 15.

⁴¹⁷ CDH X/2, s. 165–168. „*Atque concivis in Probna. Dnes Nitrianske Pravno.*“

⁴¹⁸ Tamtiež. „*Silva superius villam Fabri.*“

⁴¹⁹ Tamtiež. „*In iure Teutonicali, ad modum libertatum et consuetudinis dictae villae nostrae Fabri.*“

⁴²⁰ Táto lokalita neskôr splynula s Tužinou.

⁴²¹ CDH X/2, s. 165–168. „*In iure Corponensi volumus in damnes conseruare.*“

⁴²² Tamtiež. „*Item Iudex plenam habeat facultatem iudicandi cum suis iuratis, vt duae partes tangant nos, iudicem vero tertia.*“

⁴²³ Zbojstvo, podpaľáčstvo a vražda.

⁴²⁴ CDH X/2, s. 165–168. „*Item in anno tria iudicia legalia habebimus.*“

zabezpečovala obec.⁴²⁵ Keďže bol Hermman dedičným richtárom Tužiny, krupinské právo možno predpokladať aj v nej. Je možné, že v lokalitách, ktoré boli majetkom bojnického panstva, mohlo byť vo viacerých prípadoch uplatnené krupinské právo. Táto listina nám hovorí pomerne konkrétne o kompetenciách richtára a súdnej praxi. Možno preto predpokladať, že pri súdoch sa obdobne postupovalo aj pri iných lokalitách so zákupnou formou krupinského práva.

Poslednou známou lokalitou, ktorá získala zákupnú formu krupinského práva v 14. storočí, je **Krásna Ves**, o čom hovorí listina z roku 1399. Lokalita sa v prameni označuje ako Basna.⁴²⁶ Osada prislúchala panstvu Uhrovec, ktoré ležalo na Hornej Nitre. V tomto prameni sa dozvedáme, že Peter, syn Holča, tu získal dedičné richtárstvo od magistra Juraja. Mal nárok na slobodnú kúriu a lán a taktiež mohol v osade vydržiavať mäsiara, krajčírca a krčmu.⁴²⁷ Popritom mal nárok aj na rôzne úžitky z lesa. Lokalita získala právo sprostredkované Krupinou.⁴²⁸ Spolu s prísaznými mohol súdiť okrem hrdelných všetky zločiny a z prisúdených pokút mal nárok na tretinu. V listine sa pre obyvateľov lokality ešte upravujú rozličné platobné povinnosti.⁴²⁹

4.2.2 Charakteristika zákupnej formy krupinského práva v 14. storočí

Medzi hlavné znaky zákupnej formy krupinského práva patrí lehota od oslobodenia poplatkov, dedičnosť richtárskeho úradu, nižšia súdna právomoc richtára a iniciatíva zemepána pri jeho udeľovaní. V prípade zákupnej formy krupinského práva môžeme predpokladať, že zásluhu na jej šírení mohli mať aj mešťania z Krupiny, ktorí vedeli poskytnúť dostatočný kapitál na založenie novej osady. Prepožičanie právnych noriem a poskytnutie počiatočnej investície teda mohlo pozitívne pôsobiť na šírenie zákupnej formy krupinského práva. Hoci pramene v prípade Krupiny nie sú zachované, k takémuto predpokladu nás vedie analógia s mestom Žilina. V prípade žilinských mešťanov vieme, že viacerí z nich sa stali dedičnými richtármi v lokalitách, ktoré získali žilinské právo.⁴³⁰ Je teda možné, že aj

⁴²⁵ CDH X/2, s. 165–168. R. KURBEL, *Tužina*, s. 15.

⁴²⁶ VSO II., s. 64.

⁴²⁷ ZsO I., s. 692–693, č. 6222. „*Cum una curia laneo integro terre arabilis, tabernam cum carniticio, sutoriam.*“

⁴²⁸ Tamtiež. „*Jure mediante Corponensis civitatis.*“

⁴²⁹ Tamtiež.

⁴³⁰ V. KRISTENOVÁ a kol., *Žilina v minulosti a dnes*, s. 44.

v prípade Krupiny mohli miestni mešťania profitovať zo šírenia zákupnej formy krupinského práva podobne ako mešťania v Žiline.

Lehota oslobodenia od platenia poplatkov v tejto forme krupinského práva trvala od 16 do 20 rokov. Po jej uplynutí noví osadníci začali za každý lán platiť vopred stanovené poplatky, zvyčajne v dvoch termínoch. Prvý termín by sa dal nazvať jarným a väčšinou bol stanovený na sviatok svätého Juraja alebo na Veľkú noc. Druhý termín by sme mohli nazvať jesenným, ktorý bol stanovený obvykle na sviatok svätého Michala. Výška poplatkov bola rôzna a závisela od dohody s miestnym zemepánom. Dôležité je spomenúť, že v tejto forme zákupného práva osadníci odvádzali svoju daň v peňažnej forme a nespomínajú sa iné povinnosti voči zemepánovi. Čo sa týka iných povinností či slobôd osadníkov, tie taktiež záviseli od dohody so zemepánom. Možno povedať, že osadníkov do lokality okrem lehoty lákala skutočnosť, že dávky boli stanovené v zakladacej listine a bolo možné sa na ne odvolať v prípade akejkoľvek zmeny.

Richtár ako najvyšší zástupca miestnej komunity mal svoje richtárstvo v dedičnej držbe. Okrem richtárstva samotného získaval v lokalite často ďalšie výhradné práva, a to najčastejšie na mlyn, pivovar a jatky, prípadne aj na iné remeslá. Richtár mal slobodný lán a bol oslobodený od poplatkov. Okrem toho mal nárok aj na poplatky odovzdávané z každého šiesteho lánu. Richtár mal za úlohu do lokality doviest' nových osadníkov, dohliadať na poriadok v obci, dohliadať na výber daní a dbať na ďalší rozvoj osady.

Dôležitou úlohou dedičného richtára bolo aj súdnictvo. Vo väčšine prípadov mal len nižšiu súdnu právomoc. Nižšia súdna právomoc bola ohraničená spormi do výšky 60 denárov alebo v iných prípadoch mohol súdiť všetky spory, s výnimkou troch hrdelných zločinov. Väčšie spory mal súdiť spolu so zemepánom, pričom tieto spory sa zrejme súdili v stanovené súdne dni. Menšie spory mohol súdiť sám azda za pomoci prísazných, ktorých si vybral z miestnej komunity. Z udelenej súdnej pokuty mal nárok na jednu tretinu, zvyšné dve tretiny pripadli zemepánovi.

Hoci sme už skôr spomenuli význam privilégií ako právneho rámca pre komunitu mešťanov, takýto právny rámec postupne vznikol aj pre menšie lokality vidieckeho charakteru. V tomto momente si preto aspoň v hrubých rysoch musíme

priblížiť, čo si možno predstavovať pod pojmom „Iure Teutonicorum“, respektíve „libertate Teutonicorum de Corpona“ v kontexte vidieckeho sídla v stredovekom Uhorskom kráľovstve. Pojmom nemeckého práva v stredovekom uhorskom kráľovstve ako právneho rámca osídľovania sa zaoberala aj historička K. Szende.⁴³¹ V našom prípade nemecké právo alebo nemecké slobody z Krupiny možno chápať ako určitý právny rámec, ktorý v sebe zahŕňal postupy pri zakladaní nových osád, respektíve ich prechodu na nové právo a normy, ktoré v nich platili. Okrem iného, vyplýva to aj zo Žilinskej právnej knihy, ktorá vznikla na základe krupinskej predlohy. V nej je zaznamenaných viacero právnych ustanovení dotýkajúcich sa bežného života na dedine a obsahuje aj nariadenie, ktoré upravuje zakladanie nových dedín. Z tohto nariadenia sa dozvedáme, že obyvatelia mohli získať usadlosť v novej, respektíve už existujúcej dedine do dedičného prenájmu od zemepána. Mohli získať alebo si zvoliť právo, ktorým by sa riadili, toto nové právo ale nesmelo obmedzovať richtára.⁴³² V listinách sa teda stretávame s vymedzovaním slobôd a súdnej právomoci richtára hlavne z toho dôvodu, že išlo o právny rámec, respektíve pomyselnú hranicu medzi právom richtára a právom miestnych obyvateľov. Rovnako sa v listinách spomínajú dávky hlavne preto, aby bola jasne stanovená hranica medzi právom obyvateľov a požiadavkami zemepána.

Krupinské zákupné právo v sebe mohlo obsahovať aj ďalšie právne nariadenia. Predpokladá sa, že niekedy v prvej štvrtine 14. storočia Krupina prebrala niektoré právne nariadenia pôvodom z mesta Rudnava, ktoré leží v severnej časti Sedmohradska a jeho obyvatelia sa zameriavali na ťažbu zlata a striebra.⁴³³ Krupina prevzala právne normy tohto mesta, pretože kombinovali saské právne normy spolu s banským a lesným právom.⁴³⁴ Takáto kombinácia umožňovala Krupine poskytnúť osadám na zákupnej forme krupinského práva širší právny rámec.

⁴³¹ K. SZENDE, *Iure Theutonico?*, s. 1–20. Pre porovnanie v prípade Poľského kráľovstva sa tematikou zaoberal nemeckého práva a osád J. MATUSZEWSKI, *Nazwy administracyjne osad lokowanych na prawie niemieckom*, s. 43.

⁴³² M. PAPONOVÁ, *Sasko-magdeburské právo na Slovensku*, s. 22. Toto nariadenie by mohlo byť dôvodom, prečo v Žiline napriek prechodu na krupinské právo ostal dedičný richtár.

⁴³³ Ide o dnešné mestečko Rodna. N. BEREND – P. URBAŇCZIK – P. WISZEWSKI, *Central Europe in the High Middle Ages*, s. 461.

⁴³⁴ Lesné právo bolo dôležité pre zabezpečenie dreva, ako kľúčovej suroviny pri stavbe banských zariadení či samotnom spracovaní kovov. D. LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva na Slovensku*, s. 85.

4.2.3 Rozšírenie krupinských práv a slobôd medzi mestami a mestečkami v 14. storočí

Ako sme sa už zmienili, na uplatnenie krupinského práva v mestách a mestečkách boli potrebné určité predpoklady. Najdôležitejším faktorom bola emancipačná snaha miestnej komunity. Určitý stupeň nezávislosti sa samozrejme premietol aj do právneho pozadia. Preto sa v tejto forme krupinského práva stretávame s možnosťou voľby richtára a hospodárskymi výsadami, ktoré boli udeľované komunitám individuálne.

Dva roky neskôr po už spomínanej Dobšinej, 21. apríla 1328, získali svoje privilégia aj **Plešivec a Štítnik**. Privilégiá lokalitám udelil panovník Karol I. po dohode s prelátmi a barónmi. Dôvodom udelenia privilégií boli zásluhy Dominika, ktorý bol synom Benedikta, syna Ditricha. Plešivec a Štítnik, ktoré sa nachádzali v gemerskej župe získali všetky svoje slobody a zvlášť slobody, ktorým sa tešia hostia z Krupiny.⁴³⁵ Všetky spory, civilné a kriminálne, mali byť riešené ich richtárom.⁴³⁶ Panovník ďalej umožnil lokalitám konať určený deň v týždni trhy, v Plešivci sa mohli konať vo štvrtok a v Štítniku v sobotu.⁴³⁷ Benediktovi synovia boli príslušníci rodu Bubekovcov, ktorí vlastnili viacero majetkov na Gemeri a medzi nimi aj lokality spomínané v listinách.⁴³⁸ Zdá sa, že Benediktovi synovia chceli svoje majetky hospodársky rozvíjať. Tento rozvoj bol v ich prípade spojený s krupinskými slobodami a vzhľadom na to, kde sa majetky nachádzali, bol evidentný aj bankský záujem. Bane sa v prípade Plešivca a Štítnika nemuseli spomínať jednak preto, že možno boli bežnou súčasťou tunajšieho hospodárstva a azda aj preto, že v tomto období už platila bankská sloboda a nebolo potrebné nejakým spôsobom v listine zachytávať výnimky týkajúce sa baní.

Zaujímavý je samotný spôsob prenosu práv. Napríklad v prípade Hybe tento prenos mohli zabezpečiť azda noví obyvatelia pôvodom z Krupiny, ktorí sa snažili udržať si svoj status, a preto požiadali panovníka o privilégiá.⁴³⁹ V prípade Plešivca a Štítnika, uplatnenie práva v lokalitách iniciovali ich zemepáni. Listina neďalekej

⁴³⁵ JUCK, Výsady I., s. 112–113, č. 133. „*Pilisich et Csetnuk vocatae, in comitatu Gomoriensi existentes, in his omnibus et singulis libertatibus, seu libertatum praerogativis, quibus hospites nostri de Korpona gratulantur.*“

⁴³⁶ Tamtiež. „*Mediante iudicio hospitem villarum.*“

⁴³⁷ Tamtiež. „*In Pylisich feria quinta et in Csetnek die sabbathi.*“

⁴³⁸ M. SKALSKÁ, *Rod Bubekovcov z Plešivca do začiatku 15. storočia*, s. 22.

⁴³⁹ Pozri stranu 56.

Dobšinej nespomína, kto je garantom práv, no podľa znenia listiny išlo o kolonizačnú snahu.⁴⁴⁰ V tomto prípade nebolo potrebné u panovníka žiadať výnimky na právo súdiť hrdelné zločiny a ostatné slobody vedelo garantovať zrejme samotné mesto Krupina. Slobody podľa Krupiny boli zvolené zrejme preto, že vedeli lepšie prilákať obyvateľstvo, ktoré bolo zbehlé v remeslách a baníctve. Plešivec a Štítik mali ako garanta slobôd panovníka. Miestni mešťania už prešli určitým emancipačným procesom, preto požadovali súdnu autonómiu, ktorú im vedel poskytnúť panovník. Popritom sa však takýmto spôsobom naskytla možnosť participovať na výhodných mestských výsadách aj Dominikovi a jeho bratom, ktorí boli šľachtici. Nevieme s určitosťou povedať, akým spôsobom a za akých okolností poskytl krupinskí mešťania spomenutým lokalitám svoje slobody, je však veľmi pravdepodobné, že z toho mali určité výhody.

Významnou lokalitou, kde sa uplatnilo krupinské právo, bol **Martin**. Lokalita je akýmsi centrom regiónu Turiec. Pôvodné privilégium sa nezachovalo, zmienku o tom, že Martin získal krupinské slobody nachádzame v Turčianskom registri.⁴⁴¹ Záznam v registri bol vytvorený na základe troch listín, ktoré predložili richtár a prisažní z Martina. Podľa týchto listín komunita v Martine získala svoje privilégium udeľujúce slobody Krupiny od panovníka Karola I. a stalo sa tak 3. októbra 1340.⁴⁴² V staršom období sa v Martine predpokladá uplatňovanie žilinského práva. Nepriamo to potvrdzuje predaj mlyna z roku 1384, ktorý predával istý Hanko.⁴⁴³ Ten mohol dostať mlyn do vlastníctva spolu s dedičným richtárstvom, čo by naznačovalo užívanie žilinského práva, respektíve inej formy práva podobnej zákupnému. Situáciu pred udelením krupinských slobôd a okolnosti ich udelenia nepoznáme. Môžeme len konštatovať, že krupinské slobody a práva komunita v Martine udelil panovník a existovali viaceré listiny potvrdzujúce túto skutočnosť.

⁴⁴⁰ Pozri stranu 81.

⁴⁴¹ V poslednej štvrtine 14. storočia pôsobil na Liptove Ján Literát z Madočian, išlo o mimoriadne sofistikovaného falšovateľ listín. Po jeho odhalení vznikla potreba zrevidovať všetky listiny na Liptove a Turci. Touto úlohou bola poverená zvláštna komisia. Turčiansky register je register listín z konca 14. storočia, ktoré boli komisiou uznané za pravé. Alexander HÚŠČAVA, *Ján Literát a liptovské falzá*, Bratislava 1936, s. 9.

⁴⁴² JUCK, *Výsady I.*, s. 130, č. 157. CDH VIII/4, s. 439.

⁴⁴³ Ján BENKO, *Starý Turiec*, Martin 1996, s. 141.

Okrem toho sa v archívnom fonde Magistrát mesta Martin stále nachádza listina, v ktorej Krupina potvrdzuje túto skutočnosť.⁴⁴⁴

V tom istom roku ako získala svoje výsady komunita v Martine, získala svoje privilégia aj komunita v **Slovenskej Ľupči**, ktorá sa nachádza v regióne Horehronie. Stalo sa tak 11. novembra 1340. Panovník Karol I. udelil miestnej komunite, podobne ako iným nemeckým mešťanom, slobody.⁴⁴⁵ Urobil tak na žiadosť zástupcov miestnych hostí, Mikuláša a Petra. Miestni hostia získali právo zvoliť si farára, ktorého mali predstaviť ostrihomskému arcibiskupovi na potvrdenie. Mohli si zvoliť svojho richtára, ktorý ich mohol súdiť vo všetkých sporoch, podobne ako hostí v Krupine s prísaznými a staršími mesta, podľa všetkých ich slobôd a artikul.⁴⁴⁶ Panovník im ešte určil, že ročne mala každá celá kúria platiť tri budinské fertóny⁴⁴⁷ v dvoch termínoch. Na sviatok Narodenia Pána jeden a pol fertóna a rovnako na sviatok svätého Juraja, mučeníka.⁴⁴⁸ V listine im panovník ešte vytýčil hranice chotára.

V tejto listine sa prvýkrát dozvedáme o existencii právnych artikul v Krupine. Vypovedá to hlavne o tom, že súdna správa v Krupine už bežne vydávala vlastné interné právne normy platné v meste, prípadne v lokalitách právneho okruhu. Môžeme predpokladať, že v Krupine v tomto období už mali k dispozícii právnu knihu. Slovenská Ľupča sa zrejme stala prvou lokalitou, ktorá získala možnosť riadiť sa písomne zachyteným krupinským právom, podobným tomu, ktoré poznáme z mladšieho obdobia. Odpoveď, ako sa právo dostalo do Slovenskej Ľupče, možno nájsť čiastočne v obsahu listiny. V nej sa spomína záujem panovníka obdariť miestnych hostí slobodami, podobne ako iných Nemcov.⁴⁴⁹ Nie je prekvapením, že Krupina poslúžila ako nemecký vzor aj v tomto prípade.

Na Hornej Nitre sa krupinské právo uplatnilo v mestečku **Bojnice**. V bojnickom archíve sa zachovala zmienka o udelení výsad Krupiny tamojšej

⁴⁴⁴ DF 268718.

⁴⁴⁵ JUCK, Výsady I., s. 130–131, č. 159. „*Ad instar aliarum civitatum nostrarum Theutunicium libertatum.*“

⁴⁴⁶ Tamtiež. „*Eorundem articulis.*“

⁴⁴⁷ Fertón bola štvrtina hrivny, ktorá v 14. storočí zodpovedala približne štrnástim grošom. M. MAREK, *Slovník středověké a novověké latinčiny*, s. 448.

⁴⁴⁸ JUCK, Výsady I., s. 130–131, č. 159. „*Fertonem cum dimidio in festo Nativitatis domini ettantumdem in festo beati Georgii martyris nobis solve teneatur.*“

⁴⁴⁹ Krupinské práva a slobody sa spomínali ako nemecké už v prípade Dobšinej. JUCK, Výsady I., s. 109–110, č. 129. „*In libertate Teutonicorum de Corpona.*“

komunita v jednom novovekom, avšak neoverenom odpise. Podľa neho Bojnice získali svoje práva v roku 1366 od panovníka Ľudovíta I. Ten udelil mestečku privilégia po prosbe Jána, syna kastelána Gileta. Panovník udelil komunita zákon, právo, slobody a zvyky, aké užívajú hostia a mešťania z Krupiny.⁴⁵⁰ V listine im ešte panovník určil výšku dane. V odpise je spomenuté aj to, že túto pôvodnú privilegiálnu listinu potvrdil panovník Žigmund Luxemburský. Ako sme spomenuli, odpis nie je overený. Miestni mešťania zrejme nemali motív zavádzať v otázke získaného práva. Hoci ide o neoverený odpis, informácia o krupinskom práve môže vychádzať zo skutočnosti a nadobudnutie takýchto práv potvrdzovali minimálne dve listiny vydané panovníkmi.

Zvýšenú pozornosť v prípade nadobudnutia krupinských práv a slobôd treba venovať Žiline. Toto mesto sa nachádza na Hornom Považí a pred nadobudnutím krupinských práv a slobôd sa riadilo právom podľa mesta Tešín, ktoré bolo zároveň jeho odvolacou inšinciou. Tešínske právne zvyklosti boli flámskeho pôvodu a dobre uplatniteľné v prípade kolonizácie vidieka.⁴⁵¹ Kolonizačná činnosť tohto pôvodu sa postupom času začala široko uplatňovať, a preto sa na jeho základe sformovalo žilinské právo charakteristické svojím dedičným richtárstvom.⁴⁵² Právny okruh, ktorý sa vytvoril okolo mesta **Žilina**, zahŕňal až niekoľko desiatok lokalít.⁴⁵³ S jeho postupným rozširovaním nastalo niekoľko problémov. V roku 1364 prešiel Tešín na magdeburské právo.⁴⁵⁴ To mohlo spôsobiť nemalé problémy pri odvolávaní, pretože právne zvyklosti v meste Žilina a v meste Tešín už prestali byť dostatočne kompatibilné. Ďalším problémom bola obyčajná skutočnosť, že mesto Tešín ležalo mimo hraníc Uhorského kráľovstva, teda v prípade komplikovaného sporu smerovalo odvolanie do zahraničia.

V prípade hrdelných zločinov⁴⁵⁵ mal súdnu kompetenciu vo väčšine lokalít žilinského práva zemepán. V nižších sporoch mal súdnu kompetenciu miestny richtár

⁴⁵⁰ Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice, fond Mestečko Bojnice, č. 1. „*Lege, jure, libertate et consuetudine qua sives nostri et hospites de Karpona utuntur.*“

⁴⁵¹ R. MARSINA, *Žilina*, s. 579.

⁴⁵² Funkcia dedičného richtárstva bola funkcia, ktorá sa dala kúpiť či predať alebo získať za odmenu. Takýto richtár mal svoju funkciu až do smrti a keďže bola dedičná, mohli si ju deliť aj viacerí potomkovia, ktorí ju zdedili.

⁴⁵³ M. JERŠOVÁ, *Žilinské právo na Slovensku*, s. 235–238.

⁴⁵⁴ R. MARSINA, *Žilina*, s. 579.

⁴⁵⁵ Za hrdelné zločiny sa aj v prípade žilinského práva považovala vražda, zbojstvo a podpaľačstvo.

a odvolanie mohlo smerovať do Žiliny, prípadne až do Tešína.⁴⁵⁶ V takejto právnej postupnosti teda odvolanie mohlo ľahko smerovať do zahraničia. V prípade peňažných sporov mohlo byť preto komplikované dovolať sa spravodlivosti. Mnohí richtári boli zároveň žilinskí mešťania, neraz prepojení rodinnými väzbami aj s tešínskymi mešťanmi. Vzájomná priazeň medzi rodmi mohla byť príčinou ovplyvniteľnosti súdu, pričom systém neumožňoval odvolať sa inam. Samozrejme, panovník s takouto situáciou nebol spokojný, pretože prichádzal prinajmenšom o možnosť zasiahnuť v spore. Nebolo teda prekvapením, že panovník napokon zakročil a Žiline tento právny systém zakázal ďalej používať. Zákaz bol vydaný pravdepodobne v roku 1369. Panovník nariadil Žiline, aby si vybrala domáce právo, ktorým sa chce riadiť. Žilinčania sa preto obrátili na mesto Krupina so žiadosťou o poučenie v ich práve. Z roku 1370 máme zachovanú listinu, v ktorej Krupinčania odpovedali žilinským prísazným a dedičnému richtárovi Niczkovi. Listinu vydal krupinský richtár Paulus a všetci dvanásť prísazní mesta – Peter Clunczman, Conradus Cholb, Johannes Weczil, Laurentius Nosl, Conradus Philip, Andreas Widen, Andreas Mayerhof, Henricus Mayerhof, Clore Tilman, Herman Heller, Paulus Bernat, Paulus Onofusil.⁴⁵⁷ Komunita v Žiline dostala práva, ktoré užívala Krupina, avšak s istými modifikáciami. Richtár mohol byť volený, ale staré práva dedičného richtára nesmeli byť narušené. Richtár s komunitou mešťanov mal ustanovovať prísazných, ktorí mali rozsudzovať spory. Rovnako platilo nariadenie o svedectve Uhrov a Nemcov.⁴⁵⁸ Žilinčania nesmeli byť súdení šľachticom. Opustené domy, ku ktorým sa po trojnásobnej výzve dedič neprihlásil, mohol richtár predať a peniaze využiť na potreby mesta. Richtár mal nárok na tretinu pokuty a prísazní mali nárok na zvyšné dve tretiny. Daň mali odovzdávať dôveryhodným mužom. Mlynár mal nárok na dvanásťtinu z pomletého obilia. V prípade, ak niekto niekoho zranil alebo zabil a nebol zadržaný, ostával jeho majetok slobodný. Nik si nesmel privlastniť poplatky mesta. Všetky pracovné cesty mali byť richtárovi

⁴⁵⁶ Išlo napríklad o lokalitu Dlhé Pole. RDSI I., s. 417, č. 971.

⁴⁵⁷ CDH XI, s. 522. „*Igitur et ego Paulus Judex de Corpona, totaque pluralitas Juratorum Civium civitatis eiusdem, scilicet Petrus Clunczmann, Conradus Cholb, Joannes Wieczil, Laurentius Nosl, Conradus Philip, Andreas Widen, Andreas Mayerhof, Henricus Mayerhof, Clore Tilman, Herman Heller, Paulus Bernat, Paulus Onofusil.*“

⁴⁵⁸ Toto nariadenie bolo v prostredí Žiliny chápané problematcky. Preto miestne národnostné pomery museli byť regulované panovníkom Ľudovítom I. v roku 1381. Ten musel zrovnoprávniť postavenie Nemcov a Slovákov a ich zastúpenie v mestskej rade. Preto vydal privilegium známe ako „*Pro slavica*“. Richard MARSINA, *Privilegium pro Slavis*, Vlastivedný časopis 20, 1971, č. 3, s. 112–114.

hradené z mestských peňazí. Richtár mal byť spravodlivý k chudobným, no aj k bohatým mešťanom a mal dodržiavať ich právo výčapu a obchodovania. Musel bývať v meste aj so svojou rodinou. Remeselníci mali platiť daň podľa svojich možností a želiari podľa svojich schopností. Krupina sa zároveň stala odvolacím miestom pre Žilinu.⁴⁵⁹ Listina bola písaná na pergamene a spečatená bola pečaťou mesta Krupina, ktorá sa však nezachovala. Samotná pečať bola privesená na pergamenovom prúžku cez pliku listiny.⁴⁶⁰

Hoci panovník nariadil zmeny, zrejme sa neuplatnili podľa jeho požiadaviek. Z tohto dôvodu panovník Ľudovít I. niekoľkokrát upozornil Žilinu, aby sa riadila jeho nariadením a prestala používať staré tešínske právo. Mešťania zo Žiliny po urgenciách panovníka v roku 1379 znovu napísali list do Krupiny, v ktorom sa zaviazali používať krupinské právo a zákony.⁴⁶¹ Približne v tomto čase vznikol aj odpis právnej knihy mesta Krupiny, ktorý si nechali zhotoviť žilinskí mešťania.⁴⁶² V roku 1381 po sťažnostiach žilinských Slovákov Ľudovít I. vydal nariadenie, v ktorom stanovil, že mestskú radu majú z jednej polovice tvoriť slovenskí mešťania a z druhej nemeckí mešťania.⁴⁶³ Hoci sa mohlo zdať, že problémom je koniec, nebolo to tak. V roku 1382 Ľudovít I. vydal listinu, v ktorej ustanovil ako odvolacie miesto pre Žilinu taverníka, grófa Temlina. V tejto listine panovník upozorňuje aj na to, aby nik nenarúšal slobody žilinských mešťanov.⁴⁶⁴ Možnosť odvolania sa pred taverníka skomplikovala dovtedajšie zvyky pri odvolávaní a do istej miery indikuje snahu miestnej komunity prejsť pod súdnu právomoc kráľovského poverenca. Situáciu napokon vyriešila kráľovná Mária. V roku 1384 vydala pre Žilinu privilégium, v ktorom im potvrdila staršie slobody vydané panovníkom Karolom I. a vymanila ich spod právomoci lietavského kastelána. V druhom bode privilégia im nariadila, aby sa prestali riadiť právom mesta Tešín, ktoré leží v inom kráľovstve. Žilina sa mala riadiť krupinským právom, v prípade komplikovanejších sporov sa mali Žilinčania odvolať do Krupiny. Dediny v Turci a na Považí,⁴⁶⁵ ktoré sa doteraz

⁴⁵⁹ Richard MARSINA, *História Žiliny – Žilina v listinách 1208–1438*, Žilina 2008, s. 28–32, č.9.

⁴⁶⁰ Tamtiež, s. 30, č.9.

⁴⁶¹ Tamtiež, s. 32–33, č.10.

⁴⁶² M. JERŠOVÁ, *Žilinské právo na Slovensku*, s. 236.

⁴⁶³ R. MARSINA, *Žilina v listinách*, s. 35–38, č.12. R. MARSINA, *Privilegium pro Slavis*, s. 112–114.

⁴⁶⁴ R. MARSINA, *Žilina v listinách*, s. 38–40, č.13.

⁴⁶⁵ V listine sa spomína Považie, azda preto, lebo niektoré lokality mali možnosť odvolať sa do Tešína. V prípade Turca sa mohla objavovať možnosť odvolať sa do Krupiny. Panovníčka zrejme

obracali v komplikovaných prípadoch na Žilinu, tak majú robiť aj naďalej, pričom všetky spory sa majú riešiť podľa zvyklostí Krupiny.⁴⁶⁶ Týmto sa celý proces prechodu Žiliny na krupinské právo ukončil. To, že Žilina prijala krupinské právo a akceptovala Krupinu ako miesto odvolania, nám dokazuje odvolacia listina z roku 1385. V tejto listine žilinskí prísazní a richtár žiadali o rozhodnutie v jednom spore.⁴⁶⁷ Spolu so Žilinou prešli na krupinské právo aj ďalšie lokality jej právneho okruhu. Žilina tak sprostredkovala krupinské právo týmto lokalitám: Rosina, Bytča, Pružiná, Zliechov, Podhora, Budatín, Varín, Krasňany, Kolárovice, Predmier, Petrovice, Dlhé Pole, Brodno, Teplička nad Váhom, Nezbudská Lúčka, Rozbehy, Závodie, Korská, Stráňavy, Divina, Trstená, Žaškov, Mokrad', Párnica, Záhrabová, Beňova Lehota, Krásno nad Kysucou, Kysucké nové Mesto, Dubie, Rudina, Nesluša, Budatínska Lehota, Radol'a, Kysucký Lieskovec, Povina, Snežnica, Sklené, Lúčky (okres Žiar nad Hronom), Sučany, Mošovce, Tomášova Ves, Kunešov a Kremnické Bane.⁴⁶⁸

Do žilinského právneho okruhu patrila pôvodne aj **Prievidza**, ktorá leží v regióne Hornej Nítry. Prievidza zrejme postupovala v otázke práva spoločne s mestom Žilina. V roku 1379 sa prievidzskí mešťania obrátili na mesto Krupina so žiadosťou o možnosť používať ich právo a v prípade náročnejších sporov požiadali o možnosť odvolať sa do Krupiny. V liste tiež uviedli, že im bolo zakázané používať právo mesta Tešín.⁴⁶⁹ Vývoj v Prievidzi po napísaní listu nepoznáme, zrejme sa však do popredia dostala emancipačná snaha miestnych obyvateľov. V roku 1383 od kráľovnej Márie dostala Prievidza možnosť vykúpiť sa z dedičného richtárstva a bola vyňatá spod súdnej právomoci bojnického kastelána.⁴⁷⁰ Mešťania dostali možnosť si každoročne voliť svojho richtára, ktorého súdnej právomoci boli úplne podriadení. V prípade náročného sporu si mali ísť po právnu radu do Krupiny.⁴⁷¹ V listine sa spomínajú ešte ďalšie tri lokality, ktoré boli pripojené k mestu, a to Moštenica, Malá Lehôtka a Veľká Lehôtka.⁴⁷² Je možné, že vďaka Prievidzi našlo krupinské právo

chcela zamedziť pokusom odvolať sa inam a zdôrazniť, že Žilina je stále odvolacím miestom pre niektoré lokality v týchto regiónoch.

⁴⁶⁶ R. MARSINA, *Žilina v listinách*, s. 40–46, č. 14.

⁴⁶⁷ ŠA ZV MMK, inv. č. 60. V. RÁBIK, *Neznáme listiny mesta*, s. 65–81.

⁴⁶⁸ P. CHLEPKO, *Krupinské právo v stredoveku*, s. 15.

⁴⁶⁹ M. LACLAVÍKOVÁ – A. ŠVECOVÁ, *Pramene práva*, s. 395.

⁴⁷⁰ JUCK, *Výsady II.*, s. 291–292, č. 158.

⁴⁷¹ Tamtiež s. 292, č. 158. „*Pro consilio et informacione super his recipiendis, ad civitate nostram.*“

⁴⁷² J. LUKAČKA, *Prievidza*, s. 355.

svoje uplatnenie aj v pripojených lokalitách. Prievidzskí mešťania ďalej získali práva a slobody mešťanov z Budína.⁴⁷³ V prípade Prievidze je zaujímavé, že miestna komunita dostala práva a slobody podľa mešťanov v Budíne, no po právne rady mala chodiť do Krupiny. Zdá sa, že v tomto prípade ide o zachovanie o staršej zvyklosti, keď ešte Prievidza postupovala pri zmene práv spolu so Žilinou a akceptovala krupinské právo. Prievidza teda rešpektovala krupinský súd ako svoju právnu autoritu. Takéto prekryvanie práva je vhodnou témou na ďalší výskum.

Posledné známe mestečko, ktoré získalo krupinské právo, boli **Turany** v severnom Turci. Miestna komunita získala možnosť riadiť sa týmto právom na základe listiny vydanéj panovníkom Žigmundom 18. júla 1397. Panovník vyhovel žiadosti poddaných v tejto lokalite a umožnil im riadiť sa a žiť podľa práva kráľovského mesta Krupina. Okrem toho upozornil turčianskeho župana, aby neobmedzoval ich slobody. Pri tejto príležitosti obyvateľom Turian určil ich platby a umožnil im slobodne držať mlyn a chytenie rýb v lesoch.⁴⁷⁴ Turany neskôr dostali ďalšie privilégia a vyvíjali sa ako iné mestečká v regióne.⁴⁷⁵ Všetky tieto práva a slobody nepochybne napomohli rozvoj lokality.

4.2.4 Charakteristika krupinského práva v mestách a mestečkách v 14. storočí

Medzi typické znaky tejto formy krupinského práva patrí určitý stupeň emancipácie miestnej komunity, ktorá dostala práva a slobody na vlastnú žiadosť. Richtár a mestská rada zložená z prisažných mali byť volení komunitou. Rovnako aj kňaz alebo farár mohli byť vybraní na základe rozhodnutia komunity. Komunita bola vyňatá spod súdnej právomoci miestneho zemepána a podliehala len súdu svojho richtára. Za šírením krupinského práva v mestách mohli stáť hospodárske záujmy mešťanov z Krupiny, ktorí sa postupne stali sprostredkovateľmi práva pre miestnu komunitu.⁴⁷⁶ Taktiež za šírením krupinských práv a slobôd môže byť aj záujem panovníka, ktorý sa zrejme snažil pri udeľovaní privilégií využiť domáce právne systémy a zamedziť používaniu ďalších zahraničných právnych importov. To by

⁴⁷³ JUCK, Výsady II., s. 295, č. 158. „*Quibus cives et hospites civitatis nostre Budensis.*“

⁴⁷⁴ ZsO I., s. 538–539, č. 4882.

⁴⁷⁵ J. BEŇKO, *Starý Turiec*, s. 146.

⁴⁷⁶ Práve podnikanie a získavanie rôznych výhod v iných lokalitách mohlo výdatne napomôcť šíreniu práva. Stále musíme mať na zreteli, že mestá boli významnými centrami podnikania v stredoveku. Práve prepožičanie práva mohlo byť istou formou stredovekého biznisu. M. ŠTEFÁNIK, *Mesto, jeho pojem a vývoj*, s. 11–64.

mohol byť dôvod, prečo panovník v niektorých prípadoch zasahoval do právnych záležitostí miest. Krupinské právo bolo zrejme považované za vyspelé a všestranné, preto sa stalo vzorom a voľbou viacerých mestských komunít.

Emancipačné tendencie umožnili získať komunite práva a slobody Krupiny na základe vlastného rozhodnutia, ktoré predložili väčšinou panovníkovi, ktorý im následne udelil privilégiá. Takto emancipovaná komunita podliehala v podstate len panovníckej právomoci a z tohto dôvodu privilégiá obsahujú neraz ustanovenie, ktoré zakazuje miestnym zemepánom miešať sa do jej záležitostí. Získanie privilégií so sebou prinieslo aj určité povinnosti voči panovníkovi ako donátorovi. V 14. storočí sa na jednej strane už nestretávame s povinným nariadením týkajúcim sa vojenskej služby, ale na strane druhej, mestá a mestečká museli platiť panovníkovi vyššiu daň v peňažnej forme. Panovník tak v mestách získaval finančné zázemie, ktoré bolo závislé od jeho privilégií. Odkazom na súd v Krupine panovník delegoval súdnu právomoc, pričom mu odpadla povinnosť súdiť mešťanov, a zároveň im vyhovel, keďže stále nespádali pod kompetencie šľachticov.

V otázke samosprávy mala rozhodujúce slovo miestna komunita. Na základe jej rozhodnutia boli dosadení do úradu richtár a prísazní. Úlohou richtára bolo zabezpečovať chod obce, starať sa o spoločný majetok, dohliadať na výber daní a na dodržiavanie poriadku. V tejto úlohe mu pomáhala mestská rada, ktorá sa skladala z prísazných. Počet prísazných sa mohol meniť v závislosti od veľkosti lokality, no aj v tomto prípade môžeme predpokladať, že plný počet prísazných sa udržiaval na čísle dvanásť. Je dosť možné, že v niektorých mestách krupinského okruhu existovali aj funkcie prokurátora ako právneho zástupcu mesta a akiste aj notára, ktorý zabezpečoval chod miestnej mestskej kancelárie a viedol úradné knihy pre potreby mesta a jeho obyvateľov.

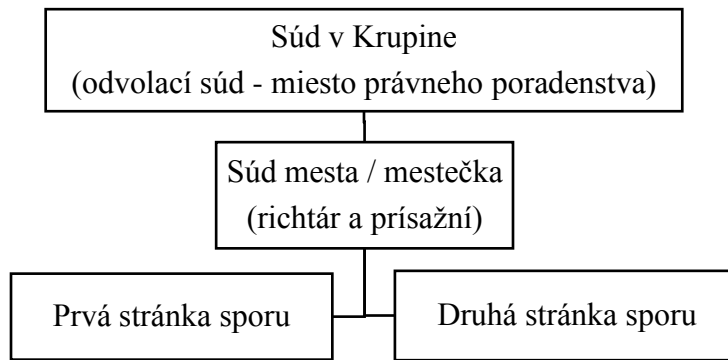

Schéma č. 5. Štruktúra súdnictva v mestskej forme krupinského práva

V otázke súdnictva si komunita volila richtára ako osobu predsedajúcu súdu a prisažných, ktorí rozhodovali v sporoch.⁴⁷⁷ Počet prisažných na súde zrejme závisel od veľkosti mesta a rovnako aj od závažnosti sporu. Pri závažných sporoch richtár zvolal súd, na ktorom bola potrebná prítomnosť všetkých prisažných z mesta.⁴⁷⁸ Úzus priebehu súdu sa však mohol v jednotlivých mestách líšiť, predovšetkým v potrebe rečníka a v dodržiavaní niektorých formalít. Môžeme ale predpokladať, že richtár spolu s prisažnými rozhodoval v spore a po rozhodnutí trikrát vyzval stranu, ktorá prehrala, na naplnenie požiadaviek, ktoré jej súd uložil. V prípade náročného sporu sa miestna súdna rada na čele s richtárom mohla obrátiť so žiadosťou o radu na súdnu radu v Krupine. Rovnako, ak sa sporná strana odmietla podriaďovať rozhodnutiu svojho richtára a prisažných, mohla žiadať o rozhodnutie súd v Krupine.⁴⁷⁹ Richtár mal pravdepodobne nárok na tretinu z prisúdených pokút, zvyšné dve tretiny pripadli prisažným. V prípade odvolania sa do Krupiny a následnom doriešení sporu na miestnom súde mali nárok na pokutu krupinský richtár a súdna rada. Rôznorodosť miest mohla spôsobiť, že niektoré okázalejšie formality a zvyky mohli byť počas priebehu súdu vynechané. Povaha práva v týchto lokalitách zrejme vychádzala zo sasko-magdeburskej zvyklosti v Krupine, avšak mohla byť doplnená aj o miestne právne obyčaje.

⁴⁷⁷ V prípade miest žilinského okruhu sa môže objaviť výraz „konšel“, ako ekvivalent člena mestskej rady a v prípade prisažných je ekvivalent pojem „scabini“.

⁴⁷⁸ V optimálnych podmienkach malo mesto dvanásť prisažných.

⁴⁷⁹ Pre základnú štruktúru súdnictva v mestskej forme Krupinského práva pozri Schéma č. 5.

4.2.5 Pozadie šírenia krupinského práva v 14. storočí

Už v predchádzajúcich kapitolách sme preukázali, že lokalita, v ktorej leží mesto Krupina, bola v stredoveku dobre napojená na cestnú sieť. Z tohto dôvodu miestna komunita podľa všetkého živo participovala na obchodnej činnosti a neminuli ju ani nové trendy a informácie, ktoré sa vďaka cestám šírili. Koniec koncov, samotné krupinské právo, jeho idey a náplň sa zrejme taktiež šírili práve vďaka cestným komunikáciám.⁴⁸⁰ Takýto proces teda podporil vznik krupinského právneho okruhu. Okruh sa vytvoril na území dnešného stredného Slovenska a preukázateľne zasahoval do viacerých regiónov. Išlo o Gemer, Hont, Turiec, Horné Ponitrie, Považie a sprostredkovane aj na Kysuce a Oravu. Aké motívy ale stáli za tak rozsiahlym šírením práva?

Prvé lokality, ktoré obdržali nejakú formu krupinského práva, boli Hybe (1265),⁴⁸¹ za nimi nasledovala Dobšiná (1326)⁴⁸² a Plešivec spolu so Štítnikom (1328).⁴⁸³ V tomto prípade išlo nepochybne o lokality späté s banskou činnosťou, prinajmenším vo svojich začiatkoch. To by nám mohlo nepriamo ukazovať, že záujem majetnejších príslušníkov mestskej komunity v Krupine sa sústreďoval na banské podnikanie. Dôvodom, prečo bol tento záujem uplatňovaný v lokalitách vzdialených desiatky kilometrov od Krupiny, by mohla byť silná banská konkurencia v jej bezprostrednom okolí. Nedaľeká Banská Štiavnica alebo Banská Bystrica a ich vplyv zrejme neumožňoval Krupinčanom dostatočne profitovať z bližších nálezísk. Z tohto dôvodu museli svoje záujmy presunúť ďalej. Najskôr do okolia Hýb, neskôr až do regiónu Gemer, do údolia riečky Slanej.⁴⁸⁴ Tam sa stopy ich banského záujmu zachovali v privilégiách pre Dobšínu, Plešivec a Štítnik. Tento banský záujem zrejme pretrval počas celého stredoveku.

Postupom času, pravdepodobne, z dôvodu vyššej konkurencie už zmienených banských miest, koncentrovali krupinskí mešťania svoj záujem ešte viac na obchod. Zrejme preto, aby si zabezpečili svoj vplyv na lokálnych trhoch a zlepšili podmienky pre svoje záujmy, umožnili ďalší prenos svojich práv a slobôd. Významným

⁴⁸⁰ Ján LUKAČKA, *Podoby stretnutí a komunikácie v stredovekom meste*, in: Ján Lukačka– Martin Štefánik a kol., *Stredoveké mesto jako miesto stretnutí a komunikácie*, Bratislava 2010, s. 11–16.

⁴⁸¹ Pozri stranu 56.

⁴⁸² Pozri stranu 81.

⁴⁸³ Pozri stranu 90.

⁴⁸⁴ VSO II., s. 395.

regiónom, kam zasiahla Krupina svojím právom, bol Turiec. V roku 1340 získala svoje výsady po vzore Krupiny komunita v Martine. Mesto Martin je v podstate akýmsi centrom Turca. Samotný región bol živo prepojený cestnou sieťou s okolitými regiónmi.⁴⁸⁵ Viacero ciest ho spájalo s Ponitím, Liptovom a Považím.⁴⁸⁶ Koncom stredoveku bola významná cesta, ktorá viedla cez Banskú Bystricu a odtiaľ cez sedlo Malý Šturec, kadiaľ prechádzala do Turčianskej kotliny, kde po jej ľavej strane pokračovala ďalej na sever.⁴⁸⁷ Dôležitá cesta do Turca viedla aj cez Kremnicu. Krupinské výsady v Martine mohli krupinským mešťanom umožniť v Turci sledovať svoje záujmy.

Zaslúženú pozornosť je nutné venovať najrozsiahlejšiemu rozšíreniu krupinského okruhu, ktorým bolo podľa všetkého prevzatie krupinského práva mestom Žilina a jeho právnym okruhom.⁴⁸⁸ V podstate ide o najvýznamnejšie rozšírenie krupinského právneho okruhu. V prípade Žiliny a jej recepcie krupinského práva môžeme sledovať dlhodobejší proces postupného prechodu na nový právny systém. Predstavitelia žilinskej komunity sa rozhodli pre krupinské právo v roku 1369 a urobili tak na kráľovský príkaz.⁴⁸⁹ Motívom, prečo žilinskí predstavitelia vybrali práve krupinské právo, mohla byť skutočnosť, že Žilina a Krupina mali určité črty hospodárskeho fungovania spoločné. Niektoré mestá silne profitovali z obchodu, iné mali príjem z banskej činnosti. Žilina a Krupina zrejme profitovali hlavne zo svojho právneho okruhu. Prepožičanie práva znamenalo podľa všetkého aj určitú závislosť, nielen právnu, ale aj hospodársku. Žilinskí mešťania boli často richtármi v lokalitách, ktoré patrili do právneho okruhu mesta. Práve podobné hospodárstvo miest založené na profite z vlastného okruhu mohlo byť spoločnou charakteristikou Krupiny a Žiliny. V každom prípade trvalo ďalších pätnásť rokov, než sa nová zvyklosť z Krupiny v žilinskej komunite akceptovala, pričom celý proces sprevádzalo viacero kráľovských napomenutí. Prečo žilinská komunita tak dlho prechádzala na krupinské právo nie je jasné, ale v hrubých črtách by sa tento proces

⁴⁸⁵ J. BEŇKO, *Starý Turiec*, s. 44.

⁴⁸⁶ Tamtiež, s. 185–186.

⁴⁸⁷ Tamtiež, s. 87.

⁴⁸⁸ Žilinské právo sa spomína už v roku 1312 v listine pre Kolárovice, avšak táto najstaršia zmienka ho nešpecifikuje. Kolárovice sú považované zároveň za prvú lokalitu žilinského okruhu. Vladimír RÁBIK, *Vývoj pečate mesta Žiliny do roku 1848*, in: Richard Marsina – Peter Štanský, *Žilina v slovenských dejinách*, Žilina 2002, s. 52.

⁴⁸⁹ Pozri stranu 96.

predsa len dal priblížiť. Nikde sa nespomína vyslovene vzdor zo strany žilinských mešťanov. Isteže, zrejme tu bola prítomná istá snaha o nezávislosť. Pramene ale naznačujú, že celý prechod sa stretával s rôznymi komplikáciami, ktoré niekedy vyústili do zmätku, čoho sa dotýka aj listina kráľovnej Márie z roku 1384, kde sa ustanovuje, aby sa dediny v Turci a na Považí obracali s odvolaniami na žilinskú súdnu radu, ale súdiť sa malo podľa práva Krupiny.⁴⁹⁰ To naznačuje, že prechod na iný právny systém vyžadoval značnú mieru organizačných schopností. Okrem toho Žilina musela rozviazať niektoré záväzky voči mestu Tešín a vybudovať nové s Krupinou. Súčasne takýto prechod komplikoval aj fakt, že podľa práva museli ostať zachované slobody dedičných richtárov.⁴⁹¹ Celý tento proces zrejme sprevádzala živá formálna aj neformálna komunikácia medzi mestami ako dvoma právnymi subjektami, v ktorej sa vymedzovali hranice budúcich vzťahov. Svedčia o tom aj listy, ktoré sa týkali poučenia predstaviteľov Žiliny v krupinskom práve a taktiež prepis už skôr spomínanej právnej knihy na žiadosť mesta Žiliny. To, že sa Krupine podarilo získať Žilinu a jej právny okruh, bolo pre predstaviteľov Krupiny pravdepodobne mimoriadnym úspechom.

Krupinské právo v regióne Horného Ponitria či Horehronia zas indikuje, že šírenie práva mohlo sledovať obchodné a banské záujmy zároveň.⁴⁹² Z tohto dôvodu treba ďalšie šírenie práva vnímať ako komplexnejšiu otázku. Popri samotnom obchode alebo banskom podnikaní sa v priebehu 14. storočia záujem Krupinčanov sústredil aj na vidiecke lokality. V prípade vidieckych lokalít mohli krupinskí mešťania profitovať z miestnych výnosov, prípadne súdnych poplatkov. Práve súdne poplatky a autorita súdu mohli prinášať výhody či už peňažné, alebo vo forme vplyvu. Zaujímavé je, že v prípade vidieckych sídiel iniciatíva zemepánov, prípadne ich podpora miestnych lokátorov, umožnila vzniknúť určitým aglomeráciám krupinského práva. Išlo o prípad, kedy zemepán inicioval udelenie práva lokalitám v tesnej blízkosti. Prípadne v ich blízkosti inicioval založenie novej lokality, ktorá užívala krupinské právo podobne ako susedné vsi. Ako príklad takýchto aglomerácií môžu poslúžiť lokality Horná Štubňa, Dolná Štubňa a Horná

⁴⁹⁰ R. MARSINA, *Žilina v listinách*, s. 40–46, č. 14.

⁴⁹¹ M. PAPSONOVÁ, *Sasko-magdeburgské právo na Slovensku*, s. 22.

⁴⁹² Peter RATKOŠ, *Vznik a začiatky banských miest na Slovensku*, Historické štúdie 19, 1974, s. 33–58.

Mútna, ktoré ležia v južnej časti Turca pomerne blízko seba.⁴⁹³ Aké konkrétne výhody plynuli pre zemepána, ktorý na svojom majetku podporil krupinské právo, nevieme, rovnako nevieme, aký postoj mali k takémuto udeleniu predstaviteľa Krupiny.⁴⁹⁴

4.3 Charakteristika práva a samosprávy Krupiny v 14. storočí

Na predošlých stránkach sme sa oboznámili s vývojom v meste a rozšírením jeho práva. Preto teraz priblížime, ako vyzeralo právo v Krupine v 14. storočí. Keďže krupinské právo je späté aj so správou, popíšeme aj samosprávu Krupiny. Stále však musíme brať na zreteľ, že zachované pramene možno chápať ako jednotliviny, keďže množstvo prameňov sa nezachovalo. Napriek tomu máme zachované informácie o jednotlivých úradoch, či právnych záležitostiach mesta. Môžeme usudzovať, že miestna samospráva a právo aj v tomto období prešli určitým vývojom, ktorý sa pokúsime zreflektovať.

4.3.1 Samospráva Krupiny v 14. storočí

Základnou zložkou krupinskej samosprávy bola aj naďalej komunita mešťanov. Žiadna confirmácia privilégií neupravila jej úlohu. Úlohou komunity bolo zvoliť si richtára a farára. Členom komunity mohol byť podľa všetkého človek, ktorý vlastnil majetok v meste a plnil si aj povinnosť poplatkov voči mestu. V prípade výberu prísazných mala komunita do tejto funkcie ustanoviť mešťanov, ktorých vyberala spolu s richtárom. O takejto úlohe komunity nepriamo svedčí aj listina, v ktorej richtár a prísazní v mene mešťanov Krupiny poučujú o svojich právach a slobodách mešťanov v Žiline.⁴⁹⁵ Môžeme predpokladať, že obvyklým miestom, kde sa schádzala komunita, bolo okolie kostola.⁴⁹⁶ Komunita bola dôležitá aj z toho dôvodu, že z jej radov boli neraz vybratí mešťania ako svedkovia právneho pokonania a môžeme predpokladať, že aj ďalšie úrady v meste boli podmienené príslušnosťou ku komunite.

⁴⁹³ Pozri stranu 84.

⁴⁹⁴ Pozri Mapa č.5.

⁴⁹⁵ R. MARSINA, *Žilina v listinách*, s. 28–29, č. 9.

⁴⁹⁶ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 247.

Ďalším dôležitým článkom samosprávy bol richtár. Richtár musel byť mešťanom, ktorý býval v meste. Bolo ho možné odvolať a do svojej funkcie bol ustanovený len na určité obdobie, pravdepodobne na jeden rok. Nie je jasné, či richtár mohol zastávať svoju funkciu viac volebných období po sebe, hoci bol považovaný za autoritu. Takýto predpoklad dokladá aj listina z roku 1354, kedy sa ako richtár spomína Cristian Farkas a ako dávnejší richtár sa spomína Johannes.⁴⁹⁷ Richtár mal na starosti výber daní, hospodárske záležitosti mesta, vedenie samosprávy, správu spoločného majetku, dbal na poriadok, bol hlavným sudcom a pomáhal aj pri výbere iných funkcionárov. Mal nárok na preplatenie všetkých nákladov, ktoré mu vznikli pri výkone svojej funkcie. Richtár mal aj určitú reprezentatívnu úlohu mesta, keďže, či už pred kráľom alebo v inom významnom prípade, zastupoval mešťanov a predkladal ich požiadavky.

Ďalším samosprávnym orgánom bola mestská rada, ktorú tvorili prísazní mesta. Zárodky rady vidieť v renovácii z roku 1244. Prísazní sa v nej vyslovene ešte nespomínajú. Ako už bolo spomenuté, pôvodne išlo o váženejších členov komunity, ktorí mali pomáhať richtárovi v súdnych sporoch. Postupom času sa z týchto členov súdu vyformovala stála mestská rada, ktorá richtárovi pomáhala nielen v prípade súdu, ale zrejme aj v prípade riadenia samosprávy. Prísazných vyberal spolu s komunitou richtár. Prísazní figurujú často ako svedkovia pri dôležitých právnych rozhodnutiach a spolu s richtárom zastupujú komunitu pred panovníkom alebo pri inej významnej príležitosti. V prípade menej dôležitých záležitostí listiny spomínajú richtára a len niekoľkých prísazných. Na príklade poučenia pre žilinských mešťanov môžeme vidieť, že listina bola vydaná v mene richtára a všetkých prísazných.⁴⁹⁸ Na základe toho môžeme povedať, že v prípade dôležitej záležitosti bolo potrebné, aby vec riešila celá mestská rada spolu s richtárom. Listina nás informuje aj o tom, že prísazných bolo ustanovených dvanásť. Celkovo možno povedať, že okrem svojej súdnej a samosprávnej funkcie mali prísazní ešte jednu úlohu, a tou bolo vyvážiť právomoc richtára. Komunita si tak zaistila efektívnejšie rozhodovanie a poistila si svoje postavenie voči rozhodnutiu richtára, svojho najvyššieho zástupcu. V 14. storočí nemáme správy o radnici v Krupine a možno predpokladať, že mestská rada

⁴⁹⁷ CDHA VI. s. 175, č. 109. DL 25117. „*In presencia Cristiani dicti Farkas iudicis in Corpona, Johannis antiqui iudicis.*“

⁴⁹⁸ R. MARSINA, *Žilina v listinách*, s. 28–29, č. 9.

sa schádzala v richtárovom dome, prípadne mohol byť miestom jej zhromaždenia kostol či jeho okolie.⁴⁹⁹

Z prameňov vieme ešte rozlíšiť ďalšiu funkciu. Išlo o právneho zástupcu mesta, prokurátora. Vieme, že prokurátor predkladal listiny a zabezpečoval rôzne výpovede, ktoré podporovali právne nároky na súde, pred ktorým mesto viedlo spor. Nevieme, či bol tento právny zástupca určený len na konkrétny prípad alebo túto funkciu zastával dlhšie obdobie. Nevieme ani, akým spôsobom bola táto funkcia personálne zabezpečovaná. Môžeme predpokladať, že prokurátor musel byť kompetentný mešťan, schopný tlmočiť právne požiadavky mesta. Tento úrad vznikol zrejme z delegovania časti kompetencie richtára a prísazných na úradníka, ktorý ich vedel adekvátne zastupovať.

Na základe prameňov môžeme predpokladať aj existenciu mestskej kancelárie, ktorá v 14. storočí bežne vydávala listiny. Listiny boli vydávané v mene richtára a prísazných mesta. Boli písané latinským jazykom a spečatené mestskou pečaťou. Typárium krupinskej mestskej pečate malo zrejme motív baránka, ako ho poznáme v prípade mladších pečatí.⁵⁰⁰ Mestská pečať bola približne už v polovici 14. storočia považovaná za plne autentickú hlavne vo vzťahu k vlastným mešťanom a iným mestám.⁵⁰¹ V prípade iných právnych záležitostí mestská pečať mohla slúžiť ako potvrdenie svedectva mešťanov.⁵⁰² Môžeme predpokladať, že v roku 1370 v kancelárii už pôsobil mestský notár. Nepriamo o tom svedčí listina, v ktorej predstaviteľ a z Krupiny poučujú predstaviteľov Žiliny v práve. Nasvedčuje tomu menej profesionálna kvalita písma.⁵⁰³ Notár písal listiny a okrem toho zrejme viedol aj mestskú knihu pre potrebu mesta a mešťanov. Hoci pramene mestskú knihu a notára z Krupiny nespomínajú, v okolitých lokalitách, ako je Kremnica, Banská Štiavnica či Banská Bystrica sa už v druhej polovici 14. storočia mestské knihy

⁴⁹⁹ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 247.

⁵⁰⁰ Tamtiež.

⁵⁰¹ Autenticitu mestskej pečate Krupiny možno predpokladať napríklad na základe listiny z roku 1316 (DL 1865). Listina sa zaoberá kúpnopredajnými aktivitami mešťanov a pečať tieto meštianske aktivity potvrdzuje. V prípade autenticity vo vzťahu k iným mestám nám to ilustruje prípad listiny, v ktorej Krupinský richtár a prísazní poučili žilinských mešťanov vo svojom práve, ktorým sa neskôr riadili. R. MARSINA, *Žilina v listinách*, s. 28–29, č. 9.

⁵⁰² Predpokladať tento úzus nám dovoľuje listina z roku 1354, v ktorej Egídius predstavený kláštora v Bzovíku udelil slobody obyvateľom v dedine Bzovík. V listine sa spomínajú richtár, prísazní a mešťania v úlohe svedkov. DL 25117.

⁵⁰³ Juraj ŠEDIVÝ, *Stredoveké mestá na Slovensku a ich pragmatická (diplomatická) písomná kultúra*, Documenta Pragensia supplementa IX, 2018, s. 99.

viedli a na ich stránkach sa dozvedáme aj o pôsobení miestnych mestských notárov.⁵⁰⁴ Je nepravdepodobné, že by tento trend Krupinu obišiel. Okrem toho sa na dorse niektorých listín vyskytujú aj jednoduché heslovité označenia, ktoré nám dovoľujú predpokladať, už že v 14. storočí mesto evidovalo väčšie množstvo listín podľa, povedané dnešnou terminológiou, pertinančného princípu.⁵⁰⁵

V otázke farnosti a jej samosprávy sa situácia zrejme výrazne nezmenila. Hlavný farský kostol bol zasvätený Panne Márii a komunita v Krupine mala stále možnosť voľby vlastného farára, ktorý bol vyňatý spod právomoci archidiacona a mal slobodný desiatok. Za každých päťdesiat usadlostí platil jednu hrivnu striebra ostrihomskému arcibiskupovi, ktorý ho aj potvrdzoval v úrade. Na základe súpisu pápežských desiatkov z rokov 1332–1337 vieme, že krupinský farár Teodor poberal približne 24 hrivien striebra. Takáto čiastka nám dovoľuje predpokladať, že miestna farnosť zahŕňala vyše tisíc usadlostí. Môžeme sa domnievať, že takto veľká farnosť mala okrem vlastného farára aj kaplána. Okrem krupinského farára Johanesa, ktorý sa spomína ako svedok prísahy v spore o Kováčovú, nemáme ďalšie pramene, ktoré by približovali miestnu farskú správu.

4.3.2 Krupinské právo a štruktúra súdnictva v 14. storočí

V prípade práva a právnych zvyklostí v lokalite boli stále východiskovým bodom ustanovizne renovácie z roku 1244. Najvyšším sudcom mešťanov v Krupine bol richtár, ktorý spolu s dvanástimi prísažnými rozhodoval v sporoch. Tak ako v predošlom období, aj počas 14. storočia bol súčasťou miestneho súdnictva rečník, ktorý vedel pred miestnym súdom tlmočiť právne požiadavky osoby, ktorá nebola príslušníkom komunity, prípadne mohol zastupovať aj jej príslušníka. Člen komunity v Krupine stále podliehal súdnej právomoci vlastného richtára a v prípade komplikovaného sporu bolo možné požiadať o rozhodnutie panovníka. Od roku 1340 sa v písomnostiach dozvedáme o artikuloch mesta Krupina.⁵⁰⁶ Je možné, že už v prvej polovici 14. storočia mala Krupina k dispozícii právnu knihu sasko–magdeburského práva. Dôležitý prameň, ktorý nám odhaľuje povahu a charakter

⁵⁰⁴ K. SZENDE, *Trust, Authority*, s. 123–124.

⁵⁰⁵ Dobové dorsálne označenie má napríklad aj listina z roku 1316 (DL 1865). Dorsálne označenie podľa pertinančného princípu majú napríklad aj listiny z roku 1326 (DL 50550) a 1369 (DL 50272), pričom rukopis tohto heslovitého označenia možno pokladať za súdobý.

⁵⁰⁶ JUCK, *Výsady I.*, s. 130–131, č. 159. „*Eorundem articulis*.“ Artikuly Krupiny sú prvýkrát spomínané v privilégiách pre Slovenskú Lupču.

práva v Krupine, je Žilinská právna kniha.⁵⁰⁷ Tento právny kódex obsahuje rozličné právne ustanovizne sasko–magdeburského práva a vznikol na základe krupinskej predlohy niekedy v roku 1378.⁵⁰⁸ V kódexe sa nachádzajú normy pôvodom zo saského zrkadla, magdeburského práva, vikbildného práva a ďalšie ustanovenia pôvodom zo zahraničia. V kódexe nájdeme ustanovenia pochádzajúce z Vratislavy z rokov 1261 a 1295. V prípade vratislavských ustanovení z roku 1261 ide o 52 artikul, ktoré boli právnym poučením pre prisažných.⁵⁰⁹ V prípade ustanovení z roku 1295 išlo o ustanovizne týkajúce sa zriadenia súdov.⁵¹⁰ Tie vychádzali z vikbildného práva.⁵¹¹ Okrem toho boli v nemeckej predlohe aj zlomky z právnych konaní v Magdeburgu. Ako sme už písali skôr, nositeľom práva v Krupine bol saský element, treba preto spomenúť, že aj samotné magdeburské právo je vo svojej podstate saské zvykové právo prispôbené mestským podmienkam. Nie je preto prekvapením, že sa do kódexu dostali aj záznamy o právnych konaniach práve z Magdeburgu. Popri už zmienených zlomkoch právnych konaní sú v kódexe ešte takzvané krakovské extravaganty – časti ustanovizní derivátu magdeburského práva pôvodom z Krakova.⁵¹² Spomínaný právny kódex nám približuje rôzne ustanovizne trestného práva, procesného práva, súkromného práva či správneho práva. Je však pravdepodobné, že slúžil len ako príručka a nie všetky jeho ustanovizne, ktoré sa v ňom spomínajú, boli striktné dodržiavané.⁵¹³ Z tohto kódexu však jednoznačne vyplýva, že miestne právo bolo sasko–magdeburského charakteru a pôvodu.

⁵⁰⁷ Ippo Tapani PIIRAINEN, *Auswirkungen des Magdeburger Rechts auf die Gesetzgebung des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit in der Slowakei*, in: Wieland Carls (ed.), *Rechts – und Sprachtransfer in Mittel– und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht*, Leipzig 2008, s. 181–183.

⁵⁰⁸ ŽPK.

⁵⁰⁹ Maciej MIKULA, *Prawo miejskie Magdeburskie (Ius municipale magdeburgense) w Polsce XIV–XVI w.*, Krakov 2018, s. 32.

⁵¹⁰ Tamtiež, s. 35.

⁵¹¹ Vikbildné právo bolo často späté s kolonizáciou a magdeburským právom. V podstate išlo o právny systém, v ktorom pôvodne existoval okruh geograficky blízkych lokalít. Na čele okruhu stálo mesto, ktorého právo a súd boli nadradené vidieckym lokalitám v okruhu. Tieto vidiecke lokality boli voči mestu často v podriadenom vzťahu. V období 14. storočia už geografická blízkosť či podriadenosť nehrali významnejšiu úlohu. Môžeme predpokladať, že prvky vikbildného práva sa v krupinskom práve vyskytujú hlavne z toho dôvodu, že sa týkajú sporov vzniknutých vo vidieckom prostredí, avšak riešených na mestskom súde. J. ŽEMLIČKA, *Království v pohybu*, s. 282–293.

⁵¹² Ustanovenia z Vratislavi boli predlohou aj pre Krakovské právne normy. M. MIKULA, *Prawo miejskie Magdeburskie*, s. 34. M. BADA, *Žena v systéme Žilinského magdeburského práva*, s. 27.

⁵¹³ V tomto predpoklade nás utvrdzuje skutočnosť, že Žilinská právna kniha obsahuje článok, ktorý hovorí o súboji a o tom, kedy je možné takýto súboj odmietnuť. Tento článok by potom protirečil ustanoveniu renovácie z roku 1244, ktoré súboj nepripúšťa. Preto môžeme predpokladať, že niektoré články a ustanovenia z kódexu neboli v praxi aplikované. M. PAPSONOVÁ, *Sasko–magdeburské*

Z dôvodu prechodu Žiliny na krupinské právo vieme zo zachovaných prameňov v Žiline priblížiť štruktúru súdu v meste Krupina. Medzi písomnosti, ktoré nám to umožňujú, patrí poučenie krupinského richtára a prísazných pre Žilinu o právach a slobodách mesta Krupina z roku 1370 a čiastočne aj Žilinská právna kniha.⁵¹⁴

Súdiť sporiace sa strany mali prísazní vybratí komunitou a richtárom. Z toho možno usúdiť, že súdny proces v Krupine prebiehal tak ako v predošlom období, teda podľa saských zvyklostí. Richtár podľa tejto obyčaje zvolával súd a viedol súdny proces, pričom zodpovedal za jeho správny priebeh. Sám však priamo nesúdil, pretože listina pre Žilinu a aj samotné saské zvyklosti túto úlohu pripisujú prísazným. Je pravdepodobné, že v prípade závažného sporu museli byť na súde prítomní všetci prísazní, v prípade menej dôležitého sporu je pravdepodobné, že nebola nutná ich plná účasť. Spor sa začínal žalobou jednej zo sporiacich sa strán. Súd ďalej prebiehal tak, že richtár sa po každom výroku sporiacej sa strany pýtal prísazných na ich ortieľ, a tak posúval súdne pojednávanie krok za krokom ďalej, až kým sa nedospelo k rozhodnutiu, ktorá zo strán je v práve.⁵¹⁵ Aj samotné slovo ortieľ pochádza z nemeckého výrazu Urteil, čo sa dá preložiť ako rozsudok, súdne rozhodnutie.⁵¹⁶ Ako spomína renovácia z roku 1244, ale aj súdna prax Žiliny, rozhodnutie súdnej rady bolo vyhlásené trikrát. Dovtedy mala stránka, ktorej sa vyhlásenie týkalo, naplniť požiadavky uložené súdom. V prípade komplikovaného sporu mohla krupinská súdna rada požiadať panovníka o pomoc pri rozsúdení.⁵¹⁷ Panovník však mohol delegovať vyriešenie sporu na taverníka, prípadne inú poverenú osobu. Podľa poučenia pre Žilinu môžeme predpokladať, že aj v prípade Krupiny tretinu pokuty inkasoval miestny richtár a zvyšné dve tretiny pripadli prísazným. Samotný súd sa v Krupine odohrával zrejme pred kostolom.⁵¹⁸ Okrem toho, krupinský súd rozhodoval aj v prípadoch odvolania sa na tento súd mešťanmi z iných miest, ktoré

právo na Slovensku, s. 139, 247. CDSI II., s. 113–114, č. 168. „*Duellum non iudicetur inter ipsos, sed super iuramento duodecim hominum maiorum ex ipsis etiam magne cause decidantur.*“

⁵¹⁴ R. MARSINA, *Žilina v listinách*, s. 28–29, č. 9. ŽPK.

⁵¹⁵ M. PAPSONOVÁ, *Sasko-magdeburské právo na Slovensku*, s. 22.

⁵¹⁶ M. PUHLE, *Magdeburg – Medieval Metropolis and the Cradle of Magdeburg Law*, s. 110.

⁵¹⁷ Z prameňov vyplýva, že panovník mohol riešenie takéhoto sporu delegovať na inú poverenú osobu, napríklad taverníka. V 14. storočí ešte nie je jasné, či bol taverník a jeho súd pevne ustanovený ako odvolací súd pre spory z Krupiny.

⁵¹⁸ Nemáme informácie, ako sa postupovalo v prípade nepriaznivého počasia. V saských komunitách však bolo zvykom stavať pri kostoloch zvláštne prístrešky, pod ktorými sa schádzala komunita alebo konali sudy.

patrili do právneho okruhu Krupiny. Po vyriešení odvolania krupinský súd inkasoval pokutu aj v takom prípade.

V Uhorskom kráľovstve približne od druhej polovice 14. storočia začal byť súd panovníka nahrádzaný súdom taverníka.⁵¹⁹ Takýto trend sa premietol aj v Krupine, kde koncom 14. storočia už môžeme s istou dávkou opatrnosti predpokladať, že odvolacím súdom pre krupinských mešťanov už nebol kráľovský súd, ale súd taverníka. O takejto postupnej zmene nám vypovedá listina z roku 1361, kde v spore stála na jednej strane Dobrá Niva a Babiná a na druhej Krupina. Listina spomína Jána, syna Mikuláša, taverníka kráľa Ľudovíta I., ako vyššieho sudcu, ktorý rozhodoval spor medzi týmito privilegovanými lokalitami.⁵²⁰ V inom spore z roku 1365 medzi Bzovíkom a mešťanmi z Krupiny vystupuje v listine ako sudca Štefan Bubek, ktorý vtedy pôsobil v úrade krajinského sudcu.⁵²¹ V tomto smere ešte treba podotknúť, že v predošlom prípade išlo o kráľom privilegované komunity, avšak v prípade sporu medzi Bzovíkom a komunitou v Krupine nešlo o komunity s rovnakým postavením, respektíve právnym pozadím. Najneskôr v druhej polovici 14. storočia sa súd taverníka v kontexte Krupiny už objavuje a dokonca možno predpokladať, že mesto už v tomto období malo vplyv na formovanie tohto súdu.⁵²²

Môžeme teda konštatovať, že súd v Krupine v období 14. storočia mal už značne vyformované a stanovené súdne postupy. Rozhodujúcu funkciu v súdnictve mala zrejme súdna rada zložená z prísazných pod vedením richtára.⁵²³ Súd prebiehal podľa saských zvyklostí a niekedy v prvej polovici 14. storočia bola k dispozícii aj písomná podoba sasko-magdeburských právnych obyčají. Je možné, že miestne právne normy boli dopĺňané rozhodnutiami krupinského súdu, avšak nezachovali sa k nim pramene. Okrem súdenia vlastných mešťanov bolo úlohou miestnej súdnej rady poskytovať právne poradenstvo pre lokality, ktoré patrili do právneho okruhu mesta Krupina. V tomto období možno pokladať krupinské právo so svojou štruktúrou za sofistikovaný a pomerne vyspelý právny systém.

⁵¹⁹ Taverník pôvodne zodpovedal za majetky a pokladnicu kráľa. Mestá ležali na kráľovskej pôde a patrili formálne medzi kráľovské majetky. Práve preto taverník mohol byť vhodným úradníkom, ktorý sa venoval mestským záležitostiam, teda aj súdom.

⁵²⁰ ŠA ZV MMK, inv. č. 43. CDH IX/7, s. 504. „*Nos Johannes filius Nicolai condam palatini magister tavernicorum, Domini Lodovici Dei gracia Regis Hungarie.*“

⁵²¹ DL 249114. „*Georigus Bubeek Iudex curie domini Lodovici.*“

⁵²² Š. MERTANOVÁ, *Ius tavernicale*, s. 21.

⁵²³ Pre prehľad základnej štruktúry súdu v Krupine v období 14. storočia pozri Schéma č. 6.

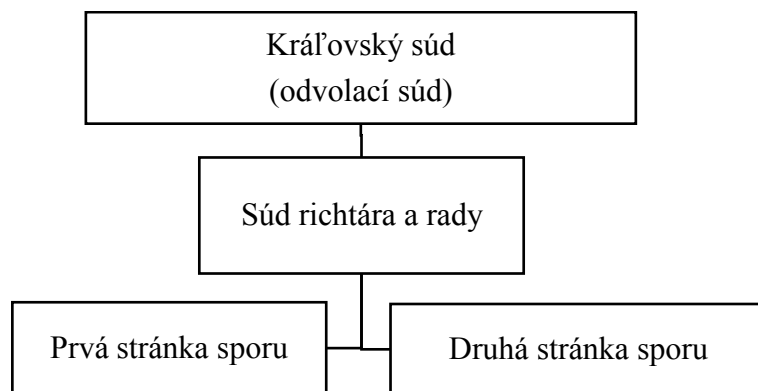

Schéma č. 6. Štruktúra súdu v Krupine v období 14. storočia

5. Vývoj práva a samosprávy Krupiny v rokoch 1400–1526

Obdobie od počiatku 15. storočia do prvej štvrtiny 16. storočia neprinieslo Uhorskému kráľovstvu dlhotrvajúcu stabilitu a prosperitu. Na uhorskom tróne sa vystriedalo niekoľko panovníckych dynastií a v kráľovstve často prebiehali boje. V prvej tretine 15. storočia bol na Uhorskom tróne Žigmund Luxemburský (1387–1437).⁵²⁴ Panovník Žigmund mestá podporoval, avšak jeho vláda bola poznačená dlhmi, spormi so šľachtou a problémami s husitami. Práve husitské výpravy do Uhorska boli hrozbou pre mnohé mestá v Uhorsku.⁵²⁵ Po smrti Žigmunda nastúpil na trón Albrecht Habsburský (1437–1439), ktorý mal za manželku Žigmundovu dcéru Alžbetu. Albrecht však zakrátko zomrel a Alžbeta musela brániť nástupnícke práva jej syna Ladislava Pohrobka (1440–1457). V kráľovstve sa preto znovu bojovalo.⁵²⁶ Ladislav bol nakoniec uznaný ako kráľ Uhorska, ale v skutočnosti bola jeho panovnícka moc silne oslabená a v jeho mene vládli regenti. Do popredia sa dostali mocní oligarchovia. Po smrti Ladislava sa znovu otvorila otázka, kto bude kráľom. Šľachta si za kráľa zvolila Mateja Korvína (1469–1490), o ktorom predpokladala, že bude ľahko ovládateľný. Kráľ Matej sa však ukázal ako schopný panovník, ktorý cieľavedome budoval svoju moc a podporoval mestá.⁵²⁷ Po smrti kráľa Mateja sa na uhorský trón dostala dynastia Jagelovcov. Nástup tejto dynastie bol poznačený bojmi medzi Vladislavom Jagelom a Jánom Albrechtom.⁵²⁸ Vladislav (1490–1516) zvíťazil, avšak obdobie jeho panovania je poznačené vzostupom moci šľachty. Moc šľachty narastala a za vlády jeho syna Ľudovíta (1516–1526) vyústila do anarchie, čo spolu s osmanskou hrozbou nevestilo kráľovstvu svetlú budúcnosť. Osmanská ríša nakoniec otvorene vyhlásila vojnu uhorskému kráľovstvu, avšak panovník Ľudovít

⁵²⁴ Július BARTL, *Žigmund Luxemburský*, Budmerice 1996.

⁵²⁵ Okrem drancovania, ktoré sprevádzalo azda každý nájazd do Uhorského kráľovstva boli husitské výpravy výnimočné tým, že husiti mali mimoriadne negatívny postoj k nemeckému obyvateľstvu, ktoré často prevládalo práve v mestách. Husitom a ich vpádom do Uhorského kráľovstva sa venovali napríklad B. Varsik a M. Lysý. Branislav VARSÍK, *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*, Bratislava 1965. Miroslav LYSÝ, *Husitská revolúcia a Uhorsko*, Bratislava 2016.

⁵²⁶ Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Alžbeta Luxemburská, Žigmundova dcéra v rokoch 1438–1442*, *Historie – otázky – problémy* 3, 2011, č. 2, s. 151.

⁵²⁷ Tomáš HOMOËA, *Na vzostupe moci – Zahraničná politika Mateja Korvína v stredoeurópskom priestore v rokoch 1458–1471*, Bratislava 2019, s. 31–55.

⁵²⁸ Pavol MALINIÁK, *Spojenci a protivníci Jagelovcov. O niektorých účastníkoch zápasu medzi Vladislavom a Jánom Albrechtom v Uhorsku v rokoch 1490–1492*, in: Jagiellonowie i ich świat, Kraków 2018, s. 101–112.

II. nebol schopný postaviť dostatočne silnú armádu. Toto všetko nakoniec vyústilo do katastrofickej porážky uhorského vojska Osmanmi, a to v bitke pri Moháči 28. augusta 1526,⁵²⁹ ktorá dala symbolickú bodku za uhorským stredovekom.

Hoci miera kráľovskej autority bola rôzna, každý panovník podporoval rozvoj miest a mestečiek.⁵³⁰ Dôležitým prelomom pre rozvoj miest a mestečiek v Uhorskom kráľovstve bol rok 1405. V tomto roku panovník Žigmund Luxemburský vydal takzvaný Menší dekrét.⁵³¹ Dokument vymedzoval právne podmienky pre mestá a mestečká v Uhorskom kráľovstve a uznal mešťanov ako stav. Niektoré body dokumentu sa priamo týkali súdnych záležitostí. Článok 4. nariad'oval mešťanom ísť pred súd taverníka alebo súd mesta, ktorého slobody užívajú. Článok 7. stanovil, že v prípade sporu žiadna strana nesmie nijakým spôsobom obmedzovať druhú stranu a spor sa musí predložiť sudcovi. Článok 8. ustanovil, že spravodlivosť sa má žiadať u sudcu. V prípade, že sudca odmietne súdiť, dotyčná strana sa má odvolať pred taverníka. Bolo nariadené, že spravodlivosť sa nesmie vynucovať. Článok 12. umožňoval v prípade nespokojnosti mešťana s rozsudkom odvolať sa pred súd mesta, ktorého výsady užíva alebo pred taverníka. V takomto prípade už však nebolo možné odvolať sa ďalej. Tento dekrét naplno určil príslušnosť lokalít k jednotlivým okruhom. Určil stupne odvolania, ako aj postupnosť odvolania a taktiež povinnosti richtára.⁵³² Vďaka tomuto dekrétu mali kráľovské mestá a slobodné dediny možnosť náležitým spôsobom trestať zločincov, ktorí v ich chotári spáchali zločin.⁵³³ Prosperujúce a majetnejšie mestá naďalej získavali od panovníkov ďalšie privilégia. Dôvod, prečo uhorskí panovníci podporovali mestá, bol stále rovnaký. Išlo o zdroj príjmov a eventuálne aj o určitú politickú oporu. Mestá a mestečká, v ktorých sa emancipačné snahy nepodarilo naplniť, sa, naopak, neraz dostali do feudálnej

⁵²⁹ Vojtech DANGL, *Začiatky tureckej expanzie a bitka pri Moháči r. 1526*, Spoločnosť, armáda, osobnosť č. 1, 1997, s. 31–33.

⁵³⁰ R. MARSINA a kol., *Dejiny Slovenska I*, s. 380–421.

⁵³¹ Július BARTL, *Dekréty kráľa Žigmunda z roku 1405 a ich význam pri formovaní meštianskeho stavu v Uhorsku*, Historický časopis 40, 1992, č.3, s. 281–296.

⁵³² M. LAČLAVÍKOVÁ – A. ŠVECOVÁ, *Pramene práva*, s. 116.

⁵³³ Miloš MAREK, *Zločinnosť v stredoveku (Podľa svedectva proskripčných listín)*, Studia Historica Tyrnaviensia 13, 2011, s. 148.

závislosti od miestneho zemepána a niekedy boli dokonca dané ako majetok do zálohu.⁵³⁴

5.1 Vývoj v Krupine v rokoch 1400–1526

Krupina vstúpila do 15. storočia ako uznávané a sebavedomé mesto, cez ktoré živo prúdil tovar a kupci. Mestská výstavba pokračovala a vzniklo viacero druhov stavieb s rôznym účelom a hádam už v tomto období existovala mestská fortifikácia. Scenériu mesta dotváralo jeho kolie, plné polí, záhrad a vinohradov.⁵³⁵ O existencii predmestia v období stredoveku nemáme zmienky.

Z 15. a z počiatku 16. storočia máme v porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami podstatne viac prameňov. Mnohé z nich sa dochovali vo viacerých archívnych fondoch. Najvýznamnejším archívnym fondom aj pre toto obdobie stále ostáva fond Magistrát mesta Krupina. Značnú časť tohto fondu tvoria už tradične privilégia a ich confirmácie. Druhou zložkou fondu sú rôzne listy a listiny, ktoré sa najčastejšie týkajú súdnych záležitostí.⁵³⁶ Treťou zložkou fondu krupinskej proveniencie je najstaršia zachovaná mestská kniha.⁵³⁷ Na jej stránkach sa stretávame so zápsmi o rôznych rozhodnutiach mestskej rady a súdu.⁵³⁸ Tento prameň je však zaujímavý aj tým, že nám bližšie približuje mešťanov Krupiny a ich každodenný život na konci stredoveku. Hoci máme pre 15. a 16. storočie k dispozícii viac prameňov, stále bolo možné aplikovať indukívnu metódu a pristupovať k väčšine prameňov ako k jednotlivinám, ktoré obsahujú dôležité informácie o Krupine neskorého stredoveku.

Komunita v Krupine získala v predchádzajúcich storočiach viacero privilégii a snaha udržať či zlepšiť si svoje postavenie bola v komunite prítomná aj v období neskorého stredoveku. Prvé známe privilégium, ktoré získala krupinská komunita, bol už zmienený Menší dekrét.⁵³⁹ Ten určoval postupnosť odvolania, pre Krupinu to

⁵³⁴ Veľmi známy je prípad z roku 1412, kedy panovník Žigmund zálohoval 13 spišských miest poľskému panovníkovi Vladislavovi Jagelovi. Michal SUCHÝ, *Spišské mestá v poľskom zálohu*, in: Richard Marsina a kol., *Spišské mestá v stredoveku*, Košice 1974, s. 55–87.

⁵³⁵ S. DÚBRAVEC, *Urbanizmus a pamiatky Krupiny*, s. 66–67.

⁵³⁶ ŠA ZV MMK.

⁵³⁷ DAS STADTBUCH VON KARPFFEN.

⁵³⁸ Pozri stranu 145.

⁵³⁹ DL 42840. Na dorse listiny sa spomína „pro civita--- Corponiensis“.

znamenovalo upevnenie svojho postavenia. Krupinský súd teda nespochybniteľne stál na čele súdnej hierarchie krupinského právneho okruhu.

Ustanovenia Malého dekrétu upravovali možnosti odvolania sa pred súd taverníka.⁵⁴⁰ To, že krupinská komunita mešťanov bola počiatkom 15. storočia podriadená súdu taverníka, dokazuje listina z roku 1421. Panovník Žigmund Luxemburský musel zasahovať v prípade zrušenia rozsudku nad Ulmanom Faberom, mešťanom z Krupiny. Ulman bol odsúdený magistrom Jakubom a ostrihomským prepoštom Petrom za zabitie a zranenie poddaných z obce Hontianske Nemce. Z tohto dôvodu Andrej Horvath predstúpil osobne pred panovníka v mene richtára, prisažných a celej komunity mesta Krupina a požadoval zrušenie rozsudku.⁵⁴¹ Panovník tejto požiadavke vyhovel a rozsudok zrušil, pričom pripomenul, že je zvykom, že mešťania majú výnimku z takéhoto odsúdenia aj v prípade závažných zločinov. Nariadil, aby bolo zachované právo tavernického súdu pre mesto Krupina a pripomenul, že toto právo je potrebné dodržiavať.⁵⁴² Niet pochyb, že Krupina v prípade odvolania alebo náročného sporu plne podliehala súdu kráľovského taverníka. Pritom je dosť pravdepodobné, že Krupina patrila medzi mestá, ktoré sa významnou mierou podieľali na formovaní tavernikálneho práva a súdu.⁵⁴³

Krupinskí mešťania si teda v prvej štvrtine 15. storočia posilnili postavenie mesta v rámci okruhu a definitívne prešli do súdnej kompetencie taverníka. Nebol to však jediný úspech pri upevňovaní svojho postavenia a získavaní ďalších slobôd. Už v januári 1406 bola komunita od panovníka Žigmunda Luxemburského oslobodená od platenia kráľovského mýta a poplatkov na zemi i na vode po celej krajine. Panovník zároveň upozornil županov a zemepánov, aby sa neopovážili vyberať od krupinských mešťanov mýto alebo účtovať poplatky. Ten, kto by sa pokúsil porušiť toto nariadenie, mal byť potrestaný.⁵⁴⁴

Ďalší úspech na poli hospodárskych a obchodných slobôd dosiahli krupinskí mešťania v apríli roku 1409. Panovník Žigmund Luxemburský udelil komunite hostí

⁵⁴⁰ M. LACLAVÍKOVÁ – A. ŠVECOVÁ, *Pramene práva*, s. 116.

⁵⁴¹ ZsO VIII., s.128, č. 396. DL 43497. CD X/6, s. 351. „*In personis fidelium nostrorum iudicis et iuratorum civium ac totius communitatis nostre civitatis Korpona.*“

⁵⁴² Tamtiež. „*Taverniconim nostrorum regnorum pro tempore constitutorum — — — et requisitionem legitime prosequi debeant et teneantur.*“

⁵⁴³ R. SKORKA, *A városok és a tárnoki ítélőszék együttműködésének kadete*, s. 16.

⁵⁴⁴ ŠA ZV MMK, inv. č. 18 (zmienka). ZsO II., s. 543, č. 4419. „*Regalia tributa tam in terris quam super aquis.*“

v Krupine právo na konanie slobodných trhov dvakrát do týždňa, v utorok a piatok. Kupci, ktorí by chceli prísť na tieto trhy, mali panovníkom zaručenú majetkovú a osobnú slobodu a mohli v pokoji prísť aj odísť.⁵⁴⁵

Krupina, rovnako ako mnohé iné mestá v Uhorskom kráľovstve, patrila do kráľovského majetku a vďaka tomu bola panovníkom Žigmundom Luxemburským v roku 1424 venovaná do vennej zálohy jeho manželke Barbore Celjskej.⁵⁴⁶ Súčasne spolu s Krupinou dostala Barbora od svojho manžela do zálohy aj Zvolenskú župu spolu s mestom Zvolen a Brezno. Okrem tohto dostala aj hrady Šášov, Dobrá Niva, Slovenská Ľupča a Vígľaš. Súčasťou vena boli dokonca aj banské mestá, medzi nimi Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Pukanec, Nová Baňa, Kremnica či Ľubietová.⁵⁴⁷ Žigmund takto zabezpečil príjmy pre svoju manželku.⁵⁴⁸ Ich funkciou bolo krytie výdavkov kráľovien. Systém venných majetkov poznáme napríklad aj v prípade Českého kráľovstva, kde plnili podobnú funkciu.⁵⁴⁹ Okrem výnosných príjmov zabezpečovali kráľovným spomínané majetky aj možnosť presadzovať svoje mocenské záujmy. Nie je preto prekvapujúce, že sa v otázke práv a slobôd spomenutých lokalít kráľovné angažovali.⁵⁵⁰ Konkrétne situácie, kedy kráľovné zasahovali do diania v Krupine, priblížime nižšie v tejto kapitole.

Už v 14. storočí prebiehalo medzi Krupinou a kláštorom v Bzovíku niekoľko sporov. Tie neutíchli ani neskôr.⁵⁵¹ V roku 1425 sa Krupina opäť dostala do vážnejšieho sporu s kláštorom. Išlo o chotárnu hranicu medzi Bzovickou Lehôtkou a Krupinou. Listina z 11. apríla 1425 nás informuje o tom, že richtár Martin a prísazný z mesta Zvolen potvrdzujú vypočutie svedkov zo Sásy, Pliešoviec, Dobrej Nivy a Babinej. Toto vypočutie bolo vykonané na príkaz magistra taverníka Henrika a na požiadanie predstaveného kláštora v Bzovíku, prísazných a richtára

⁵⁴⁵ A. ZREBENÝ, *Z feudálnych dejín Krupiny*, s. 18. ZsO II., s. 231, č. 6725. ŠA ZV MMK, inv. č. 15.

⁵⁴⁶ DL 39284.

⁵⁴⁷ A. ZREBENÝ, *Z feudálnych dejín Krupiny*, s. 18.

⁵⁴⁸ Daniela DVORÁKOVÁ, *Stredoslovenské banské mestá ako vennie majetky uhorskej kráľovnej Barbory Celjskej*, in: *Ars Montana*, 2016, s. 367–376.

⁵⁴⁹ Zdeněk BERAN, *Česká královská věnná města v pohusitské době (1436–1526)*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 22/2, 2019, s. 119–150.

⁵⁵⁰ Martina KOČÍ, *Vztah uhorských kráľovien k svojim vennem mestám v stredoslovenskej banskej oblasti*, *Forum historiae* 2, 2008, s. 1.

⁵⁵¹ H. LÁSZLÓVÁ, *Dejiny premonštrátskeho prepoštstva v Bzovíku*, s. 121–122.

z Krupiny.⁵⁵² V ďalšom pokračovaní sporu sa dozvedáme, že na obranu záujmov Krupiny vystupoval richtár Johannes a prísazný Ulricus.⁵⁵³ Spor pokračoval a z listiny vydanéj 5. júla 1425 vieme, že konvent v Šahách vyslal brata Jakuba, aby pokračoval vo vyšetrovaní. Pri tejto príležitosti listina zaznamenáva okrem richtára Johannes, syna Philipa, aj prísazných mesta Krupina. Išlo o Petra Longa, Georgia Carnifera, Petra Parva, Jacoba Gerharda, Paula Katusa, Nicolausa, syna Laurenta a Paula Brodwesela. Richtár aj prísazní vystupovali v spore za seba, ale aj za celú komunitu mesta Krupina.⁵⁵⁴ Prípád je zaujímavý tým, že na strane mešťanov z Krupiny sa do sporu zapája taverník. Ďalšia zaujímavosť je spojená so skutočnosťou, že privilegované obyvateľstvo Sásy, Pliešoviec, Dobrej Nivy a Babinej bolo vypočúvané zástupcami mešťanov zo Zvolena. Je to dôkaz uplatňovania zásady, že len mešťan súdi mešťana, pričom táto zásada sa formovala práve na pôde tavernikálneho práva. Keďže samotný taverník bol šľachtic, zmyslom tejto zásady bolo, aby mešťan nebol súdený šľachticom. Z tohto dôvodu sa mešťania na takýto súd snažili presadiť svojich zástupcov.⁵⁵⁵ Výsledok tohto konkrétneho sporu medzi kláštrom v Bzovíku a Krupinou priniesol medzi oboma stranami dohodu. Tá však zrejme nebola dostatočne uspokojivá, pretože do konca stredoveku vzniklo medzi nimi ešte niekoľko sporov.

O ďalšom spore medzi mestom Krupina a kláštrom v Bzovíku nás informuje aj list z 1. novembra 1430. Dozvedáme sa, že magister Ján, krajinský sudca, dáva správu kráľovnej Barbore o revízii chotárnych hraníc medzi mestom Krupina a majetkami kláštora v Bzovíku. Revízia bola vykonaná za spolupráce Jacoba, richtára z Krupiny, a Stanislava, predstaveného kláštora zo Bzovíka. Revízia bola vykonaná kvôli zemi zvanej Pomaj a týkala sa aj zeme zvanej Uňatín, Bzovský brod a Bzovíckej Lehôtky. Tieto hranice boli určené na základe svedectiev ľudí z Pliešoviec.⁵⁵⁶ List približuje ďalší zo sporov medzi Krupinou a kláštrom v Bzovíku. V tomto prípade je toto svedectvo zaujímavé tým, že list mal informovať

⁵⁵² ŠA ZV MMK, inv. č. 46. DL 283559.

⁵⁵³ ZsO XII., s. 250–251, č. 663. DF 283602. „Johannes, Ulricus.“

⁵⁵⁴ DL 274515. „*Petrus dictus Long, Georgius Carnifer, Petrus Parvus, Jacobus Gerhard, Paulus Katus, Nicolaus filius Laurentii Paulus Brodwesel, iurati cives et hospites pro suo totusque comunitas civitatis Corponiensis.*“

⁵⁵⁵ Š. MERTANOVÁ, *Ius tavernicale*, s. 20–22.

⁵⁵⁶ ŠA ZV MMK, inv. č. 47. M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 119.

kráľovnú Barboru o stave sporu, ktorá sa zrejme zaujímala o obranu svojich majetkov.

Ďalší spor medzi kláštorom v Bzovíku a Krupinou sa týkal zeme Brač. Z 10. mája 1431 sa nám zachovala listina, že Johannes Schnorrer, richtár Krupiny, prísažní Johannes Fogel, Ulricus Muefusil, Laurent Treutler, Peter Falner, Johanes Saltzer, Stephanus Ligator, Magerul a Mateus Feigensag zastupovali mesto a podpísali so Stanislavom, predstaveným kláštora v Bzovíku, dohodu. Táto dohoda bola spísaná pred Štefanom z Glog.⁵⁵⁷ Podľa jej znenia Stanislav uznal práva Krupiny na užívanie zeme Brač. Avšak mešťania z Krupiny sa Stanislavovi zaviazali platiť ročne 25 mariek za užívanie spomenutej zeme.⁵⁵⁸

Popri sporoch neutíchla snaha o potvrdenie aktuálnych výsad a slobôd, preto v januári roku 1435 panovník Žigmund Luxemburský potvrdil komunite mešťanov v Krupine všetky dovtedajšie výsady a privilégiá. Urobil tak na žiadosť richtára Johanna, syna Philippa, a prísažných Jacoba Gnera a Georgia Noyela.⁵⁵⁹ Spomínaní zástupcovia mesta prišli so svojimi žiadosťami k panovníkovi osobne a ten následne ich požiadavkám vyhovel.

V marci roku 1436 panovník Žigmund Luxemburský opäť potvrdil svoje predchádzajúce slobody týkajúce sa kráľovských mýt a poplatkov. Panovník nariadil, aby všetci vyberači mýt a poplatkov nevyberali tieto poplatky od mešťanov z Krupiny ani za osoby, ani za tovar, keďže títo mešťania užívajú úplnú slobodu od týchto poplatkov udelenú uhorskými kráľmi.⁵⁶⁰ Túto slobodu od colných poplatkov krupinským mešťanom potvrdila 16. októbra 1440 aj kráľovná Alžbeta.⁵⁶¹ Zároveň upozornila, aby sa nik neopovážil vyberať od mešťanov tieto poplatky.⁵⁶²

Keď v roku 1428 smerovali na územie Slovenska husitské výpravy, kráľovná Barbora nariadila svojim mestám, aby sa pripravili na obranu. Ani mešťania nechceli prísť o majetky, preto výzvu uposlúchli a chystali odraziť vpád husitov.⁵⁶³ Napriek

⁵⁵⁷ ŠA ZV MMK, inv. č. 48. „*Stephanus de Glog.*“

⁵⁵⁸ Tamtiež.

⁵⁵⁹ Tamtiež, inv. č. 17. DL 86522. „*Judex Johannes filius Philippi iurati Jacobus Gerner Georgius Noyel.*“

⁵⁶⁰ DL 44081.

⁵⁶¹ Po Barbore je Alžbeta druhou uhorskou kráľovnou, ktorá vystupuje v záujme Krupiny.

⁵⁶² DL 50294.

⁵⁶³ A. ZREBENÝ, *Z feudálnych dejín Krupiny*, s. 18.

snahám kráľovnej boli niektoré z jej majetkov vyplienené.⁵⁶⁴ Husitské výpravy Krupinu našťastie nezasiahli. Avšak omnoho horšie časy pre Krupinu a jej mešťanov priniesol koniec štvrtej dekády 15. storočia. V roku 1437 zomiera panovník Žigmund Luxemburský a na trón uhorského kráľa po jeho smrti zasadol Žigmundov zať, Albrecht Habsburgský, manžel Žigmundovej dcéry Alžbety. Albrecht sa ako nový kráľ pomerne rýchlo začal angažovať v boji proti Osmanskej ríši. Po neúspešnej výprave proti Turkom sa vracia naspäť do Uhorska, kde v októbri roku 1439 umiera.⁵⁶⁵ Kráľovná Alžbeta ostala v opozícii proti uhorskej šľachte, ktorá si zvolila za kráľa Vladislava Jagellovského. Z tohto dôvodu sa rozhodla uplatniť silu nástupníckeho nároku svojho syna Ladislava Pohrobka a na obranu jeho záujmov povolala českého žoldnierskeho kapitána Jána Jiskru z Brandýsa.⁵⁶⁶ Ten ovládol už v roku 1440 skoro celé stredné a východné Slovensko.⁵⁶⁷ Ján Jiskra obsadil niekedy okolo roku 1440 aj Krupinu. Nechal okolo kostola postaviť opevnenie so štyrmi baštami, ktoré sa v podstate stalo mestským hradom.⁵⁶⁸ Alžbeta vidiac, že v okolí Krupiny sa začali pohybovať vojská protivníkov, nariadila v roku 1441 Kremnici, aby pomohla Krupine.⁵⁶⁹ V tom istom roku už obliehal Krupinu Vladislav Jagellovský a o rok neskôr v roku 1442 dobyl Krupinu Juraj z Kazy.⁵⁷⁰ Takýto začiatok dekády bol predzvesťou toho, že mesto čakajú trpké časy. Krupina bola v nasledujúcom období striedavo v moci Jána Jiskru, Vladislava Jagellovského alebo Jána Huňadyho. V závislosti od toho, kto aktuálne ovládal mesto sa v Krupine, vystriedalo viacero veliteľov: Ladislav Baslaša (1441, 1444), Juraj Ďulafy zo Šajókazy, zvaný Kakaš (1441, 1442, 1444), Bartolomej a Ladislav Paláštyovci (1443–1444) Juraj Ďulafi, Ladislav Balaša (1446–1447)⁵⁷¹ Ladislav Palášty (1447), Egregius Pelegrino (1452),⁵⁷² Juraj z Kazy a Blažej (1453).⁵⁷³ Žoldnieri a vojaci prestali Krupinu definitívne obťažovať až niekedy v roku 1462, kedy mesto trvalo

⁵⁶⁴ M. KOČÍ, *Vzťah uhorských kráľovien k svojim venným mestám*, s. 3.

⁵⁶⁵ R. MARSINA a kol., *Dejiny Slovenska I*, s. 398.

⁵⁶⁶ Martin RADY, *Jiskra, Hussitism and Slovakia*, in: *Confession and nation in the era of reformations: Central Europe in comparative perspective*, 2011, s. 61–63.

⁵⁶⁷ Bohuš KLEIN – Alexander RUTTKAY – Richard MARSINA, *Vojenské dejiny Slovenska I*, Bratislava 1994, s. 316.

⁵⁶⁸ M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 28.

⁵⁶⁹ M. KOČÍ, *Vzťah uhorských kráľovien k svojim venným mestám*, s. 4.

⁵⁷⁰ M. MATUNÁK, M. LUKÁČ (ed.), *Krupinskí hradní kapitáni*, s. XVIII.

⁵⁷¹ M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 28.

⁵⁷² DL 236011. „*Egregio Pelegrino capitanno nostro fortalitio Korpona confirmo.*“

⁵⁷³ DL 283566.

ovládol panovník Matej Korvín.⁵⁷⁴ To, že prítomnosť vojakov strpčovala život mešťanom a obyvateľom v neďalekých lokalitách, spomínajú aj listiny z rokov 1444 a 1445. Krupina sa spomína v týchto listinách ako pevnosť. Obsah listín sa často týka škôd, ktoré spôsobili vojaci miestnemu obyvateľstvu.⁵⁷⁵ Nepriaznivú situáciu ilustruje aj listina z januára 1449, v ktorej ostrihomský kanonik Blažej svedčí, že richtár Johannes Schrettel a prisažní Krupiny Johannes Dorsmith, Nicolaus Gruncz Lind, Sigismundus Mayer a Laurent nie sú dlžní 500 zlatých florénov kostolu Panny Márie vo Vacove, ale dlžní sú tí, čo si požičali.⁵⁷⁶ Hoci listina svedčí v prospech richtára a prisažných, ilustruje to len smutnú skutočnosť mesta. Kvôli núdzi sa zrejme niektorí z mešťanov rozhodli požičať si peniaze, a keďže neboli schopní ich splácať, pokúsili sa svoj dlh preniesť na mesto. Mnoho mešťanov bolo vo vážnych, azda až existenčných problémoch, ktoré boli spôsobené prítomnosťou vojakov a častými bojmi. Preto neprekvapuje, že miestni mešťania mali zrejme veľmi veľké problémy s uplatňovaním svojich práv a slobôd.

Po období bojov medzi Jánom Jiskrom z Brandýsa a Jánom Huňadym došlo k doriešeniu obsadenia uhorského trónu, čo prinieslo určitú stabilizáciu situácie v Uhorskom kráľovstve.⁵⁷⁷ Uhorské stavy uznali začiatkom roku 1453 Ladislava Pohrobka za panovníka. Ján Huňady sa stal krajinským kapitánom a Ján Jiskra bol pozbavený majetkov a vykázaný z kráľovstva. Prívrženci Huňadyho mohli sláviť úspech a nejedyn obyvatel' kráľovstva si mohol vydýchnuť od ustavičných bojov.⁵⁷⁸ Tento stav sa pomerne rýchlo odzrkadlil aj v Krupine.

Vyslanci z Krupiny boli podľa všetkého prítomní aj na zhromaždení stavov, ktoré počiatkom roku 1453 uznali Ladislava Pohrobka ako uhorského panovníka Ladislava V. Svedčia o tom dve listiny z 9. januára 1453. Z prvej listiny sa dozvedáme, že za vernosť, trezivosť a utrpenie preukázané v bojoch o trón, Ladislav V. udelil Krupine privilegium, na základe ktorého bude mesto užívať jeho osobitú ochranu a bude považované za slobodné kráľovské mesto. V listine sa ešte spomína napomenutie Juraja z Kazy a Blažeja, vtedajších veliteľov krupinskej

⁵⁷⁴ M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 28.

⁵⁷⁵ DL 249246, DL 249247, DL 249250. „*Fortalitium Korpona*.“

⁵⁷⁶ ŠA ZV MMK, inv. č. 51. „*Johannes Dorsmit, Nicolaus Gruncz Linde, Sigismundus Mayer, Johannes Schrettel, Laurentius de Corpona*.“

⁵⁷⁷ Július BARTL, *Vzťah Jána Jiskru a Jána Huňadyho*, in: *Husiti na Slovensku*, Lučenec 2004, s. 69–78.

⁵⁷⁸ R. MARSINA a kol., *Dejiny Slovenska I*, s. 405.

pevnosti, aby nezasahovali do záležitostí mesta.⁵⁷⁹ V ďalšej listine vydannej v ten istý deň sa dozvedáme, že na žiadosť prisažných z Krupiny, Andrea, syna Theodrica, Johanna Stretela a Stephana Pinthera. Ladislav V. potvrdil, že bude rešpektovať všetky staré práva a slobody mešťanov Krupiny, ktoré im boli udelené jeho predchodcami.⁵⁸⁰ Spomenutí prisažní boli zrejme vyslaní ako zástupcovia mesta na zhromaždenie stavov, kde sa mal zvoliť kráľ a následne mali po tejto voľbe zabezpečiť záruky pre svojich spolumešťanov. Záujem panovníka o dodržiavanie slobôd krupinských mešťanov ilustruje ešte list z júna 1453. Mladý panovník v nej znovu napomína kapitánov v krupinskej pevnosti, aby rešpektovali staré slobody mešťanov a neprenasledovali ich.⁵⁸¹

Život v Krupine sa po takomto zásahu panovníka a stabilizácii situácie v kráľovstve pomaly dostával do starých koľají a mešťania si mohli znovu hájiť svoje práva. Vypovedá o tom aj listina z augusta 1453. Z jej obsahu sa dozvedáme, že Pavel, predstavený konventu v Šahách, na základe príkazu krajinského sudcu Ladislava predvolal svedkov Johanna Strethela, richtára Krupiny, Alberta, predstaveného bzovického kláštora a iných svedkov do dediny Badín, aby svedčili o údajných násilnostiach Mikuláša z Uňatína a jeho syna Šimona.⁵⁸² Išlo o štandardný postup pri vyšetrowaní. Môžeme teda predpokladať, že v Krupine a jej okolí znovu začal panovať aký-taký poriadok. V lete 1453 krupinskí mešťania pokračovali v sporoch o prenájom viníc s kláštrom v Bzovíku. Ako zástupcovia mešťanov sa v roku 1453 spomínajú Mathias Beber, Georgius Budwessel, Peter Carnifex, Mathias Czypczer, Andreas Detreh, Stephanus Dersinth, Peter Flayser, Andreas Flonzagh, Stephanus Gurtsmyd, Juraj Haug, Laurent Hilprath, Johannes Maior, Paulus Milfessel, Johannes Palmayer, Stephanus Pinther, Johannes Sretel (v tom čase zrejme richtár) a Jacobus, syn Laurenta Trawtara.⁵⁸³ O rok neskôr, v júli 1454, sa mešťania a kláštôr dohodli na prenájme. Ako zástupcovia Krupiny sa spomínajú richtár Andreas Detreh, a mešťania Laurentius Hilprath, Georgius

⁵⁷⁹ DL 44652. „*Georgio filio Bula de Kasa et Ladislao filio Blasy de Darmath.*“

⁵⁸⁰ ŠA ZV MMK, inv. č. 19. DL 274506. „*Andreas filius Theodrici, Johannes Stretel et Stephanus Pinther iuratis nostre Corpona.*“

⁵⁸¹ ŠA ZV MMK, inv. č. 52. DL 283566.

⁵⁸² ŠA ZV MMK, inv. č. 53. DL 283564. „*Johannes Strethel. Oppidi Korpona.*“

⁵⁸³ DL 44737. „*Mathias Beber, Georgius Budwessel, Petrus Carnifex, Mathias Czypczer, Andreas Detreh, Stephanus Dersinth, Petrus Flayser, Andreas Flonzagh, Stephanus Gwrthmyd, Georgius Hawgh, Laurentius Hilprath, Johannes Maior, Paulus Milfessel, Johannes Palmayer, Stephanus Pynther, Johannes Sretel, Jacobus filius Laurentii Trawtar (Treutler).*“

Budwezel, Stephanus Pynther, Johannes Palmajcz, Stephanus Dersinth, Petrus Flayser, Andreas Flonzagh.⁵⁸⁴ Listiny síce vypovedajú o spore, ale v podstate išlo skôr o stret hospodárskych záujmov, čo nepochybne svedčí o snahe miestnej komunity znovu obnoviť hospodárstvo a život v meste.

Snahu miestnych mešťanov zlepšiť hospodársku situáciu a postavenie mesta podporoval aj panovník Matej I. Ten v máji roku 1458 zákázal novohradskému županovi Ladislavovi zaberat' krupinským mešťanom tovar, väzniť ich alebo ich inak obťažovať. Taktiež mu nariadil, aby zachovával a chránil staré slobody mešťanov Krupiny.⁵⁸⁵ Nepriaznivú situáciu sa snažil panovník Matej I. v roku 1463 mestu uľáčiť tým, že mešťanom odpustil 50 florénov z ročnej dane, ktorá bola 208 florénov po dobu najbližších troch rokov. Dôvodom bola skutočnosť, že mesto bolo stále poničené vojakmi.⁵⁸⁶ V novembri roku 1466 zase panovník Matej I. potvrdil Krupine, že neprislúcha do kompetencie Hontianskej župy, ale že prislúcha pod kompetencie Zvolenskej župy. Okrem toho odpustil obyvateľom mesta daň vo výškej jedného zlatého florénu.⁵⁸⁷ O problematickej hospodárskej situácii a o určitej strate postavenia Krupiny, ktoré boli spôsobené dlhou prítomnosťou vojakov, hovorí aj to, že Krupina sa ešte v rokoch 1466 a 1467 označuje ako pevnosť,⁵⁸⁸ prípadne mestečko.⁵⁸⁹

Snaha krupinských mešťanov sa zrejme stále koncentrovala na obnovu hospodárstva a získanie postavenia, ktoré kedysi mali. Svedčia o tom dve listiny vydané panovníkom Matejom I. z februára 1467. V prvej listine z 22. februára 1467 sa dozvedáme, že po žiadosti mešťana Georga Prodwesela a mestského notára Matheusa Manemana boli mešťania Krupiny a ich tovar oslobodení od platenia kráľovských a iných mýtnych poplatkov v celom Uhorskom kráľovstve ako na zemi, tak i vo vode. Dôvodom oslobodenia je, že mesto si veľa vytrpelo od vojakov Jána Jiskru, ktorí poničili mesto a okolo kostola si postavili opevnenie.⁵⁹⁰ V druhej listine,

⁵⁸⁴ ŠA ZV MMK, inv. č. 54. DL 283568. „*Andreas Detreh, Laurentius Hilprath, Georgius Budwezel, Stephanus Pynther, Johannes Palmajcz, Stephanus Dersinth, Petrus Flayser, Andreas Flonzagh.*“

⁵⁸⁵ ŠA ZV MMK, inv. č. 21. DL 283569.

⁵⁸⁶ ŠA ZV MMK, inv. č. 55. DL 274507.

⁵⁸⁷ ŠA ZV MMK, inv. č. 21. DL 247508. „*Oppidi nostri corpona.*“

⁵⁸⁸ DL 266503. „*Castrum korpona.*“

⁵⁸⁹ DL 16505. „*Opidi korpona.*“

⁵⁹⁰ Listina z roku 1467 bola transumovaná v listine vydané v roku 1492 panovníkom Vladislavom II. ŠA ZV MMK, inv. č. 30. DL 274514. „*Georgius Prodwezel civis et Matheus Manemanam notarius civitatis nostre korpona.*“ Ide o prvú priamu zmienku o krupinskom notárovi.

vydanej 25. februára, panovník potvrdil krupinčanom privilégiá a nariadil, aby ich nikto nerušil v ich súdnych a iných privilégiách, aby ich neobmedzoval v ich v obchode a colných slobodách. V prípade žaloby sa mali sporiace stránky obrátiť na ich príslušný súd. Listina spomína Krupinu už ako mesto.⁵⁹¹ Miestna komunita si teda postupne získavala svoje predošlé postavenie, ale v meste boli stále prítomné hospodárske problémy. V máji 1467 musel Matej I. zrevidovať platobné povinnosti mešťanov. Zrušil daň, ktorú mali predpísanú ešte panovníkom Ľudovítom I., a určil novú daň vo výške 48 zlatých florénov, ktorú mesto malo zaplatiť každý rok na sviatok sv. Michala, archanjela.⁵⁹² V septembri 1469 zase panovník nariadil zvolenskému županovi a kastelánovi Zvolenského hradu, aby v čase jeho neprítomnosti ochraňovali Krupinu, jej mešťanov a ich majetky.⁵⁹³ Neskôr, 12. apríla 1470, panovník Matej I. vydal v jeden deň dokonca dve listiny, ktoré mali chrániť záujmy mešťanov z Krupiny a pomôcť miestnemu hospodárstvu. V prvej listine panovník po sťažnostiach prisažných a richtára mesta nariadil barónom a iným stavom, aby od mešťanov z Krupiny nevyberali mýto ani iné poplatky, pretože na základe starších slobôd bol ich majetok oslobodený od kráľovských a iných poplatkov.⁵⁹⁴ Panovník v ďalšej listine oslobodil všetkých tých, ktorí by chceli prísť do mesta a postaviť si tam dom na desať rokov od kráľovskej dane a iných poplatkov.⁵⁹⁵ To by do istej miery indikovalo demografický úpadok v meste.⁵⁹⁶ Aj v nasledujúcom roku sa panovník musel angažovať v záležitostiach mesta. Vo februári 1471 znovu odpustil mestu časť dane vo výške 32 florénov. Zvyšnú čiastku dane vo výške 100 florénov malo mesto zaplatiť v dvoch splátkach, prvú polovicu na sviatok sv. Juraja a druhú okolo sviatku Troch kráľov. Krupina je v listine znovu spomínaná ako mestečko.⁵⁹⁷ Problémy s uplatňovaním slobôd mešťanov z Krupiny pokračovali a zdá sa, že v regióne neboli jediní, ktorí mali podobné ťažkosti. V septembri 1472 panovník Matej I. nariadil barónom, grófom, richtárom

⁵⁹¹ DL 45236. „*Civitatis nostre korpona.*“

⁵⁹² ŠA ZV MMK, inv. č. 22. DL 274509. „*Quadraginta octo florenus auri... festi beati Michalis Archangeli annis singulis provenire debent.*“

⁵⁹³ ŠA ZV MMK, inv. č. 23. DL 283570.

⁵⁹⁴ ŠA ZV MMK, inv. č. 24.

⁵⁹⁵ Tamtiež, inv. č. 25. DL 274510. „*Domorum edificia faceret decem anorum integrorum de solucione lucri camere ac aliorum quarumque taxarum libertates.*“

⁵⁹⁶ Stredoveké mestá boli väčšinou demograficky pasívne, preto museli dopĺňať nové obyvateľstvo. Takýto panovnícky zásah mal zrejme za cieľ posilniť počet obyvateľov v lokalite. Tomáš PETRÁČEK, *Člověk, hodnoty a dynamika středověké společnosti*, Ostrava 2014, s. 26.

⁵⁹⁷ ŠA ZV MMK, inv. č. 26. DL 274511. „*Oppidum nostrum korpona.*“

a kastelánom, aby nevyberali mýto od osôb a tovaru od mešťanov Krupiny a Zvolena, pretože títo boli na základe udelených slobôd oslobodení od takýchto poplatkov.⁵⁹⁸ Začiatkom apríla 1474 sa panovník dokonca v Krupine aj zdržiaval. Pri tejto príležitosti mešťanom potvrdil, že Krupina je kráľovské mesto a veci a tovar jej obyvateľov sú oslobodené od mýta.⁵⁹⁹ Na pozadí listín môžeme okrem iného vidieť snahu panovníka podporiť mesto a zabezpečiť jeho schopnosť platiť daň. Krupina nebola ojedinelý prípad. Panovník takto postupoval aj pri iných mestách, pretože potreboval financie na vedenie vojen.⁶⁰⁰

Oslabenie mesta v predchádzajúcich dekádach zrejme využil kláštor v Bzovíku na obsadenie zeme Brač, ktorá bola predmetom konfliktu medzi kláštorom a mestom už v predchádzajúcom období. Tentokrát ale situácia vyústila už do tragických následkov. V roku 1471 Krupinčania obsadili predmetný majetok a zabili jeho správcu Petra. Zapálili majer na Krupinici a dokonca podpálili novostavbu kláštora. Pri tomto incidente zajali samotného prepošta, ktorého zbili. Obvinení boli za tento čin odsúdení na smrť, ale prepošt ich omilostil pod podmienkou zaplatenia 300 zlatých.⁶⁰¹ Po tomto incidente zasiahol aj panovník, keď určil hranicu majetkov kláštora v Bzovíku.⁶⁰²

V roku 1476 sa situácia postupne zlepšovala. Z tohto roku sa zachoval list, v ktorom panovník Matej I. žiada richtára a prisažných Krupiny, aby poskytnú peniaze na kráľovskú svadbu, keďže panovník potrebuje peniaze na obranu krajiny.⁶⁰³ Zdá sa teda, že situácia v meste už nebola taká kritická, ako v predošlých rokoch. Panovník už nemusel odpúšťať dane, práve naopak, prvýkrát po rokoch pomoci si mohol vynútiť platby. O postupnom zlepšení hospodárskej a právnej situácii v meste svedčia aj majetkové spory z rokov 1478⁶⁰⁴ a 1480.⁶⁰⁵ Takáto angažovanosť mešťanov indikuje snahu o uplatnenie si svojich práv. Veľmi

⁵⁹⁸ ŠA ZV MMK, inv. č. 27. DL 283527. „*Oppidorum nostrorum zolienum et korpona.*“

⁵⁹⁹ ŠA ZV MMK, inv. č. 29. DL 274512. „*Cives hospitum civitatis nostre de Corpona.*“

⁶⁰⁰ T. HOMOLA, *Na vzostupe moci*, s. 124.

⁶⁰¹ H.LÁSZLÓOVÁ, *Dejiny premonštrátskeho prepoštvstva v Bzovíku*, s. 121–122.

⁶⁰² ŠA ZV MMK, inv. č. 56.

⁶⁰³ Tamtiež, inv. č. 58. DL 283573.

⁶⁰⁴ DL 249348. Listina vydaná konventom v Šahách spomína v majetkovom spore istého Michala Michalka obyvateľa krupiny. „*Michali Michalko dicti inhabitator oppidi Corpona.*“

⁶⁰⁵ DL 208905. V jednom majetkovom vyšetovaní nariadenom Matejom I. máme listinu vydanú konventom v Šahách. V listine sa spomínajú „*Michalis a Nicolaum de Korpona,*“ ktorí sa sporili o majetok.

zaujímavá je listina vydaná konventom v Šahách z konca novembra roku 1484. V listine sa dozvedáme, že Ladislav zvaný Soos z Polchan,⁶⁰⁶ prisľúbil za 50 florénov do zálohy majetok Nicolasovi, mešťanovi a obyvateľovi mestečka Krupina.⁶⁰⁷ Takáto dohoda naznačuje, že v tom období sa už v meste mohol kumulovať kapitál, s ktorým boli niektorí mešťania schopní podnikat'. To by len potvrdilo predpoklad, že hospodárske výhody a odpúšťanie daní pomohlo pozdvihnúť miestne hospodárstvo. Tam, kde sa objavoval majetok a bohatstvo, sa ľahšie nachádzala sila na presadenie záujmov a získanie potrebnej autority.

Počas panovania kráľa Mateja I. sa situácia v Krupine stabilizovala a mesto začalo pozvoľna znovu hospodársky rásť a opäť získavalo na svojom postavení. Po smrti kráľa Mateja I. nastúpil na trón Vladislav II. Jagelovský.⁶⁰⁸ Krupinskí mešťania si, pochopiteľne, u nového panovníka chceli potvrdiť doterajšie slobody. Počiatkom apríla sa v Budíne vyslanci z Krupiny dožadovali potvrdenia starých slobôd. Vladislav II. im 6. apríla 1492 vydal listinu, v ktorej prikazoval grófom, kastelánom a barónom, aby nevyberali poplatky od mešťanov a obyvateľov Krupiny. Rovnako zakázal vyberanie poplatku od ich rodín, tovaru a iných vecí, pretože na základe skôr získaných slobôd boli od takýchto poplatkov oslobodení v celom kráľovstve.⁶⁰⁹ O tri dni neskôr, 9. apríla, im panovník na základe žiadosti richtára Petra Sthengela, prísazného Thomasa Mayera a notára Andrea Sthengela vydal ďalšiu listinu. V tej potvrdil slobodu od mýtnych a colných poplatkov ako na zemi, tak i na vode, ktorú získali ešte od kráľa Mateja I. v roku 1467.⁶¹⁰ Záverom storočia nachádzali mešťania z Krupiny oporu azda aj u kráľovnej Beatrix, vdove po Matejovi Korvínovi. Nie je jasné, kedy sa Krupina stala majetkom kráľovnej, pravdepodobne sa tak udialo v rokoch 1478–1479 počas jej cesty po hornom Uhorsku.⁶¹¹ Beatrix sa v rokoch 1494 až 1495 preukázateľne angažovala v spore medzi Michalom, milkovským biskupom a generálnym vikárom v Ostrihome, poručníkom kláštora v Bzovíku a mestom Krupina, ktoré zastupovali richtár Laurent Kindermann a notár Andreas Stengel.⁶¹²

⁶⁰⁶ Zrejme dnešná Polkanová, súčasť obce Staré Hory.

⁶⁰⁷ DL 45997. „*Nicolao Mikulas dicto civi et inhabitatorem oppidi corponiensis.*“

⁶⁰⁸ R. MARSINA a kol., *Dejiny Slovenska I*, s. 419.

⁶⁰⁹ ŠA ZV MMK, inv. č. 29. DL 274513. „*Civitatís nostre corponam.*“

⁶¹⁰ ŠA ZV MMK, inv. č. 30. DL 274514. „*Petrus Sthengel iudex Thomas Mayer Iuratus et Andreas similiter Sthengel notarius civitatís nostre korpona.*“

⁶¹¹ M. KOČÍ, *Vzťah uhorských kráľovien k svojim venným mestám*, s. 5.

⁶¹² ŠA ZV MMK, inv. č. 61. DL 274515. „*Laurencio Kinderman iudice et Andrea Stengel notario oppidi nostri Korpona.*“

Znovu išlo o chotárnu hranicu medzi Krupinou a Bzovickou Lehôtkou. V listine je transumovaná listina panovníka Žigmunda, ktorá bola vydaná v Budíne 12. júna 1425 a spomínala aj dohodu medzi Stanislavom, predstaveným kláštora, a richtárom Johannom s prísazným Ulrikom.⁶¹³ Aj tentokrát bola výsledkom sporu dohoda. Možno konštatovať, že mešťania v Krupine sa do konca 15. storočia museli neraz ocitnúť pod útlakom okolitých zemepánov, avšak postupne sa im darilo získavať hospodársku silu a vážnosť, ktorú čiastočne stratili v čase bojov medzi Jánom Huňadim a Jánom Jiskrom.

Aj začiatkom 16. storočia znovu pokračovali spory medzi kláštorom v Bzovíku a mestom Krupina. Z marca roku 1501 vieme o spore, v ktorom opäť išlo o časť zeme pri dedine Bzovicka Lehôtka. Krupinčania boli ostrihomskou kapitulou vyzvaní, aby upustili od okupácie tejto časti zeme, ktorá patrila kláštoru v Bzovíku.⁶¹⁴ Sporu mohlo nahráť, že v tomto čase odišla z kráľovstva Beatrix Aragónska, vdova po kráľovi Matejovi I. Po rokoch strávených v Uhorsku sa v marci 1501 vrátila do rodného Neapola a mesta sa nemal kto zastat'. Po Beatrix prebrala majetky manželka Vladislava II. Jagelovského Anna.⁶¹⁵ To sa odzrkadlilo aj v predmetnom spore. Vladislav II. vydal 25. septembra 1504 listinu, v ktorej rozhodol v prospech mesta a predstavenému kláštoru Benediktovi prikazoval, aby prestal okupovať časť hory pri Bzovíckej Lehôtke, ktorá patrila mestu Krupina.⁶¹⁶ Predstavený Benedikt a jeho poddaní, pravdepodobne nedbali na výzvu panovníka, keďže z 8. decembra 1505 máme listinu, v ktorej panovník na základe sťažností richtára a mešťanov prikazuje Benediktovi, aby zabránil okupácii spornej hory pri Bzovíckej Lehôtke.⁶¹⁷ Situácia pre miestnu komunitu nebola zrejme v tomto spore veľmi priaznivá, preto sa v snahe uplatniť svoje nároky obrátili aj na kráľovnú Annu, ktorá deň na to, 9. decembra 1505, vydala listinu na ochranu záujmov mešťanov z Krupiny. Na základe sťažností richtára, prísazných a celej komunity vyzvala kláštor v Bzovíku spolu s jeho poddanými, aby nerúbali stromy v chotári mesta a ani nepoškozovali mesto. Zároveň napomenula kláštor, aby sa pridržal náboženského

⁶¹³ ŠA ZV MMK, inv. č. 61. DL 274515. „*Johannes iudex et Vlrikus iuratus civitatis nostre corpona.*“

⁶¹⁴ ŠA ZV MMK, inv. č. 63.

⁶¹⁵ Anna z Foix bola treťou manželkou Vladislava II. Josef MACEK, *Tři ženy krále Vladislava*, Praha 1991.

⁶¹⁶ ŠA ZV MMK, inv. č. 64.

⁶¹⁷ Tamtiež, inv. č. 65.

života.⁶¹⁸ Svoje práva museli krupinskí mešťania brániť aj voči neoprávnenému vyberaniu poplatkov.⁶¹⁹ O takejto sťažnosti nás informuje listina vydaná panovníkom Vladislavom II. zo 16. februára 1507. Panovník na základe sťažností richtára a prisažných z Krupiny prikazuje Františkovi, predstavenému konventu v Šahách, aby nevyberal mýtné poplatky od Krupinčanov, pretože oni sú od takýchto poplatkov oslobodení.⁶²⁰

Zaujímavý pohľad na situáciu v Krupine z konca prvej dekády 16. storočia nám ešte prinášajú dva listy a listinu zachované v mestskom archíve. Prvé dva listy sú korešpondenciou medzi kastelánom zo Zvolena a predstaviteľmi Krupiny. Mikuláš, kastelán zo Zvolena, žiadal od richtára Krupiny 6. novembra 1508, aby zaslal obvyklý naturálny poplatok vo víne.⁶²¹ V decemri 1508 už písomne ďakuje richtárovi a prisažným za dva sudy vína, ktoré boli poslané a zároveň ich žiada, aby pripravili ďalšie dva.⁶²² V listine zase nachádzame informáciu, že sa mešťania Andreas Winter, Nicolaus Schuster a Gaspar Schreiber zaviazali darovať 65 zlatých florénov oltáru v Kostole Panny Márie v Banskej Štiavnici.⁶²³ Splácanie naturálnych dávok a takto vysoký peňažný dar nám dovoľujú predpokladať, že hoci mešťania neraz museli brániť svoje nároky, stále malo mesto a niektorí jeho obyvatelia určité bohatstvo.

Druhá dekáda 16. storočia začala pre mestskú komunitu priaznivo. Panovník Vladislav II. v listine z 22. júla 1510 povolil mestu okrem dvoch doterajších jarmokov usporiadať ročne ďalšie dva výročné jarmoky, a to na sviatok sv. Petra a Pavla, apoštolov a na sviatok sv. Doroty, panny. Kráľ zaručoval ochranu kupcov a tovaru na týchto jarmokoch.⁶²⁴ V ten istý deň panovník vydal na žiadosť richtára a prisažných ďalšiu listinu, v ktorej povolil mestu Krupina užívať na svojich

⁶¹⁸ DL 46738. „*Ex querelis et supplicationem fidelium nostrorum prudens et circumspectorum iudicis et iuratorum ac totius communitatis oppidi nostri Korpona.*“

⁶¹⁹ Sťažnosť bola dôsledkom pretrvávajúceho potláčania práv mešťanov z Krupiny, ktorí sa obvykle obracali na panovníka s prosbou o pomoc. Panovníci obvykle vydávali nariadenia, v ktorých zakazovali porušovať práva mešťanov. V stredovekých prameňoch opakovanie nejakého nariadenia indikovalo jeho nedôsledné dodržiavanie. T. PETRÁČEK, *Člověk, hodnoty a dynamika středověké společnosti*, s. 26.

⁶²⁰ ŠA ZV MMK, inv. č. 66.

⁶²¹ Tamtiež, inv. č. 68.

⁶²² Tamtiež, inv. č. 69.

⁶²³ DL 46897.

⁶²⁴ ŠA ZV MMK, inv. č. 31. DL 274516. „*Ultra illas duas nundmas. Item nundmas sev fora annualia libera singulis festivitibus beatorum Petri et Pauli apostolorum... beate Dorothe virginis omni anno.*“

písomnostiach červený pečatný vosk.⁶²⁵ Taktiež im potvrdil chotárne hranice a donáciu zeme Brač a Pomaj.⁶²⁶

Po smrti Vladislava II. nastúpil na uhorský trón Ľudovít II. Jagelovský. Aj v tomto prípade bolo potrebné zabezpečiť si práva a slobody u nového panovníka. Preto sa zástupcovia krupinských mešťanov vydali do Budína za panovníkom, kde predniesli svoje požiadavky. Na žiadosť richtára Wolfgana Norlingera a notára Leonarda Gastela,⁶²⁷ panovník 23. júna 1517 transumuje a potvrdzuje privilegialne listiny kráľov Bela IV. z roku 1244, Ľudovíta I. z roku 1369, Žigmunda Luxemburského z roku 1435, Mateja I. z roku 1467 a Vladislava II. z roku 1492. Avšak toto privilegium obsahuje zmenu nariadenia o prípustnosti svedectva Uhrov. Po novom už nebola potreba zmiešaného svedectva.⁶²⁸ Nasledujúci deň ešte panovník vydal ďalšiu listinu, v ktorej nariadil barónom, grófom, kastelánom a richtárom, aby nevyberali od mešťanov Krupiny poplatky a mýto, lebo na základe udelených slobôd boli oslobodení od takýchto poplatkov na zemi i na vode v celom kráľovstve.⁶²⁹

Mešťania si podržali svoje hospodárske výsady, ale v otázke súdnictva po takmer troch storočiach nastala zmena. Bod, ktorý kedysi umožnil dominanciu saského práva a umožnil rozvoj sasko-magdeburských právnych zvyklostí v lokalite, bol zrušený. V otázke súdnictva zrejme došlo postupom času k určitým zmenám. Išlo o zmenu stati o svedectve. K zmene tohto bodu mohlo prispieť viacero faktorov. Môžeme predpokladať, že sasko-magdeburské právne zvyky a súdne postupy boli natoľko vžitú, že úloha rečníka a etnická príslušnosť do značnej miery upadli. K takémuto úpadku mohla vo významnej miere prispieť aj nepomerne rozvinutejšia písomná kultúra 16. storočia. V 13. storočí bolo mimoriadne dôležité ústne svedectvo, pričom postupom času ho nahrádzalo písomné svedectvo. Rovnako to

⁶²⁵ Červený vosk mal symbolický význam, keďže mestá s touto výsadou boli radené do najvyššej právnej kategórie slobodných kráľovských miest. ŠA ZV MMK, inv. č. 32. DL 274516. „*Cera rubea sigillare.*“ Vladimír RÁBIK, *Spoločensko-politická situácia v slobodných kráľovských mestách na Slovensku začiatkom 16. storočia.*, in: Eva Frimmová (ed.), *Prelomové obdobie dejín*, Bratislava 2017, s. 158.

⁶²⁶ ŠA ZV MMK, inv. č. 32. DL 274516. „*Sepmer in possessionibus terra ipsorum Pomag dicta, terra nomine Brech vocata.*“

⁶²⁷ ŠA ZV MMK, inv. č. 33. DL 274518. „*Wolfgangus Norlinger iudex a Leonardus Gasthel notarius.*“

⁶²⁸ Tamtiež. „*Judicet contra ipsos civis vel eorum alterum testimonium solummodo hungarorum fieri possit sed mixtum cum saxonibus sew teutonicis admittatur.*“

⁶²⁹ ŠA ZV MMK, inv. č. 34. DL 274519.

bolo aj v prípade znalosti zákonov. V čase, keď komunita hostí v Krupine získala prvé privilégia, boli kódexy sasko–magdeburského práva v podstate len niekoľko rokov starou záležitosťou, pretože Eike von Repgow spísal saské normy medzi rokmi 1220 až 1235.⁶³⁰ Naopak, v čase zrušenia nariadenia o svedectve boli právne kódexy už bežnou súčasťou súdnej praxe. Teda právo nezáviselo od znalosti a skúsenosti jednotlivcov, ako kedysi. Ďalší faktor, ktorý mohol prispieť k zrušeniu tohto bodu, bolo aj Tripartitum. Išlo o právnu knihu, ktorú zostavil Štefan Werboci.⁶³¹ Právna kniha písomne zachytávala uhorské zvykové právo a v roku 1517 vyšla aj tlačou.⁶³² Tripartitum mohlo spôsobiť väčší nátlak na presadenie právnych požiadaviek uhorských obyvateľov miest. Tripartitum okrem toho prinieslo určitú definíciu právneho postavenia miest a mestečiek, čo sa samozrejme mohlo odzrkadliť aj na mestských súdoch.⁶³³ Ďalším významným faktorom, ktorý ovplyvnil právne zvyky krupinských mešťanov, bolo tavernikálne právo. Mestá podľa menšieho dekrétu predkladali svoje odvolania na súd taverníka, na ktorom mali svoj podiel, preto postupne vytvorili vlastný špecifický súdny systém. Predpokladá sa, že už v roku 1456 bol tavernikálny súd ustálenou inštitúciou.⁶³⁴ Ako sme už preukázali, taverník aktívne zasahoval do sporov týkajúcich sa krupinských mešťanov a možno predpokladať, že Krupina zohrala svoju úlohu pri formovaní tohto právneho systému.⁶³⁵ Keďže Menší dekrét umožňoval odvolať sa pri nesúhlase pred súd taverníka, nariadenie o zmiešaní svedectva tak bolo možné obísť a súd mohol pokračovať pred taverníkom. Navyše, tavernikálne právo bolo silne ovplyvnené juhonemeckým právom.⁶³⁶ To mohlo spôsobiť, že právne normy a prax z odvolacieho súdu, ktorá mala základ v juhonemeckom vzore, mohli vytláčať starobylú saskú právnu prax v podriadenom súde. Posledným faktorom mohla byť aj čiastočná recepcia rímskeho práva, ktorá postupne tlačila do úzadia niektoré procesné postupy charakteristické pre sasko–magdeburské právne zvyky. Rímske právo a jeho prvky mohli priniesť do Krupiny študenti univerzít.⁶³⁷ Dôvodom na zrušenie neprípustnosti svedectva mohol byť aj postupne prenikajúci maďarský

⁶³⁰ M. PUHLE, *Magdeburg – Medieval Metropolis and the Cradle of Magdeburg Law*, s. 109.

⁶³¹ Vilmos FRAKNÓI, *Werbőczy Istvánk*, Budapest 1899.

⁶³² R. MARSINA a kol., *Dejiny Slovenska I*, s. 422.

⁶³³ V. RÁBIK *Spoločensko-politická situácia v slobodných kráľovských mestách*, s. 165.

⁶³⁴ Š. MERTANOVÁ, *Ius tavernicale*, s. 22.

⁶³⁵ Tamtiež, s. 21.

⁶³⁶ R. SKORKA, *A városok és a tárnoki ítélőszék együttműködésének kadete*, s. 12.

⁶³⁷ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 248.

a slovenský element, keďže v roku 1519 Ľudovít II. vydal nariadenie, v ktorom umožnil kupovať dom v Krupine nielen Nemcom, ale aj Maďarom a Slovákom.⁶³⁸

Posledné roky uhorského stredoveku v Krupine boli naďalej v znamení sporov. V roku 1519 sa mešťania z Krupiny dostali do sporu s ostrihomským arcibiskupom Tomášom. Podľa listiny vydané konventom v Šahách 14. decembra 1517 vieme, že richtár z Krupiny vo svojom mene a v mene všetkých mešťanov protestoval proti porušeniu chotárnych hraníc a rúbaniu dreva v chotári mesta poddanými arcibiskupa z Devičia, Krnišova a Žibritova.⁶³⁹ Podobný protest poznáme aj z listiny vydané 20. júna 1518, v ktorej kráľovský sudca v mene Ľudovíta II. potvrdil protest richtára Waltera Treutlera a prisažných Wolfgana Aurifabera a Baltasara Wayka. Protest bol podaný proti porušovaniu chotárnych hraníc mesta poddanými arcibiskupa Tomáša. Rovnaký protest proti porušovaniu hraníc bol podaný aj proti poddaným Wolfgana a Štefana, synov Valentína Erdédyho z Čabrade.⁶⁴⁰ Nepoznáme konkrétny výsledok protestov a prípadného súdu, avšak je pravdepodobné, že panovník sa krupinských mešťanov zastal.⁶⁴¹ Nepriamo o tom svedčí listina z 15. augusta 1518, v ktorej Ľudovít II. na žiadosť richtára, prisažných a obyvateľov mesta Krupina nariaďuje prelátom, barónom, grófom, kastelánom, richtárom a vyberačom mýta a tridsiatku, aby od obyvateľov mesta Krupina nežiadali platenie tridsiatku od tovaru, koní, dobytky či vína, pretože na základe udelených slobôd sú od nich oslobodení ako na zemi, tak i na vode.⁶⁴² Je dosť možné, že panovník pri tejto príležitosti vydal na žiadosť zástupcov Krupiny aj listinu, v ktorej nariadil zachovávať slobody a chotárne hranice mesta.

Zrejme ani v tomto prípade panovník nebránil mesto čisto len z nezištných dôvodov. Na začiatku júna 1519 kráľ nariadil mestu zaplatiť 100 florénov dane na údržbu hraničných pevností.⁶⁴³ Ľudovít II. v ďalšej listine potvrdil prijatie platby 100 florénov a ubezpečil mešťanov, že im to bude odrátané z dane.⁶⁴⁴ V novembri 1519 sa zdržiaval na kráľovskom dvore právny zástupca mesta Leonard Chastel, ktorý 13.

⁶³⁸ Tamtiež s. 242.

⁶³⁹ ŠA ZV MMK, inv. č. 73.

⁶⁴⁰ Tamtiež, inv. č. 74.

⁶⁴¹ Išlo o biskupa Tomáša Bakócza z rodu Erdédy. Spomenutý príslušníci tohto rodu boli rodinne previazaní na Tomáša a často v prameňoch figurujú ako správcovia jeho majetkov. Pavol MALINIÁK, *Čabradské panstvo v stredoveku*, Banská Bystrica 2019, s. 48.

⁶⁴² ŠA ZV MMK, inv. č. 35. DL 274520.

⁶⁴³ DL 47300. „*Subsidi nostri florenos centum.*“

⁶⁴⁴ ŠA ZV MMK, inv. č. 75.

novembra posielal richtárovi a mešťanom Krupiny list, v ktorom žiadal o zaslanie listiny o jeho právomociach, ktoré by mu umožnili vyjednávať na kráľovskom dvore.⁶⁴⁵ Keďže Krupina musela predtým platiť 100 florénov na údržbu pevností, Leonardovo splnomocnenie sa zrejme zaoberalo finančnými možnosťami mesta. Panovník 19. novembra vydal listinu, v ktorej nariadil richtárovi a prísazným mesta zaplatenie polovice kráľovskej dane a 500 florénov sa im malo odpustiť ako tridsiatok.⁶⁴⁶ Dôvod takýchto platobných úprav tkvel zrejme vo finančnej vyčerpanosti mesta.

V júli 1521 Ľudovít II. znovu žiadal od mesta 400 florénov na vojnu proti Turkom.⁶⁴⁷ Situácia v Krupine sa však skomplikovala. Panovník síce vyžadoval platby, ale nedokázal efektívne hájiť záujmy mesta pred nepravosťami, keďže spory s poddanými arcibiskupa Tomáša neutíchli ani v roku 1521.⁶⁴⁸

Aj panovník Ľudovít II. pokračoval v tradícii a venoval mesto spolu so stredoslovenskými banskými mestami svojej manželke Márii Habsburskej.⁶⁴⁹ Stalo sa tak v roku 1522. Mária vlastnila Krupinu v podstate až do roku 1548, keď ju nakoniec spolu s ostatými vennými majetkami odovzdala svojmu bratovi Ferdinandovi.⁶⁵⁰ Mária sa pochopiteľne angažovala v záujmoch mesta. Koncom roku 1523 znovu prepukli spory medzi Bzovíkom a Krupinou o hranice pri Bzovíckej Lehôtke. V listine z 2. októbra 1523 sa ako zástupcovia Krupiny spomínajú richtár Johannes Trewter, Peter Skolnyk, Michal Mayer, Michal Powoefauth, Valentinus Warga a Johanes Salaczpang.⁶⁵¹ Zástupcovia bzovického kláštora mali predložiť dôkazy svedčiace v ich prospech. Začiatkom decembra sa v spore začal angažovať aj panovník Ľudovít II a jeho manželka Mária, ktorí prostredníctvom konventu v Šahách vyzvali Pavla, predstaveného kláštora v Bzovíku, aby predložil listiny týkajúce sa užívania lesov a pasienkov pri Bzovíckej Lehôtke.⁶⁵² Spor o zem Brač pokračoval pretože 15. decembra bola vydaná ďalšia listina, kde sa spomínajú richtár Johannes Prather (Trewter), Peter Skolnyk, Michael Mayer, Michael Pomoctaych,

⁶⁴⁵ Tamtiež, inv. č. 76.

⁶⁴⁶ Tridsiatok bol poplatok z jednej tridsiatiny prevázaného tovaru. Tento poplatok sa vyberal na hraniciach kráľovstva a v podstate išlo o istú formu hraničného mýta.

⁶⁴⁷ ŠA ZV MMK, inv. č. 79.

⁶⁴⁸ Tamtiež, inv. č. 78, inv. č. 80.

⁶⁴⁹ DL 25016.

⁶⁵⁰ M. KOČÍ, *Vzťah uhorských kráľovien k svojim venným mestám*, s. 7.

⁶⁵¹ ŠA ZV MMK, inv. č. 82.

⁶⁵² Tamtiež, inv. č. 83.

Valentnus Warga, notár Leonard, Andreas Tix, Balthasar Warga, Georgius Ardanyk a Johannes Zolth ako mešťania mestečka Krupina.⁶⁵³

O rok na to pokračoval aj spor medzi mešťanmi Krupiny a Petrom Erdodym. Mešťania z Krupiny podľa Petrovej sťažnosti pálili seno, rúbali stromy a spôsobili škody v Devičiom. Z tohto dôvodu mali byť predvolaní pred súd, pričom takúto povinnosť im uložil aj panovník Ľudovít II.⁶⁵⁴ Tento spor sa ťahal už viacero rokov, pretože o tom, že krupinskí mešťania údajne spôsobili panstvu Devičie škody, hovorí aj staršia listina z januára 1511.⁶⁵⁵ Z týchto svedectiev je evidentné, že Krupina bola koncom stredoveku často v spore s majiteľmi Čabradského panstva.⁶⁵⁶

Spory, ktoré mali krupinskí mešťania s okolitými feudálnymi vlastníkmi, niekedy prerástli až v obojstranné protivenstvá. Začiatkom novembra 1524 sa zachovali až štyri listiny, ktoré popisujú vtedajšie spory medzi kláštorom v Bzovíku a Krupinou. František, predstavený konventu v Šahách, v listine z 2. novembra 1524 žiadal Pavla, predstaveného kláštora v Bzovíku, aby predložil dôkazy o neoprávnenom vyberaní mýta od jeho poddaných v Krupine.⁶⁵⁷ O pár dní neskôr, 9. novembra, požadoval František opäť od richtára Michala Mayera a prisažných Johanna Trewthera a Petra Skolnyka dôkazy o tom, že Pavlovi poddaní zo Bzovíka porušovali trhové slobody Krupiny. V ten istý deň František z príkazu Ľudovíta II. vyzýva v listine zástupcov krupinských mešťanov, richtára Michaela Mayera a prisažných Johana Trewthera a Petra Skolnyka, aby predložili jeho splnomocnencovi dôkazy týkajúce sa nájmu za zem Brač.⁶⁵⁸ Rovnako v ten deň František z príkazu Ľudovíta II. vyzval richtára Michaela Mayera a prisažných Johanna Trewthera a Petra Skolnyka, aby predložili dôkazy o tom, že boli opávnení vyberať mýto v Krupine od Pavlových poddaných zo Bzovíka.⁶⁵⁹ Túto komplikovanú situáciu sa pokúsila riešiť aj kráľovná Mária, ktorá v apríli 1525 v

⁶⁵³ DL 23851. „*Johannes Prather iudex, Petrus Skolnyk, Michael Mayer, alter Michael Pomocstaych, Valentinus Warga, Leonardus notarius Andreas Tix Balthasar Warga, Georgius Ardanyk, Johannes Zolth cives oppidi corpona.*“

⁶⁵⁴ DL 72446.

⁶⁵⁵ DL 90298.

⁶⁵⁶ P. MALINIÁK, *Čabradské panstvo v stredoveku*, s. 88–90.

⁶⁵⁷ ŠA ZV MMK, inv. č. 87.

⁶⁵⁸ Tamtiež, inv. č. 86.

⁶⁵⁹ Tamtiež, inv. č. 88.

listine vyzvala Pavla, predstaveného kláštora v Bzovíku, aby žil s mešťanmi z Krupiny v mieri až do urovnania súdneho sporu, ktorý medzi nimi prebiehal.⁶⁶⁰

Rok 1526 sa už niesol v znamení vojenských príprav. Panovník Ľudovít II. sa chystal na vojnu proti Turkom. Takéto prípravy nepochybne zastihli aj mešťanov z Krupiny.⁶⁶¹ Tí na sviatok sv. Juraja riadne zaplatili stanovenú daň, ktorá v tom roku činila 50 florénov.⁶⁶² V júli roku 1526 mešťania odovzdali na príkaz Ľudovíta II. zo svojho kostola dva kalichy, dve ampule a štyri kríže z drahých kovov. Odovzdané predmety mali byť použité na financovanie boja proti Turkom.⁶⁶³ Je nepravdepodobné, že posledný rok uhorského stredoveku mestu priniesol urovanie sporov, môžeme ale predpokladať, že spory v nápore nových udalostí dostali úplne iný význam, prípadne boli vytlačené na okraj záujmu mešťanov. Po prehre pri Moháči sa situácia v Uhorskom kráľovstve rapídne zmenila a zmeny neminuli ani Krupinu s jej právami a slobodami. Mesto, ktorého mešťania si počas stredoveku so striedavými úspechmi chránili svoje práva a postavenie, sa náhle dostalo do priameho kontaktu s realitou osmanských výbojov. Mesto si udržiavalo svoju právnu autoritu, ale malicherné spory boli vystriedané dennodenou tureckou hrozbou.

Záverom tejto kapitoly môžeme uviesť niekoľko krátkych konštatovaní. Ako rástla hospodárska a ekonomická sila mešťanov, tak rástla aj ich snaha o získanie ďalších slobôd a práv. Sľubný vývoj z prvých štyroch dekád 15. storočia bol prerušený bojmi medzi Jánom Jiskrom a Jánom Huňadym. Krupinskí mešťania sa vtedy neraz stretli aj s existenčnými problémami a z toho dôvodu upadlo hospodárstvo, ale aj dodržiavanie práv mešťanov z Krupiny. Po stabilizovaní situácie sa znovu dala do pohybu snaha mešťanov o získanie výhod. Táto snaha sa najskôr prejavovala v získavaní rôznych daňových úľav, ktoré pomáhali obnove hospodárskeho rastu. Po stabilizovaní hospodárskej situácie sa stabilizovala aj situácia v otázke uznania meštianskych práv. Akiste, udržiavanie tohto stavu si vyžadovalo neustálu snahu o potvrdenie nadobudnutých slobôd a sústavné požadovanie kráľovskej ochrany v prípade súdnych sporov a neprávostí. Určitú

⁶⁶⁰ DL 47605.

⁶⁶¹ Financovať vojnu proti Osmanom z peňazí uhorských miest sa neskôr stalo bežnou realitou uhorského kráľovstva. István H. NÉMETH, *Vplyv osmanskej vojny na vývoj miest v Uhorsku a daňové zataženie slobodných kráľovských miest v Uhorsku v 16. a 17. storočí*, Historický časopis 56, 2008, č. 1, s. 29–41.

⁶⁶² ŠA ZV MMK, inv. č. 90.

⁶⁶³ Tamtiež. inv. č. 91.

pomoc dostali mešťania aj od uhorských kráľovien, ktoré mesto držalo ako veno. Krupinským mešťanom sa podarilo do konca stredoveku získať ešte niekoľko hospodárskych výsad.⁶⁶⁴ V prípade súdnych výsad prešli mešťania definitívne pod právomoc taverníka, uplatnili si svoje postavenie ako miesto odvolania a podieľali sa na formovaní tavernikálneho práva. Záverom stredoveku síce bolo zrušené ustanovenie o zmiešanom svedectve uhra, ale zdá sa, že zabehnutú právnu prax a systém správy Krupiny to neovplnilo. Zrejme išlo viac–menej len o aktualizáciu súdnych zvykov tak, aby viac korešpondovali s vtedajšiou súdnou praxou v meste.

5.2 Šírenie krupinského práva po roku 1400

Ako už bolo spomenuté, počiatok 15. storočia priniesol v Uhorsku pre mestá určité zmeny pôvodom v Menšom dekréte.⁶⁶⁵ Prvostupňovým odvolacím súdom pre viacero lokalít bola práve Krupina, ktorá takto získala v rámci okruhu nezameniteľné postavenie. V 15. a 16. storočí sa krupinské právo už nešírilo v takej miere ako v predchádzajúcom období. Začiatkom storočia získala svoje privilégia komunita z lokality **Poniky**, ktorá sa nachádza v regióne Podpoľania. V lokalite už skôr prebiehal určitý emancipačný proces.⁶⁶⁶ Prvé privilégia získala komunita, ale až v roku 1400 od zvolenského župana Dávida. Neskôr, v roku 1404, na žiadosť richtára Martina a mäsiara Petra, získali privilégia aj od panovníka Žigmunda, ktorý im v privilégiách udelil krupinské slobody. Mešťania Poník na základe týchto privilégií získali možnosť voliť si farára a richtára. Richtár mal v tejto lokalite plnú súdnu právomoc.⁶⁶⁷ Takéto slobody získali Poniky zrejme vďaka banskej činnosti, ktorá dávala lokalite väčšiu dôležitosť.

Výsady podľa Krupiny dostala 15. augusta roku 1406 aj komunita v **Bzovíku**. Komunita získala tieto výsady od kráľovnej Barbory, samozrejme, s plným súhlasom Ladislava, predstaveného kláštora v Bzovíku, ktorý bol vlastníkom lokality. Predstavený určil obyvateľom lokality výšku dane, ktorá predstavovala jeden zlatý za každú kúriu. Splatný bol na sviatok sv. Michala. Taktiež určil povinnosť pohostiť

⁶⁶⁴ Objavujú sa listiny, ktoré spomínajú vyberanie mýta v Krupine. Ťažko však povedať, či bolo mýto vyberané svojvoľne alebo na základe kolektívnych výsad získaných od uhorských kráľovien, keďže Krupina bola súčasťou ich majetkov.

⁶⁶⁵ M. LACLAVÍKOVÁ – A. ŠVECOVÁ, *Pramene práva*, s. 116. „*Decretum minus*.“

⁶⁶⁶ Marcel PECNÍK – Vladimíra LUPTÁKOVÁ a kol., *Poniky*, Banská Bystrica 2018.

⁶⁶⁷ DL 86637.

predstaveného raz za rok jedlom a okrem toho určil niekoľko naturálnych dávok, ktoré boli povinní odovzdávať. Poddaní a ľudia na tomto majetku získali možnosť voliť si richtára a prísazných, ktorí mali nad nimi súdnu právomoc.⁶⁶⁸ Súdiť mali povolené všetky zločiny, s výnimkou hrdelných a richtár mal nárok na tretinu z prisúdenej pokuty. Právomoc súdiť hrdelné zločiny bola prenechaná predstavenému kláštora. Obyvatelia Bzovíka získali na základe udelených práv možnosť odvolať sa pred krupinský súd.⁶⁶⁹ V tomto prípade je zaujímavá angažovanosť kráľovnej Barbory. Keďže získala ako venné majetky aj Zvolenskú župu, práve týmto spôsobom mohla pozdvihnúť hospodársku úroveň svojich majetkov.⁶⁷⁰

Medzi poslednými lokalitami, ktoré získali krupinské práva a slobody, bolo mestečko **Vrbica**, ktoré sa nachádzalo na Liptove.⁶⁷¹ Tunajšia komunita získala svoje výsady 19. marca 1412 od panovníka Žigmunda Luxemburského. Panovník udelil tejto kráľovskej dedine, ktorá patrila do panstva Nový Hrad, výsady a slobody podľa vzoru mešťanov z Krupiny.⁶⁷² Vo výsadách panovník určil povinnosť platiť daň vo výške 120 zlatých florénov ročne na sviatok sv. Juraja.⁶⁷³ V prípade Vrbice ide o povýšenie kráľovskej dediny na kráľovské mestečko. Takéto povýšenie spojené s daňou vo výške 120 zlatých florénov napovedá o hospodárskom rozvoji komunity a jej transformáciou na vyspelejšiu a ekonomicky výkonnejšiu majetok. Zároveň možno konštatovať, že samospráva lokalít krupinského práva v 15. storočí bola podobná správe z predchádzajúceho obdobia, keďže listiny nespomínajú nové špecifické samosprávne funkcie.

V prípade Vrbice ide o poslednú lokalitu, o ktorej vieme, že získala krupinské práva a výsady. Od tohto momentu nevieme s istotou povedať, ktoré ďalšie lokality získali krupinské práva a slobody, pretože sa nám nedochovali mladšie pramene, ktoré by nás informovali. Informácie o krupinskom práve môžeme ešte nájsť

⁶⁶⁸ DL 42895. ZsO II, s. 615–617, č. 4928. „*Item iamdicti populi et iobagiones in eadem Bozok et pertinentiis ipsius residentes inter se ipsos iudicem et villicum ac iuratum et iuratos eligere et deputare possint.*“

⁶⁶⁹ DL 42895. ZsO II, s. 615–617, č. 4928. „*Procedant more et adinstar iudicis et civium civitatis nostre Korpona.*“

⁶⁷⁰ D. DVOŘÁKOVÁ, *Stredoslovenské banské mestá ako venné majetky*, s. 367–376.

⁶⁷¹ Dnes súčasť mesta Liptovský Mikuláš. F. ULÍČNÝ, *Dejiny Liptova*, s. 221.

⁶⁷² ZsO III., s. 462, č. 1869. Nový hrad sa v listine spomína ako Wyvar, teda maďarsky Újvar – Nový hrad. Išlo o panstvo hradu v meste Liptovský Hrádok.

⁶⁷³ Tamtiež.

v prameňoch týkajúcich sa odvolaní, prípadne iných súdnych konaní, v ktorých sa zmieňuje používanie krupinského práva. Niekedy je ale náročné určiť či lokalita skutočne používala toto právo, keďže nie je jasné či ide o príležitostné odvolanie, alebo prameň zachytáva obvyklý postup. V niektorých prípadoch ale bolo možné sekundárne takúto lokalitu určiť.

Jeden prípad odvolania z druhej polovice 15. storočia poznáme z **Považskej Bystrice**. Miestny richtár a prisažní žiadali prisažných a richtára v Krupine o súdne rozhodnutie v jednom spore.⁶⁷⁴ V tomto prípade sa richtár a prisažní obracajú na Krupinu spoločne, pričom vystupujú ako zástupcovia miestneho súdu. Preto môžeme predpokladať, že Krupinu považovali za svoju vyššiu súdnu inštanciu. Niečo podobné môžeme predpokladať aj v prípade **Nedašoviec**. V roku 1493 predstúpili pred súdnu radu Krupiny aj dvaja prisažní z tejto lokality a žiadali pomoc v spore o vyplácanie časti peňazí z majetku.⁶⁷⁵ Informáciu o uplatnení krupinského práva poznáme aj zo Sebechlieb. V archívnom fonde Magistrát mesta Banská Štiavnica sa zachovala listina z roku 1526, v ktorej sa spomína, že richtár a rada v mestečku **Sebechleby** budú v otázke dedičstva Gašpara Schneidera a Lenharda Schmidta postupovať v súlade s krupinským právom, ktoré sa v lokalite používa.⁶⁷⁶ V prípade týchto lokalít nie je známe, kedy právo získali.

Predpokladá sa, že právo Krupiny sa v stredoveku uplatnilo aj v týchto lokalitách: Hronec, Kláštor pod Znievom, Nováky, Rimavská Baňa, Horná Mičiná.⁶⁷⁷ P. Ratkoš predpokladá krupinské právne zvyky aj v Ľubietovej.⁶⁷⁸ Lokality mohli práva podľa Krupiny získať alebo sa ním mohli riadiť, pretože boli poddanským sídlom lokality, ktorá právo prevzala. Nie je ani vylúčené, že právo sa mohlo uplatňovať aj v ďalších lokalitách, ku ktorým sa nám v tejto veci nezachovali žiadne pramene. V každom prípade koncom stredoveku už môžeme získať ucelenejší prehľad rozšírenia krupinského práva.⁶⁷⁹

⁶⁷⁴ ŠA ZV MMK, inv. č. 62.

⁶⁷⁵ DF 282636, no. 20.

⁶⁷⁶ Štátny archív Banská Bystrica (ďalej len ŠA BB), pracovisko Archív Banská Štiavnica (ďalej len p. ABŠ), fond Magistrát mesta Banská Štiavnica, inv. č. 253, N-272. Na uplatňovanie krupinského práva v Sebechleboch prvýkrát upozornil M. Lukáč.

⁶⁷⁷ M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 114. Tento predpoklad uvádza v monografii mesta M. Lukáč.

⁶⁷⁸ P. RATKOŠ, *Inštitúcia dedičného richtárstva*, s. 13.

⁶⁷⁹ Pozri Mapa č. 3.

1 Mestá a mestečká krupinského právneho okruhu

1. Krupina 2. Hybe 3. Plešivec a Štítik 4. Martin 5. Slovenská Ľupča 6. Bojnice 7. Žilina 8. Prievidza 9. Turany 10. Poniky 11. Bzovík 12. Vrbica 13. Považská Bystrica 14. Sebechleby

1 Lokality so zákupnou formou krupinského práva

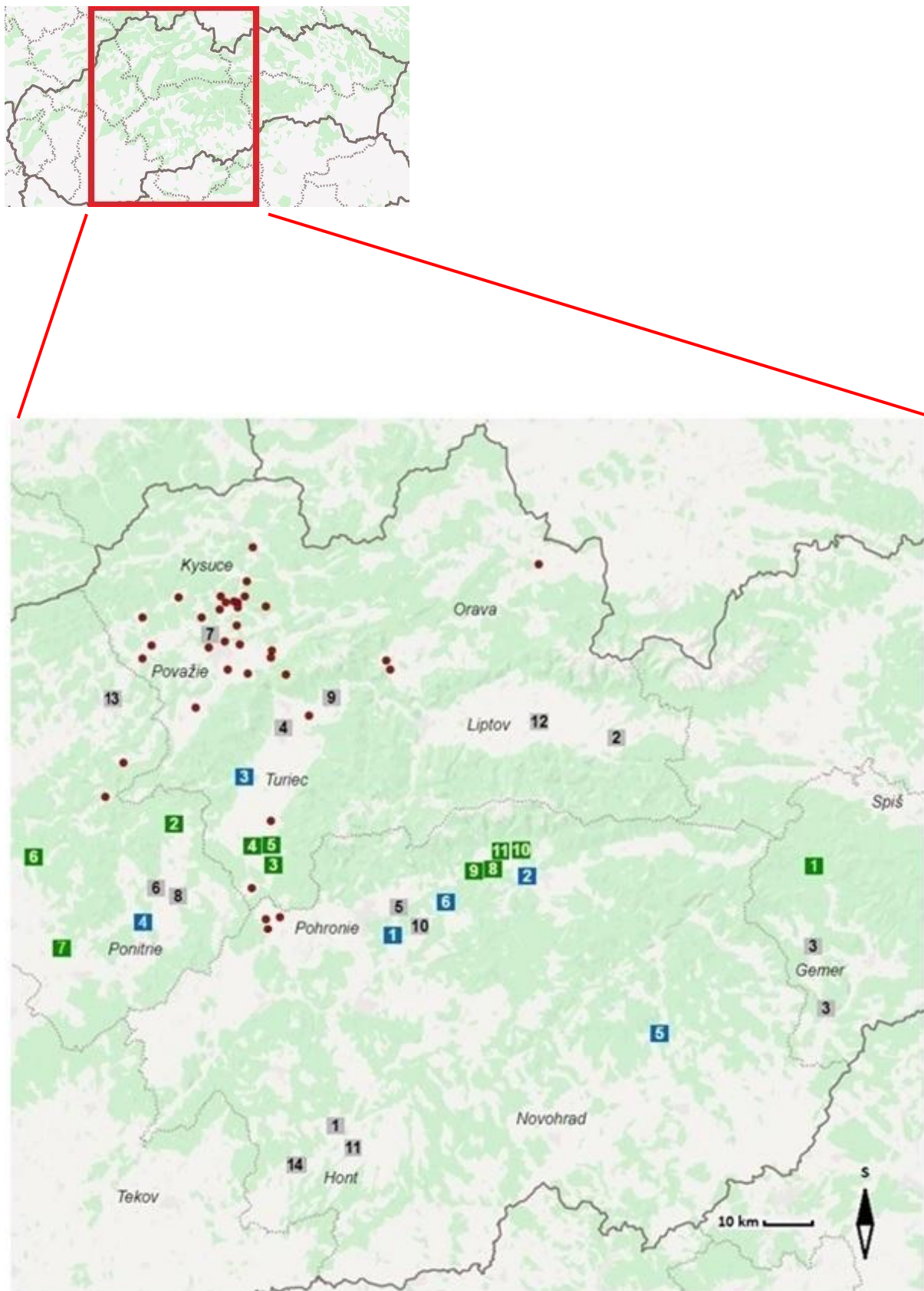
1. Dobšiná 2. Tužina a Heckelshau 3. Horná Štubňa 4. Dolná Štubňa 5. Horná Mútna 6. Krásna ves 7. Nedašovce 8. Lopej 9. Predajná 10. Horná Lehota 11. Dolná Lehota

1 Lokality, v ktorých je predpoklad uplatnenia určitej formy krupinského práva

1. Horná Mičiná 2. Hronec 3. Kláštor pod Znievom 4. Nováky 5. Rimavská Baňa 6. Ľubietová

1 Žilinský právny okruh⁶⁸⁰

⁶⁸⁰ Pre prehľad lokalít žilinského okruhu pozri stranu 96.

Mapa č. 3. Rozšírenie krupinského práva na území Slovenska v stredoveku

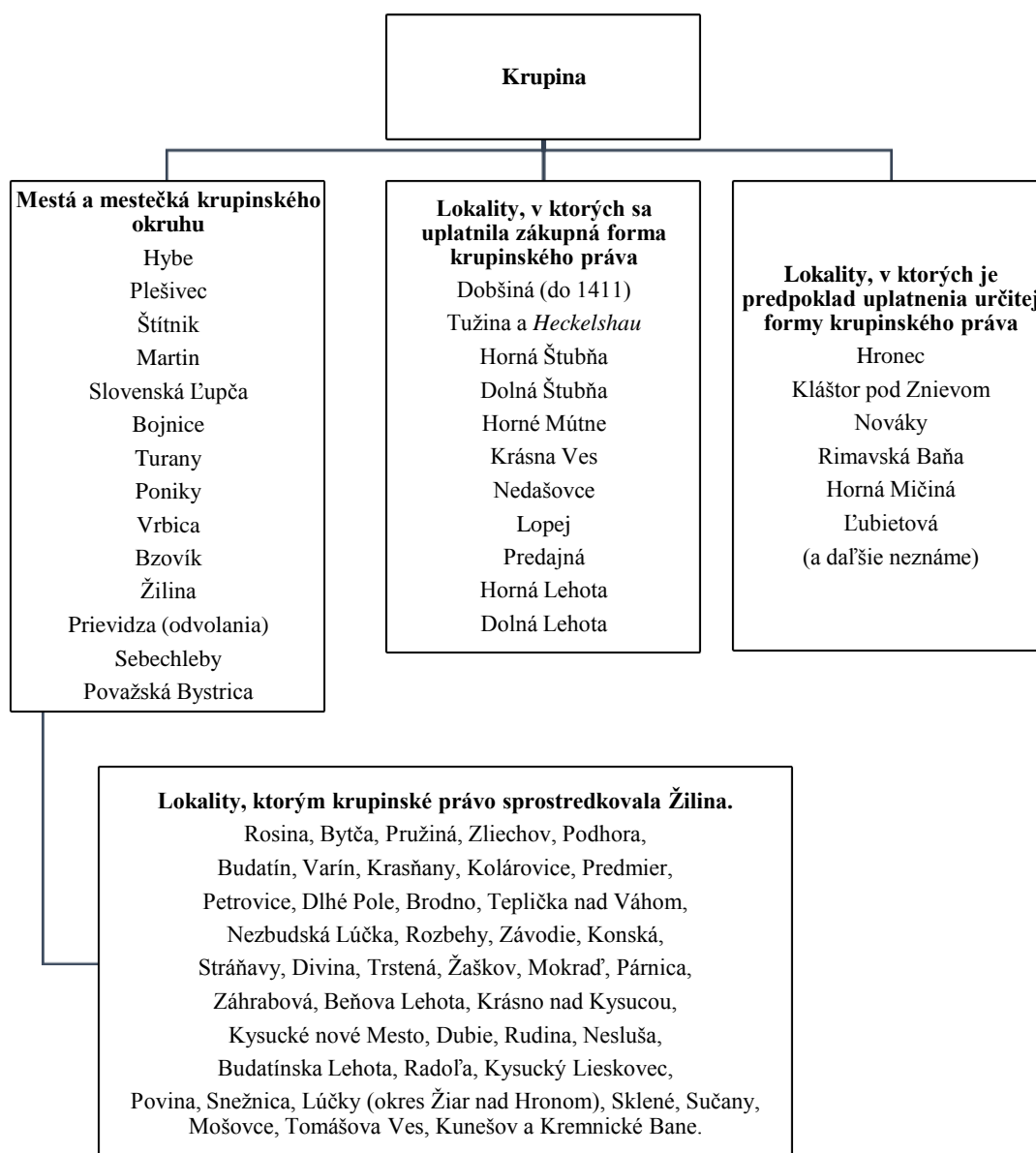

Schéma č. 7. Lokality krupinského právneho okruhu

Z uvedeného vyplýva, že v druhej dekáde 15. storočia šírenie krupinského práva ustalo. Príčin, kvôli ktorým sa právo už tak rapídne nešírilo, bolo zrejme viacero. Prvou príčinou mohli byť nepokoje, ktoré zasiahli kráľovstvo. Najskôr išlo o husitské výpravy a ďalšie boje nasledovali po smrti panovníkov Žigmunda Luxemburského a Albrechta Habsburského. Situáciu napokon nezlepšovala ani prítomnosť bratříkov.⁶⁸¹ Časté boje jednoznačne nepriali lokalitám v ich rozvoji, keďže drancovanie a lúpenie spomaľovalo ich rozvoj, ba niekedy kvôli tomu lokality zanikli. Strata majetku mala taktiež negatívny dopad na množstvo kapitálu, ktoré mešťania potrebovali buď na získanie výsad alebo na investíciu do rozvoja ďalších lokalít.

Druhou príčinou mohla byť situácia v meste Krupina. Boje oslabili jeho postavenie a na mesto už nebolo nazerané ako na silného ručiteľa slobôd. Okrem toho, miestni mešťania už pravdepodobne nemali dostatok kapitálu na to, aby šírili svoje záujmy aj mimo mesta. Taktiež sa pre mestá zmenili právne podmienky a hlavné slovo v prípade odvolaní malo rozhodnutie tavernikálneho súdu. Krupinský súd preto dostal úlohu prvostupňovej odvolacej inštancie a súdna rada častejšie poskytovala právne poradenstvo, než samotné rozhodnutia v spore.

Poslednou príčinou mohlo byť vydanie Menšieho dekrétu. Ten mnohým menším mestečkám prepožičal značné súdne a správne právomoci, a preto tieto mestečká nepotrebovali významnejšie mesto ako garanta práv a slobôd. Avšak aj tu musel už prebehnúť určitý emancipačný proces.

⁶⁸¹ Bratříci boli vojenské oddiely neraz aj dlhodobu pôsobiace na území Slovenska, Moravy, severného Rakúska a Južného poľska. Často išlo o bývalých českých žoldnierov medzi ktorými sa udržiavali ideí husitstva. Medzi obyvateľmi vtedajšieho slovenska boli známy hlavne prepadmi a plienením. Bratříkov porazil až panovník Matej I. Ján LUKAČKA, *Jiskrovci a bratříci na Slovensku*, in: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry, Martin 2012, s. 30–37.

5.3 Charakteristika práva a samosprávy Krupiny v rokoch 1400–1526

Ako sme už spomínali v úvode tejto kapitoly, prameňov pre toto obdobie máme zachovaných viac, či už pre právnu alebo samosprávnu zložku mesta Krupina. Preto v tejto kapitole priblížime aj súdnu agendu mesta a v prípade samosprávy sa budeme hlbšie venovať jej jednotlivým prvkom.

5.3.1 Mestská správa v Krupine v rokoch 1400–1526

Keďže sa k samospráve mesta Krupina dochovalo z obdobia 15. a počiatku 16. storočia viacero prameňov, postupne si prejdeme a priblížime jednotlivé zložky a nástroje krupinskej samosprávy.

Štatúty

Postupom času v stredovekých mestách na Slovensku vznikla výraznejšia potreba regulovať svoje vnútorné pomery. Takáto interná regulácia pravidiel mala za cieľ napríklad zefektívniť hospodárstvo alebo zamedziť nežiaducim situáciám. Preto sa začali v mestách vydávať štatúty, ktoré často regulovali miestny obchod, ustanovovali cechy, prípadne sa zameriavali na špecifický aspekt hospodárstva miestnej komunity, napríklad na vinohradníctvo.⁶⁸² Štatúty boli zároveň nástrojomestskej správy, ako komunikovať s obyvateľmi mesta.⁶⁸³ V inom prípade mohli upravovať vzťah medzi mešťanom a cudzincom alebo mestom a vrchnosťou.⁶⁸⁴ Štatúty mohli byť schvaľované celou komunitou, prípadne jej volenou časťou.⁶⁸⁵ Informácie o vydávaní štatútov v stredoveku nájdeme v podstate v každom významnejšom meste na Slovensku.⁶⁸⁶

V prípade Krupiny máme prvú priamu zmienku o štatútoch až z konca stredoveku. Je však veľmi pravdepodobné, že štatúty boli vydávané už skôr, o čom hovorí zmienka z roku 1612 o potvrdení štatútov krajčírov, kde sa spomína, že sa tak

⁶⁸² Michal FRANKO, *Viničné štatúty a náčrt vývoja viničného práva v Malokarpatskej oblasti*, *Studia Historica Tyrnaviensia* 9–10, 2010, s. 110–121.

⁶⁸³ Zuzana NEMCOVÁ, *Štatúty ako spôsob komunikácieestskej správy s obyvateľmi*, *Historica* 48, 2014, s. 144–152.

⁶⁸⁴ T. PETRÁČEK, *Člověk, hodnoty a dynamika středověké společnosti*, s. 21.

⁶⁸⁵ Ján KÚKEL, *Štatúty schvaľované volenou obcou města*, in: *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*, Bratislava 2005, s. 188–196.

⁶⁸⁶ M. SKLADANÝ, *Banská Bystrica*, s. 35. Pavol HUDÁČEK, *Bardejov*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikon stredovekých miest*, Bratislava 2020, s. 87. Ž. LYSÁ, *Bratislava*, s.121.

robí už 149 rokov od založenia cechu.⁶⁸⁷ O vydaní štatútu v Krupine v stredoveku nás priamo informuje zápis v najstaršej zachovanej mestskej knihe v sekcii *Statuten*.⁶⁸⁸ V jednom zo zápisov sa dozvedáme, že 1. februára 1490, v čase richtárskeho úradu Thomasa Mayera, sa konalo zhromaždenie za prítomnosti prísazných a celej komunity mesta na cintoríne pri kostole. Zhromaždenie sa konalo kvôli záležitostiam týkajúcich sa predaja vína v meste. Z rozhodnutia a súhlasu celej komunity sa uznieslo, že ktokoľvek a kedykoľvek by chcel predávať víno v meste, môže tak robiť a zárobok si môže ponechať. Kupci, ktorí načnú alebo chceli by načat' sud vína, nech sú povzbudení, aby tak urobili a víno čapovali.⁶⁸⁹ Je teda pravdepodobné, že koncom stredoveku richtár a prísazní v Krupine, ako predstavitelia mestskej rady (prinajmenším formálne), predkladali svoje návrhy štatútov na schválenie mestskej komunite. Následne boli tieto rozhodnutia v nejakej forme písomne zaznamenané.⁶⁹⁰ Tento proces sa zrejme postupom času ešte viac formalizoval. Zaujímavé je, že celá komunita mesta bola týmto spôsobom prítomná pri schvaľovaní, zrejme aj počas väčšiny 16. storočia.⁶⁹¹ Poslednú otázku ešte môže vyvolať miesto schádzania. Na konci 15. storočia už bola podľa všetkého postavená radnica.⁶⁹² Lenže tá kapacitne stačila pravdepodobne len na jednania, ktorých sa zúčastnil menší počet ľudí. Cintorín okolo farského kostola mohol byť tradičným miestom zhromaždenia krupinskej komunity, keďže, ako sme spomenuli, pre saské komunity išlo o typické miesto zhromaždenia.⁶⁹³ Takýto zvyk pretrval aj v mladšom období.

Samospráva

Základnou zložkou krupinskej samosprávy bola stále komunita mešťanov označovaná ako *comunitatis*. Žiadna konfirmácia privilégií neupravila jej úlohu a štatút z roku 1490 len potvrdzuje jej význam. Úlohou komunity, tak ako v predošlom období, bolo zvoliť si richtára, farára a vybrať prísazných. Môžeme predpokladať, že obvyklým miestom, kde sa schádzala komunita mešťanov, bolo

⁶⁸⁷ Anton ŠPIESZ, *Remeslo na Slovensku v období existencie cechov*, Bratislava 1972, s. 38.

⁶⁸⁸ Pozri stranu 146.

⁶⁸⁹ DF 282635, no. 5.

⁶⁹⁰ R. RAGÁČ, *Krupinský štatút*, s. 183.

⁶⁹¹ Tamtiež.

⁶⁹² M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 117.

⁶⁹³ J. ŽEMLIČKA, *Kráľovství v pohybu*, s. 73.

stále okolie kostola, respektíve cintorín v jeho okolí.⁶⁹⁴ Aj v tomto období bola príslušnosť k meštianskej komunite určitým spoločenským kreditom a dodávala osobe patričnú vážnosť. Svedčia o tom viaceré právne pokonania, v ktorých krupinskí mešťania vystupujú ako svedkovia. Ako v predchádzajúcom období, tak aj teraz môžeme predpokladať, že dôležité úrady v meste boli podmienené meštianstvom.

Hlavným predstaviteľom komunity v tomto období bol naďalej richtár. Z prameňov vieme, že voľba nového richtára prebiehala každoročne a bola pravdepodobne tajná.⁶⁹⁵ Nebolo zvykom, aby richtár svoju funkciu zastával viackrát po sebe. Jeho funkcia v samosprávnom aparáte sa oproti predošlému obdobiu prakticky nezmenila.

Ďalším samosprávnym orgánom bola mestská rada. Tak, ako v predošlom období, aj v poslednom storočí stredoveku išlo o váženejších členov komunity, ktorí mali pomáhať richtárovi vo výkone funkcie. Mestská rada bola tvorená prísaznými, ktorých vyberal spolu s komunitou richtár. Aj v tomto storočí prísazní často figurujú ako svedkovia pri dôležitých právnych rozhodnutiach a neraz zastupovali komunitu pred panovníkom alebo významnými hodnosťami. Prísazných, ako členovestskej rady, bolo ustanovených dvanásť. Je predpoklad, že už koncom 15. storočia bola postavená radnica, kde sa schádzali richtár a mestská rada.⁶⁹⁶

Aj v 15. storočí bola funkcia prokurátora v Krupine pomerne bežná. Prokurátor mal za úlohu tlmočiť právne požiadavky mesta pred súdmi alebo inými kráľovskými úradmi. Ako zástupca mesta jednal v jeho mene aj na kráľovskom dvore. Z listiny z 13. novembra 1519 vieme, že vtedajší prokurátor, respektíve právny zástupca mesta Leonard Gastell, pobýval na kráľovskom dvore a mestskú radu Krupiny požiadal o zaslanie listín, ktoré by ho splnomocňovali.⁶⁹⁷ Spomenutý Leonard v neskoršom období zastával funkciu mestského notára.⁶⁹⁸

Mestská kancelária bola v 15. a 16. storočí bežnou súčasťou krupinskej administratívy. Už počiatkom 15. storočia malo mesto k dispozícii veľkú a aj malú

⁶⁹⁴ DF 282635, no. 5.

⁶⁹⁵ Ján HOLÁK, *Beďa odsúdeným: Ako sa za feudalizmu súdilo na Slovensku*, Martin 1974, s. 15.

⁶⁹⁶ M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 116.

⁶⁹⁷ ŠA ZV MMK, inv. č. 76.

⁶⁹⁸ Tamtiež, inv. č. 33. DL 274518. „*Leonardus Gasthel notarius.*“

pečať. O veľkej pečati máme zmienku z listiny z roku 1437, pričom z tohto roku pochádza aj najstarší odtlačok tohto pečatidla.⁶⁹⁹ Typárium krupinskej mestskej pečate malo motív baránka s kruhopisom +SIGILVM.DE.CORPONA.⁷⁰⁰ Postupom času mestá získavali na vážnosti a rovnako aj ich pečate. Tento vývoj neminul ani Krupinu, ktorá v roku 1510 získala privilégium používať červený pečatný vosk.⁷⁰¹ Červený vosk bol vyhradený na autentické pečate s plnou právnou silou a v prípade miest to znamenalo, že ide o právne najvyššie postavené mestá.⁷⁰² V prípade, že išlo o bežnú korešpondenciu, boli listy neraz písané v nemeckom jazyku s podpisom richtára.⁷⁰³ V mestskej kancelárii pôsobil notár, ktorý mal za úlohu písať listiny, listy, zaznamenávať dôležité právne pokonania a dohliadať na uložené písomnosti. Na dorse viacerých listín z 15. a počiatku 16. storočia sa nachádzajú na zadnej strane listín krátke evidenčné poznámky, ktoré nás oprávňujú predpokladať, že listiny boli naďalej ukladané, dnešnou terminológiou, pertinenčným princípom. V prípade listín išlo o rôzne splnomocnenia, potvrdenia, svedectvá alebo zmluvy. Hoci prítomnosť notára predpokladáme už v predchádzajúcom storočí, prvý po mene známy notár bol až Matheus Maneman, spomenutý v roku 1467.⁷⁰⁴ Okrem toho, počiatkom 16. storočia v miestnej kancelárii príležitostne vypomáhal aj personál najatý zo zahraničia.⁷⁰⁵ Notár viedol aj mestské knihy.⁷⁰⁶ Na základe analógie s okolitými mestami môžeme predpokladať, že v Krupine koncom 15. storočia existovalo viacero kníh, v ktorých sa zaznamenávala špecifická agenda, napríklad hospodárska, účtová či agenda výberu daní.⁷⁰⁷ Mestá si v 15. storočí už bežne zvykli viesť samostatnú knihu aj v prípade súdnictva.⁷⁰⁸ Práve najstaršia zachovaná mestská kniha Krupiny obsahuje väčšinou zápisy, ktoré sa týkajú súdnej agendy. Najstarší zápis je datovaný

⁶⁹⁹ DL 268718. „*Cum maiori nostre civitatis sigillo.*“

⁷⁰⁰ M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 121.

⁷⁰¹ ŠA ZV MMK, inv. č. 32. DL 274516. „*Cera rubea sigillare.*“ Červená farba v prípade pečatného vosku symbolizovala plnú autentickosť pečate.

⁷⁰² V. RÁBIK, *Spoločensko-politická situácia v slobodných kráľovských mestách*, s. 158.

⁷⁰³ DL 286847, DL 267048. V podstate ide o misívy.

⁷⁰⁴ Listina z roku 1467 bola transumovaná v listine vydané v roku 1492 panovníkom Vladislavom II. ŠA ZV MMK, inv. č. 30. DL 274514. „*Georgius Prodwesel civis et Matheus Manemanam notarius civitatis nostre Korpona.*“

⁷⁰⁵ K. SZENDE, *Trust, Authority*, s. 129.

⁷⁰⁶ DF 274491, no. 138.

⁷⁰⁷ Július BARTL, *Mestské knihy na Slovensku a problémy ich štúdia*, *Studia Historica Tyrnaviensia* 3, 2003, s. 225–239.

⁷⁰⁸ Radoslav RAGAČ, *Civilnoprávne záznamy v mestských knihách ako prameň k dejinám súdnictva v stredovekom Zvolene*, in: Leon Sokolovský (ed.), *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*, Bratislava 2007, s. 68.

do roku 1487. Kniha je členená na niekoľko častí podľa oblastí práva: Weingart Urttl,⁷⁰⁹ Testamenta,⁷¹⁰ Statuten,⁷¹¹ Excessorum,⁷¹² a Appellationes.⁷¹³ Hoci sa v knihe vyskytujú zápisy, ktoré sú datované do 15. storočia, kniha nevznikla v stredoveku, ale až v mladšom období, keďže sa používala hlavne v 16. a 17. storočí. Obsahuje súbor stredovekých a súbor rannonovovekých zápisov. Vedie nás k tomu okrem iného aj rozbor písma a jazyková analýza. V prípade starších zápisov je teda zrejmé, že boli odpísané do tejto knihy neskôr, z inej, ešte staršej knihy, prípadne listov a listín, ktoré sa už nezachovali.⁷¹⁴ Stredoveké záznamy v najstaršej zachovanej knihe boli písané v nemeckom a latinskom jazyku. Nemecká časť záznamov bola spracovaná K. H. Grothausmannom a ako edícia Das Stadtbuch von Karpfen bola publikovaná v roku 1977.⁷¹⁵

Poslednou funkciou spomenutou v prameňoch bol mestský, respektíve súdny sluha – dráb, v prameňoch spomínaný ako *bedellus*.⁷¹⁶ Podľa sasko–magdeburgských právnych zvyklostí súdneho sluhu vyberal richtár a prísazní. Jeho úlohou bolo doručovať súdne rozhodnutia a predvolania. Mohol spútať a zajať každého, kto bol odsúdený súdom a rovnako mohol zhabať jeho majetok. V prípade zneužitia svojej funkcie alebo nezákonného konania mal byť súdený.⁷¹⁷ Okrem toho mohol byť poverený aj inými úlohami. Takýto *bedellus* sa spomína napríklad aj v prípade mesta Bardejov a jeho funkcia bola zrejme rovnaká ako v Krupine.⁷¹⁸ V stredoveku možno na základe analógie z neskoršieho obdobia predpokladať aj iné funkcie, napríklad hájnika.⁷¹⁹

Cirkevná správa v meste je špecifickou záležitosťou. Hoci bola v Krupine umožnená voľba farára, ten nepodliehal organizačne mestu, ale ostrihómskému arcibiskupovi. Poznať cirkevnú správu v meste je však dôležité, minimálne nám to umožní lepšie pochopiť dianie v meste. Miestu cirkevnú správu v 15. a 16. storočí si

⁷⁰⁹ DF 274491. Táto časť sa venuje vinohradníckemu právu.

⁷¹⁰ DF 282638. Testamenty.

⁷¹¹ DF282635. Štatúty.

⁷¹² DF 282637. Tresné činy.

⁷¹³ DF 282636. Odvolania.

⁷¹⁴ DAS STADTBUCH VON KARPFFEN, s. I–XIX.

⁷¹⁵ Tamtiež.

⁷¹⁶ DF 282637, no. 28.

⁷¹⁷ M. PAPSONOVÁ, *Sasko-magdeburgské právo na Slovensku*, s. 249 (č.355).

⁷¹⁸ M. FEDORČÁKOVÁ, *Správa mesta Bardejov*, s. 112.

⁷¹⁹ A. ZREBENÝ, *Z feudálnych dejín Krupiny*, s.80–95.

vieme priblížiť aj na základe niekoľkých zachovaných prameňov. Prvou listinou týkajúcou sa cirkevnej oblasti v Krupine pre obdobie 15. storočia je listina z roku 1413, ktorá spomína Iohannesa Iohannisa ako rektora špitálu svätej Alžbety v Krupine. Listina ho spomína ako svedka pri jednej donácii.⁷²⁰ O rok neskôr, 13. mája, bola vydaná bula pápežom Jánom XXIII. Išlo o rozhodnutie v spore medzi Jacobom, farárom Krupiny a Pavlom, predstaveným kláštora v Bzovíku. Spor sa týkal desiatku a platieb zo zeme Brač. Ako zástupca právnych nárokov farára z Krupiny vystupoval istý Johannes. Z tejto listiny vieme, že pápež dal za pravdu Jacobovi, ktorý takto získal nárok na platby zo spomínanej zeme.⁷²¹ Hoci pápež rozhodol v prospech krupinského farára, Pavol, predstavený kláštora v Bzovíku, toto rozhodnutie odmietal akceptovať. Z tohto dôvodu ho kapitula v Ostrihome listinou zo 17. októbra 1414 exkomunikovala.⁷²² Pavlovu exkomunikáciu potvrdil koncom roku 1414 aj pápež. Informácie o nej sa nám zachovali v odpise o čosi mladšej listiny z 26. januára 1415. Okrem exkomunikácie sa v listine dozvedáme, že farárom v Krupine bol stále Jacob a listina spomína už zmienený špitál a chudobinec svätej Alžbety, ktorého rektorom bol stále Johannes Iohannis z Prievidze.⁷²³

V priebehu roku 1415 farár Jacob zrejme umrel, pretože došlo k voľbe nového farára. Z 8. decembra 1415 sa nám zachovalo znenie listiny, v ktorej ostrihomský arcibiskup Ján potvrdil Johanna, päťkostolského a stoličnobelehradského kanonika, kráľovninho vicekancelára do funkcie rektora farnosti Kostola Márie Panny v Krupine. Krátko na to, v roku 1416, ho ustanovil ako prokurátora Krupiny v staronovom spore o zem Brač.⁷²⁴ Predstavený kláštora v Bzovíku Pavol nakoniec akceptoval stav a s Johannom, farárom z Krupiny, sa v roku 1420 zmieril. Toto zmierenie uznal aj panovník Žigmund Luxemburský, ktorý uznal súčasný stav, ale nezakázal pokračovať v spore ich nasledovníkom.⁷²⁵ Situácia medzi farárom v Krupine a predstaveným kláštora v Bzovíku sa na čas zrejme

⁷²⁰ DF 278974. ZsO IV., s. 256, č. 1078. „*Iohannes Iohannis rector hospitalis S. Elisabeth in Carpona Strigoniensis dioecesis.*“ Špitál bol bežnou súčasťou stredovekých miest na slovensku. Často boli spojené s kostolom.

⁷²¹ DL 43200. „*Jacobi rectorus parochialis ecclesie de Corpona.*“

⁷²² ŠA ZV MMK, inv. č. 44.

⁷²³ DL 24336. „*Iohannes Iohannis de Preuidia.*“

⁷²⁴ DL 43322 (1415). ZsO V., s. 371, č. 1309. CDH X/8, s. 582–583 (1416). Chudobince boli akými si predchodcami domovu dôchodcov. Jana VOJTÍŠKOVÁ – Radek BLÁHA, *Středověký kostel a špitál sv. Antonína na Mýtském předměstí*, Sborník prací východočeských archivů 17, 2021, s. 6.

⁷²⁵ ŠA ZV MMK, inv. č. 45.

ustálila. Ďalšia listina, ktorá nás informuje o dianí v Krupine na poli cirkevných záležitostí, je z 31. augusta 1437. Ostrihomský kanonik Mikuláš ustanovil Stephana Martiniho z Dvorník za správcu špitálu svätej Alžbety, vdovy.⁷²⁶ Tento špitál sa podľa listiny nachádzal za hradbami mesta.⁷²⁷ Prítomnosť špitálu v meste nám indikuje ešte jeden zápis v mestskej knihe z roku 1508, ktorý spomína dom na Špitálskej ulici.⁷²⁸ Či špitál ešte fungoval, alebo bolo pomenovanie ulice len pozostatok jeho niekdajšej prítomnosti, už nezistíme.

Boje o trón po smrti Albrechta Habsburského, zasiahli aj cirkevný život v Krupine. Okolo roku 1440 Jiskrovi vojaci opevnili kostol.⁷²⁹ Takýto zásah bol dozaista k nevôli miestneho farára a obecnej komunity, ktorá sa okolo kostola obvykle schádzala. Pravdepodobne k tejto situácii existovali sťažnosti a žaloby zaslané miestnymi predstaviteľmi cirkvi, samostatne sa nám však nezachovali. Ďalšia zmienka týkajúca sa cirkevných záležitostí pochádza až z konca 15. storočia. V testamente z roku 1497 sa ako svedkovia spomínajú kaplán Paulus a farár Stephanus.⁷³⁰ Zrejme ten istý Paulus, už ako farár, sa spomína aj v roku 1518.⁷³¹

Kvôli príprave vojny proti Turkom bolo v roku 1526 z kostola vzaté sakrálné vybavenie.⁷³² Na základe dochovaných prameňov nepredpokladáme, žeby sa v Krupine uchytili reformačné myšlienky pred rokom 1526. Posledný katolícky farár bol zrejme istý Johannes, ktorý odišiel z Krupiny niekedy v rokoch 1538–1540, obdobie reformácie nastalo v meste až po jeho odchode.⁷³³

Môžeme povedať, že v prípade farskej správy sa situácia výrazne nezmenila. Hlavný farský kostol bol zasvätený Panne Márii. Farár bol volený a v úrade potvrdzovaný ostrihomským arcibiskupom, pričom je evidentné, že išlo o prestížny úrad. Okrem farára pôsobil v meste aj kaplán, a to najneskôr od roku 1497. Jediná

⁷²⁶ Svätá Alžbeta Uhorská (označovaná aj ako vdova alebo Durínska) je patrónkou žobrákov, vdov, sirôt, chorých a charitatívnych organizácií. Laura PACINDOVÁ, *Kult svätej Alžbety Uhorskej a jej prisúdené patrociniá v rámci stredovekého Slovenska*, in: Rastislav Kožiak – Jozef Nemeš (ed.), *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti 1*, Bratislava 2006, s. 345–354.

⁷²⁷ ŠA ZV MMK, inv. č. 50. „*Stephano martini de Wdwarnok, rectori hospitalis beatae Elisabeth viduve extra muros oppidi Carponiensis*.“ Išlo o špitál svätej Alžbety Uhorskej.

⁷²⁸ DF 282638, no. 55. „*Domum unum in platea hospitalea*.“

⁷²⁹ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 248.

⁷³⁰ DF 282638, no. 52. „*Paulum pro tunc capellanum, Stephanum olim plebani*.“

⁷³¹ B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 248.

⁷³² ŠA ZV MMK, inv. č. 91.

⁷³³ M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 133.

inštitúcia cirkevného charakteru, ktorá existovala popri farnosti bol špitál spojený s kostolom svätej Alžbety.⁷³⁴ Kostolík v lokalite Na Petre, ktorý sme spomínali v predchádzajúcich kapitolách, sa v prameňoch nespomína. Predpokladá sa ale, že bol stále používaný.

Možno konštatovať, že v porovnaní so správou miest ako Košice, Trnava či Bardejov sa v Krupine záverom stredoveku nestretávame s členitejšou samosprávou. V Krupine sa napríklad nespomína rozdelenie na širšiu a užšiu mestskú radu. Takéto členenie však poznáme v prípade Bardejova.⁷³⁵ Rovnako sa nespomína ani širšia mestská rada s počtom členov 24, ktorá sa objavovala v Bratislave⁷³⁶ alebo Trnave.⁷³⁷ Sofistikovaná správa sa uchytila hlavne v bohatších mestách s rozvinutým hospodárstvom. Môžeme konštatovať, že Krupina sa počiatkom 15. storočia dynamicky rozvíjala, avšak boje, ktoré ju v prvej polovici 15. storočia zasiahli, sa negatívne podpísali na jej ďalšom rozvoji. Podľa svedectiev listín možno dokonca predpokladať určitý úbytok obyvateľstva. Takýto úpadok mesta zrejme neprial rozvoju miestnej správy, keďže členitosť úradníckeho aparátu závisela od rozvinutosti mesta. Hospodársky úpadok preto nedal vzniknúť potrebe sofistikovanejšej správnej organizácie. Samospráva si zrejme preto vystačila s menším počtom postov a funkcií aj v priebehu 15. a 16. storočia. Okrajovo mohol svoju úlohu zohrať aj akýsi konzervativizmus krupinských mešťanov, ktorí mohli trvať na starých zvykoch a odmietali prebrať nové samosprávne prvky.

Vojenské a silové zložky mesta

Vojenskú povinnosť malo mesto stanovenú, zrejme už v najstarších privilégiách. Táto povinnosť sa následne preniesla aj do renovácie z roku 1244. Belo IV. uložil povinnosť krupinským hosťom slúžiť v kráľovskom vojsku. Z tejto

⁷³⁴ Špitály vznikali ako cirkevná inštitúcia, neskôr prechádzali pod kompetenciu miestnej samosprávy. V prípade Krupiny však nemáme informácie o takomto procese. Ivana FIALOVÁ – Daniela TVRDOŇOVÁ (ed.), *Od špitála k nemocnici. Zdravníctvo, sociálna starostlivosť a osveta v dejinách Slovenska*, Bratislava 2013.

⁷³⁵ M. FEDORČÁKOVÁ, *Správa mesta Bardejov*, s. 88–89. Takéto členenie mohol do Bardejova priniesť aj Budinský model správy. V prípade Krupiny ale nepoznáme privilégiá, ktoré by jej prepožičali práva iných miest v otázke správy.

⁷³⁶ Darina LEHOTSKÁ, *Mestská správa a bratislavské mešťanstvo do konca 14. storočia*, Historické štúdie 14, 1969, s. 204; D. LEHOTSKÁ, *Bratislavská mestská správa*, s. 47–48.

⁷³⁷ V. RÁBIK, *Mestská správa Trnavy*, s. 51–52.

povinnosti ich na prvých päť rokov oslobodil.⁷³⁸ Možno preto predpokladať, že v druhej polovici 13. storočia Krupina musela byť so svojim branným potenciálom už plne k dispozícii panovníkovi. Čo sa týka krupinských mešťanov a vojenskej služby, tak sa nám z obdobia stredoveku nezachovali prakticky žiadne pramene, ktoré by bližšie priblížili pôsobenie Krupinských vojakov v kráľovskom vojsku. Neskôr už nebolo potrebné vysielat' vlastných ozbrojencov, mesto však muselo platiť vojenskú daň, ktorá mala poskytnúť kráľovi potrebné prostriedky na vojnu. V prípade Krupiny o tom svedčia listiny, ktoré nás informujú o poskytovaní takýchto finančných prostriedkov panovníkovi.⁷³⁹

V priebehu 15. a 16. storočia sa v kontexte Krupiny spomínajú kapitáni, tí však nespádali do kompetencie mesta. V prípade vlastných obranných zložiek môžeme v Krupine predpokladať určité vojenské oddiely, ktoré mali za úlohu brániť mesto, o čom nepriamo svedčí nariadenie kráľovnej Barbory, v ktorom prikazovala svojim mestám pripraviť sa na obranu.⁷⁴⁰ Možno si mesto pre tento účel najalo žoldnierov, prípadne v meste existovala domobrana, ktorú mal na starosti richtár a skladala sa z obyvateľov mesta. Takáto organizácia bola pre mestá veľkosti Krupiny typická.⁷⁴¹ V prípade vojenského napadnutia sa možno domnievať, že každá zložka domobrany mala vopred určené svoje miesto v obrannom úseku.⁷⁴²

V roku 1437 sa spomína existencia mestského opevnenia.⁷⁴³ Pravdepodobne išlo o palisádu, respektíve menší kamenný múr. V roku 1493 sa spomína mestská brána.⁷⁴⁴ Je pravdepodobné, že v Krupine jestvovalo vlastné mestské opevnenie, síce neveľké, ale poskytujúce základnú ochranu. Preto môžeme predpokladať, že existovala aj stanovená stráž hradieb a brán. Stráž ako poriadkovú silu môžeme predpokladať aj vďaka organizovaniu jarmokov a trhov v meste, pretože išlo o podujatia, kde bolo dôležité dohliadať na ich pokojný priebeh.

⁷³⁸ CDSI II., s. 113–114, č. 168. „*Cum expedierit, procurare et servire nobis in exercitu nostro verum tamen quinque annos, ne intra eorum spatium ad exercitum veniant, eis ex liberalitate regia indulgemus.*“

⁷³⁹ ŠA ZV MMK, inv. č. 79. DL 47300. DL 283573.

⁷⁴⁰ M. KOČÍ, *Vzťah uhorských kráľovien k svojim venným mestám*, s. 4.

⁷⁴¹ Vladimír SEGEŠ, *Mestá v uhorskom vojenstve na konci stredoveku*, in: Vojtech Dangl – János J. Varga (ed.), *Armáda, mesto spoločnosť od 15. storočia do roku 1918*, Bratislava 2002, s. 20.

⁷⁴² Tamtiež.

⁷⁴³ ŠA ZV MMK, inv. č. 50. „*Muros oppidi Carponiensis.*“

⁷⁴⁴ DF 282637, no. 28.

Krupina mala väzby s okolitými mestami a mestečkami. Preto sa okrem vlastných obranných prostriedkov mohla spoliehať aj na pomoc okolitých miest ako Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Zvolen či Kremnica. Spomenuté mestá spájaj fakt, že boli založené ako majetok uhorským kráľovným, azda aj preto mestá postupovali spoločne v otázke vlastnej obrany. Ako sme spomenuli, už v roku 1428 sa chystala Krupina spolu s okolitými mestami na spoločnú obranu pred husitami.⁷⁴⁵ Ďalší spoločný postup pri obrane spomína aj list kráľovnej Alžbety z novembra 1442 adresovaný Kremnici. V liste Alžbeta žiada mešťanov Kremnice, aby pomohli obranom v Krupine, pretože bola zabratá nepriateľom, ktorý napáchal veľa škôd.⁷⁴⁶

Školstvo

Už samotná existencia farnosti a špecifického súdneho systému v Krupine nám dovoľuje predpokladať určitý stupeň vzdelania medzi príslušníkmi komunity. Z roku 1316 poznáme prvú listinu vydanú richtárom a prísaznými mesta Krupina.⁷⁴⁷ Ide o dôkaz písomnej činnosti v meste. Takáto činnosť vyžadovala človeka schopného čítať, písať a formulovať listiny. V roku 1357 sa spomína richtár Johannes, ktorý bol brat pisára.⁷⁴⁸ Môžeme preto predpokladať, že v Krupine boli osoby s určitým stupňom gramotnosti prítomné pravdepodobne už od najstarších čias. Je však možné, že svoje znalosti získali v školách zriadených pri cirkevných inštitúciách. Neskôr, keď sa už mesto rozrástlo a narástli aj hospodársko-ekonomické aktivity mešťanov, bolo vzdelanie potrebné z praktických príčin. Bolo nutné počítať, zaznamenávať majetkové transakcie, zapisovať výdavky a príjmy. Z tohto dôvodu môžeme predpokladať, že v Krupine vznikla škola, ktorá poskytovala základné vzdelanie. V druhej dekáde 16. storočia figuruje v záznamoch ako prísazný Petrus Skolnyk (školník).⁷⁴⁹ Práve jeho prídomek Školník, nám môže indikovať prítomnosť školy. Mestské školy v 15. storočí neboli výnimočný zjav, škola existovala napríklad v Bardejove, kde dokonca pôsobili učitelia z Banskej Bystrice.⁷⁵⁰ Počiatkom 16. storočia boli školy bežné aj v menších mestečkách, ako

⁷⁴⁵ B. VARSÍK, *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*, s. 70.

⁷⁴⁶ A. ZREBENÝ, *Z feudálnych dejín Krupiny*, s.19.

⁷⁴⁷ DL 1865.

⁷⁴⁸ DL 41317. CDH IX/7, s. 168. „*Johanem fraterem Sraybery judex de Corpona.*“

⁷⁴⁹ M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 119.

⁷⁵⁰ Mária FEDORČÁKOVÁ, *Medzi radnicou a kostolom: mestská škola v Bardejove v stredoveku*, Mesto a dejiny 6, 2017, č. 2, s. 50.

bola napríklad Modra.⁷⁵¹ Je preto nepravdepodobné, že by takýto trend Krupinu obišiel. O prítomnosti školy nám nepriamo svedčia aj približne dve desiatky študentov pôvodom z Krupiny, ktorí v priebehu 15. a počiatkom 16. storočia navštevovali univerzity v Krakove, Viedni a Prahe.⁷⁵² Je pravdepodobné, že ich vzdelanie začalo práve v krupinskej mestskej škole.

Cechy

Krupina v období stredoveku patrila medzi významné obchodné a remeselnícke centrá na území Slovenska.⁷⁵³ Dokonca aj listiny, ktoré udeľovali lokalitám krupinské práva a slobody v sebe často obsahovali právo na remeselnú činnosť. Prítomnosť remeselnej činnosti v stredovekej Krupine môžeme nepriamo predpokladať aj na základe mien miestnych mešťanov. Napríklad v roku 1316 sa spomína Andreas Pellifex (kožušník)⁷⁵⁴ v roku 1425 sa spomína Georgius Carnifer (mäsiar)⁷⁵⁵ a v roku 1497 zase Michael Goldschmidt (zlatník).⁷⁵⁶ O existencii minimálne jedného cechu v Krupine v období stredoveku mám zmienku z roku 1612. Ide o potvrdenie štatútov krajčírov, kde sa spomína, že toto potvrdenie sa robí už 149 rokov od založenia cechu.⁷⁵⁷ Prítomnosť cechov v Krupine možno teda predpokladať najneskôr v roku 1463. Krajčírsky cech zrejme nebol jediným cechom v stredovekej Krupine, avšak o iných už správy nie sú zachované. Na základe poznatkov z neskoršieho obdobia a spolu s analógiou s inými stredovekými mestami môžeme predpokladať, že na čele cechu stál cechmajster a štatúty cechov boli schvaľované mestskou radou.⁷⁵⁸ Cechy v období stredoveku máme doložené aj v okolitých mestách, napríklad vo Zvolene či Banskej Bystrici.⁷⁵⁹

5.3.2 Charakteristika krupinského práva v rokoch 1400–1526

Krupinské právo sa stabilne uplatňovalo v lokalitách, ktoré ho nadobudli v predchádzajúcom období. Šírenie práva na začiatku 15. storočia v podstate

⁷⁵¹ Monika TIHÁNYIOVÁ, *Stredoveké školy v Bratislavskej župe a ich študenti na univerzitách vo Viedni, v Krakove a v Prahe*, *Verbum historiae*, 2016, č. 2, s. 18.

⁷⁵² B. BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, s. 248.

⁷⁵³ A. ŠPIESZ, *Remeslo na Slovensku*, s. 20.

⁷⁵⁴ DL 1865. „*Andreas pellifex*“.

⁷⁵⁵ DL 274515. „*Georgius Carnifer*“.

⁷⁵⁶ DF 282638, no. 51. „*Michael Goldschmidt*“.

⁷⁵⁷ A. ŠPIESZ, *Remeslo na Slovensku*, s. 38.

⁷⁵⁸ Tamtiež, s. 65.

⁷⁵⁹ M. SKLADANÝ, *Banská Bystrica*, s. 35.

doznievalo. Každopádne môžeme povedať že Krupina a jej právo mali v 15. storočí dosah na desiatky lokalít. V týchto lokalitách sa buď priamo uplatňovala nejaká forma krupinského práva, alebo miestna rada uznávala právnu autoritu krupinského súdu a obracala sa do Krupiny po právnu radu.

V prípade práva uplatňovaného v meste a lokalitách okruhu išlo o právne normy pôvodom zo sasko–magdeburgského práva. Svedčia o tom niektoré testamenty najstaršej zachovanej mestskej knihy Krupiny. Napríklad, podľa sasko–magdeburgského práva si každý z manželov do manželstva priniesol určitý majetok, ktorý bol počas trvania manželstva spoločný. Majetok, ktorý priniesla zo svojej strany žena, po jej smrti dedila jej dcéra alebo jej najbližšia ženská príbuzná.⁷⁶⁰ Syn ani jej muž na tento jej majetok právo nemali. V prípade, že manželka niečo zdedila, po jej smrti malo toto dedičstvo pripadnúť najbližšiemu dedičovi zo strany jej otca.⁷⁶¹ Preto, ak žena chcela odkázať majetok mužovi, musela urobiť závet, v ktorom upravila dedenie pre prípad svojej smrti, pričom takáto dedičská prax bola typická pre sasko–magdeburgské právo nie iba u nás, ale aj v zahraničí.⁷⁶² Podľa zachovaných závetov vieme, že takto napríklad urobila aj Barbara, dcéra niekdajšieho richtára Tomáša Mayera. Barbara zdedila po otcovi Tomášovi nejaký majetok. V testamente ho odkázala svojmu manželovi Michalovi Pfragnerovi.⁷⁶³ Ak by tak neurobila, Michal by stratil nárok na tento majetok a na majetok by si nárokoval najbližší príbuzný jeho svokra. V prípade samotného aktu závetu treba upozorniť na jednu pozoruhodnosť. Podľa štruktúry a znenia zápisov bol závet v Krupine minimálne v 15. a 16. storočí vykonávaný najčastejšie zrejme pred takzvaným zahájeným súdom. Ten bol v tomto smere najvyššou autoritou. Pred súdom strany predniesli svoje požiadavky na dedičské úpravy, ktoré boli následne zaznamenané do mestskej knihy. Takáto prax bola pre mestá s magdeburgským právom typická.⁷⁶⁴ Keďže Krupina mala k magdeburgskému právu mimoriadne blízko, podobný postup by v tomto prípade neprekvapoval.

⁷⁶⁰ M. PAPSONOVÁ, *Sasko-magdeburgské právo na Slovensku*, s. 143, (č. 110). Barbora BÖNSCHOVÁ, *Pozůstalostní praxe královédvorských měšťanů v pozdním středověku. Příspěvek k dějinám městského práva*, Sborník archivních prací 70, 2020, č. 1, s. 13.

⁷⁶¹ M. PAPSONOVÁ, *Sasko-magdeburgské právo na Slovensku*, s. 153 (č. 128).

⁷⁶² Ako príklad môžu slúžiť mestá s magdeburgským právom v Českom kráľovstve. B. BÖNSCHOVÁ, *Pozůstalostní praxe*, s. 13.

⁷⁶³ DF 282638, no. 51.

⁷⁶⁴ B. BÖNSCHOVÁ, *Pozůstalostní praxe*, s. 13.

Z obdobia 15. storočia vieme o preklade sasko–magdeburského práva užívaného v Žiline do slovakizovanej češtiny. Udialo sa tak na pokyn Václava Pongráca zo Svätého Mikuláša a preklad zhotovil Mikuláš z Lukovej.⁷⁶⁵ Okrem tohto prekladu nemáme žiadnu inú zmienku o právnych knihách, ktoré by si nejaká lokalita v rámci krupinského okruhu zaobstarala. Právne knihy sasko–magdeburského práva predpokladáme aj v Krupine, ale žiaden z nich sa nezachoval.

Súdiť sporiace sa strany mali rovnako ako v predošlom období prísazní vybratí komunitou a richtárom. Súdny proces pred krupinským súdom prebiehal zrejme podobne ako v predchádzajúcom období podľa saských zvyklostí. Súdilo sa zrejme v okolí kostola, pričom koncom 15. storočia na súdne účely mohla poslúžiť aj radnica. Na súde mohli sporiace sa strany zastupovať rečníci, pričom v roku 1517 už odpadla povinnosť zmiešaného svedectva pre osobu, ktorá do komunity nepatrila, teda odpadla jej aj povinnosť rečníka. Richtár zvolával súd v súdne dni. Richtár predsedal súdnemu procesu a zodpovedal za jeho správny priebeh. V prípade závažného alebo náročného sporu museli byť na súde prítomní všetci prísazní. Menej dôležité spory zrejme nevyžadovali plnú účasť. Podľa zachovaných prameňov musel byť richtár svedkom každého súdneho konania alebo právneho úkonu, preto možno konštatovať, že v tomto úrade sa koncentrovala najvyššia právna autorita nielen v Krupine, ale aj v rámci jej okruhu. Spor sa začínal žalobou jednej zo sporiacich sa strán. Možno predpokladať, že v porovnaní s predchádzajúcim obdobím bol súdny proces viac zbyrokratizovaný, dokazovanie prebiehalo svedectvom, ale aj písomnými dôkazmi. Rozhodnutie súdnej rady bolo vyhlásené trikrát na verejnom mieste a stránka, ktorej sa vyhlásenie týkalo, mala naplniť požiadavky uložené súdom. O výsledku súdu boli stránky sporu informované súdnym poslom, prípadne mohol byť výsledok vyhlásený verejne. V prípade udelenia pokút inkasoval richtár Krupiny tretinu prisúdenej pokuty a zvyšné dve tretiny pripadli prísazným. V prípade rozhodnutia v odvolaní si krupinský súd uloženú pokutu ponechal. Odsúdený musel prijať trest a v prípade, že sa rozsudku či samotnému súdu vyhýbal, mohol byť proskripciou postavený mimo zákon. Proskribovanie bolo bežným postupom aj

⁷⁶⁵ Heiner LUCK, *Das sächsisch-magdeburgische Recht als kulturelles Bindeglied zwischen den Rechtsordnungen Ost- und Mitteleuropas*, in: Wieland Carls (ed.), *Rechts – und Sprachtransfer in Mittel – und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht*, Leipzig 2003, s. 19.

v uhorskom zvykovom práve.⁷⁶⁶ Proskripcia v Krupine mala platnosť v okolí mesta zrejme aj jeho právnom okruhu a prípadne v lokalitách, ktoré rešpektovali jeho právnu autoritu.⁷⁶⁷ Zločinec bol najčastejšie proskribovaný za závažný trestný čin. Proskribovaný človek bol v podstate odsúdený na smrť v neprítomnosti. Ktokoľvek ho mohol zabiť a privlastniť si jeho majetok. V prípade, že niekto odmietal pri stretnutí s takýmto človekom vykonať trest, respektíve ho prinajmenšom zadržať pre odovzdanie spravodlivosti, vystavoval sa sám riziku súdu za napomáhanie. To isté platilo aj pre tých, ktorí týmto ľuďom pomáhali alebo ich kryli.⁷⁶⁸ Takýto spôsob trestania napovedá, že Krupina nepotrebovala trvalo zamestnávať svojho kata. Zaujímavé je, že okrem skutkovej podstaty sa na súde posudzovala aj povesť súdeného a z tohto dôvodu viacero prípadov skončilo napomenutím či oslobodením na základe príhovoru iných mešťanov. Celkovo možno konštatovať, že súdna rada v Krupine sa okrem samotného skutku snažila preskúmať či súdená osoba má náklonnosť k opakovaniu prehreškov alebo šlo len o ojedinelé zlyhanie. Podobný postup pri súde a štruktúru súdnictva môžeme predpokladať v tomto období aj v lokalitách, ktoré patrili do okruhu mesta. Celkovo ani v takomto prípade nie je doložená významná zmena v súdnictve.

V prípade komplikovaného sporu mohla krupinská súdna rada požiadať o pomoc súd magistra taverníka. Rovnako aj odvolanie spred krupinského súdu išlo k súdu taverníka.⁷⁶⁹ Úlohou tavernikálneho súdu bolo súdiť spory medzi mešťanmi. Panovník Žigmund Luxemburský potvrdil sformovaný tavernikálny súd dekrétom a vyžiadal si na tomto súde prítomnosť zástupcov miest.⁷⁷⁰ Pričom na prelom 14. a 15. storočia sa tavernikálny súd skladal väčšinou už zo zástupcov miest, hoci šľachta bola na súde stále prítomná. Zo zasadnutia tavernického súdu z roku 1416 vieme, že na ňom boli aj zástupcovia Krupiny.⁷⁷¹ Preto predpokladáme podiel krupinskej súdnej rady na formovaní tavernikálneho súdu a práva. V roku 1456 sa tavernický súd skladal už výlučne zo zástupcov miest, šľachta už nemala právo

⁷⁶⁶ M. MAREK, *Zločinnosť v stredoveku*, s. 126.

⁷⁶⁷ M. PAPSONOVÁ, *Sasko-magdeburské právo na Slovensku*, s. 195 (č.220).

⁷⁶⁸ M. MAREK, *Zločinnosť v stredoveku*, s. 130.

⁷⁶⁹ Š. MERTANOVÁ, *Ius tavernicale*, s. 20.

⁷⁷⁰ Tamtiež, s. 21.

⁷⁷¹ Tamtiež, s. 22. Prítomnosť Krupiny na tomto zasadnutí nemôžeme s istotou pokladať za dôkaz podriadenosti súdu taverníka.

zasahovať do súdnych záležitostí mešťanov.⁷⁷² Na základe procesu s mešťanom Ulmanom Faberom vieme, že Krupina plne spadala pod súd taverníka najneskôr v roku 1421.⁷⁷³

Môžeme povedať, že Krupina počiatkom 15. storočia prešla pod kompetenciu tavernikálneho súdu. V kontexte Uhorska to môžeme vnímať ako určitú snahu o stabilizáciu a zjednotenie súdnych procesov miest. Ako sme spomenuli, tavernikálny súd bol vďaka meste Budín ovplyvnený juhonemeckým právom.⁷⁷⁴ Je preto menej pravdepodobné, že Krupina so svojim právom zohrala úlohu v otázke obsahu zákonov. Na pozadí vývoja Krupinského práva môžeme predpokladať, že hlavný prínos Krupiny tkvel pravdepodobne v skúsenostiach s unifikáciou práva a procesných postupov v rôznych lokalitách. K takémuto predpokladu nás vedie skutočnosť, že Krupina vybuodovala rozsiahly právny okruh, v ktorom uplatňovala svoje právo.

5.3.2.1 Súdna agenda Krupiny

Mestské sudy v stredoveku sú pomerne frekventovanou témou bádania slovenských historikov. Zaujímavou publikáciou, ktorá sa venovala stredovekému súdnictvu a kriminalite je zborník *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*.⁷⁷⁵ V zborníku je viacero štúdií a článkov, ktoré rozoberajú rôzne aspekty výkonu spravodlivosti v stredovekých mestách. Právom v mestách sa vo svojej práci často zaoberajú napríklad slovenskí historici B. Szeghyová⁷⁷⁶ a V. Segeš.⁷⁷⁷ Pramene k otázke výkonu práva v mestách na Slovensku sa dochovali hlavne z 15. a 16. storočia. Preto aj väčšina prác o mestskom súdnictve na Slovensku v stredoveku pokrýva práve toto obdobie.

Ako vyplýva z vyššie spomenutého, mestské súdnictvo v stredoveku malo svoje procesné postupy. Bolo stanovené, kde sa mešťan môže odvolať a bol určený

⁷⁷² Š. MERTANOVÁ, *Ius tavernicale*, s. 26.

⁷⁷³ ZsO VIII., s. 128, č. 396. DL 43497. CDH X/6, s. 351. „*In personis fidelium nostrorum iudicis et iuratorum civium ac totius communitatis nostre civitatis Korpona.*“

⁷⁷⁴ R. SKORKA, *A városok és a tárnoki ítélőszék együttműködésének kadete*, s. 16.

⁷⁷⁵ Leon SOKOLOVSKÝ, *Miestna správa a súdnictvo na Slovensku do roku 1918*, in: Leon Sokolovský (ed.), *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*, Bratislava 2007, s. 11–22.

⁷⁷⁶ Blanka SZEGHYOVÁ, *Súdnictvo a súdna prax v mestách Pentapolitany v 16. storočí*, Bratislava 2016.

⁷⁷⁷ Vladimír SEGEŠ, *Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave*, Bratislava 2005.

procesný postup súdu. Priebeh procesu, mal neraz až ceremoniálny nádych.⁷⁷⁸ Okrem toho boli kladené nároky aj na rýchlosť súdneho rozhodnutia, keďže vlečúce sa spory zbytočne zaťažovali súdnu radu a mesto.⁷⁷⁹ Súdny končili uloženou pokutou, uložením nápravného opatrenia, zmierom či rozsudkom smrti. Okrem samotného súdenia mohla súdna rada potvrdzovať rôzne skutočnosti. Takým nárokom na súd čelila aj súdna rada mesta Krupina, ktorá zdá sa nároky splnila a vyslúžila si uznanie a právnu autoritu. To bol zrejme dôvod, prečo lokality hľadali na krupinskom súde spravodlivý rozsudok. V prípade Krupiny sú prameňom zachované listy a listiny, no mimoriadne cenným zdrojom našich poznatkov je už zmienená najstaršia mestská kniha. Na nasledujúcich stranách si priblížime súdne konania, ktoré sa dostali pred Krupinský súd, pričom inšpiráciou pre kategorizáciu sporov bola práve najstaršia mestská kniha Krupiny.

Odvolania a svedectvá

Prvý známy prípad, kedy krupinský súd riešil odvolanie, je z roku 1385. O tomto spore sme sa už v stručnosti zmienili. Išlo o spor zo Žiliny, medzi Jánom Divinským a Stenczlovou. Spomínaný Ján sa sťažoval pred súdom Žiliny, že časť jeho kúrie neoprávnene zaberá Stenczlová. Žilinský súd nariadil Stenczlovej zabratú časť vrátiť. Tá to však odmietla a odvolala sa pred súd do Krupiny.⁷⁸⁰

V druhom známom spore zasahovala Krupina v otázke právnych nárokov Žiliny. Spor sa odohrával v druhej dekáde 15. storočia. Žilina spolu s viacerými mestečkami a dedinami, ktoré pôvodne užívali žilinské právo, v roku 1416 pred Jánom Jiskrom, obvinili Gutlerových synov z ničenia mlynov na Váhu a obmedzovania ich slobôd. Spor postupne eskaloval, pričom sporiace strany si navzájom začali robiť protivenstvá, čo vyústilo do zajatia niekoľkých žilinských mešťanov. Takéto zajatie bolo neprípustné, Žilina preto požiadala o pomoc Krupinu. Po urgenciách krupinského súdu boli zadržaní mešťania prepustení. Spor pokračoval

⁷⁷⁸ V. SEGEŠ, *Súdne konanie a trestné exekúcie*, s. 120–123.

⁷⁷⁹ Promptnosť pri riešení sporu bola často veľmi cenená a vyžadovaná. Dynamika pri riešení sporu bola vyžadovaná aj v prípade uhorského zvykového práva. M. RADY, *Hungarian Procedural Law*, s. 57.

⁷⁸⁰ ŠA ZV MMK, inv. č. 60. V. RÁBIK, *Neznáme listiny mesta Žiliny*, s. 65–81.

dokazovaním a nakoniec bolo rozhodnuté, že Gutlerovi synovia majú zachovávať práva na mlyny, ktoré si nárokovala druhá strana sporu.⁷⁸¹

V roku 1418 prepukol spor medzi richtárom a prísaznými vo Varíne. Sporiace strany sa nevedeli dohodnúť, ako majú byť rozdelené čiastky z udelených súdnych pokút. V prvom liste vydanom 26. novembra 1418 sa dozvedáme, že súdna rada v Žiline im pomôcť nevedela.⁷⁸² Varínčania sa obrátili na Krupinu. Súd v Krupine na čele s richtárom Johannom Norlom v liste z 21. decembra 1418 rozhodol, že richtár má nárok na jednu tretinu z pokuty, zvyšné dve majú pripadnúť prísazným mešťanom.⁷⁸³ Na tomto spore môžeme postrehnúť reakčnú dobu krupinského súdu od vzniku sporu po rozhodnutie, ktorá bola v tomto prípade necelé štyri týždne.

Pred súd richtára a prísazných v Krupine sa v roku 1436 dostal prípad z dediny Rykynčice. Dvaja jej obyvatelia, Blažej a Klement, sa dostali medzi sebou do susedských sporov. Spor sa začal hádkami a neskôr si medzi sebou Klement a Blažej začali robiť rôzne protivenstvá. Ako prvý sa pokúsil vyriešiť spor miestny zemepán Ladislav zo Štítnika. Obom stranám sporu prikázal, aby prestali a pohrozil im pokutou. Neskôr spor opäť eskaloval, dokonca Blažej napadol Klementa a zranil ho. Ladislav z toho dôvodu predložil spor na súd do mesta Krupina. Miestna súdna rada si vypočula svedectvá a vykonala náležité vyšetrovanie. Následne bol Blažej odsúdený na pokutu. Pokuta z tohto sporu putovala do Krupiny.⁷⁸⁴

Ako sme už spomenuli, krupinské právo a slobody sa uplatňovali aj v Martine. Tu sa miestna komunita snažila zlepšiť si postavenie a potvrdiť si nadobudnuté slobody. Z roku 1437 sa nám zachovala listina, ktorá približuje právny vzťah medzi Krupinou a Martinom. Martinský richtár a prísazní žiadali od predstaviteľov Krupiny potvrdenie, že užívajú ich právo a slobody. Z Krupiny dostali listinu potvrdzujúcu túto skutočnosť. Listina bola vydaná v mene richtára Johannea Magirula a prísazných Longa Petra, Johannea – syna Philippa, Petra Theodrica, Petra Renstila, Johanna Vogila, Johanna Saltzera, Stephana Ligatora, Paula Mayera,

⁷⁸¹ ZsO V., s. 675, č. 2536.

⁷⁸² DF 94462. ZsO VI., s. 628, č. 2581.

⁷⁸³ DF 94463. ZsO VI., s. 639, č. 2644. „Johannes Norl Iudex ceterique Iurati in Corpona.“

⁷⁸⁴ DL 12979. L. SOKOLOVSKÝ, *Správa stredovekej dediny*, s. 245–246.

Andrea Ditricha, Stephana Taizera, Laurencia Gernata, Petra Fulnera a Georgia Noyl.⁷⁸⁵ Listina bola spečatená veľkou pečaťou mesta.⁷⁸⁶

Veľmi zaujímavý prípad riešila krupinská rada v roku 1457. V Žilinskej knihe sa dochoval zápis, že foitovi a konšelom v Žiline bola predložená listina z Krupiny, ktorá potvrdzovala pôvod a povest' Michala Súkenníka. Michal Súkenník podľa zápisu spôsobil smrť svojho svokra. Trest si odpykal, vykonal pokánie a bolo nariadené, aby nikto neškodil jemu ani jeho rodine na cti.⁷⁸⁷ Zo zápisu sa dozvedáme, že listina vydaná richtárom a prísaznými Krupiny bola opatrená väčšou pečaťou mesta.⁷⁸⁸

V júli roku 1470 sa obrátili s prosbou o pomoc v riešení sporu na súdnu radu v Krupine richtár a prísazní z Martina. Išlo o spor, ktorý vznikol medzi Ondrejom Kutným a Petrom Fleskom z Párnice. Ondrej bol obvinený, že Petrovi ukradol finančnú čiastku vo výške piatich zlatých florénov. Ku krádeži údajne došlo v čase, keď Peter nocoval u Ondreja. Celá zápleтка je zaujímavá tým, že Peter žiadal nocľah spolu so svojimi spoločníkmi u Ondreja. Ten ich najskôr odmietal, nakoniec ale súhlasil. Situáciu komplikovalo to, že Peter a jeho spoločníci boli opití. Ondrej sa preto spýtal Petra, či má pri sebe nejaké peniaze. Potom, čo Peter povedal, že má akúsi čiastku sa ho Ondrej pokúšal presvedčiť, aby ju do rána uschoval u neho alebo pri inom dôveryhodnom človeku. Peter povedal, že to nie je potrebné a má to už vyriešené. Medzi tým sa medzi jeho spoločníkmi Matejom, synom Juraja a Valentínom Vnučkom strhla škriepka. Ondrej zareagoval pomerne rázne a škriepku ukončil tak, že Mateja postrčil do stajne, kde mal prenocovať spolu s Petrom a stajňu zavrel závorom. Následne sa jeho pozornosť obrátila na spomínaného Valentína, ktorý medzi tým zaspal na dvore. Ondrej spiaceho opatril a z kapsy mu vybral peniaze, ktoré mu nasledujúce ráno riadne vrátil. Avšak, Peter ráno nevedel nájsť svoju čiastku peňazí. Ondrej samozrejme odmietal, že by čokoľvek ukradol a pripomenul Petrovi, že peniaze mu chcel odložiť. Peter si na jeho slová spomenul a potvrdil ich. Peter ale požadoval súdny výrok, keďže peniaze sa stratili v dome

⁷⁸⁵ DL 268718. „*Johannes Magirul iudex et seniores iudices ac universi iurati cives civitatis corpone... Longus Petrus, Johannes filius Philippi, Petrus Theodrici, Petrus Renstil, Johannes Vogil, Johannes Saltzer, Stephanus Ligator, Paulus Mayer, Andreas Ditrich, Stephanus Taizer, Laurencius Gernat, Petrus Fulner et Georgius Noyl.*“

⁷⁸⁶ DL 268718. „*Cum maiori nostre civitatis sigillo.*“

⁷⁸⁷ Michal BADA, *Život v Žiline v zrkadle jej mestskej knihy*, Bratislava 2011, s. 84. ŽPK, s. 86.

⁷⁸⁸ ŽPK, s. 86. „*Dat Corpone etc. Pod nassy peczeti wietsy anno domi millmo CCCC° LVII°.*“

Ondreja. Padlo rozhodnutie, že polovica čiastky ostane na škodu Petrovi a druhú polovicu uhradí Ondrej. Obe strany súhlasili. Avšak, na tretí deň prišiel Ondrejov zástupca Valentín a požiadal o odvolanie sa na súd v Krupine, nakoľko Ondrej sa nakoniec rozhodol neuhradiť stratenú polovicu peňazí.⁷⁸⁹ Zachoval sa nám len list adresovaný krupinskej súdnej rade.⁷⁹⁰ Ako spor dopadol, už nevieme.

Mešťania z Martina hľadali právnu pomoc v Krupine aj koncom roku 1481. Hovorí nám o tom list vydaný miestnymi prísaznými a richtárom z 28. decembra 1481. Išlo o spor, ktorý vznikol medzi Matejom Kossaczom a Blažejom Formutom. Spor sa vliekol dlhšiu dobu a miestna súdna rada spolu s richtárom nevedela ponúknuť adekvátne riešenie. Spor postupne eskaloval do silnej nevraživosti a medzi spornými stránkami došlo dokonca aj na meče a tak sa prípad dostal až na súd v Krupine.⁷⁹¹ Žiaľ, ani v tomto prípade sa nezachovala odpoveď a rozsudok odvolacieho súdu.

Z roku 1491 v čase úradu Krupinského richtára Thomasa Mayera sa nám v mestskej knihe zachoval jeden zápis o tom, že Urban, Jakub, Rudolf a Gabriel zo Zvolena požadovali čiastku za dom, ktorý kúpil Mikuláš Morgym od Anny Mattilinovej za 50 zlatých. Keďže Mikuláš nemohol dosvedčiť kúpu domu, súd v Krupine rozhodol, že má buď zaplatiť alebo dom so všetkým príslušenstvom vrátiť.⁷⁹²

Krupinská mestská kniha nám z roku 1491 poskytuje ešte jeden záznam. Podľa zápisu Blažej, prísazný z Kríža,⁷⁹³ a Gregor, richtár z majetku *Kosserynie*, povedali, že v Starej Kremničke ktosi predčasne porodil a dieťaťko pochoval. Toto im oznámila istá Margaréta, ktorá z toho obvinila istú Garanschu, ktorá vraj telo pochovala na akomsi poli. Preto sa richtár a prísazní spolu s Garanschou vydali na miesto, kde sa malo nachádzať telo neporiadne pochovaného chlapčeka. Richtár vypovedal, že telo naozaj našli pochované pod černicami. Za tento čin dotyčnú ženu upálili. Po vykonaní rozsudku majetok nešťastnej ženy prepadol a súdna rada

⁷⁸⁹ DL 283574. ŠA ZV MMK, inv. č. 57.

⁷⁹⁰ Spor popísal vo svojom článku aj Pavel Kriško. P. KRIŽKO, *Stredoveké súdnictvo a krupinská pravda*, s. 3–28.

⁷⁹¹ DL 283575. ŠA ZV MMK, inv. č. 59.

⁷⁹² DAS STADTBUCH VON KARPEN, s. 10, no. 17. V spore sa nám bližšie neuvádza, kde presne dom stál.

⁷⁹³ Pravdepodobne dnešný Žiar nad Hronom.

Krupiny ešte určila platby.⁷⁹⁴ V tomto prípade ide zrejme o príležitostné odvolanie. Nie je jasné či lokality patrili do krupinského okruhu, nakoľko upálenie predpokladalo úplnú súdnu právomoc miestneho richtára.

Z mestskej knihy vieme, že v roku 1493 predstúpili pred súd Krupiny dvaja prísažní z Nedašoviec. Tí vypovedali, že na majetku kedysi žili dvaja bratia, Urban a Peter. Urban mal syna Tomáša. Po smrti Urbana mal Tomáš od Petra dostávať dvanásť rokov určitú čiastku peňazí. Peter ale postupom času zomrel. Tomáš sa však vybral na jeho bývalý majetok, kde od nových majiteľov požadoval peniaze, na ktoré mal údajne nárok. Noví majitelia s tým nesúhlasili. Tvrdili, že majetok od nebohého Petra riadne kúpili a zaplatili zaň. Tomáš preto predložil svoje nároky pred súd. Noví majitelia majetku reagovali tak, že sa odvolali na súd do Krupiny, ktorý rozhodol v neprospech spomínaného Tomáša. Rozsudok znel, že Tomáš už nemá nárok na žiadnu čiastku a ani na dedičstvo z tohto majetku.⁷⁹⁵

Z roku 1497 máme informácie o zaujímavom právnom spore, na ktorého riešení sa podieľala aj súdna rada z Krupiny. Zo zápisu sa dozvedáme, že Valentin Treuttler a iný Valentin boli poslaní richtárom z Krupiny do Banskej Štiavnice. Mali prešetriť spor, v ktorom bolo vznesené obvinenie z toho, že v benediktínskom kláštore⁷⁹⁶ boli vyhotovené falošné privilegiálne listiny pre Hodrušu. Z falšovania páni z Banskej Štiavnice obvinili Gregora Lodellsa. Ten ale tvrdil, že listiny neboli falošné a boli získané od kráľa. K veci sa vyjadril aj opát kláštora, ktorý tvrdil, že žiadne nové listiny neboli vyhotovené. Vyšetrovatelia sa snažili zistiť, čo obsahovali listiny vydané kráľom pre Hodrušu, nakoľko tento Gregor Lodells kvôli nim zažaloval pánov z Banskej Štiavnice, pričom platné privilégia na Hodrušu mali aj páni z Banskej Štiavnice. Tí sa mu vlámali do domu, rozrúbali truhlicu, v ktorej boli tri zlaté a údajne aj akési privilégia k Hodruši. Vyšetrovateľom bolo povedané, že obvinený bol zadržaný a neskôr popravený.⁷⁹⁷ Po jeho poprave mal byť jeho majetok zhabaný. Vyšetrovatelia v prípade privilégií od jeho vdovy zistili, že popravený Gregor mal len akýsi lístok a zápis v nejakom registri. Vyšetrovanie nakoniec

⁷⁹⁴ DF 282636, č. 18.

⁷⁹⁵ Tamtiež, č. 20.

⁷⁹⁶ Kláštor v Hronskom Beňadiku.

⁷⁹⁷ Popravený mohol byť zrejme pre obvinenie z krivého svedectva a falšovanie.

uzavreli prehlásením, že Hodruša nemala žiadne privilégia od kráľa.⁷⁹⁸ Pri tomto spore je evidentné, že zástupcovia Krupiny boli vyslaní, aby prešetrili, či páni z Banskej Štiavnice nekonali protiprávne. Po prešetrení ale dospeli k rovnakému záveru ako páni z Banskej Štiavnice, teda v neprospech Gregora.

Z roku 1501 máme v žilinskej mestskej knihe zachovaný záznam o nespravodlivom odsúdení a neskoršej náprave tejto krivdy. Marta, manželka Gregora Šveca, bola obvinená z krádeže peňazí Štefanovi Dlhošovi. Preto bola uväznená a dokonca vodená v reťaziach. Podľa práva, Štefan Dlhoš pod prisahou tvrdil, že mu ukradla čiastku 24 florénov. Súd v Žiline rozhodol, že Gregor, manžel Marty, musí zaplatiť Štefanovi polovicu ukradnutej čiastky, teda 12 zlatých. Gregor pred súdom prehlásil, že by mu Boh dal niekedy vedieť, kto bol vinníkom. Zvrat v spore nastal po približne ôsmich až deviatich rokoch. Spúšťáčom nového konania bola jedna poprava v Bytči. Tam mali údajne popraviť jedného zlodēja, ten sa pred popravou ešte vyznal, že kedysi v Žiline ukradol Štefanovi Dlhošovi peniaze. Po tom, čo sa to Gregor, manžel Marty, doočul, nechal si túto výpoveď zapísať a potvrdiť pečaťou Bytče. Túto listinu následne predložil v Žiline a znovu sa začal súdiť so Štefanom o nápravu. Obe strany sa chodili právne radieť do Krupiny a trov tohto obnoveného konania znášal žilinský magistrát.⁷⁹⁹ Žilinský súd sa preto rozhodol spor ukončiť zmiernom. Rozhodnutie súdu znelo, že Štefan má vrátiť Gregorovi 12 florénov a strany sa zmierili. Súd ďalej nariadil, aby nikto neškodil povesti Gregora, jeho manželke a rodine. Kto by tak predsa len spravil, má zaplatiť pokutu 12 florénov na Kostol Matky Božej.⁸⁰⁰

Ďalší prípad je z roku 1503, kedy krupinská rada dosvedčovala výpoveď istého Vavrince Kromera. Ten vypovedal v otázke narábania s dedičstvom, ktoré získal po Mikulášovi Faulherihlovi z Banskej Štiavnice.⁸⁰¹ Mestská rada v tomto prípade zrejme verifikovala pôvod a nároky svojho mešťana, ktorý dedil majetok v inom meste.

⁷⁹⁸ DAS STADTBUCH VON KARPFFEN, s. 12, no. 21.

⁷⁹⁹ ŽPK, s.113–114. „A tak Gregor zase sie na prawo dal a s nim sie sudil. A w tom obie stranie chodili na porazenie do Krupiny.“

⁸⁰⁰ Tamtiež.

⁸⁰¹ ŠA BB, p. ABŠ, fond Magistrát mesta Banská Štiavnica, inv. č. 75, N–79.

V roku 1508 richtár a prísazní Martina žiadali súd v Krupine, aby rozsúdili spor, ktorý vznikol medzi miestnymi židmi a mešťanmi. Spor sa týkal práv a povinností jednotlivých strán, predovšetkým v otázke platieb. Krupine sa podarilo dojednať medzi miestnou komunitou židov a mešťanmi zmier. Boli znovu stanovené povinnosti a bolo nariadené, že v prípade, ak niekto poruší zmier, bude platiť pokutu vo forme príspevku na kostol.⁸⁰²

Zaujímavý prípad sa odohral v roku 1512 v čase richtárskeho úradu Stephana Feyrabenta. Týkal sa mešťana Krupiny, Balthasara Schneidera a poddaných hradu Šášov.⁸⁰³ Balthasar kúpil víno a s predajcom sa dohodol, že si ho prevezme v Banskej Štiavnici. Keď však tovar prechádzal cez Banský Studenec, služobníci pána z hradu Šášov, Benk Valach a Miloš Richter, túto zásielku vína ozbrojení ulúpili. Cez staré a nezvyčajné cesty ho odviezli do hradu. Balthasar sa nehodlal nečinne prizerať a hneď ako sa dozvedel o krádeži, spolu so svojím pomocníkom Urbanom sa vydal na hrad a víno si vzali naspäť. Lupiči sa za tento čin dostali pred súd do Banskej Štiavnice, kde sa rozbehlo vyšetrovanie, vypovedalo viacero svedkov. V prípade sa angažovali aj Valentin Treuttler a Wolfgang Goltsmith ako vyšetrovatelia z Krupiny. Urban bol Krupinčanmi vyzvaný, aby si spomenul na to, čo sa udialo na Banskom Studenci. Ten vypovedal, že ako pomocník viezol víno. Keď sa to dozvedel pán z hradu Šášov, kázal Milošovi Richterovi a Benkovi vziať víno v jeho mene. Títo dvaja išli a Urbana vyzvali, aby víno odviezol na hrad. Keď však odmietol, hrozili mu bitkou. Urban hovoril, že odmietal víno odviešť, lebo víno nebolo ich a hovoril, že sa mu nemajú vyhrážať. Následne vypovedal, ako ho poviažali. Po tomto incidente Gregor, pán z hradu Šášov, prišiel osobne do Banskej Štiavnice a prosil za svojich podriadených o odpustenie. Vraj tak urobili z nevedomosti. Richtár z Banskej Štiavnice to však odmietol a povedal, že mu musí pozhovieť richtár z Krupiny. Richtár Krupiny mu nakoniec povedal, aby mal zdravý rozum a jeho prosbe pozhovel.⁸⁰⁴ Tento kuriózný prípad hovorí o úzkej spolupráci medzi súdom v Banskej Štiavnici a súdom v Krupine.

Za prítomnosti Vavrinca Kleusla, richtára Banskej Štiavnice, členov rady mesta Banská Štiavnica a za prítomnosti zástupcov z Krupiny a Bátoviec, vrátane

⁸⁰² ŠA ZV MMK, inv. č. 67.

⁸⁰³ DAS STADTBUCH VON KARPFFEN, s. 14, no. 22. „Saxenstein.“

⁸⁰⁴ Tamtiež.

farárov z týchto lokalít ako svedkov, bola v roku 1521 uzatvorená zmluva, podľa ktorej Fridrich Peischen prevzal majetky ako oprávnená osoba po svojom bratovi Seifreidovi. Fridrich potvrdil prevzatie a aj skutočnosť, že majetky sú len jeho.⁸⁰⁵ V tomto prípade nejde o spor, ale skôr o právne pokonanie, v ktorom zástupcovia Krupiny mali úlohu svedkov konania.

To, že výpoveď predstaviteľa z Krupiny ako svedka v spore mala svoju vážnosť, dokladá aj listina z 10. augusta 1523. Juraj Thurzo a Matej Hany ako zástupcovia Alexeja Thurzu potvrdili, že richtár Johannes Treutler⁸⁰⁶ svedčil vo veci uväznenia Mateja Koezkowskejo z Bánoviec Krištofom Thewkom, ktorý bol vtedy kastelánom na hrade Zvolen.⁸⁰⁷

Richtár a prísazní mesta Krupiny nefigurovali ako svedkovia právneho pokonania len v prípade okolitých lokalít, prípadne Uhorského kráľovstva. Richtár a prísazní mesta v listine vydannej 25. mája 1524 potvrdili dohodu, ktorú medzi sebou uzavreli Walter Keber a Anna Pogneimová z Olomouca. Dohoda sa týkala prevzatia dlhu na dani vo výške 34 zlatých.⁸⁰⁸ Listina bola spečatená pečaťou mesta a v tomto prípade ide o najstarší odtlačok mestskej pečate, ktorý sa dochoval v archíve mesta Krupina. Stanislav, richtár mesta Olomouc, v listine vydannej mestom 21. novembra 1525 potvrdil richtárovi a prísazným mesta Krupina splatenie tohto dlhu.⁸⁰⁹

Dedičské spory

Špecifickou skupinou právnych sporov boli spory týkajúce sa dedičstva a delby majetkov. Nasledujúca kapitola približuje odvolania ale aj miestne spory. Sasko–magdeburský spôsob dedenia mal svoje úskalía a neraz išlo o komplikované záležitosti, keďže dedičská línia sa určovala podľa najbližšieho mužského alebo ženského príbuzného.⁸¹⁰ Nie je prekvapením, že sa pre tieto spory dochovalo viacero listov a zápisov v najstaršej mestskej knihe Krupiny.

⁸⁰⁵ BB, p. ABŠ, fond Magistrát mesta Banská Štiavnica, inv. č. 548, MOL I–697.

⁸⁰⁶ ŠA ZV MMK, inv. č. 81. „*Johannes Trawtler*.“

⁸⁰⁷ Tamtiež. Ťažko povedať či bol richtár skutočne očitým svedkom alebo sa len spoliehalo na jeho slovo.

⁸⁰⁸ ŠA ZV MMK, inv. č. 84.

⁸⁰⁹ Tamtiež, inv. č. 89. „*Karppen*.“

⁸¹⁰ M. PAPSONOVÁ, *Sasko-magdeburské právo na Slovensku*, s. 143 (č. 110). B. BÖNSCHOVÁ, *Pozůstalostní praxe*, s. 13.

V roku 1462 Krupina radila Žiline, ako právne konať v prípade dedenia vdovy Žofie a jej dvoch švagrov Vanka a Matúša. Po smrti jej manžela Lacka pripadol Žofii celý jeho majetok. Vdova ale začala s majetkom svojho nebohého manžela nakladať podľa svojej ľubovôle. Popredala majetok a nakoniec dala na dražbu aj dom, v ktorom žila. Švagrovia ho neodkúpili, vdova dom opustila a ten postupne pustol. Nakoniec dom kupca našiel, išlo o žilinského pisára Andráša.⁸¹¹ Avšak, podľa právnych rád z Krupiny, spomínaná vdova nemala právo predávať majetok jej nebohého manžela.⁸¹² Tu je zrejmé, že sa v Žiline uplatňoval zvyklosť sasko-magdeburského práva, kde nárok na majetok zosnulého nemala vdova ale jeho najbližší mužský príbuzný.

Z tohto obdobia poznáme aj jeden, už raz zmienený prípad z Považskej Bystrice. Miestny richtár a prisažní žiadali prisažných a richtára v Krupine o súdne rozhodnutie. Spor sa týkal dedičných nárokov dcéry nebohého Bartolomeja Matwassicza a Štefana Buczika.⁸¹³ Žiaľ, odpoveď krupinskej súdnej rady sa nezachovala.

Krupinský súd sa v roku 1493 zaoberal aj prípadom, medzi Valentinom Otticernom na jednej strane a Michalom spolu s jeho synom Vitrichom na strane druhej. V tomto prípade išlo o otázku dedičského nároku Valentina a jeho sestry. Matka spomínaných súrodencov sa po smrti ich otca druhý raz vydala. Čo ostalo po nebohom otcovi sa spojilo s majetkom nového manžela. Keď však prišlo na dedenie, tak Valentin nesúhlasil s prerozdelením dedičstva a z tohto dôvodu spor predložil na súd. Súdna rada spor vyriešila tak, že stanovila tri časti pôvodného majetku. Po jednej časti pre matku, dcéru a syna. Valentin nemal nárok na dedenie majetku druhého manžela jeho matky.⁸¹⁴

Na žiadosť richtára a prisažných z mestečka Mošovce v roku 1509 riešil krupinský súd isté odvolanie. Išlo o spor týkajúci sa dedičského nároku na majetok po nebohom Štefanovi, zvanom Donyk. Štefan v závete stanovil, že jeho synovia Wanko a Andrej zedia jeho majetok, každý dostane polovicu. Po smrti Andreja vzniesli nárok na jeho polovicu jeho dve dcéry, Žofia a Dorota. Žofiu a Dorotu pred

⁸¹¹ ŽPK, s. 91.

⁸¹² M. BADA, *Život v Žiline*, s. 108.

⁸¹³ ŠA ZV MMK, inv. č. 62. DL 283580.

⁸¹⁴ DF 282636, no. 19.

súdom zastupovali ich manželia. Wanko Donyk nechcel polovicu jeho brata pozostalým dcéram priznať, argumentujúc, že im dal veno a staral sa o ne. Krupinský súd nakoniec rozhodol, že dediť majetky po nebohom Andrejovi majú jeho dcéry Žofia a Dorota.⁸¹⁵ List so žiadosťou o pomoc v spore bola vydaný prísažnými a richtárom mestečka Mošovce 13. decembra 1509. Rozhodnutie v spore bolo neskôr zaznačené na rube listu, kde je uvedené, že tak bolo spravené 19. decembra 1509. Krupinský súd v tomto prípade reagoval pomerne rýchlo, a to už v priebehu niekoľkých dní.

Podobný prípad poznáme aj zo Sučian. Miestna súdna rada žiadala listom 30. marca 1511 krupinský súd o rozhodnutie v spore o dedičstvo medzi Jurajom Kráľom a Barborou, vdovou po jeho bratovi Ondrejovi. Krupinský súd rozhodol, že nárok na dedičstvo má vdova Barbora.⁸¹⁶ V tomto prípade tiež nachádzame poznámku o rozhodnutí na zadnej strane listu, avšak bez dátumu.

Zločiny a proskripcie

Zaujímavú časť súdnej agendy približuje už spomínaná krupinská mestská kniha vo svojej časti, príhodne nazvanej *Excensorum*.⁸¹⁷ Ide o záznamy o zločinoch spáchaných v meste, respektíve o zločinoch, ktorí boli za ne odsúdení, prípadne proskribovaní. Dalo by sa povedať, že tieto zápisy sa týkali ťažších prehreškov. V stredovekých uhorských mestách bolo zvykom súdiť aj ťažké zločiny,⁸¹⁸ a keďže Krupina mala plnú súdnu právomoc, takéto prípady riešil aj jej súd. V záznamoch nachádzame okrem informácií o samotných vinníkoch a ich trestoch aj informácie o vtedajšom procesnom práve a zvyklostiach mesta.

Najstarší zápis v tejto časti mestskej knihy je z roku 1487 a hovorí o Johannovi Heleprantovi.⁸¹⁹ Ten sa previnil trojnásobne, a to proti Laurencovi Herkelovi, proti pánom prísažným a proti obozretnému mužovi Petrovi Stengelovi. Ján sa podľa záznamu dopustil zlodejstva. Dostal podmienku, že ak sa ešte raz

⁸¹⁵ ŠA ZV MMK, inv. č. 70.

⁸¹⁶ Tamtiež, inv. č. 71.

⁸¹⁷ DF 282637.

⁸¹⁸ Plnú súdnu právomoc mali v podstate všetky významnejšie stredoveké mestá na území Slovenska, pričom plná súdna právomoc sa ešte viac rozšírila vydaním Menšieho dekrétu.

⁸¹⁹ DF 282637, no. 27. „*Johannes Heleprantus*.“

previní, bude potrestaný a svoj predošlý prehrešok mal odčiniť. Odsúdený bol na súde richtára Nicolaja Michalkovicha.⁸²⁰

Ďalší záznam je z roku 1493. Johannes a Farkas, synovia Georga Trecela,⁸²¹ sa ťažko a veľmi previnili. Uniesli manželku bývalého richtára Valentina Kindermana a olúpili ju o majetok. Preto boli predvolaní pred súd, ale na predvolanie nereagovali. Keď sa súdna rada rozhodla ich predviesť, tak mali prichystané zbrane a nechceli sa dať odvieť. Spôsobilo to pobúrenie medzi prísažnými a richtárom. Vraj tak konali v mene župana Jána.⁸²² Prostredníctvom sprostredkovateľov boli opätovne predvolaní na súd, avšak, keď nadišiel termín súdu, nikto z nich sa nedostavil. Súd sa preto rozhodol proskribovať ich v okruhu desiatich míľ od mesta a poslali súdneho sluhu, aby im to oznámil. Spolu s nimi bol proskribovaný aj ich otec Georg, ktorý mal v meste zlú povesť a dopustil sa viacerých podvodov. Listina spomína, že rozhodnutie bolo vykonané na súde Valentina Laypera a vyhlásené na Štefana pred Latinskou bránou.⁸²³

Iný záznam je približne z rovnakého obdobia ako predchádzajúci. V tomto prípade išlo o istého Lorenca Czipsera, ktorý sa previnil proti richtárovi, prísažným a úžitkom mestskej komunity. Aby bolo zadost'učinené spravodlivosti, stanovila sa podmienka, že ak sa voči niekomu previní v chotári alebo na hranici mesta, bude potrestaný v deň zasadania súdu.⁸²⁴

Na súde richtára Michala Runekortha sa v roku 1498 riešila aj Margita Treutlerová, ktorá ohováraním ublížila na cti spolumešťanom. Keďže sa vec dostala až na súd a klebetnica zrejme svoj skutok oľutovala, tak v zápise sa dozvedáme, že dotyčná požiadala o odpustenie. Margite bolo odpustené a súd vydal aj spečatenú listinu o tejto skutočnosti. Pred súd predstúpil aj Mertin Treutler, jej muž, ktorý bol upozornený, aby dával na manželku pozor, lebo bude potrestaná. Spor skončil v čase úradu Petra Stengela.⁸²⁵

⁸²⁰ DF 282637, no. 27. „*Acta in iudicio providi viri Nicolaj Michalkovis.*“

⁸²¹ Tamtiež, no. 28. „*Johannes et Farkas sive Volfgangus.*“

⁸²² Ján Ernst bol jedným z majiteľov tzv. komorského domu v Banskej Bystrici na Námestí č. 8, ktorý v roku 1496 odkúpila Thurzovsko – Fuggerovská mediarska spoločnosť. V roku 1466 sa stal kremnickým komorským grófom a v roku 1470 zvolenským županom. Zomrel v roku 1539.

⁸²³ DF 282637, no. 28. „*Ante portam Latinam. In iudicio circumspecti viri Valentini Layper.*“

⁸²⁴ Tamtiež, no. 29.

⁸²⁵ Tamtiež. DAS STADTBUCH VON KARPEN, s. 22, no. 30.

Ďalší prípad sa začal v roku 1500, keď bol richtárom Michal Schneider. Hans Frentzl vtedy prosil na súde pred prísaznými a richtárom za jeho ženu, gazdinú Katarínu, ktorá bola opakovane prichytená pri krádežiach. Jej muž Hans sľúbil že škody nahradí a zamedzí ďalším krádežiam. Krádeže ale neprestávali, navyše sa stávali čoraz častejšie, preto v roku 1501 súd na čele s richtárom Endresom Bontzogom odsúdil Hansa na stratu majetku.⁸²⁶

Richtár Endres Bontzog riešil na súde v roku 1501 aj Lukasa Gerharta,⁸²⁷ ktorý sa previnil proti pánom v Krupine tým, že urazil mestskú radu. Lukas bol chytený a mal prísť o jazyk. Súdu predsedal richtár Endres a v súdnej rade boli prísazní Peter Stengl, Walter Layper, Michal Schneider, Michael Kunrart. Súd ale nemohol nájsť dôvod na odsúdenie, navyše sa za súdeného začali prihovárať mešťania. Lukáš nakoniec na príhovor dobrých ľudí nebol odsúdený.⁸²⁸

V rovnakom roku richtár Endres spolu so súdnou radou súdil aj istého Fabiana z Uňatina.⁸²⁹ Ten bol predvolaný pred súd kvôli bližšie nešpecifikovanému previneniu. Na súde vypovedal trikrát. Nakoniec bolo rozhodnuté, že prehrešok sa mu odpustí. Fabián sa však previnil znovu. Tento krát bol odsúdený na stratu majetku a mal prísť o krk.

Posledný prípad, o ktorom vieme, že ho riešil súd na čele s richtárom Endres Bontzogom, sa týkal istých troch Helblingovcov. Tí boli na príhovor starej Wolferinovej a vďaka dobrým ľuďom prepustení. Ak by boli znovu prichytení pri zlých veciach, mali trpieť a byť odsúdení podľa práva.⁸³⁰

V roku 1507 richtár Wolfgang Norlinger predsedal súdu, ktorý riešil spor, v ktorom sa Schindler Baldch previnil voči Michalovi Mayerovi. Časť prísazných sa v tomto spore uzniesla, že Schindler musí odčiniť svoje previnenie a následne o tom priniesť aj dôkazy.⁸³¹

⁸²⁶ DF 282637. DAS STADTBUCH VON KARPFFEN, s. 23, no. 31. „*Endres Bontzoga*.“ Strata majetku by v tomto kontexte mohla znamenať aj uloženie pokuty.

⁸²⁷ Tamtiež, s. 24, no. 34. „*Endres Bontzok, Lucas Gerhart*.“

⁸²⁸ Tamtiež. Za Lukáša sa prihovárali mešťania a bol súdený na mestskom súde. Zrejme preto, že bol mešťanom. Prísť o jazyk by v tomto kontexte znamenalo, že stratil právo na rečenie pred súdom, čo by v praxi znamenalo stratu meštianskych práv.

⁸²⁹ DF 282637. DAS STADTBUCH VON KARPFFEN, s. 25, no. 35. „*Fabian de Vnatin*.“

⁸³⁰ Tamtiež.

⁸³¹ Tamtiež, s. 25, no. 36.

V ďalšom zázname sa dozvedáme, že istý Endres Zwiffler sa prevínil nadávkami proti Bohu a mestskému súdu, avšak sľúbil to odčiniť.⁸³² Iný raz, v roku 1509, bol Endres Zwiffler predvolaný pred súd richtára Valtera Treutlera kvôli škodám, ktoré spôsobil. Avšak, nedbal sa po dvoch výzvach dostaviť. Keď bol predvolaný tretíkrát, napokon sa pred súd dostavil, kde bol aj potrestaný.⁸³³

Richtár Valeter Treutler súdil v roku 1509 spolu s prísaznými aj spor, ktorý sa týkal Georga Zipsera a Wolfgana Norlingera. Juraj bol podľa záznamu údajne prichytený pri čine, keď otvorene klamal na súde. Wolfgang Norlinger sa na klamstvo sťažoval, pretože išlo o spor, v ktorom mestu dlžil 150 florénov. Za Norlingera a jeho výpoveď sa zaručili dvanásť prísazní, avšak, Juraj ušiel z mesta a bol preto proskribovaný. Neskôr bol ale nájdený a prišiel o jazyk.⁸³⁴

V roku 1525 richtár Leonard Gastel spolu s prísaznými Michalom Mayerom, Hansom Treutlerom, Michalom Schixom, Michalom Pauernfeindtom, Georgom Orlgmaistrom, Hansom Saltzponkom, Paulom Stumlom, Georgom Schusterom, Matheom Schneiderom a Hansom Zipserom súdil akéhosi Maximiliána. Tento Maximilián sa údajne vyhrážal mestu, jeho obyvateľom a richtárovi násilím. Vyhrážky vzbudzovali opodstatnené obavy a z tohto dôvodu sa zúčastnili súdu takmer všetci prísazní, ktorí Maximiliána za jeho správanie proskribovali.⁸³⁵

Weingart urteil

Špecifickou časťou miestnej agendy boli vinohradnícke záležitosti. V Krupine bolo vinohradníctvo pomerne rozšírené a prvá zachovaná zmienka o pestovaní viniča je z roku 1370. Predpokladá, že tunajšie pestovanie viniča má omnoho staršiu tradíciu.⁸³⁶ Keďže vinohrady v živote mešťanov zohrávali dôležitú úlohu, nie je prekvapením, že získali zvláštne miesto v ich právnych zvykoch a obyčajach. Tento typ práva sa pochopiteľne najviac uplatňoval v mestách a lokalitách úzko spätých s vinohradníctvom. V prípade Slovenska išlo napríklad

⁸³² DF 282637. DAS STADTBUCH VON KARPEN, s. 24, no. 32. „Endres Zwiffler.“

⁸³³ Tamtiež, s. 24, no. 33.

⁸³⁴ Tamtiež, s. 26, no. 37. Juraj Zipser bol pravdepodobne mešťanom, nakoľko mohol svedčiť na súde. Keďže pred súdom klamal a nakoniec ušiel, súd ho proskriboval. Bol odsúdený na stratu jazyka, zrejme aj v tomto prípade šlo o stratu meštianských práv.

⁸³⁵ Tamtiež, s. 26, no. 38.

⁸³⁶ M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 29.

o malokarpatský región a jeho mestá ako Pezinok, modra či Svätý Jur.⁸³⁷ Témou vinohradníckeho práva v stredoveku sa medzi historikmi zaoberá napríklad M. Franko.⁸³⁸

Právne zvyky a obyčaje týkajúce sa vinohradníctva v Krupine máme čiastočne zachytené aj v najstaršej mestskej knihe, konkrétne v jej časti s označením *Weingart urtt(ei)l*. Tento pojem by sa dal preložiť ako vinohradnícke súdy.⁸³⁹ Išlo v podstate o zaznamenané právne konania v záležitosti vinohradov. Z obdobia stredoveku sa ale pre túto agendu zachovali len dva záznamy.

Prvý záznam je z roku 1523 zo súdu ctihodného Hansa Treutrela a prísazných Michala Mayera, Petra Geira, Baltasara Weitmana, Bartolomea Ziegera, Michala Paurneindta, Michala Schixa, Juraja Orglmaistera, Lienharta Gastla a Hansa Saltzpanka. Riešila sa vzniknutá nehoda medzi Hansom Hygerom a Gilgom Drexlerom. Gilg mal pri svojom vinohrade aj kamenicu, ktorá bola v blízkosti akejsi vodnej priekopy Hansa Hygera.⁸⁴⁰ Gilg chcel prestavať kamenicu a chcel od susedov, aby ju preto prestali používať. Lenže susedia to odmietali, lebo aj keď mu patrila, nikdy sa o ňu nestaral. Preto sa obrátili na súd, keďže už spomenutý Hans mal údajne nárok na používanie kamenice. Súd preto rozhodol, že Gilg nemôže kamenicu prestavať.⁸⁴¹

V tom istom roku sa riešil aj spor medzi Hansom Ziglerom a jeho susedom Gregorom Zerofskym kvôli vodnej priekope, ktorá pretekala cez Hansov vinohrad. Každý chcel túto vodnú priekopu využívať. Zvolali preto zástupcov oboch strán a k tomu aj prísazných a vážených mešťanov. Tí mali tento ich spor vyriešiť. Uznali, že vodná priekopa patrí Hansovi a Gregor nemal na ňu nárok. Okrem toho zistili, že Gregor nemá právo chodiť cez sad patriaci Hansovi na svoje majetky, ale Hans mu to

⁸³⁷ Michal FRANKO, *Malokarpatské vinohradnícke pozadky*, Trnava 2021.

⁸³⁸ Michal FRANKO, *Organizácia a správa viničných hôr malokarpatských miest Svätý Jur, Pezinok a Modra*, Trnava 2018.

⁸³⁹ M. PUHLE, *Magdeburg – Medieval Metropolis and the Cradle of Magdeburg Law*, s. 110.

⁸⁴⁰ Kamenica v prameni označená ako rans je v podstate múrik, respektíve pás kamenia, na ktorý sa ukladali kamene nájdené počas okopávania vinohradu. Kamenica neraz tvorila hranicu vinohradu, a preto sa na ňu vzťahovali rôzne právne normy. Michal FRANKO, *Malokarpatské kamenice*, *Historika*, 2013, č. 2, s. 28–29.

⁸⁴¹ DAS STADTBUCH VON KARPEN, s. 117, no. 137.

umožňuje. Všetky tieto riešené veci boli prednesené pred richtárom a mešťanmi. Zároveň boli potvrdené a zapísané do mestskej knihy.⁸⁴²

Testamenty

Testamenty boli dôležitou súčasťou stredovekej mestskej agendy. Najskôr sa posledná vôľa zachytávala v listinnej podobe, neskôr s nárastom agendy testamentov vznikali na tento účel špecializované knihy. Známe knihy s testamentami mešťanov sú z Prešova,⁸⁴³ Košíc,⁸⁴⁴ Bardejova,⁸⁴⁵ či z Krupiny blízkej Banskej Štiavnice.⁸⁴⁶ V prípade Bratislavy bola kniha testamentov publikovaná v edícii.⁸⁴⁷ Vo všeobecnosti možno povedať, že testamenty počas stredoveku bežne vznikali prakticky v každom právnom meste starého kontinentu.⁸⁴⁸ Mešťania testamentom určovali dedičské nároky ešte pred svojou smrťou. Takto určené dedenie majetku stanovilo, kto získa po zosnulom podiel a akú čiastku. Prakticky sa tým obmedzoval vznik sporov o dedičstvo, ktoré mohli nastať po smrti. Testamenty okrem iného umožnili nárokovať si v prípade dedičstva právnu výnimku, napríklad tým, že majetok bol odkázaný človeku, ktorý nebol rodinne spriaznený so zosnulým. V testamentoch sa preto okrem iného zrkadlí každodennosť mešťanov a ich sociálne väzby a vzťahy.⁸⁴⁹ Agendu spojenú s testamentmi máme doloženú aj v prípade najstaršej zachovanej mestskej knihy Krupiny, keďže v časti *Testamenta*, sa zachovalo viacero takýchto zápisov.

Prvý zápis je z roku 1497. Michael Pfragner sa postavil pred Pavla, vtedajšieho kaplána, farára Stephana a mešťanov Andrea Heckla, Bartolomea Budwesela a Hansa Piora. Spomenutý Michael Pfragner vypovedal a potvrdil, že

⁸⁴² DAS STADTBUCH VON KARPFFEN, s. 119, no. 138.

⁸⁴³ Marcela DOMENOVÁ, *Prešovské testamenty do roku 1526*, *Historica Carpatica* 33, 2002, s. 29–67.

⁸⁴⁴ Bernadeta FABOVÁ, *Testament – prameň poznania života košických mešťanov v 16. storočí*, in: Alžbeta Bojková (ed.), *Spoločnosť, kultúra a každodennosť v dejinách Slovenska*, Košice 2012, s. 34–42.

⁸⁴⁵ Marcela DOMENOVÁ, *Stredoveké testamenty v Bardejove*, *Historica Carpatica* 37, 2007, s. 15–25.

⁸⁴⁶ Júlia RAGAČOVÁ, *Diplomatická produkcia v stredovekom meste. Zborník príspevkov z rovnomennej konferencie*, Bratislava 2005.

⁸⁴⁷ Judit MAJROSSY – Katalin SZENDE, *Das Pressburger Protocollum Testamentorum 1410(1427)–1529. Teil 1: 1410–1487*, Wien – Köln – Weimar : Böhlau Verlag 2010.

⁸⁴⁸ Zaujímavá je testamentárna prax napríklad v Českom kráľovstve. Kateřina JÍŠKOVÁ – E DOLEŽALOVÁ, *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006.

⁸⁴⁹ Daniela PRELOVSKÁ, *Testament ako prameň analýzy každodenného života mešťanov*, *Studia historica Nitriensia* 4, 1995, s. 83–86.

jeho žena Barbara, dcéra Thomasa Mayera – kedysi richtára, majetok, ktorý po ňom zdedila, odkázala jemu, svojmu manželovi Michalovi Pfragnerovi.⁸⁵⁰

Z roku 1497 je aj testament, ktorý hovorí aj o majetkovom vyrovnaní medzi Michaelom Goltsmithom, Jánom Peherom a jeho nevlastným synom Valentinom. Pred richtárom Petrom Stengelom a prísaznými Valentinom Treutlerom, Michalom Schneiderom, Valentinom Layperom, Andreom Saltzpankom, Bartolomeom Budweselom, Andreom Hecklom, Hansom Pinterom, Andreom Bentzokom a Michalom Bunckartom sa muselo doriešiť, že Michal Goltsmith jeho nevlastnému synovi Valentinovi ostal dlžný trinásť florénov. Michal Goltsmith mal vo vlastníctve dom. Valentin dostal z domu jednu tretinu a zvyšok si ponechal Michal. Valentin okrem toho ešte dostal vzdialený vinohrad ležiaci na Flitzbergu.⁸⁵¹ Michal si ponechal aj jedno jazero zvané tajch.⁸⁵² Valentin mal dedične dostať z tohto tajchu dve tretiny. Po smrti Michala mal jeho zvyšný majetok pripadnúť jeho manželke. Zlato, ktoré mu bolo dané alebo oslobodené od poplatkov, má byť uložené v radnici a 13 florénov a ostatné, čo ostal Michal dlžný, má byť zaplatené z tretiny jeho hospodárstva. Jeho súčasné dieťa mohlo ostatok slobodne zdediť.⁸⁵³

Ďalšie dedičské vyrovnanie bolo testamentom zaznamenané v roku 1499. Išlo o dedičské vyrovnanie dohodnuté pred ctihodným pánom richtárom Petrom Stengelom, prísaznými Michalom Runkartom a Jánom Hoffmanom, medzi Hansom Rudolfom von Bawcz a Gasparom Mosngallom. Bolo to dedičstvo, ktoré spomínanému Gasparovi a jeho sestre Juliane patrilo od ich rodičov. Gašpar mal zrejme Hansovi zaplatiť zo všetkého polovicu. Išlo o čiastku 25 florénov, ktoré mali byť vyplatené počas nasledujúcich troch rokov v čase turičného jarmoku.⁸⁵⁴ Splátky boli rozdelené tak, že v roku 1499 mal zaplatiť 8, v roku 1500 mal zaplatiť tiež 8 a v roku 1501 zvyšných 9 florénov.⁸⁵⁵

⁸⁵⁰ DF 282638, no. 51.

⁸⁵¹ Vinohrady boli bežnou súčasťou testamentov v oblastiach, kde sa pestoval vinič. Attila TÓZSA–RIGÓ, *Vino a vinohrady v testamentoch bratislavských mešťanov zo 16. storočia*, Historický časopis 60, 2012, č. 4, s. 577–593.

⁸⁵² Tajch je jazero, ktoré vzniká odvádzaním vody z banskej činnosti. Michal ČERVEŇ, *Banskoštiavnická vodohospodárska sústava*, Banská Štiavnica, 2021.

⁸⁵³ DAS STADTBUCH VON KARPFFEN, s. 42, no. 52.

⁸⁵⁴ V tomto prípade nebol ako termín splátky myslený jarmok konaný v Krupine.

⁸⁵⁵ DAS STADTBUCH VON KARPFFEN, s. 43, no. 53.

V roku 1503 predstúpili pred mestskú radu v Krupine Hans Pehr, mešťan z Banskej Bystrice a Michal Schneider, prisažný Krupiny. Riešili svoje vyrovnanie v otázke majetkov zvaných *Fedemesh* a *Skoryna*. Hans Pehr mal dať predtým jednu tretinu vo výške 65 zlatých za vyššie spomenuté majetky alebo sa podielu vzdať. Potom ale prišiel Ondrej Oriszalan z majetku *Skoryna*, ktorý posledný rok užíval tieto majetky. Hans Pehr a Michal Schneider nemohli teda ďalej nakladať s týmto majetkom, pretože Ondrej vystupoval ako majiteľ a požadoval 80 zlatých, pričom svoje nároky aj podkladal písomnosťami. Z tohto dôvodu sa Hans vzdal tretiny svojho podielu a Michal Schneider mal zaplatiť za svoju tretinu, ak si ju chcel nárokovať. Tajch, ktorý mal Michal Schneider bol prenechaný Hansovi a Schneider mal byť prípadným dedičom tohto majetku. Takáto majetková úprava mala byť zaznamenaná v mestskej knihe.⁸⁵⁶

Pred Valentinom Treutlerom, Michalom Sartorisom, Wolfgangom Norlingerom, Michalom Mayerom, Martinom Kneustlom a Petrom Sartorisom v roku 1508 riešila svoj testament Elisabeth Saltznerová, vdova po Cristopherovi Ungarovi z rodu Saltzner. Rozhodla sa ničím nenútená určiť do budúcnosti dedičov majetku zosnulého Cristopha. Vinicu rozdelila na dve časti. Jedna bola určená Hansovi Zipserovi a druhá Hansovi Salczpantovi. Dom na Špitálskej ulici mal z jednej polovice získať Jofen a druhú časť Henrich a k domu ešte dva slobodné poplužia. Krištof ešte zanechal svojmu rodu záhradu, ktorú mali podľa práva zdediť pozostalá Magdaléna a Barbara.⁸⁵⁷

V čase richtárstva Valtera Treutlera v roku 1509 prišiel pred radu Volfgan Norlinger a žiadal vyrovnanie medzi ním a Eidenom Lorendzom. K vyrovnaniu bola predvolaná aj jeho manželka Margareta, ktorá mala zdedené majetky po otcovi. Išlo o lúky, vinice, hnutel'né a nehnuteľné majetky, ktoré odkúpil jej nevlastný otec za 25 florénova a Margareta na tom získala svoj nárok. Preto v testamente stanovili, že Margareta je právoplatným dedičom uvedených majetkov po otcovi.⁸⁵⁸

Roku 1509 nechal zapísať svoje rozhodnutie aj samotný richtár Valter Treutler. Richtár mal dať do poriadku majetok na *Angerpergu*, ktorý získal od rady

⁸⁵⁶ DAS STADTBUCH VON KARPFFEN, s. 54, no. 54.

⁸⁵⁷ DF 282638, no. 55.

⁸⁵⁸ DAS STADTBUCH VON KARPFFEN, s. 46, no. 56.

za dva florény. Tie mal splatiť jednu časť cirkvi a druhú zaplatiť Volfganovi Goltsmithovi a tak aj urobil.⁸⁵⁹

V roku 1525 sa riešilo vypratanie pivníc a jám Bartolomea Schustera a Hansa Schustera. Bartolomei mal vypratať zmienené pivnice a jamy ráno a Hans poobede. Pivnice a jamy ležali na lúke Hansa Treutlera, ktorý chcel na tom mieste postaviť dom.⁸⁶⁰

Z rovnakého roku je v knihe zaznamenaný testament, podľa ktorého richtár a mešťania mali zdediť rúbaniská pod *Zebringerom*. Tie boli udelené počestnému Georgovi Schusterovi, v tom čase prísaznému, ktorý ich mal užívať ako dedičné majetky. V prípade, že by sa kvôli rúbaniskám dostali do dlžôb, nikto iný za neho nebude znášať zodpovednosť.⁸⁶¹

Posledný zaznamenaný testament je z roku 1526, keď bol v úrade richtár Juraj Van.⁸⁶² Michal Schix v ňom odkazoval dedičom svoje sady a majetky.

Mešťania v testamentoch zapisovali majetkové transakcie, vyrovnania, určovali svojich dedičov alebo si uplatňovali dedičské nároky. Ako bolo vtedajším zvykom, svedkami testamentu boli najčastejšie richtár a prísazní mesta. Žiaľ, pre obdobie stredoveku sa nedochovalo viac prameňov týkajúcich sa testamentov v Krupine. Nami uvedené prípady sú v podstate len veľmi hrubým priblížením tejto agendy v stredovekej Krupine.

⁸⁵⁹ DAS STADTBUCH VON KARPFFEN, s. 57, no. 57.

⁸⁶⁰ Tamtiež, s. 49, no. 60. Cirkvev sa spomína preto, lebo časť majetku patrila zrejme miestnemu kostolu.

⁸⁶¹ Tamtiež, s. 50, no. 61.

⁸⁶² Tamtiež, no. 62.

Záver

Tam, kde sídlila určitá komunita obyvateľov, sa postupne utvárajú pravidlá a normy, ktoré platili pre jej príslušníkov. Normy mali zabezpečiť želané správanie osôb v rámci komunity a ich porušenie bolo určitým spôsobom sankcionované. Tieto normy boli počiatkom práva a ich vymáhanie počiatkom súdnictva. Samozrejme, v komunite existovali authority, ktoré svojím rozhodovaním mali vplyv na osud celej komunity, preto môžeme hovoriť o počiatkoch správy. Tieto zákonitosti boli platné aj v prípade obyvateľstva sídliaceho na území neskoršej Krupiny.

Obyvatelia na území Krupiny pred príchodom zahraničných hostí do lokality používali zvykové právo obohatené normami, ktoré vydávali panovníci a vďaka čulému obchodnému styku si miestne obyvateľstvo mohlo osvojiť aj cudzie normy, ktoré prevzalo napríklad od kupcov. Samozrejme, na vymožitelnosť práva tu musela existovať súdna autorita. Túto súdnu autoritu nepoznáme, predpokladáme len štruktúru typickú pre sídla vtedajšieho Uhorského kráľovstva. To isté platí aj v prípade miestnej správy.

Prelomovou udalosťou v stredovekých dejinách Krupiny a okolia bol nepochybne príchod zahraničných hostí. Udialo sa tak niekedy na prelome 12.–13. storočia. Dobré napojenie na cestnú sieť, remeselné možnosti, banký potenciál alebo rozvinutosť obchodu mohli byť podnetom na príchod zahraničného obyvateľstva. Noví obyvatelia saského pôvodu so sebou zo starej vlasti priniesli nové právne a organizačné prvky. Toto obyvateľstvo pravdepodobne už pri príchode dostalo určité privilégia, a tak boli položené základy budúceho krupinského práva. V komunite, ktorá vznikla v Krupine, postupne prebiehal emancipačný proces a snaha o presadenie vlastných záujmov, čo viedlo k udeleniu prvých písomných privilégií a naplneniu jednej z podmienok mestskosti – právneho uznaniu. Najstaršie privilégia sa nezachovali, právo a samosprávu vieme priblížiť až z renovácie z roku 1244. Miestne právo bolo v tomto období silne ovplyvnené saskou zvyklosťou a prvkami kupeckého práva. Saský element bol v Krupine dominantný a silne vyhradený voči inému obyvateľstvu, čo v konečnom dôsledku akceptoval aj panovník. Platilo však, že pojem Sas vyjadroval viac právny status ako etnickú príslušnosť. Miestny súd mal už v druhej polovici 13. storočia svoju štruktúru a procesné postupy. V prípade samosprávy v 13. storočí vieme, že dôležitou zložkou bola komunita hostí, z ktorej

sa volil richtár a vyberalo sa aj dvanásť prísazných, ktorí tvorili mestskú radu. Richtár a prísazní mali právomoc súdiť mešťanov a nadriadeným bol jedine súd panovníka. Z druhej polovice 13. storočia vieme aj o udelení krupinských práv a slobôd komunite v lokalite Hybe.

V 14. storočí právny vývoj v Krupine pokračoval. Krupina do svojho práva prebrala ďalšie prvky banského, vikbildného a lesníckeho práva. Súdna rada mala k dispozícii právnu knihu. Krupinské právo začalo významne expandovať do iných lokalít a podľa potreby sa prispôbovalo. Prvým typom lokalít, kde sa dostalo krupinské právo, boli vidiecke lokality. Krupinské právo v týchto lokalitách bolo charakteristické úradom dedičného richtára s nižšou súdnou právomocou, stanovenými povinnosťami a hospodárskymi výhodami pre nových usadlíkov. Druhým typom boli mestá a mestečká. Pri prebratí práva z Krupiny tu bol potrebný určitý stupeň emancipácie miestnej komunity a snaha zlepšiť svoje postavenie. Richtári a prísazní v takýchto lokalitách mali zväčša plnú súdnu právomoc a krupinský súd slúžil ako miesto odvolania. Samozrejme, v prípade krupinského práva aplikovaného v mestách a mestečkách alebo jeho vidieckej formy by sme v jednotlivých nuansách našli rôzne odlišnosti. Spoločným bodom ale stále ostáva mesto Krupina.

V prípade samosprávy v 14. storočí stále platilo, že hlavným prvkom bola komunita mešťanov. Na čele mesta Krupina stál volený richtár a v úrade mu pomáhala dvanásťčlenná mestská rada. Oproti predošlému obdobiu sa ich funkcia výraznejšie nezmenila. Popri richtárovi a príslušníkoch mestskej rady sa v prameňoch stretávame aj s prokurátorom, ktorý zastupoval mesto v dôležitých prípadoch. V tomto období predpokladáme aj existenciu mestskej kancelárie. Podobnú organizačnú štruktúru vidieť aj pri mestách a mestečkách krupinského okruhu, avšak v tomto prípade závisela od veľkosti lokality. V lokalitách s vidieckou formou krupinského práva mal v otázke samosprávy hlavnú úlohu richtár.

Začiatok 15. storočia priniesol Krupine vďaka Malému dekrétu upevnenie postavenia v rámci svojho okruhu. Právo sa už nešírilo v takom rozsahu ako v predošlom storočí. Mesto bolo kvôli bojom dlhé roky obsadené vojakmi, čo prinieslo miestnej komunite nemalé škody. Krupina si však podržala svoju právnu autoritu, o čom svedčí mnoho listov a listín. Miestna súdna rada bola často miestom

odvolania alebo bola vyhľadaná kvôli právnomu poradenstvu. Súdna agenda mesta bola pomerne široká, zahŕňala rozhodnutia pri odvolaniach, testamenty, vinohradnícke súdy, proskripcie či vyšetrovania. Vďaka zachovaným prameňom vieme, že sa v meste stále uplatňovala istá forma sasko–magdeburského práva. Richtár a prisažní boli stále hlavnou zložkou miestneho súdu a mnohé zvyky boli platné rovnako ako v predošlom období, avšak odvolanie spred súdu v Krupine už nesmerovalo k panovníkovi, ale pred súd magistra taverníka. V roku 1515, azda pre rôzne zmeny a úbytok saského elementu v lokalite, došlo k zrušeniu ustanovenia o zmiešanom svedectve. Krupinské právo si však naďalej zachovalo svoje predošlé charakteristiky.

V prípade samosprávy bola situácia podobná tej v predchádzajúcom období. Dôležitou zložkou miestnej správy bola stále mestská komunita, ktorá vyberala richtára a príslušníkov mestskej rady. Podľa zachovaných štatútov vieme, že celá komunita sa schádzala pri kostole. Preukázateľne vieme, že v meste fungovala kancelária, ktorú mal na starosti notár. V meste naďalej existovala funkcia prokurátora. Okrem toho sa nám zachovali zmienky o mestskom súdnom sluhovi, respektíve poslovi, ktorý vykonával rôzne zverené úlohy. Archívne záznamy nám dovoľujú predpokladať aj existenciu cechov, školy či silových zložiek mesta.

Môžeme konštatovať, že krupinské právo bolo lokálnym derivátom sasko–magdeburskej zvyklosti, ktorého pôvodným nositeľom bol saský element. Aj právo samotného mesta Magdeburg bolo právo, ktoré vychádzalo zo saskej právnej zvyklosti prispôbenej na mestské podmienky. Vďaka kráľovským privilégiám a saskej dominancii mohla byť saská zvyklosť v Krupine uplatniteľná. Právny systém bol okrem iného obohatený o lokálne právne normy a do konca stredoveku prešiel určitým vývojom, hlavne v otázke odvolania. Príslušníci miestnej komunity a mnohí ďalší vplyvní obyvatelia pri šírení svojich záujmov využili možnosti, ktoré právny systém prinášal. Tak vznikol krupinský právny okruh, ktorý sa natrvalo zapísal do dejín práva na území Slovenska v stredoveku. Od vlastného práva a privilégií sa odvíjala aj miestna samospráva. Na čele samosprávy stál volený richtár spolu s prisažnými, ktorí tvorili mestskú a súdnu radu. Richtár a prisažní symbolizovali mesto, jeho samosprávu, zvyky a právo.

V práci sme priblížili krupinské právo, objasnili sme jeho pôvod, vývoj a charakteristiku. Popísali sme množstvo lokalít, ktoré patrili do krupinského právneho okruhu a zároveň priblížili, aký význam mal pre lokality v okruhu súd a súdna rada mesta Krupina. Ruka v ruke so súdnictvom sme priblížili samosprávu mesta v stredoveku. Naše poznatky však otvorili nové otázky. Témou budúceho výskumu bude písomná produkcia mestskej kancelárie, povaha práva v jednotlivých lokalitách, historicko–geografický rozbor právneho okruhu či bližšie prebádanie načrtnutých zahraničných právnych vplyvov. Ciele našej práce sme splnili a azda bude práca inšpiráciou v ďalšom bádání v oblasti mestského práva a samosprávy na Slovensku v stredoveku.

Resumé

During the Middle Ages, there were several legal circuits in Slovakia. At the head of the legal circuit was the town, to which the localities governed by the same law were subjected to. The legal district was gradually formed around the town Krupina, and included dozens of localities in central Slovakia. The Krupina legal district applied a law that originated in Saxon law. Along with the law, self-government was also formed.

The legal and administrative development of the town has been shaped since ancient times. This formation was conditioned by the presence of man, roads and trade. The population from German countries, who applied their customs here, gave an impetus to the local development. The culmination of this development was the first privileges in 1238.

The city has gradually lent its rights to many other localities. The type of law and self-government in the locality depended on its nature. The Krupina law and self-government model was applied in towns and cities. In rural localities, a rustic model of law with characteristic hereditary mayorship was applied. The town of Krupina served as the court of appeal for these localities. The only court that was superior to Krupina was the court of king, later the tavernical court.

The head of the Krupina self-government was the mayor, the town council consisted of twelve burghers. They were selected from the bourgeois community. Mayor and the council were also judicial council. Later in the Middle Ages, the city had other employees such as a notary or a servant.

In the past, the Krupina legal circuit was one of the most important legal circuit in medieval Slovakia. Krupin's law was an advanced legal system and was applied in dozens of localities.

Pramene

Nepublikované pramene

Magyar Nemzeti Levéltár, Magyar Országos Levéltár, fond DIPLOMATIKAI FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNY (dostupné na portáli www.hungaricana.hu)

DF 283602, DF 282636, DF 282635, DF 274491, DF 282638, DF 282637, DF 278974, DF 94462, DF 94463, DF 268718

Magyar Nemzeti Levéltár, Magyar Országos Levéltár, fond DIPLOMATIKAI LEVÉLTÁR (dostupné na portáli www.hungaricana.hu)

DL 6173, DL 40848, DL 40117, DL 274518, DL 1777, DL 1865, DL 60177, DL 50550, DL 83201, DL 25117, DL 41317, DL 41495, DL 249114, DL 105238, DL 50272, DL 248901, DL 249112, DL 94904, DL 42840, DL 43497, DL 39284, DL 283559, DL 274515, DL 86522, DL 44081, DL 50294, DL 283566, DL 236011, DL 249246, DL 249247, DL 249250, DL 44652, DL 274506, DL 283566, DL 283564, DL 44737, DL 283568, DL 283569, DL 274507, DL 247508, DL 266503, DL 16505, DL 274514, DL 45236, DL 274509, DL 283570, DL 274510, DL 274511, DL 283527, DL 274512, DL 283573, DL 249348, DL 208905, DL 45997, DL 274513, DL 274514, DL 274515, DL 46738, DL 46897, DL 274516, DL 274519, DL 274520, DL 47300, DL 25016, DL 23851, DL 72446, DL 90298, DL 47605, DL 86637, DL 42895, DL 42895, DL 274518, DL 268718, DL 274516, DL 286847, DL 267048, DL 274514, DL 43200, DL 24336, DL 43322, DL 283573, DL 43497, DL 12979, DL 268718, DL 283574, DL 283575, DL 283580.

Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Zvolen, fond Magistrát mesta Krupina

inv. č. 33, inv. č. 43, inv. č. 60, inv. č. 18, inv. č. 15, inv. č. 46, inv. č. 47, inv. č. 48, inv. č. 17, inv. č. 51, inv. č. 19, inv. č. 52, inv. č. 53, inv. č. 54, inv. č. 21, inv. č. 30, inv. č. 22, inv. č. 23, inv. č. 24, inv. č. 25, inv. č. 26, inv. č. 27, inv. č. 29, inv. č. 56, inv. č. 58, inv. č. 29, inv. č. 61, inv. č. 63, inv. č. 64, inv. č. 65, inv. č. 66, inv. č. 68, inv. č. 69, inv. č. 31, inv. č. 32, inv. č. 34, inv. č. 73, inv. č. 35, inv. č. 75, inv. č. 76, inv. č. 79, inv. č. 78, inv. č. 80, inv. č. 82, inv. č. 83, inv. č. 86, inv. č. 88, inv. č. 90, inv. č. 91, inv. č. 62, inv. č. 44, inv. č. 50, inv. č. 57, inv. č. 59, inv. č. 67, inv. č. 81, inv. č. 84, inv. č. 89, inv. č. 70, inv. č. 71.

Štátny archív Banská Bystrica, pracovisko Archív Banská Štiavnica, fond Magistrát mesta Banská Štiavnica.

inv. č. 253 N–272, inv. č. 75 N–79, inv. č. 548 MOL I–697.

Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice, fond Mestečko Bojnice.

inv. č. 1

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko archív Liptovský Mikuláš, fond Mestečko Hybe.

inv. č. 1 , inv. č. 2, inv. č. 3.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko archív Liptovský Mikuláš, fond Magistrát mesta Nemecká (Partizánska) Ľupča

inv. č. 2

Publikované pramene

Pavel DVOŘÁK – Vincent SEDLÁK a kol. (edd.), *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. – Pod vládou anjouovských kráľov*, Bratislava 2002.

Georgius FEJÉR (ed.), *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tomi I–XI/ vol. 1–6. Buda 1829–1844. (dostupné online na portáli hungaricana.hu k dňu 05. 04. 2022).

László FEJÉRPATAKY (ed.), *Magyarországi városok régi számadáskönyvei. (Selmezbánya, Pozsony, Besztercebánya, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Körmöczbánya városok levéltáraiból.)*, Budapest 1885. (dostupné online na portáli hungaricana.hu k dňu 05.04. 2022).

Karl GROTHAUSMANN (ed.), *Das Stadtbuch von Karpfen*, Frankfurt am Main 1977.

Ľubomír JUCK (ed.), *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350) I*. Bratislava 1984.

Ľubomír JUCK (ed.), *Výsady miest a mestečiek na Slovensku II*. (rukopis).

Rudolf KUCHAR (ed.), *Žilinská právna kniha*, Bratislava 2009.

Miriám LACLAVÍKOVÁ – Adriana ŠVECOVÁ (edd.), *Pramene práva na území Slovenska I*, Bratislava 2007, s. 415.

Richard MARSINA (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie I*. Bratislava 1971.

Richard MARSINA (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie II*. Bratislava 1987.

Richard MARSINA (ed.), *História Žiliny – Žilina v listinách 1208–1438*, Žilina 2008.

Elmer MÁLYUSZ a kol. (edd.), *Zsigmondkori oklevéltár I. – XII*. Budapešť 1951–2007. (dostupné online na portáli hungaricana.hu k dňu 05. 04. 2022)

Imre NAGY (ed.), *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis I. – VI*. Buda 1878–1891. (dostupné online na portáli hungaricana.hu k dňu 05. 04. 2022)

Pál PALÁSTHY (ed.), *Palásthyak. 3 kötet*, Budapest 1890, 464 s. (dostupné online na portáli hungaricana.hu k dňu 05. 04. 2022)

Vincent SEDLÁK (ed.), *Monumenta Vaticana Slovaciae Tomus I.*, Trnava 2008.

Vincent SEDLÁK (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I.*, Bratislava 1980.

Vincent SEDLÁK (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae II.*, Bratislava 1987.

Vladimír SEGEŠ – Božena ŠEĎOVÁ (edd.), *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2. 1000–1387*, Bratislava 2011.

Gusztáv WENZEL (ed.), *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus VIII. 1261–1272*. Pest 1870. (dostupné online na portáli hungaricana.hu k dňu 05. 04. 2022)

Literatúra

Michal BADA, *Žena v systéme Žilinského magdeburského práva*, in: Tünde Lengyelová (ed.), *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 24–45.

Michal BADA, *Život v Žiline v zrkadle jej mestskej knihy*, Bratislava 2011.

István BAKÁCS, *Hont vármegye Mohács előtt*, Budapest 1971.

Gejza BALAŠA, *Krupina vo svetle minulosti*, Zvolen 1964.

Július BARTL, *K problémom diferenciacie miest a mestečiek na kral'ovskej pôde v 15. storočí a na začiatku 16. storočia*, in: Richard Marsina (ed.), *Vývoj správy miest na Slovensku*, Martin 1984, s. 69–88.

Július BARTL, *Žigmund Luxemburský*, Budmerice 1996.

Július BARTL, *Vznik a vývoj zemepanských miest a mestečiek*, in: *Historické štúdie* 46, 2010, s. 131–153.

Július BARTL, *Dekréty kráľa Žigmunda z roku 1405 a ich význam pri formovaní meštianskeho stavu v Uhorsku*, *Historický časopis* 40, 1992, č.3, s. 281–296.

Július BARTL, *Vzťah Jána Jiskru a Jána Huňadyho*, in: *Husiti na Slovensku*, Lučenec 2004, s. 69–78.

Július BARTL, *Mestské knihy na Slovensku a problémy ich štúdia*, *Studia Historica Tyrnaviensia* 3, 2003, s. 225–239.

Matej BEL, *Liptovská stolica*, Čadca 2014.

Ján BEŇKO, *Starý Turiec*, Martin 1996.

Zdeněk BERAN, *Česká královská věnná města v pohusitské době (1436–1526)*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 22/2, 2019, s. 119–150.

Nora BEREND – Przemyslaw URBAŃCZIK – Przemyslaw WISZEWSKI. *Central Europe in the High Middle Ages: Bohemia, Hungary and Poland, c.900–c.1300*, Cambridge 2013.

Barbora BÖNSCHOVÁ, *Pozůstalostní praxe královédvorských měšťanů v pozdním středověku. Příspěvek k dějinám městského práva*, *Sborník archivních prací* 70, 2020, č. 1, s. 7–26.

Blanka BREZOVÁKOVÁ, *Krupina*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, s. 242–251.

Andor CSIZMADIA, *A magyar városi jog: reformtörekvések a magyar városi közigazgatásban*, Kolozsvár 1941.

Enikő CSUKOVITS, *Karol I. a obdobie jeho vlády (1301 – 1342)*, Bratislava 2017.

Dušan ČAPLOVIČ, *Včasnostredoveké osídlenie Slovenska*. Bratislava 1998.

Mikuláš ČELKO, *Príspevok k stredovekým dejinám Svätého Antona*, Zborník Múzea vo Svätom Antone 16, 2004, s. 163–172.

Michal ČERVENŤ, *Banskoštiavnická vodohospodárska sústava*, Banská Štiavnica 2021.

Vojtech DANGL, *Začiatky tureckej expanzie a bitka pri Moháči r. 1526*, Spoločnosť, armáda, osobnosť, 1997, č. 1, s. 31–33.

Marcela DOMENOVÁ, *Prešovské testamenty do roku 1526*, *Historica Carpatica* 33, 2002, s. 29–67.

Marcela DOMENOVÁ, *Stredoveké testamenty v Bardejove*, *Historica Carpatica* 37, 2007, s. 15–25.

Stanislav DÚBRAVEC, *Urbanizmus a pamiatky Krupiny*, in: Milan Gajdoš (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Krupina 1995, s. 65–79.

Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Stredoslovenské banské mestá ako venné majetky uhorskej kráľovnej Barbory Celjskej*, in: *Ars Montana*, 2016, s. 367–376.

Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Alžbeta Luxemburská, Žigmundova dcéra v rokoch 1438–1442*, *Historie – otázky – problémy* 3, 2011, č. 2, s. 141–159

Bernadeta FABOVÁ, *Testament – prameň poznania života košických mešťanov v 16. Storočí*, in: Alžbeta Bojková (ed.), *Spoločnosť, kultúra a každodennosť v dejinách Slovenska*. Košice 2012, s. 34–42.

Karin FÁBROVÁ, *Podolíneč*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, Bratislava 2010, s. 323–330.

Mária FEDORČÁKOVÁ, *Civitas nostra Bardfa vocata: Správa mesta Bardejov v stredoveku (1320–1526)*, Košice 2021.

Mária FEDORČÁKOVÁ, *Medzi radnicou a kostolom: mestská škola v Bardejove v stredoveku*, Mesto a dejiny 6, 2017, č. 2, s. 48–61.

Ivana FIALOVÁ – Daniela TVRDOŇOVÁ (edd). *Od špitála k nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osveta v dejinách Slovenska*, Bratislava 2013.

Vilmos FRAKNÓI, *Werbőczy Istvánk*, Budapest 1899.

Michal FRANKO, *Viničné štatúty a náčrt vývoja viničného práva v Malokarpatskej oblasti*, Studia Historica Tyrnaviensia 9–10, 2010, s. 110–121.

Michal FRANKO, *Malokarpatské kamenice*, Historika, 2013, č. 2, s. 28–29.

Michal FRANKO, *Organizácia a správa viničných hôr malokarpatských miest Svätý Jur, Pezinok a Modra*, Trnava 2018.

Michal FRANKO, *Malokarpatské vinohradnícke poriadky*, Trnava 2021.

Milan GAJDOŠ (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Krupina 1995.

Katalin GONCZI – Wieland CARLS, *Sächsisch–magdeburgisches Recht in Ungarn und Rumänien Band 3.*, Berlín 2013.

Alojz HABOVŠTIAK, *Středověká dědina na Slovensku*, Bratislava 1985.

Ondrej R. HALAGA, „*Ius Sclavorum*“ a „*Platea Sclavorum*“ stredovekých miest Uhorska, Historické štúdie 12, 1967, s. 123–153.

Václav HANULIAK, *K problematike počiatkov mesta Krupiny*, in: Milan Gajdoš (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Krupina 1995, s. 13–22.

Zdenka HLEDIKOVÁ– JÁN JANÁK – Ján DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, 2007.

Ján HOLÁK, *Beda odsúdeným, Ako sa za feudalizmu súdilo na Slovensku*, Martin 1974.

Ján HOLÁK, *Vznik mestského práva na Slovensku a jeho pramene*, in: Sborník Matice Slovenskej 16–17, 1938–1939, č. 3–4, s. 203–226.

Tomáš HOMOĽA, *Na vzostupe moci – Zahraničná politika Mateja Korvína v stredoeurópskom priestore v rokoch 1458–1471*, Bratislava 2019.

Martin HOMZA – Stanislaw SROKA a kol. (edd.), *Historia Scepusii I.*, Bratislava 2009.

Pavol HUDÁČEK, *Bardejov*, in: Lexikon stredovekých miest, Bratislava 2020, s. 79–98.

Alexander HÚŠČAVA, *Ján Literát a liptovské falzá*, Bratislava 1936.

Peter CHLEPKO, *Krupinské právo v stredoveku*, ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA 21, 2018, č. 1, s. 4–25.

Peter CHLEPKO, *Právny systém Provincie spišských Sasov v stredoveku*, Vlastivedný zborník Spiš 10, 2020, s. 29–46.

Peter IVANIČ, *Stredoveká cestná sieť na Pohroní a Poiplí*, Nitra 2011.

Vendelín JANKOVIČ, *V období vrcholného feudalizmu*. in: Dejiny Bardejova, Košice 1975, s. 45–102.

Erika JAVOŠOVÁ, *Hostia na Slovensku pred tatárskym vpádom roku 1241*, Historický časopis 46, 1998, č. 1, s. 3–11.

Mária JERŠOVÁ, *Žilinské právo na Slovensku*, in: Sborník Matice slovenskej 15, 1937, s. 235–238.

Kateřina JÍŠKOVÁ – E. DOLEŽALOVÁ, *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006.

Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.

Bohuš KLEIN – Alexander RUTTKAY – Richard MARSINA, *Vojenské dejiny Slovenska I.*, Bratislava 1994.

Martina KOČÍ, *Vzťah uhorských kráľovien k svojim venným mestám v stredoslovenskej banskej oblasti*, Forum historiae 2, 2008, s. 1–7.

Vlasta KRISTENOVÁ a kol., *Žilina v minulosti a dnes*, Žilina 1964.

Pavel KRIŽKO, *Stredoveké súdnictvo a krupinská pravda*, Sborník museálnej slovenskej spoločnosti 2, 1897, s. 3–28.

Miroslav KROPILÁK a kol., *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. – III.*, Bratislava 1977, 1977, 1978.

Ján KÚKEL, *Štatúty schvaľované volenou obcou mesta*, in: Diplomatická produkcia v stredovekom meste, Bratislava 2005, s. 188–196.

Rudolf KURBEL, *Tužina*, Stuttgart 1980.

- Peter LABANC, *Vývoj šľachty na spiši do začiatku 14. storočia*, Trnava 2013.
- Jozef LABUDA, *Praveké a ranohistorické osídlenie Krupiny a okolia*, in: Milan Gajdoš (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Kupina 1994, s. 7–11.
- Miriám LACLAVÍKOVÁ – Adriana ŠVECOVÁ, *Pramene práva na území Slovenska I.*, Trnava 2007.
- Henrieta LÁSZLÓOVÁ, *Dejiny premonštrátskeho prepoštstva v Bzovíku*, *Studia Historica Tyrnaviensia* 3, 2003, s. 113–129.
- Darina LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva na Slovensku*, *Sborník FFUK – Historica* 10, Bratislava 1959, s. 36–114.
- Darina LEHOTSKÁ, *Mestská správa a bratislavské meštianstvo do konca 14. storočia*, *Historické štúdie* 14, 1969, s. 179–207.
- Darina LEHOTSKÁ, *Počiatky a vývoj mestskej listiny a listu na Slovensku do roku 1526*, *Sborník archivních prací* 14, 1964, č. 1, s. 88–118.
- Darina LEHOTSKÁ, *Bratislavská mestská správa a jej predstavitelia v 15. storočí*, *Historické štúdie* roč. 20, 1976, s. 47–48.
- Darina LEHOTSKÁ, *K počiatkom vedenia mestských kníh na Slovensku*, *Historické štúdie* 5, 1959, s. 325–347.
- Darina LEHOTSKÁ, *Stredoveké privilégia Bratislavy*, Bratislava, 1990.
- Štefan LUBY, *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, Bratislava 1946.
- Heiner LUCK, *Das sächsisch–magdeburgische Recht als kulturelles Bindeglied zwischen den Rechtsordnungen Ost– und Mitteleuropas*, in: Wieland Carls (ed.), *Rechts – und Sprachtransfer in Mittel – und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht*, Leipzig 2003, s. 1–28.
- Ján LUKAČKA, *Košice v anjouovskom období s osobitným zreteľom na obchodné kontakty mesta v rámci stredovýchodnej Európy*, in: Mária Hajduová – Martin Bartoš (Ed.), *Košice v súradniciach európskych dejín*, Košice 2014, s. 74–81.
- Ján LUKAČKA, *Jiskrovci a bratrství na Slovensku*, in: *Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, Martin 2012, s. 30–37.

Ján LUKAČKA, *Podoby stretnutí a komunikácie v stredovekom meste*, in: Ján Lukačka– Martin Štefánik a kol., *Stredoveké mesto jako miesto stretnutí a komunikácie*, Bratislava 2010, s. 11–16.

Miroslav LUKÁČ, a kol. *Krupina – monografia mesta*, Banská Bystrica, 2014.

Miroslav LUKÁČ, *Krupina*, in: Peter Urban (ed.), *Zlatá kniha Hontu*, Martin 2010, s. 135–162.

Žofia. LYSÁ, *Bratislava*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikon stredovekých miest*, Bratislava 2020, s.105–139.

Miroslav LYSÝ, *Husitská revolúcia a Uhorsko*, Bratislava 2016.

Josef MACEK, *Tři ženy krále Vladislava*, Praha 1991.

Drahoslav MAGDOŠKO, *Samospráva mesta Košice v stredoveku*, Košice 2017.

Martin MAJTÁN, *Národnostný vývin v Krupine vo svetle vlastných mien*, in: Milan Gajdoš (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Krupina 1995, s. 55–58.

Judit MAJOROSSY – Katalin SZENDE, *Das Pressburger Protocollum Testamentorum 1410(1427)–1529. Teil 1: 1410–1487*, Wien – Köln – Weimar : Böhlau Verlag 2010.

Pavol MALINIAK, *Spojenci a protivníci Jagelovcov. O niektorých účastníkoch zápasu medzi Vladislavom a Jánom Albrechtom v Uhorsku v rokoch 1490–1492*, in: Jagiellonowie i ich świat, Kraków 2018, s. 101–112.

Pavol MALINIAK, *Čabradské panstvo v stredoveku*, Banská Bystrica 2019.

Miloš MAREK, *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, Martin 2006.

Miloš MAREK, *K procesu zaradovania príslušníkov cudzích etník do stredovekej uhorskej spoločnosti*, *Studia Historica Tyrnaviensia* 6, 2006, s. 110–113.

Miloš MAREK, *Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku*, Trnava 2017.

Miloš MAREK, *Zločinnosť v stredoveku (Podľa svedectva proskripčných listín)*, *Studia Historica Tyrnaviensia* 13, 2011, s. 126–168.

Richard MARSINA a kol., *Dejiny Slovenska I.*, Bratislava 1986.

Richard. MARSINA, *Žilina*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, s. 577–590.

Richard MARSINA, *K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia*, *Historický časopis* 21, 1973, č. 3, s. 337–367.

Richard MARSINA, *Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku v staršom stredoveku (od najstarších čias do začiatku 12. storočí)*, in: Vladimír Rábik a kol., *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*, Trnava 2010, s. 15–28.

Richard MARSINA, *Mesto a trh na Slovensku do konca 13. storočia*, *Historický časopis* 26, 1978, č. 1, s. 77–95.

Richard MARSINA, *Najstaršia fáza vývoja výsadných miest na Slovensku*, *Historické štúdie* 46, 2010, č. 2, s. 261–270.

Richard MARSINA, *Dejiny Krupiny do začiatku 16. storočia – stručný náčrt*, in: Milan Gajdoš (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Krupina 1995, s. 23–32.

Richard MARSINA, *Národnostná štruktúra miest na Slovensku v stredoveku*, *Studia Historica Tyrnaviensia* 6, 2006, s. 60–66.

Richard MARSINA, *O osídlení Slovenska od 11. do polovice 13. storočia*, *Historické štúdie* 27, 1984, č. 2, s. 39–59.

Richard MARSINA, *Porovnanie podmienok vzniku Trnavy a slovenských miest*, *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 12, 2009, s. 13–16.

Richard MARSINA, *Privilegium pro Slavis*, *Vlastivedný časopis* 20, 1971, č. 3, s. 112–114.

Richard MARSINA, *Reforma stredovekých miest v Uhorsku*, *Historický časopis* 31, 1983, č. 2, s. 164–180.

Richard MARSINA, *Štúdie k slovenskému diplomatáru I. – druhá časť*, *Historické štúdie* 18, 1973, s. 5–119.

Richard MARSINA, *O kategóriach a typoch miest na Slovensku do polovice 14. storočia*, *Folia Historica Bohemica*, Praha 1986, s. 107–136.

Richard MARSINA, *Vývoj správy miest na Slovensku*, Banská Bystrica 1984, s. 21–49.

Richard MARSINA – Miloš MAREK, *Tatársky vpád*, Budmerice 2008.

Michal MATUNÁK – Miroslav LUKÁČ (ed.), *Krupinskí hradní kapitáni– Michal Matunák*, Krupina 2011.

Michal MATUNÁK, *Život a boje na slovensko–tureckom pohraničí*, Bratislava 1983.

Józef MATUSZEWSKI, *Nazwy administracyjne osad lokowanych na prawie niemieckom*, Lodž 1974.

Štefánia MERTANOVÁ, *Ius tavernicale. Štúdie o procese formovania práva tavernických miest v etapách vývoja tavernického súdu v Uhorsku (15.–17. storočie)*, Bratislava 1985.

Maciej MIKULA, *Prawo miejskie Magdeburgskie (Ius municipale magdeburgense) w Polsce XIV–XVI w.*, Krakov 2018.

František MUSIL, *Pronikání moci raně středověkých Uher na území dnešního Slovenska v 11. století a anonymova bitva o Nitru – legenda vs. skutečnost ve světle historické geografie*, in: Eva Semotanová (ed.), *Hranice v krajinách*, Praha 2020, s. 46–114.

Zuzana NEMCOVÁ, *Štatúty ako spôsob komunikácie mestskej správy s obyvateľmi*, *Historica* 48, 2014, s. 144–152.

István H. NÉMETH, *Vplyv osmanskej vojny na vývoj miest v Uhorsku a daňové zaťaženie slobodných kráľovských miest v Uhorsku v 16. a 17. storočí*, *Historický časopis* 56, 2008, č. 1, s. 29–41.

Laura PACINDOVÁ, *Kult svätej Alžbety Uhorskej a jej prisúdené patrocíniá v rámci stredovekého Slovenska*, in: Rastislav Kožiak – Jozef Nemeš (ed.), *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti 1*, Bratislava 2006, s. 345–354.

Mária PAPSONOVÁ, *Sasko–magdeburgské právo na Slovensku. Krajinské právo v Žilinskej knihe*, Žilina 2014.

Ján PAULINY, *Arabské správy o Slovanoch: 9.–12. storočie*, Bratislava 1999.

Marcel PECNÍK – Vladimíra LUPTÁKOVÁ a kol., *Poniky*, Banská Bystrica 2018.

Tomáš PETRÁČEK, *Člověk, hodnoty a dynamika středověké společnosti*, Ostrava 2014.

Ilpo Tapani PIIRAINEN, *Auswirkungen des Magdeburger Rechts auf die Gesetzgebung des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit in der Slowakei*, in:

Wieland Carls (ed.), *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht*, Leipzig 2008, s. 181–205.

Ilpo Tapani PIIRAINEN, *Začiatky a ranný vývoj stredoslovenských miest podľa archívnych prameňov*, Ružomberský historický zborník 3, Ružomberok 2009, s. 113–121.

Hans PLANITZ, *Die deutsche Stadt im Mittelalter: von der Römerzeit bis zu den Zunftkämpfe*, Graz – Koln, 1954.

Leopold POSPÍŠIL, *Etnologie práva – Teze ke studiu práva z mezikulturní perspektivy*, Praha 1997.

Daniela PRELOVSKÁ, *Testament ako prameň analýzy každodenného života mešťanov*, *Studia historica Nitriensia* 4, 1995, s. 83–86.

Matthias PUHLE, *Magdeburg – Medieval Metropolis and the Cradle of Magdeburg Law*, in: *European cities of Magdeburg law. Tradition, Heritage, Identity*, Krakow 2007, s. 105–112.

Vladimír RÁBIK, *Belo IV. a protomestské sídla v roku 1238*, in: Júlia Ragačová – Vladimír Rábik, *Trnava 1238–2018 ...úspešný európsky príbeh...*, Trnava 2018, s. 25–38.

Vladimír RÁBIK, *Vývoj pečate mesta Žiliny do roku 1848*, in: Richard Marsina – Peter Štanský, *Žilina v slovenských dejinách*, Žilina 2002, s. 51–62.

Vladimír RÁBIK, *Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy v stredoveku*, *Historický časopis* 49, 2001, č. 1, s. 37–61.

Vladimír RÁBIK, *Partizánska Lupča*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, Bratislava 2010, s. 314–322.

Vladimír RÁBIK, *Trnava*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*, Bratislava 2010, s. 523–551

Vladimír RÁBIK, *Spoločensko-politická situácia v slobodných kráľovských mestách na Slovensku začiatkom 16. storočia*, in: Eva Frimmová (ed.), *Prelomové obdobie dejín*, Bratislava 2017, s. 153–166.

Vladimír RÁBIK, *Nemecké osídlenie na území veľkej Zvolenskej župy do konca 14. storočia*. Diplomová práca, Trnava 1999, Príloha č. 2.

Vladimír RÁBIK, *Neznáme listiny mesta Žiliny z roku 1385 a 1503. Sonda do diplomatiky žilinských stredovekých listín*, Vlastivedný zborník Považia 22, 2004, s. 65–81.

Vladimír RÁBIK, *Pečať v stredovekom uhorskom zákonodarstve*, in: Júlia Ragačová (ed.), *Pečate a ich používatelia*, Bratislava 2007, s. 107–123.

Vladimír RÁBIK, *Právna autentifikácia mestských pečatí na Slovensku v stredoveku*, in: *Znaki i symbole w przestrzeni publicznej od średniowiecza do czasów współczesnych*, Varšava 2016, s. 329–338.

Vladimír RÁBIK, *Mestská správa Trnavy v stredoveku*, *Historické štúdie* 47, 2013, s. 47–71.

Vladimír RÁBIK – Darina FRIDRICHOVÁ, *Patronátne právo mestských sídlisk na Slovensku v stredoveku a mestská societa*, in: Martin Štefánik a kol., *Stredoveké mesto a jeho obyvatelia*, Bratislava 2017, s. 83–115.

Martyn RADY, *Hungarian Procedural Law and Part Two of the Tripartitum*, in: János M. Bak (ed.), *Custom and Law in Central Europe*, Cambridge 2003, s. 47–70.

Martin RADY, *Jiskra, Hussitism and Slovakia*, in: Eva Doležalová, *Confession and nation in the era of reformations: Central Europe in comparative perspective*, 2011, s. 77–90.

Radoslav RAGAČ, *Civilnoprávne záznamy v mestských knihách ako prameň k dejinám súdnictva v stredovekom Zvolene*, in: Leon Sokolovský (ed.), *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*, Bratislava 2007, s. 67–74.

Radoslav RAGAČ, *Krupinský štatút z roku 1490 o predaji vína ako prameň k počiatkom našich miest*, in: *Studia Historica Tyrnaviensia* 7, 2011, s. 170–187.

Júlia RAGAČOVÁ, *Diplomatická produkcia v stredovekom meste. Zborník príspevkov z rovnomennej konferencie*, Bratislava 2005.

Peter RATKOŠ, *Inštitúcia dedičného richtárstva a emancipácia mešťanstva*, *Slovenská archivistika* 16, 1981, s. 7–31.

Peter RATKOŠ, *Vznik a začiatky banských miest na Slovensku*, *Historické štúdie* 19, 1974, s. 33–58.

Vincent SEDLÁK, *Pôsobenie Pápežskej stolice v boji Anjouovcov o uhorský trón*, Trnava 2008.

Vladimír SEGEŠ, *Súdne konanie a trestné exekúcie v stredovekom Prešporku*, in: Lukáš Paluga – Katarína Répásová, *Spravodlivosť pre všetkých...*, Komárno 2020, s. 115–131..

Vladimír SEGEŠ, *Mestá v uhorskom vojenstve na konci stredoveku*, in: Vojtech Dangl – János J. Varga (ed.), *Armáda, mesto spoločnosť od 15. storočia do roku 1918*, Bratislava 2002.

Vladimír SEGEŠ, *Zločin a trest v uhorskom feudálnom trestnom práve*, in: : Leon Sokolovský (ed.), *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*, Bratislava 2003, s. 23–35.

Vladimír SEGEŠ, *Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave*, Bratislava 2005.

Monika SKALSKÁ, *Rod Bubekovcov z Plešivca do začiatku 15.storočia*, *Historický zborník* 20, 2010, č. 2, s. 19–45.

Marián SKLADANÝ, *Banská Bystrica*, in: Martin Štefánik – Ján Lukačka (ed.), *Lexikon stredovekých miest*, Bratislava 2020, s. 29–53.

Renáta SKORKA, *A városok és a tárnoki ítélőszék együttműködésének kadete*, in: Lukáš Paluga – Katarína Répásová, *Spravodlivosť pre všetkých...*, Komárno 2020, s. 12–18.

Jozef SLIAČAN, *Krupina: vlastivedná, propagačná a informačná brožúra*, Krupina 1944.

Leon SOKOLOVSKÝ, *Dejiny správy a diplomatika*, *Slovenská archivistika* 18, 1983, s. 47–54.

Leon SOKOLOVSKÝ, *Grad – španstvo – stolica – župa (Príspevok k terminológii dejín správy)*, *Slovenská archivistika* 16, 1981, č. 2, s. 94–117.

Leon SOKOLOVSKÝ, *Správa stredovekej dediny na Slovensku*, Bratislava 2002.

Leon SOKOLOVSKÝ, *Miestna správa a súdnictvo na Slovensku do roku 1918*, in: Leon Sokolovský (ed.), *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Bratislava 2007, s. 11–22.

Július SOPKO, *Pisári a vznik Žilinskej knihy*, in: Richard Marsina (ed.), *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918*, Martin 1984, s. 41–70.

Anton ŠPIESZ, *Remeslo na Slovensku v období existencie cechov*, Bratislava 1972.

Juraj SRNKA, *Panovníci na území Slovenska*, Nesvady 2018.

Michal SUCHÝ, *Spišské mestá v poľskom zálohu*, in: Richard Marsina a kol., *Spišské mestá v stredoveku*, Košice 1974, s. 55–87.

Ján STEINHÜBEL, *Hrady a podhradia, cesty a trhy. Od kupeckého podhradia k mestu*, in: Martin Štefánik (ed.), *Stredoveké mesto a jeho obyvatelia*, Bratislava 2017, s. 202–206.

Blanka SZEGHYOVÁ, *Súdnictvo a súdna prax v mestách Pentapolitany v 16. storočí*, Bratislava 2016.

Katalin SZENDE, *Iure Theutonico? German settlers and legal frameworks for immigration to Hungary in an East-Central European perspective*, *Journal of Medieval History* 45, 2019, s. 1–20.

Katalin SZENDE, *Power and Identity: Royal privileges to the towns of medieval Hungary in the thirteenth century*, in: Michel Pauly – Alexander Lee (ed.), *Urban Liberties and Civic Participation from the Middle Ages to Modern*, Trier 2015, s. 27–67.

Katalin SZENDE, *Trust, Authority, and the Written Word in the Royal Towns of Medieval Hungary*, Turnhout 2018.

Juraj ŠEDIVÝ, *Najstarší patriciát v stredovekej Bratislave: šľachtici alebo mešťania?*, *Forum historiae* 2/2, 2008, s. 1–21.

Juraj ŠEDIVÝ, *Stredoveké mestá na Slovensku a ich pragmatická (diplomatická) písomná kultúra*, *Documenta Pragensia supplementa* 9, 2018, s. 79–124.

Dušan ŠKVARNA a kol., *Lexikón slovenských dejín*, Bratislava 2006.

Martin ŠTEFÁNIK, *Mesto, jeho pojem a vývoj v stredoveku*, in: Martin Štefánik (ed.), *Stredoveké mesto a jeho obyvatelia*, Bratislava 2017, s. 11–64.

Martin ŠTEFÁNIK a kol., *Stredoveké mesto a jeho obyvatelia*, Bratislava 2017.

Martin ŠTEFÁNIK – Ján LUKAČKA a kol., *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, Bratislava 2010.

Monika TIHÁNYIOVÁ, *Stredoveké školy v Bratislavskej župe a ich študenti na univerzitách vo Viedni, v Krakove a v Prahe*, *Verbum historiae*, 2016, č. 2, s. 9–37.

Attila TÓZSA–RIGÓ, *Víno a vinohrady v testamentoch bratislavských mešťanov zo 16. storočia*, *Historický časopis* 60, 2012, č. 4, s. 577–593.

Ferdinand ULIČNÝ, *Vpády Mongolov na Slovensko v roku 1241*, *Vojenská história* 8, 2004, č. 3, s. 3–19.

Ferdinand ULIČNÝ, *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*, Liptovský Hrádok 2014.

Ferdinand ULIČNÝ, *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*, Bratislava 2013.

Ferdinand ULIČNÝ, *Meštianske právo na Slovensku v stredoveku*, *Mesto a dejiny*, 2014, č. 3, s. 6–22.

Ferdinand ULIČNÝ, *Obyčajové právo mešťanov do 13. storočí*, *Historický časopis* 66, 2018, č. 3, s. 219–239.

Ferdinand ULIČNÝ, *Pôvod a vývoj miest na Slovensku od 9. do 14. storočia*, *Historické štúdie* 46, 2010, č. 2, s. 315–335.

Ferdinand ULIČNÝ, *Trhy a mestá na Slovensku v 9.–12. storočí*, in: *Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc*, Bratislava 1998, s. 53–61.

Ferdinand ULIČNÝ, *Výsadný a samovoľný rozvoj mešťanstva a miest na Slovensku v 14. storočí*, *Historický časopis* 61, 2013, č. 4, s. 437–466.

Peter URBAN a kol., *Zlatá kniha Hontu*, Martin 2010.

Július VACHOLD, *Prírodné pomery regiónu Hont*, in: Milan Gajdoš (ed.), *Pohľady do minulosti Krupiny*, Krupina 1995, s. 3–6.

Branislav VARSÍK, *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*, Bratislava 1965.

Branislav VARSÍK, *Vznik a rozvoj miest na Slovensku v 13 a 14. storočí*, *Historický časopis* 6, 1958, č. 2, s. 169–201.

Václav VOJTÍŠEK, *Soud a rada v královských městech českých*, in: Zdeněk Fiala (ed.), *Výbor rozprav a studií*, Praha 1953, s. 240–272.

Jana VOJTÍŠKOVÁ – Radek BLÁHA, *Středověký kostel a špitál sv. Antonína na Mýtském předměstí*, *Sborník prací východočeských archivů* 17, 2021.

Alexander ZREBENÝ, *Z feudálních dejín Krupiny*, Martin 1974.

Josef ŽEMLIČKA, *Království v pohybu: Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014.

Josef ŽEMLIČKA, *Markomané, Němci a středověká kolonizace (K historiografii jednoho problému české medievistiky)*, Český časopis historický 97, 1999, č. 2, s. 235–272.

Juraj ŽUDEL, *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*, Bratislava 2010.

Kolektív autorov, *Maďarsko-slovenský slovensko-maďarsky šikovný slovník*, Bratislava 2013.

Príloha

Richtári mesta Krupina v stredoveku⁸⁶³

1266 – Detricus

1274 – Detricus

1278 – Herbordus

1311 – Iwan filius Iwance? (v prameňoch spomínaný ako mešťan)

1316 – Nicolaus

Pred rokom 1354 – Johannes (v prameňoch z roku 1354 spomínaný ako niekdajší richtár)

1354 – Cristianus dictus Farkas

1357 – Johannes filius Svaybenus

1361 – Nicolaus

1365 – Stephanus filius Thome ? (v prameňoch spomínaný ako mešťan)

1369 – Andreas

1370 – Paulus

1418 – Johannes Norl

1425 – Johannes filius Philipi

1430 – Jacobus

1431 – Johannes Schnorrer

1435 – Johannes filius Philipi

1436 – Jacobus

1437 – Johannes Magirul

1449 – Johannes Schrettels

1452 – Detrech Andreas

1453 – Johannes Stretel

1454 – Detrech Andreas

⁸⁶³ Zoznam richtárov vychádza zo zoznamu uvedeného v poslednom vydaní monografie mesta Krupina. Zoznam je aktualizovaný novými menami a poznámkami k jednotlivým richtárom. M. LUKÁČ a kol., *Krupina – monografia mesta*, s. 119.

1487 – Nicolaus Michalkovic
Pred 1490 – Walter Kindermann (v prameňoch z roku 1493 spomínaný ako niekdajší richtár)
1490 – Thomas Mayer
1491 – Thomas Mayer
1492 – Petrus Stenghel
1493 – Walter Layper
1494 – Laurentius Kinderman
1497 – Petrus Stengel
1498 – Michael Rumekehr
1499 – Petrus Stengel
1500 – Michael Schneider
1501 – Andreas Bonzgot
1507 – Wolfgan Norlinger
1509 – Walter Treutler
1512 – Stephanus Feyerabendt
1517 – Wolfganus Norlinger
1518 – Walter Treutler
1521 – Michael Mayer ? (v prameňoch spomínaný aj ako prísazný)
1522 – Peter Skolnik? (v prameňoch spomínaný aj ako prísazný)
1523 – Johannes Treutler
1524 – Michael Mayer
1525 – Leonardus Gastel
1526 – Georgius Wann

Miestny a menný register

- Albert, 135
Albrecht, 125, 132
Albrecht Habsburský, 125, 156, 163
Alžbeta, 125, 132, 163, 166, 188, 12
Andreas, 83, 90, 107, 135, 136, 140,
142, 147, 168, 175, 5, 6
Andres, 82
Anna, 176
Arnold, 86
Babiná, 23, 38, 39, 65, 66, 123
Badín, 135
Baltasar, 145, 187
Banská Bystrica, 14, 17, 18, 23, 33,
60, 76, 92, 114, 119, 129, 145, 149,
152, 157, 166, 168, 183, 7, 16, 18,
21
Banská Štiavnica, 17, 19, 23, 30, 39,
51, 56, 66, 69, 70, 77, 78, 83, 92,
95, 114, 119, 129, 142, 151, 152,
166, 177, 178, 179, 180, 188, 189,
7, 12
Barbora, 129, 131, 132, 182
Bardejov, 16, 30, 33, 89, 157, 161,
162, 164, 13, 14
Bartoš, 97
Belo II, 37
Belo III, 22, 37, 45
Belo IV, 22, 23, 24, 39, 50, 55, 56, 65,
66, 67, 71, 95, 143, 165, 19
Benedikt, 88, 93, 103
Beňova Lehota, 109
Blažej, 133, 134, 174, 176
Blumenau, 25
Bojnice, 98, 105, 106, 153, 7
Brač, 58, 63, 131, 138, 142, 147, 162,
163
Bratislava, 14, 15, 16, 18, 21, 23, 24,
25, 26, 28, 29, 33, 36, 38, 39, 40,
41, 45, 78, 79, 81, 82, 86, 104, 113,
125, 133, 142, 157, 158, 161, 163,
164, 166, 172, 175, 188, 7, 9, 10,
11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19,
20, 21, 22, 23, 24
Brezno, 129
Brodno, 109
Budatín, 109
Budatínska Lehota, 109
Budín, 24, 30, 172
Bytča, 109, 178
Bziny, 98
Bzovicka Lehôtka, 130, 140
Bzovík, 36, 37, 50, 56, 58, 82, 84, 87,
90, 119, 130, 131, 135, 138, 139,
140, 141, 146, 147, 148, 150, 153,
162, 163, 15
Conrad, 85
Conradus, 107
Cristian, 69, 70, 87
Cristilinus, 83
Dalmácia, 22
Demeter, 71
Desider, 69
Detrico, 69
Devičie, 36, 145
Ditric, 76
Ditrich, 93, 98, 103, 174, 175
Divina, 109
Dlhé Pole, 107, 109
Dobrá Niva, 23, 38, 39, 65, 66, 122,
129
Dobšiná, 93, 95, 113, 153
Dolná Lehota, 96, 153
Dolná Štubňa, 96, 116, 153
Dominik, 103
Dorota, 182
Dubie, 109
Dunaj, 39, 65
Dytric, 82
Egídius, 87
Egregius, 133
Eliáš, 86
Endres, 184, 185
Fabian, 185
Filip, 66
Flitzberg, 189
Fridrich, 180
Gabriel, 176
Garanscha, 177
Gaspar, 142
Gašpar, 189
Gelnica, 23, 30
Gemer, 27, 93, 103, 113, 114
Georg, 137, 183, 185

Georgius, 130, 132, 135, 136, 137,
 147, 160, 168, 175, 6, 7, 9
 Gerhard, 130
 Gilg, 187
 Gletzel, 92
 Gregor, 177, 178
 Hanko, 104
 Hans, 17, 184, 187, 188, 189, 191, 19
 Hench, 69, 70, 86
 Henrcus, 83
 Henric, 87
 Henricus, 83, 88, 107
 Henrich, 88, 190
 Henselmus, 91
 Henthmana, 89
 Herbord, 71, 77, 88
 Hermann, 69
 Herрман, 98
 Hertel, 91
 Herword, 92
 Hirbord, 92
Hodruša, 177, 178
Hont, 15, 27, 35, 36, 38, 45, 113, 11,
 23
Hontianske Nemce, 36, 128
Hontiansky hrad, 49, 58
Horehronie, 105, 116
Horná Lehota, 96, 153
Horná Mičiná, 152, 153
Horná Mútna, 96, 97, 98, 116, 153
Horná Štubna, 97
Horná Štubňa, 97, 116, 153
Horné Ponitrie, 98, 113, 116
Hronec, 152, 153
 Hunt–Poznan, 69, 71, 76
Hybe, 17, 32, 67, 68, 69, 74, 75, 76,
 87, 92, 95, 103, 113, 153, 193, 7
 Iakow, 82
 Imrich I, 45
 Iwan, 70, 82, 83, 5
 Jacob, 130, 131, 132, 162
 Jakub, 84, 176
 Ján, 15, 16, 21, 23, 25, 30, 33, 35, 41,
 76, 89, 91, 93, 104, 106, 113, 117,
 123, 125, 131, 133, 134, 137, 140,
 148, 156, 157, 159, 162, 163, 173,
 183, 188, 189, 11, 12, 13, 14, 15,
 16, 17, 18, 19, 21, 22
 Johanes, 88, 131, 146
 Johannes, 87, 88, 107, 123, 130, 131,
 132, 134, 135, 136, 140, 146, 147,
 148, 162, 163, 164, 167, 174, 175,
 180, 183, 5, 6
 Jordan, 86
 Juraj, 26, 81, 82, 90, 119, 133, 135,
 180, 185, 186, 191, 21, 22, 24
 Karol I., 24, 81, 103, 105, 12
 Kelti, 35
Kláštor pod Znievom, 152, 153
Klčov, 85
Kolárovice, 109, 114
Komárno, 23, 25, 30, 20, 21
Konská, 109
Košice, 16, 23, 29, 30, 33, 63, 80, 84,
 85, 127, 164, 188, 12, 13, 14, 15,
 16, 22
Kováčová, 88
Krakow, 121
Krásna Ves, 99, 153
Krasňany, 109
Krásno nad Kysucou, 109
Kremnica, 24, 30, 119, 129, 166
Kremnické Bane, 110
Križ, 176
Krnišov, 69, 145
Krupina, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17,
 18, 19, 20, 21, 23, 27, 28, 32, 33,
 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
 54, 55, 56, 59, 60, 62, 63, 64, 65,
 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76,
 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85,
 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95,
 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104,
 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111,
 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119,
 120, 121, 122, 123, 125, 127, 128,
 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135,
 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142,
 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149,
 150, 151, 152, 153, 156, 157, 158,
 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165,
 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172,
 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180,
 181, 183, 186, 188, 189, 192, 193,
 195, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 15, 16, 17,
 18, 21, 23, 7
Krupinica, 35, 37, 39, 51, 83

Krupinská planina, 35
Kunešov, 110
Kysuce, 27, 113
Kysucké nové Mesto, 109
Kysucký Lieskovec, 109
Lacko, 181
Ladislav, 58, 70, 125, 133, 134, 139, 174
Ladislav IV, 58, 70
Ladislav V., 135
Ladislav, 93, 125, 133, 134, 135, 150
Laurenc, 82, 88
Laurent, 131, 134, 135, 140
Laurentius, 107, 134, 136, 6
Leonard, 145, 147, 159, 186
Lienhart, 187
Liptov, 27, 28, 104, 150
Lopej, 95, 153
Ľubietová, 129, 153
Lúčky, 109
Ľudovít I., 27, 30, 81, 88, 90, 106, 108, 123, 143
Lukas, 184
Magdeburg, 121
Magerul, 131
Malá Lehôtka, 110
Malý Šturec, 114
Margaréta, 177
Margita, 184
Martin, 14, 15, 21, 23, 25, 29, 30, 33, 35, 36, 40, 45, 49, 61, 76, 79, 104, 113, 114, 130, 133, 153, 156, 157, 159, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23
Matej, 68, 96, 97, 125, 133, 136, 137, 139, 140, 143, 156, 175, 176, 180, 11, 14
Matej I., 136, 137, 139, 156
Mateus, 131
Matheus, 137, 160
Mathias, 135, 136
Matúš, 181
Mertín, 184
Michael, 69, 147, 168, 185, 188, 6
Michal, 14, 28, 127, 146, 157, 169, 175, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 11, 12, 13, 18, 22
Mikuláš, 17, 67, 69, 94, 96, 142, 150, 163, 169, 176, 7, 8, 12
Miloš, 179
Mirteinn, 92
Mirtel, 92
Modra, 25
Moháč, 126, 148, 12
Mokrad', 109
Mongoli, 23, 27, 50, 55, 56, 95, 22
Mošovce, 110, 182
Moštenica, 110
Mykees, 88
Na Petre, 37, 41, 44, 54, 59, 164
Nedašovce, 151, 153, 177
Nemecká Ľupča, 17, 23, 28
Nesluša, 109
Nezbudská Lúčka, 109
Nicolaj, 183
Nicolaus, 83, 84, 88, 89, 90, 130, 134, 142, 5
Niczk, 107
Nitra, 21, 23, 38, 14
Nová Baňa, 129
Nováky, 152, 153
Okoličné, 28
Olomouc, 181
Ondrej, 14, 26, 41, 47, 76, 81, 92, 175, 176, 190, 13
Ondrej II, 47
Ondrej III, 26, 76, 81
Orava, 27, 98, 113
Ostrihom, 39, 140, 162
Panna Mária, 51, 79, 119, 164
Párnica, 109
Paulus, 107, 130, 135, 136, 164, 174, 175, 5
Pavel, 13, 24, 135, 176, 9, 12, 14
Pavol, 98, 125, 145, 157, 162, 163, 14, 16
Peter, 7, 10, 11, 15, 16, 28, 29, 36, 38, 69, 83, 84, 86, 93, 97, 100, 105, 107, 114, 116, 130, 131, 135, 138, 140, 142, 146, 147, 148, 149, 174, 175, 177, 184, 185, 187, 6, 14, 15, 16, 19, 20, 23
Petrík, 96
Petrovice, 109
Plešivec, 103, 104, 113, 153
Plosberg, 91
Podhora, 109
Pohronie, 27, 38, 39, 14

Pomaj, 58, 63, 131, 142
Poniky, 149, 153, 18
Ponitre, 25, 27
Poruba, 28
Považie, 25, 27, 106, 109, 113, 115
Považská Bystrica, 151, 153, 181
Povina, 109
Pravno, 98
Predajná, 96, 153
Predmier, 109
 Prehthold, 83
Prešov, 188
Prievidza, 110, 153
Pružiná, 109
Pukanec, 24, 129
 Radislav, 93
Radol'a, 109
Rimavská Baňa, 152, 153
Rosina, 109
Rozbehy, 109
 Rudger, 46
Rudina, 109
 Rudolf, 18, 98, 176, 7, 9, 15
Ružomberok, 28, 63, 19
 Sas, 61, 62, 72, 192
Sása, 52
 Sasi, 29, 30, 45, 46, 49, 50, 51, 54, 56, 57, 60, 61, 68, 72, 86, 95, 14
Sebechleby, 36, 46, 50, 151, 153
 Schindler, 185
 Sigismundus, 134
Sklené, 109
Slavónia, 22
 Slovania, 36
Slovenská Ľupča, 105, 129, 153
Smolník, 24
Snežnica, 109
Spiš, 29, 14
 Stanislav, 51, 131, 181, 12
Stará Kremnička, 176
Starý Tekov, 23
 Stenczlová, 91, 173
 Stephanus, 135, 163, 174, 179, 188, 90, 131, 135, 136, 164, 175, 5, 6
Stráňavy, 109
Sučany, 110
Svätý Anton, 69
Šariš, 29
 Šimon, 135
 Štefan, 16, 28, 29, 58, 70, 86, 90, 97, 123, 131, 144, 178, 182, 15
 Štefan Bubek, 90, 123
 Štefan II, 37
 Štefan V, 28, 29, 70
Štiavnické vrchy, 35
Štítnik, 103, 104, 114, 153
Temešvár, 71
 Temlin, 108
 Teodor, 86, 119
Teplička nad Váhom, 109
Tešíň, 27, 106, 109, 110, 115
 Thomas, 140, 158, 176, 188
Tomášova Ves, 110
Trnava, 16, 23, 25, 31, 32, 33, 44, 47, 56, 58, 80, 81, 85, 86, 97, 164, 186, 9, 13, 15, 16, 17, 19, 20
Trnovec, 28
Trstená, 109
 Tryling, 83
Turany, 110, 153
Turiec, 27, 96, 98, 104, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 11
Tužina, 98, 99, 153, 15
Uhorské kráľovstvo, 21, 36, 38, 39, 41, 63, 78, 82, 106, 125, 180, 192
Uhrovec, 100
 Ulman, 92, 128, 171
Uňatín, 82, 131, 135, 185
 Urban, 36, 47, 176, 177, 179, 16, 22
Vacov, 134
 Valentín, 176, 182, 189
 Valter, 185, 190
 Vanko, 181
Varín, 109
 Vavrinec, 179, 180
Veľká Lehôtka, 110
Veľká Morava, 21, 36, 39, 41
Viedeň, 26
Vígľaš, 129
 Vitrich, 182
 Vladislav II., 139, 141, 142
 Vladislav Jagelo, 29, 127
Vrbica, 150, 153
Vydrica, 25
 Walter, 83, 180, 185, 5, 6
Wroclaw, 120
 Wyck, 69
Wylehota, 97

Záhorie, 25
Záhrabová, 109
Závodie, 109
Zliechov, 109
Zvolen, 15, 17, 39, 129, 130, 166,
180, 7, 11
Zvolenská župa, 49
Zvolenský hrad, 49, 137
Žaškov, 109
Žiar nad Hronom, 110, 176

Žibritov, 69, 145
Žigmund, 31, 91, 106, 125, 126, 127,
128, 129, 132, 163, 171, 11
Žigmund Luxemburský, 29, 111, 128,
129, 143, 150, 156
Žilina, 18, 27, 32, 33, 61, 91, 98, 100,
106, 108, 109, 110, 114, 115, 117,
118, 119, 121, 153, 173, 9, 14, 17,
18, 19
Žofia, 25, 181, 182, 16